

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΥΠΑΛΛΗΛΩΝ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΑΣ

Τεύχος 19

Δεκέμβριος 1989

Αφιέρωμα
υπαλληλική λογοτεχνία

Περιεχόμενα

	Σελίδα
ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ	1
ΠΕΡΙ ΟΡΕΞΕΩΣ... ΟΥΔΕΙΣ ΛΟΓΟΣ, Στ. Γριζιώτης, Κ. Κρεμμύδας, Ζ. Συνοδινός	2
HULLO DOLLY, Σοφία Δελημάρα	2
ΤΟ ΧΡΕΟΣ, Γιάννης Πομώνης	4
ΠΟΙΗΣΗ	
ΠΟΙΗΜΑΤΑ, Δημήτρης Κουτσούρης	6
ΠΟΙΗΜΑΤΑ, Γιάννης Πομώνης	7
ΠΟΙΗΜΑΤΑ, Αργύρης Ευστρατιάδης	10
ΟΛΥΜΠΙΑ ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΑ, Παρουσίαση-Χρονολόγιο Φοίβος Πιομπίνος	12
ΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΓΕΝΙΑΣ ΤΟΥ '70: ΜΑΡΙΑ ΛΑΪΝΑ, ΜΙΧΑΛΗΣ ΓΚΑΝΑΣ, Ανθολόγηση – Επιμέλεια: Ζήσης Συνοδινός	17
ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ	
ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΤΟΝ ΑΛΕΚΟ, Κώστας Βακουφτσής	23
ΥΠΟΠΤΟΣ ΑΝΑΧΩΡΗΣΕΩΣ, ΗΟΜΕ, Γιάννης Πομώνης	24
ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΟ ΣΤΗΝ ΚΙΝΑ	26
ΕΝΑΣ ΑΥΟΓΟΣ, ΑΔΙΑΒΛΗΤΟΣ ΚΑΙ ΠΑΝΤΑ ΕΠΙΚΑΙΡΟΣ ΤΡΟΠΟΣ ΠΡΟΣΛΗΨΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ – ΝΤΟΚΟΥΜΕΝΤΑ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ ΑΠ' ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΑΛ. ΔΙΟΜΗΔΗ, Νίκος Παντελάκης	35
Η ΔΑΣΚΑΛΑ ΠΡΙΝ 100 ΧΡΟΝΙΑ – ΚΑΛΛΙΡΟΗ ΠΑΡΡΕΝ, Ζιζή Σαλίμπα	41
ΑΦΙΕΡΩΜΑ	
ΕΙΣΑΓΩΓΗ, Μιχάλης Λιανός	43
ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΕ ΤΟ Γ.Π. ΣΑΒΒΙΔΗ, Μιχάλης Λιανός	45
ΗΛΙΑΣ ΒΕΝΕΖΗΣ, Ζήσης Συνοδινός	55
ΓΙΩΡΓΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ, Τζέλα Ασπρογέρακα	57
Κ. Γ. ΚΑΡΥΩΤΑΚΗΣ, Συνέντευξη με την Γεωργία Δάλκου, Μ. Λιανός	65
ΜΕΝΗΣ ΚΟΥΜΑΝΤΑΡΕΑΣ, Σοφία Δελημάρα	73
ΚΟΣΜΑΣ ΠΟΛΙΤΗΣ, Διονύσης Βίτσος	76
ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΕΦΕΡΗΣ, Λίλα Κοσκινά	79
ΤΑΚΗΣ ΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ, Κώστας Κρεμμύδας	93
«ΒΙΟΙ ΥΠΑΛΛΗΛΟΙ», Μιχάλης Λιανός	103
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ,	
Δημήτρης Δασκαλόπουλος	105
ΠΕΤΡΟΣ ΛΑΡΔΑΣ	111
ΤΑ ΔΙΑΚΟΣΙΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ, Αλέξης Κράους	113
ΜΑΞΙΜΙΛΙΑΝΟΣ ΡΟΒΕΣΠΙΕΡΟΣ, Λεφτέρης Μονοκρούσος	122
Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΥΡΠΟΛΕΙ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ, Α. Κράους, Ζ. Συνοδινός	125
ΣΥΝΤΟΜΗ ΜΕΤΑΜΕΣΟΝΥΚΤΙΑ ΠΤΗΣΗ	126
GREENPEACE, Σταύρος Γριζιώτης	129
G.F. HÄNDEL, Εύα Μπένου	131
ΜΟΥΣΙΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ, Σοφία Τσουμάκη	133
Η ΧΑΜΕΝΗ ΤΙΜΗ ΤΗΣ ΚΑΤΑΡΙΝΑ ΜΠΛΟΥΜ, Κώστας Κρεμμύδας	136
ΕΚΑΤΟΝ ΠΕΝΗΝΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑΣ, Θόδωρος Τζανετάκος	137
ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ, Ζήσης Συνοδινός, Λίλα Κοσκινά, Αλέξης Κράους	139
ΒΙΒΛΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ	143
ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ	144

Σοφοκλέους 15 & Αιόλου
105 51 Αθήνα
Τηλ. 3646196 – 3211617

Υπεύθυνος σύμφωνα
με το νόμο:
Μανώλης Μαυροφόρος

Υπεύθυνοι
Συντακτικής Επιτροπής:
Λιανός Μιχάλης
Συνοδινός Ζήσης

Συντακτική Επιτροπή:
Αναγνωστοπούλου Αглаΐτσα
Ασπρογέρακα Τζέλα
Γριζιώτης Σταύρος
Δάλκα Μίνα
Κοσκινά Λίλα
Κουτσούρης Δημήτρης
Κράους Αλέξης
Κρεμμύδας Κώστας
Μονοκρούσος Λεφτέρης
Ευδης Γιώργος
Πομώνης Γιάννης
Σαραντόπουλος Βασίλης

Διορθώσεις:
Δάλκα Μίνα

Επιμέλεια – Σελιδοποίηση:
Ασπρογέρακα Τζέλα
Κρεμμύδας Κώστας
Συνοδινός Ζήσης

Εκτύπωση:
Ε. Ταμπακόπουλος & Σία Ο.Ε.

Χρόνος 8ος
Τεύχος 19
Δεκέμβριος 1989

της Σύνταξης

Είναι προφανής η κρισιμότητα των εννέα χρόνων ζωής. Συνέπεια φυσική η διαμόρφωση μιας οντότητας κι ενός προσωπικού ύφους. Επακόλουθο η πρώτη διατύπωση απόψεων, ερωτηματικών, ανησυχιών, αλλά και αμφιβολιών.

Κάθε φορά που ψελίζουμε ένα γιατί ή που οφείλουμε ν' αρθρώσου-με ένα διότι, τα πράγματα στενεύουν. Ίσως τότε να προκαλούμε κά-ποιους ν' απαντήσουν «γιατί έτσι», θυμίζοντάς μας τον πατέρα εκείνο («ηγέτη» ή «εκπρόσωπο»), που παρεμβαίνει με μια τόσο κατατοπιστική επωδὸ στ' αλλεπάλληλα ερωτηματικά του νεαρού βλαστού του.

Όμως τα δεκαεννιά τεύχη της δικιάς μας ζωής, οι εμπειρίες των βδο-μαδιατικών συνενυρέσεων, οι πικρίες κακόβουλων, αναίτιων σχολιασμών – είθισται να χλευάζουμε ό,τι αγνοούμε – οι χαρές ενός φρεσκοτυπω-μένου τεύχους, τα όνειρα ενός καινούριου, η αναζήτηση της βελτίω-σης κι η αγωνία για την απήχρηση του περιοδικού, είναι πολλά για να χω-ρέσουν σ' ένα προστακτικό «γιατί έτσι», παραλλαγή στα σύγχρονα ενός παλιότερου «αποφασίζομεν και διατάσσομεν».

Στις κοσμογονικές αναστατώσεις των καιρών μας, στην αβεβαιότη-τα του αύριο – μονάχα οι φανατικοί, οι αφελείς και οι ηλίθιοι γνωρίζουν το σίγουρο της πορείας τους – στην αγελοποίηση και ισοπέδωση του πλαστικού και του ομοιόμορφου, η «Π» προσπάθησε ν' αντιτάξει το μο-ναδικό, το προσωπικό, το ιδιαίτερο, ασκώντας τον πρεσβευτικό της ρόλο με συνέπεια και ευθύνη.

Κι αν πέταχτήκανε σ' ένα καλάθι κάποια τεύχη, κι αν ποτοποιήθη-καν άλλα ή παραδόθηκαν στο Γιουσουρούμ κάποια τρίτα, αν δεν πετύ-χαμε το μάξιμουμ με τη διακίνηση και την προβολή της (βλέπετε πάντα η γραφειοκρατία και η στενομουαλιά ελλοχεύουν), πιστεύουμε πως κα-ταφέραμε ν' αγγίξουμε πολλούς και να μεταφέρουμε σ' ακόμα πιο πολ-λούς τη ζεστασιά, το μεράκι και την ελπίδα για κάτι περισσότερο απ' ό,τι μας τάζει η μοίρα, η συνήθεια κι η Υπαλληλία (μ' όσο πιο έντονη αυ-τή την πρόθεση ΥΠΟ).

Κι είναι διπλή η ατυχής συγκυρία κι η πίκρα που θέλει την «Π» να «διώ-κεται» (με ενέργειες μάλιστα εκείνων που μας εκπροσωπούν) την ώρα ακριβώς που προσπαθεί, με το αφιέρωμά της στην υπαλληλική λογοτε-χνία, να περιγράψει τον κόπο και τον πόνο που συναντά η δημιουργία στο χώρο μας.

Είναι άραγε τυχαίο πως απ' την ίδρυσή της δέχεται κατά καιρούς ποι-κιλώνυμα πυρά, μ' αποκορύφωμα το τωρινό για τον περιορισμό της στα 5.000 τεύχη (σε σύνολο 16.000 εργαζομένων), την ώρα που σε προϋπο-λογισμό 233 εκατομμυρίων δρχ. μόλις και μετά βίας της αναλογούν 3 εκατομμύρια; (Τη στιγμή που και αυτά ουσιαστικά δεν εκταμιεύονται από τον σύλλογο αφού το συνολικό κονδύλι των πολιτιστικών δραστη-ριοτήτων υποχρεώνεται, με συλλογική σύμβαση, να καλύπτει η Τράπε-ζα).

Βρισκόμασταν στο τυπογραφείο όταν μας ήρθε μια ακόμα δυσάρε-στη είδηση: ο θάνατος του Παύλου Ζάννα. Η διακριτική παρουσία του, η δημοκρατική και φιλελεύθερη πορεία του, το αίσθημα προσωπικής αξιοπρέπειας και κοινωνικής ευθύνης, συνδυασμένα μ' ένα σπουδαίο συγγραφικό και όχι μόνο έργο, καθιστούν ακόμα οδυνηρότερο το χαμό του.

Ας αφιερώσουμε στη μνήμη του το τεύχος αυτό, με την υπόσχεση να συνεχίσουμε να ενοχλούμε. «Οι έτοιμες ησυχασμένες απαντήσεις δε γίνεται πια να μας χορτάσουν». Επιβάλλεται «να κρατήσουμε ανοικτές μερικές τρύπες για να ανασαίνει το ανθρώπινο πνεύμα».

Περί ορέξεως...

Δεν έχουμε κανένα λόγο να παραστήσουμε τους ελληνομανείς. Και θεωρούμε απόλυτα υγιή αντίδραση κάθε αποστροφή στις εθνικιστικές κορώνες περί «ανάδελφου Έθνους», χαρισμάτων της φυλής και τα σχετικά. Άλλωστε, μεγαλωμένοι σε εποχές όπου η «Ελλάς, Ελλήνων Χριστιανών» ερχόταν ν' αντικαταστήσει το Μεγαλοϊδεατισμό, έχουμε αρκούτως κορεσθεί από πατριωτικά φούμαρα.

Όμως παρ' όλα αυτά, δε στάθηκε δυνατό να μην ανατριχιάσουμε, όταν διαβάσαμε έναν Αθηναίο «γιάπι» να δηλώνει από τις στήλες του περιοδικού που εκδίδει:

«Θα ένιωθα Αλβανός αν δεν υπήρχε το CNN» (περιοδ. ΚΑΙΚ, Νοέμβ. '89). Φαίνεται πως κάποιοι, φορώντας ένα ζευγάρι Τίμπερλαντ και πατώντας τα δάχτυλά τους στα πλήκτρα ενός Personal Computer, θεωρούν ότι γίνονται ικανοί να αποφθεγματίζουν. Η απάντησή μας; «Κώφε κάτι, μεγάλε, υπάρχει και η ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ!»

* Και για να συνεχίσουμε στα ίδια... κανάλια ας προσθέσουμε κι αυτό: Μπορεί να μη θεωρούμε ζήτημα πρωταρχικής σημασίας τη διαφύλαξη της καθαρότητας της ελληνικής γλώσσας, όταν μάλιστα μας κόβει καθημερινά την ανάσα η πολιτική, πολιτιστική και ατμοσφαιρική μπόχα, αλλά το γλωσσικό κιτς καλό θα είναι να το αποφεύγουμε. Ας αντισταθούμε λοιπόν στους Μεγαλο-εκδότες που με το Μέγκα-κανάλι τους μας απέδειξαν ότι έχουν όχι μόνο έλλειψη φαντασίας αλλά και ευαισθησίας απέναντι στην καταταλαιπωρημένη ελληνική γλώσσα.

Ούτε EPT λοιπόν ούτε MEGA. Ας διασώσουμε «αυτόν τον κόσμο το μικρό, το μέγα!».

Hullo Dolly!!!

Η Ντόλι Μουροχάουλου δεν είναι μανεκέν, δεν είναι θλιμμένη τραγουδίστρια, δεν είναι καν συγγραφέας, ούτε μοιραία γυναίκα που έχει μια απόπειρα αυτοκτονίας στο ενεργητικό της. Εγώ είμαι η Ντόλι. Το «Ντόλι» ταιριάζει σε μιούζικαλ με φρου-φρου και στρας παραγωγής Χόλλυγουντ. Στο πιο ελληνικό του θα διακινδύνευε να είναι όνομα σκυλίτσας ράτσας ή γάτα Αγκύρας από τις εντελώς κουφές. Σε καμιά περίπτωση δε θα ταίριαζε σε μπιστρό, μπαρ ή τριμηνιαίο λογοτεχνικό περιοδικό. Στο έσχατο όριο της υπομονής μου θα επέτρεπα να είναι μπουτίκ ή βιοτεχνία πρετ-α-πορτέ. Αλλά δεν είναι. Διότι, εγώ είμαι η Ντόλι.

Οι σχέσεις μου με τα κατοικίδια ζώα είναι, δυστυχώς, ανύπαρκτες. Πώς να χώσω σκύλο ανεκπαίδευτο στο διαμέρισμα; Από απελπισία θα γαυγίζαμε παρέα. Οι σχέσεις μου με τα άλλα ζώα που κυκλοφορούν και τα πρετ-α-πορτέ υπαρκτές. Από δε μιούζικαλ μόνο ως τη Βουγιουκλάκη, την εθνική όλων μας, έφθασε η χάρη μου. Το είχε τάξει η μαμά μου και με πήγαινε κάθε καλοκαίρι μαζί με μια σακούλα ποπ-κορν. Μέχρι που έπαιξε την «Εβίτα» και μας το χάλασε το έθιμο.

Δεν είμαι όμορφη, δεν είμαι έξυπνη, δεν είμαι ενημερωμένη. Είμαι μια απόπειρα κομπόζιτας. σαν σουφλέ με ασπάραγκους που έχει τελείως «καθίσει». Αλλά δε με πειράζει. Διότι, εγώ είμαι η Ντόλι. Με και χωρίς ασπάραγκους. Ενδέχεται και χωρίς τίποτα.

Παραμένω ανένταχτη. Όχι από λόγους αρχής και ιδεολογίας. Κάθε άλλο. Απλώς δε βρίσκεται πρόσωπο, «ζώο» ή πράγμα που να με εκφράζει και να συμφωνώ. Κι έτσι παραμένω ανένταχτη με ιδέες πολύ καλές πλην όμως μη εφαρμόσιμες, πράγμα που σκορπάει μέσα μου άγχος και κάτι σαν ρίγη από εμπύρετο γριππώδη κατάσταση.

Αλλά τι να γίνει; Εγώ, είμαι η Ντόλι. Είμαι γεμάτη από τύψεις, αμφιβολίες, αναστολές. Υφίσταμαι πολλά από τους άλλους. Τα νεύρα, τις ορέξεις, τις φωνές, τις φωνές των παιδιών τους, ακόμα και τις βιταμίνες τους.

Αλλά τι να κάνω; Διότι, εγώ παραμένω απελπιστικά η Ντόλι. Και τι Ντόλι! Όχι ότι κι ότι. Μία Μουροχαύλου. Μία απλή ως απλοϊκή ύπαρξη. Το καταγγέλλω με την ίδια χάρη που η Gina Lolobrigida θα δήλωνε στους paparazzi: «είμαι μία σtar». Οι ιδιοτροπίες, το νόημα, η πεμπτουσία της star μου διαφεύγουν. Ουδέποτε βέβαια τα είχα ενσωματώσει. Ούτε μου αρέσει το star σύστεμ. Μου αρέσουν τα παγωτά, τα μικρά παιδιά και η αμεσότητα. Παραπέμπουν όλα σε μια περίοδο αθωότητας που με συνεπαίρνει. Εγώ, η Ντόλι δεν αρέσω σ' όλα αυτά. Διότι, εγώ είμαι η Ντόλι. Και δε με αντέχω. Συνεχώς στο ίδιο σημείο εκκίνησης. Επαναλαμβανόμενη. Κάτι σαν επανέκδοση βιβλίου. Μια κοπιαστική περιδιάβαση στο ψυχικό μου τοπίο.

Σκέφτομαι η Ντόλι να γυρίσω σελίδα, να γυρίσω πίσω, να γυρίσω ταινία, έστω εκπομπή. Όλα τα επιθυμώ διακαώς. Αλλά τελικά γυρίζω μόνο το στρίφωμα στη φούστα μου. Τι μόδα και αυτή. Να μη σταθεροποιείται το μάκρος εδώ και τόσα χρόνια. Όλα εναντίον μου δηλαδή. Πλήττομαι από παντού, ως εργαζόμενη, ως γυναίκα, ως επιστήμων, μα πάνω απ' όλα ως άνθρωπος. Μια πληγμένη η Ντόλι, περιφέρω τις ανταύγειες των μαλλιών μου στα προάστια της αττικής γης. Άλλη πληγμένη και αυτή. Μια Ντόλι που σταδιακά τη δώσανε αντιπαροχή, για να προλάβουν ν' αξιοποιήσουν τα νειάτα και την ομορφιά της. Και μένα πρόλαβαν και με αξιοποίησαν τα ρεύματα της εποχής και η οικονομία της Ελλάδας. Με δημιούργησαν υπάλληλο. Υπαλληλοποιημένη μέχρις αδιάς. Με αντιπαροχή δοσμένη, έχω γίνει ένα τέρας, ένα αυθαίρετο. Αλλά τι να γίνει; Εγώ είμαι η Ντόλι. Σε ένα ΥΧΟΠ-ΥΠΕΧΩΔΕ έχω εναποθέσει τις ελπίδες μου, μήπως πετύχω μια περεστρόικα και δω καλύτερες μέρες ως «Ντόλι η αναβαθμισμένη».

Σοφία Δελημάρα

...Ουδείς λόγος

★ Στο Ραδιόφωνο αντίθετα και ειδικά σε κάποιες ξεχασμένες γωνιές των ερτζιανών, με χαμηλή ως επί το πλείστον ακροαματικότητα, βρίσκει κανείς ακόμα καλή μουσική και ενδιαφέρουσες εκπομπές. Και αυτό, παρά τις κατά καιρούς επιδρομές, λογής - λογής καταπατητών και στο χώρο αυτό. Σας συμβουλευόμαστε λοιπόν να επιμένετε στο ψάξιμο των ραδιοσυχνότητων. Όπως λένε κι οι φίλοι του ραδιοφώνου, δε λερώνει τα χέρια όπως οι εφημερίδες, ούτε κουράζει τα μάτια όπως η τηλεόραση.

★ «Ο χειμώνας ευνοεί τα Μπλουζ. Βάζει σε μια μελωδική σειρά τις εντάσεις. Και σε αντίθεση με όσα λένε για τη μουσική, ειδικά το μπλουζ πολλαπλασιάζει τα πάθη». Τάδε εφη Άννα Βλαβιανού και καταγράφηκαν στο ΒΗΜΑ (28-10-89). Κι επειδή εμείς συμφωνούμε, ενδιαφερθήκαμε να μάθουμε ποιои καλλιτέχνες του είδους θα εμφανισθούν στην Ελλάδα στις αρχές του 1990. Άλλωστε οι καλοκαιρινές εμφανίσεις της Νίνα Σιμόν στο Λυκαβηττό απέδειξαν ότι το κοινό που ενδιαφέρεται γ' αυτού του είδους τη μουσική έκφραση είναι αισιόδοξα μεγάλο.

Στις 21 και 22 Ιανουαρίου, λοιπόν, γίνεται στο «Κεντρί» (Αγ. Μελετίου) ένα Μπλουζ Φεστιβάλ με τη συμμετοχή τεσσάρων γκρουπ διαφορετικών ειδών μπλουζ. Στις 5.2.90 στον ίδιο χώρο εμφανίζεται ο Lovie Lee πρώην μέλος της μπάντας του Muddy Waters, αντιπρόσωπος του ανήσυχου μπλουζ του Σικάγου, ενώ στις 19.2.90 έρχεται ο τραγουδιστής και κιθαρίστας Lefty Dizz. Πολλούς μπλουζμέν επίσης φιλοξενεί από την αρχή του χειμώνα και το κλαμπ «Ρόδον», ενώ η Θεσσαλονίκη παρουσιάζει ανάλογη κινητικότητα κι έχει μάλιστα να επιδείξει κι ένα γκρουπ που έχει στο ενεργητικό του τέσσερις δίσκους και δυο ζωντανές ηχογραφήσεις: Τους «Μπλουζ Γουιάνες... 031». Όσοι πιστοί, σπεύσατε.

Περί ορέξεως...

«Ο σοσιαλισμός ή θα 'ναι δημοκρατικός ή δε θα υπάρξει καθόλου».

Πέρασαν δέκα χρόνια από τότε που ο Νίκος Πουλαντζάς έδωσε τέλος στη ζωή του σε ηλικία 43 χρόνων. Σπούδασε νομικές και κοινωνικές επιστήμες στην Ελλάδα και στη Χαιδελέβεργη και διδασκε κοινωνιολογία στο Paris VIII και στην Ecole Pratique des Hautes Etudes στο Παρίσι. Πλούσια η συμβολή του σ' έναν άλλο τρόπο ζωής, πλήθος οι στοχασμοί των έργων του («Πολιτική εξουσία και κοινωνικές τάξεις», «Η κρίση του κράτους», «Η φύση των πραγμάτων και το δίκαιο» κ.λπ.) για μια κοινωνία ανθρώπινη και δίκαιη, με δημοκρατία κι ελευθερία.

Στη μνήμη του εναποθέτουμε την πρόσφατη αυτοκριτική απόφαση του Συμφώνου της Βαρσοβίας, για επίσημη καταδίκη της εισβολής στην Τσεχοσλοβακία, στις 21 Αυγούστου 1968.

Και μέσα σ' όλα να παραπονιέσαι και για την Εθνική Βιβλιοθήκη. Τι κι αν καλείται «Εθνική», γιατί θα πρέπει να διαθέτει το σύνολο των βιβλίων τε και περιοδικών; Από πού έως πού να υπάρχει ενήμερος υπόλληλος για πληροφορίες και χώρος ειδικός για τα πράγματα και τις τσάντες; Δε σου αρκεί που τ' ακουμπάς φύρδην-μύρδην στο πάτωμα, απαιτείς θέσιν ειδικήν και ταμπελάκι μετά αριθμού, ανάλογον; Τι κι αν ο υποτιθέμενος για φύλαξη υπόλληλος σε ψάχνει με το ζόρι κατά την έξοδο; Καλό σου κάνει, γιατί παραπήραν αέρα τα μυαλά σου με τις δημοκρατίες και τα παρόμοια. Έτσι για να θυμόμαστε και λίγο χούντα. Κι αν ο εν λόγω, συν τοις άλλοις, είναι και λίγο δύσνους, προς τι ο ψόγος; Οι αρμόδιοι της ΕΘΝΙΚΗΣ ημών ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ χτύπησαν διάνα: Ο κατάλληλος άνθρωπος στην κατάλληλη θέση.

Το χρέος

Ο Πέικ καταγόταν από το Μεξικό. Σπούδασε κοινωνικές επιστήμες και συγκριτική εθνολογία. Χαρακτηριζόταν από πηγαίο χιούμορ, αυθορμητισμό και πίστη στα ανώτερα ιδανικά.

Ας δούμε πώς άρχισε η αλυσίδα των περιστατικών που έφερε μεγάλη αναστάτωση στη ζωή του καθ' όλα φιλήσυχου Πέικ.

Το πρωί της 9ης Φεβρουαρίου, ενός ακαθόριστου έτους, ένα αυτοκίνητο σταμάτησε μπροστά σε μια σιδερένια πύλη.

Ο Πέικ άνοιξε την πόρτα, βγήκε μαζί με την αγαπημένη του, συζήτησαν λίγο και αφού τη φίλησε, με τα μάτια του να 'χουν το ύφος του αδικημένου σκύλου, προχώρησε σταθερά.

Όταν μπήκε στη σειρά μαζί με τους υπόλοιπους διαπίστωσε μια ελαφριά οσμή, ακαθόριστη ωστόσο, που θα έμελλε να τον ακολουθήσει στο υπόλοιπο της θητείας του.

Τα λίγα βιβλία που είχε σ' ένα μικρό σάκκο άρχισαν να χοροπηδούν και σε λίγο διαλύθηκαν σε σύννεφα από σκόνη ροζ, στο δάσος πίσω απ' το στρατόπεδο. Η υπόλοιπη βραδιά πέρασε ήσυχα με παραπονιμένες φωνές από νυκτοπούλια και βήματα από την περίπολο πάνω σε βότσαλα.

Στην ημέρα που ακολούθησε, πλήθος γεγονότων έκαναν εντύπωση στο φίλο μας. Υπήρχε μια απόλυτη γεωμετρική συμμετρία στην υποτυπώδη αρχιτεκτονική μορφή του περιβάλλοντος στο οποίο ζούσε που, αν κάποιος ήταν υπερβολικά παρατηρητικός, θα ένιωθε ένα αίσθημα ανόδου και καθόδου σε αναρίθμητες σκάλες που στριφογύριζαν συνεχώς για να καταλήξουν σ' ένα και μοναδικό σημείο, που ωστόσο δεν ήταν σίγουρο ότι υπήρχε.

Επίσης τη μεγαλύτερη χρονική διάρκεια της ημέρας επικρατούσε μια έρπουσα σιγή και σπάνια αλλά όχι και τόσο σπάνια ώστε κανείς να νιώθει ολότελα μόνος ακουγόντουσαν διάχυτα φωνές μ' έντονο χαρακτήρα, γνωστές ωστόσο από τις προηγούμενες γενιές.

Οι σκοποί ήταν ακίνητοι, αυστηροί, με μάτια μέλισσας κι ένα μικρό σύννεφο καπνού ν' αναδύεται κάτω από τα χοντρά τους και τριμμένα αμπέχωνα.

Τον τέταρτο μήνα, ο Πέικ παρατήρησε αρκετές απουσίες των ταυτόχρονων ατόμων. Πολλοί έλεγαν ότι είχαν φύγει για τη γαλάζια λίμνη ή πέρα στο βάλτο απ' όπου δύσκολα γύριζε κανείς ή ακόμα ότι αποτελούσαν το πλήρωμα ενός πειρατικού του περασμένου αιώνα.

Οι απουσίες αυτές συνδυαζόμενες με τις άδειες των γιορτών καταντούσαν τη ζωή στους υπόλοιπους δύσκολη, μέσα σ' εφημερίδες από ένα και μόνο εκδοτικό οίκο που ωστόσο από καθαρά τυπογραφικό λάθος ήταν δυσανάγνωστα γραμμένος στο αριστερό μέρος της πρώτης σελίδας και κύριο γάλα με μαύρα ανεξήγητα στίγματα, πάντοτε τα ίδια σε αριθμό στην κάθε κούπα.

Στα μέσα του κανονισμένου χρόνου έγινε πυρετώδης ετοιμασία για την επιθεώρηση που πλησίαζε. Χρώματα κάλυπταν τοίχους, αυτοκίνητα γύριζαν γεμάτα σκουπίδια και όλοι οι επικεφαλής έτρεχαν πάνω-κάτω δημιουργώντας μια γραφική εικόνα, και αυτό γιατί κατά την άποψη των περισσότερων ό,τι δεν είχε παρατηρηθεί, ενώ επανειλημμένα συνέβαινε, ήταν οπωσδήποτε γραφικό.

Πάντως η επιθεώρηση κράτησε μόνο 10 λεπτά και αυτό εξ αιτίας του άσχημου καιρού και των πολλών υποχρεώσεων του στρατηγού.

Μετά από ένα χρόνο και μερικούς μήνες πολλοί μιλούσαν για απόλυση, ενώ γεγονός ήταν ότι ο ίδιος ο Πέικ είχε ξεχάσει να μετακινήσει το ημερολόγιο από την 1η μέρα, γεγονός που γέμισε μερικούς από καχυποψία και άλλους από δυσπιστία μαζί με πρωτόγονες φοβίες.

Τη μέρα που ο Πέικ απολύθηκε ήταν άνοιξη, που είχε ακολουθήσει το φθινόπωρο, και γι' αυτό πολλοί μιλούσαν στην αυλή ισχυριζόμενοι ότι είχε έρθει μια καινούργια κατάσταση που μπερδεψε τις εποχές με ακαθόριστες μελλοντικές συνέπειες.

Στην πύλη στεκόταν η κοπέλλα και όλα έγιναν παρελθόν, αν και ο Πέικ δύσκολα πίστευε πλέον στην έννοια του χρόνου.

Το βράδυ, καθώς πλάγιασαν κάτω από τις λεύκες, ο Πέικ διαπίστωσε μια αμνησία πρωτοφανή, αφού περιοριζόταν μόνο στη θητεία του, και ύστερα χάθηκε ήρεμα μέσα στα γαλάζια μάτια της, για την υπόλοιπη ζωή του.

...Ουδείς λόγος

Χάρη στο συνάδελφο Στάθη Αρφάνη — εργάζεται στις Διεθνείς Δραστηριότητες της ΕΤΕ — το υπουργείο Πολιτισμού μας επιφύλαξε τον περασμένο Οκτώβρη μια μεγάλη έκπληξη: Το τριπλό άλμπουμ δίσκων με τίτλο «Ελληνικό Λυρικό Θέατρο, 100 χρόνια 1888-1988», που καταγράφεται στο ενεργητικό των προηγούμενων υπευθύνων, αφού αυτή η προσπάθεια ξεκίνησε από το 1985. Χρειάστηκαν λοιπόν περισσότερα από τρία χρόνια έρευνας και δουλειάς των ειδικών Γιώργου Λεωτσάκου, Νίκου Ζωρογιαννίδη και Φοίβου Αναγνωστάκη, μα πάνω απ' όλα το μοναδικό υλικό του «ακαταπόνητου και ξεχωριστού συλλέκτη» Στάθη Αρφάνη, ο οποίος διέθεσε έναν «ολόκληρο θησαυρό» από παλαιούς δίσκους 78 στροφών, κασέτες, μαγνητοταινίες, προγράμματα παραστάσεων, φωτογραφίες, γνώσεις και μνήμες.

Στους δίσκους — που διατίθενται από το υπουργείο και δύο-τρία κεντρικά καταστήματα στην Αθήνα — περιλαμβάνονται μοναδικές ηχογραφήσεις διακεκριμένων Ελλήνων καλλιτεχνών, με διεθνή ακτινοβολία, της πρώτης κυρίως τριακονταεταστίας του αιώνα (1903-1935): Γιάννη Αποστόλου, Γιάννη Αγγελόπουλου, Οδυσσέα Λάππα, Νίκου Μοσχονά, Πέτρου Επιτροπάκη, Ελένης Βλαχοπούλου, Ελβίρας ντε Ιντάλγκο, Μαργαρίτας Πέρρα κ.ά. Ονόματα σχεδόν άγνωστα σήμερα, που θα μας συγκινήσουν και θα μας πούνε σίγουρα πολύ περισσότερα μετά την ακρόασή τους.

Το ογκώδες συνοδευτικό λεύκωμα (ολόκληρος τόμος 150 τόσων σελίδων), σπάνιο παράδειγμα σε δισκογραφική παραγωγή, φωτίζει επαρκώς πρόσωπα, παραστάσεις, καλλιτεχνικά γεγονότα και πράγματα υποδηλώνοντας συνάμα την πρωτότυπη και εργώδη διάθεση των δημιουργών του.

Σ' ένα κράτος που ακόμα δεν έχει αποκτήσει το αίσθημα διατήρησης της πνευματικής κληρονομιάς του, που καίει την ιστορία του και έχει βιβλιοθήκες - αποθήκες, επαφίεται στον «πατριωτισμό» των λίγων ιδιόρρυθμων και των συλλεκτών η προστασία των καλλιτεχνικών και επιστημονικών θησαυρών του.

Γιάννης Πομώνης

ποίηση

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΥΤΣΟΥΡΗΣ

Εκτίμηση δέους

Τα χιλιόμετρα της αναζήτησής σου
δεν μπορεί ν' ανέβει η σκέψη μου,
την έκταση των συλλογισμών σου
δεν μπορούν να περπατήσουν τα βήματά μου.

Το φθινόπωρο της έκφρασής σου
γυμνώνει τα οκτωβριανά μου λόγια,
οι βροχοσταλίδες της ενατένισής σου
ποτίζουν τους στίχους των ονείρων μου.

Επιθυμίες

Στη γειτονιά του παραδείσου
που επιθυμώ να κατοικήσω,
θέλω τ' αλώνια να μην έχουν ευρυχωρία
αναμονής ερημικών καθισμάτων,
θέλω οι δρόμοι να μην έχουν πατηθεί
από άοσμες απαγορεύσεις,
θέλω τα δένδρα να μην έχουν πλυθεί
από ανόρεχτη βροχή.
Θέλω τα πουλιά να μην πετάνε
έξω από τα σύνορα της αυγής,
θέλω τα σπίτια να μην νοικοκυρεύουν
το φως του ανοικτού ήλιου.
Και τότε θα μείνω, να είσαι σίγουρη,
για πολύ καιρό μαζί σου.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΟΜΩΝΗΣ

Λαθροχειρία Κλίμακος

Αγωνιζόμουν μέχρι σήμερα
για το ψωμί
για ενός βιβλίου τις σελίδες
για συνέπεια και τάξη.
Και όμως.

Άλλοι αναρριχώνται
χρησιμοποιώντας κλίμακες.
Παντός είδους κλίμακες.
Είναι δύσκολο
να τους διακρίνει κανείς
μέσα στο σούρουπο
από το ρείθρο του πεζοδρομίου.
Κλίμακες να τυχαρπάζουν
βιαστικά να τις φορτώνουν
σε μίνι αυτοκίνητα
και γελώντας ν' απομακρύνονται.
Και ακόμη πιο δύσκολο
να πιστέψει
ότι μέσα στο σύθαμπο
προσεκτικά αν κοιτάξει
πιθανόν να δει
όλο και κάποιο μέλος
μιας κάποιας επιτροπής.
Τα χρόνια θα περάσουν
και πίσω από τις φωτισμένες βιτρίνες
τα κινέζικα μπιμπελό
τις ακριβές φοντανιέρες
μια κλίμακα θα βρίσκεται
σε χώρο βοηθητικό
να θυμίζει ότι κάποτε
παρέστην κ' εγώ μάρτυς
τοιούτου ανηθίκου συμβεβηκότος,
ενώ φίλοι με σωρούς τίτλων
θα καλύπτουν
της συνειδήσεως το κενό.

Νωθρό Καλοκαίρι

Σε γη ζακυνθινή
 γείραμε·
 δύο κουρελούδες
 κι ένα τζιτζίκι
 σύντροφοι
 στη μοναξιά
 που αγγίζει
 το απόλυτο.
 Ένα άχρηστο
 καλοκαίρι
 προστέθηκε
 ύπουλα
 στις πλάτες μας·
 τούτη η σιγή
 της επαρχίας
 το απομεσήμερο
 μοιάζει του
 αμετάκλητου
 κήρυκας.
 Εκείθεν μαλλιά
 να φεύγουν σαν
 μαδημένες
 μαργαρίτες
 ανομολόγητων
 ερώτων·
 εντεύθεν μαλλιά
 ελαφρώς χιονισμένα
 κάτι σαν Οκτώβρης
 στη Νέα Υόρκη.

Σαν μαξιλάρι
 χέρι ξαδελφικό
 μου πρότεινε
 σκέφτηκα,
 πως πάει
 έγινε το κακό,
 δρομολογηθήκαμε·
 έμεινε η
 κορούλα του
 να πλέκει
 μαργαρίτες
 και με σπασμένα ελληνικά
 το άπειρο να
 περιπαίζει.
 Καλά θα πείτε
 αυτός,
 αλλά εσύ;
 Εμένα μου φτάνει
 ο νηστικός κορυδαλλός
 συνειδητά
 να ροκανίζει
 τη σιγή,
 νερό στα
 γερασμένα χέρια
 της μητέρας
 μου προσφέρεται
 και άνευ
 αποσκευών
 θ' αναχωρήσω.

Τελευταία Επιθυμία

Μηχανές παλιές,
σκουριασμένες
– των Αμερικάνων
αποφάγια –
σε κάποιο
τραπέζι λογιστικό
θ' αντικρύζουν
τους τουρίστες
με μάτια
και μνήμη
γυάλινα.

Κάποιες σπουδές
ανολοκλήρωτες,
απολυτήρια,
πιστοποιητικά,
σφραγισμένες
βεβαιώσεις.
Το χρέος
στη μητέρα
απλήρωτο
και ο γάτος
ν' απορεί.

Μερικοί συγγενείς
– κοντινοί αυτοί –
θα δακρύσουν:
«ήταν καλό παιδί».

Χωρίς
σημαίες,
χωρίς
φανφάρες
απλά θα αναχωρήσω.

Διαθήκη
δε θα υπάρχει
– λιτός βίος
νότια των συμμάχων –
ενώ θα μέινει
η γοητεία των αριθμών
και
κάποιο ημιτελές ημερολόγιο.

Κάπως Απρόσμενα

Περίμενα
να έρθεις
με τον
παφλασμό
των κυμάτων
και το
φλοίσβο·
σε ήλπιζα
στον απόηχο
του απογευματινού
μπάτη·
σε πρόσμενα
στους κάλυκες
των
ολάνθιστων
αγριολούλουδων·
μα σε είδα
γυμνή
να ορθώνεσαι
μπροστά μου
περήφανη
κι απρόσιτη.
Ήταν
τότε
που χάθηκε
ο πόνος
της λεχώνας,
τότε που
σκούριασε
η επανάσταση,
τότε και
τόρα
που μένω
ασκητής
σ' απρόσιτες
βουνοκορφές
κάπου
στο κέντρο
της πρωτεύουσας.

Αργύρης Ευστρατιάδης

Ανάγκη

Δυστυχώς,
μορφές που έφερα χάνονται.
Μια χαφρα βώτοι
δεν είναι πια παιχνίδια.

Της αγάπης μας πολλοί προδώσαν.

Κι οι φίλοι;

Λοιπόν,
Οι φίλοι κυτάν στα μάτια, όπως τότε

Όμως, η ζωή που έρχεται φθίνει,
κι είναι, από τοιμέτο, σκόνη,
καυσόξυλο, κι άρωμα βευσίτης.

Κι είναι θάνατος,
μέσα σε μια πολύ θανατηφόρα,
μυκηλασμένη κι ανίατη.

Καταγραφές

Παραμένω χρονογράφος της ζωής,
παρατηρητής των παλμών της άνοιξης.

Το γέλιο και το δάκρυ στα μάτια των παιδιών,
πες είναι της ύπαρξης μας η συνέχεια.

Των ανθρώπων η πορεία η διαλεκτική,
η άφθαρτα διαρκής
η ατομικά φθαρτή
η βιώσιμη ακοιτοβία.

Δυναστεύω.

απ' την εκφραστικότητα των ματιών,
το ευχλωτό της κίνησης,
της ορμής την εκρηκτικότητα,
το κορμί το αναγκαίο σχήμα.

Παραμένω μάρτυρας της ειρήνης,
των λαών το κομμάτι.

Είμαι η ευαίσθητη μεμβράνη
της καταγραφής
των ελάχιστων δονήσεων
στην έκφραση της εξέλιξης.

Ο Αργύρης Ευστρατιάδης γεννήθηκε στη Μυτιλήνη στις 12 Απρίλη του '48.

Το καλοκαίρι του 1956 εγκαταστάθηκε στην Αθήνα και το 1966 τέλειωσε το γυμνάσιο. Παρακολούθησε μαθήματα στην ΑΣΟΕΕ απ' όπου αποφοίτησε το 1972. Μετά τη στρατιωτική του θητεία άρχισε να δουλεύει στην Εθνική Τράπεζα (από το Γενάρη του 1976).

Η «Αρμολαυπτρα» είναι η πρώτη του δημοσιευμένη ποιητική προσπάθεια, από την οποία επιλέξαμε τα παραπάνω κομμάτια.

ΟΛΥΜΠΙΑ ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΑ

Παρουσίαση – Χρονολόγιο: Φοίβος Πιορμίνος

Είναι πάνω από τριάντα χρόνια από τότε που η Ολυμπία εμφανίστηκε στα γράμματα και ακόμα δεν έχει βρει τη θέση που της ανήκει στη γενιά του '60 ούτε έχει κάνει το όνομα που της αξίζει παρ' όλη την απήχηση του έργου της. Κι ας έχει επιτυχώς ασχοληθεί εκτός από τη συγγραφή και με άλλους καλλιτεχνικούς τομείς (θέατρο, κινηματογράφο, μουσική)· κι ας έχει πίσω της μια γονιμότατη διδασκαλική σταδιοδρομία, στην οποία δόθηκε πάντοτε ολόψυχα και γενναιόδωρα.

Το μικρό, λοιπόν, τούτο αφιέρωμα στην Ολυμπία Καραγιώργα ας είναι μια ελάχιστη αναγνώριση της όλης προσφοράς της στο πολιτιστικό γίγνεσθαι του τόπου μας.

Με βλέφαρα κλειστά

... είναι που οι πύλες της πόλης
ανοίγουνε τη νύχτα,
όταν εμείς κοιμόμαστε βαθιά.

Τα έπιπλα

Καλά που 'ναι τα έπιπλα
Έτσι που κάθονται και μας κοιτάζουν,
Δίχως τρεμούλιασμα ελπίδας,
Δίχως κίνδυνο σκέυης ...

(Από τη συλλογή «Τα μεγάφωνα»)

Μαβί

Πάντα θυμάμαι εκείνα τα πρόσωπα τα στριμωγμένα στις εικόνες. Όλα τα ίδια κι όλα χαμένα και ντροπαλά σα να μη ξέρουνε πού πάνε, σα να μη ξέρουνε γιατί τα φέρανε εδώ. Κάποια αμνηχανία πού να θάλουν τα χέρια, να 'ναι χαρούμενα ή δλιμμένα και απ' αυτά τα δύο πόσο.

Και πάντα στη μέση το μεγάλο γεγονός: η Παναγία, ο Άγιος ή ο Χριστός.

Κι εκείνα μόνο να κοιτάνε. Μικρά κι ασήμαντα αν και - χωρίς συζήτηση - τέλεια φτιαγμένα. Σε τίποτα κατώτερα τα χρώματα κι η τέχνη απ' αυτά που γέννησαν την Παναγία, τον Άγιο ή το Χριστό.

Κι ένα γυρίζει.

Μια μέρα απ' όλες εκείνες τις χιλιάδες γυρνάει αργά και μαγεμένα το κεφάλι.

Τ' άλλα ακίνητα κι ασήμαντα εκεί. Να βλέπουνε με δέος έτσι, μόνο και μόνο επειδή έτσι τους είχαν πει.

Κι Αρχάγγελος Θεσπέσιος του Έρωτα υηλός, κρυφός κι αγέρωχος βρίσκεται στο γύρισμα της πλάτης ν' ανοίγει και να κλείνει τις φτερούγες και μέσ' στο φως το σπάνιο, το σπαραχτικό λάμπουν τα μάτια μωβ, τα μάτια τα βαθιά του Αλλού, του Άλλου Έρωτα που λούζουμε μαβιά τα όλα ενδύματα και προχωρούν — πάντα ακίνητα — σε 'σένα που γύρισες την πλάτη και τόλμησες να δεις τι περιμένει και σένα (και σένα πια) πέρα απ' τ' ασήμαντα, τ' αμήχανα τα πρόσωπα, πέρα απ' το Ξένο Θαύμα —όχι το θαύμα το δικό σου εννοώ— που σου 'κρυβε βαρύ κι ασήμαντο τον άλλο, το δικό σου ουρανό.

Ψίδυρος.

Βήμα διστακτικό.

Κάποια άσπρη σκόνη που σπκώθηκε και το τρεμάμενο άγγιγμα της Ευτυχίας:

Όλος ο αζόδευτος εαυτός στα χέρια σου. Σώσον σώσον Έρωτα τον λαόν σου... Γιατί λαός σου ήμουναι και σ' έμαχνα.

Στη Σικελία βρέθηκαν, στο Σαν Φρανσίσκο, στη Ναμπλούς, στη Βαρκελώνη, Έρωτα, στην Τιχουάνα, στη Χάλκη, στη Βιέννη, στο Κάιρο, στην Αλεξάνδρεια, στη Σιέννα, στη Βηρυττό.

Κι όλο έβλεπα το φτερό σου, μαβί, να φεύγει.

Γι' αυτό
Σαν προσευχή:

Χαμένος Ιππότης
Σκύθω
Γονατίζω
Στα μωθ μάτια σου
Υγώνω
Την αφίλητη ζωή μου

Έρωτα,
Πάμε.

Το κενό στην εικόνα
Θα πουν το 'φαγε ο σκόρος

Αρχάγγελε της ζωής
Αρχάγγελε του φοβερού Θανάτου

Απόψε,
Θα με σκεπάσεις μ' άσπρο σεντόνι

Θα κοιμηθώ.

Χάλκη,
Αύγουστος 1987

(Από την ανέκδοτη συλλογή «Νυμφίος»)

Ξανά

Θέλω ξανά
Ν' ακουμπήσω στον ώμο σου Ποίηση.

Έτσι όπως θέλησα
Ν' αγγίζω το κεφάλι
(στο λεωφορείο χθες)
στην όμορφη δερμάτινη
παλνιά ζακέτα
του αγοριού
με κείνα τα κατάμαυρα όλο μπούκλα,
τα πυκνά που γνάλιζαν
μαλλιά.
Και κείνος,
κολλημένος στο παράθυρο
μη και μ' αγγίξει —

Μείνε εσύ Ποίηση
Άντεξε το Φιλί μου

(5/1/83)

(Από τη συλλογή «Ποιός»)

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

- 1934.** Η Ολυμπία Καράγιωργα, μοναχοπαίδι του Αθανασίου και της Σοφίας, ύστερα από δεκατριετή άγονο γάμο, πρωταντικρίζει το φως του κόσμου στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, στις 13 Οκτωβρίου. Η μητέρα της, το γένος Αγγέλου, γεννημένη κι αυτή στην Αλεξάνδρεια, καταγόταν από τη Λέρο. Ο πατέρας της, γεννημένος στο Ροινό της ορεινής Αρκαδίας, ζούσε από δεκάξι χρόνων στην Αίγυπτο, όπου μετανάστευσε μόλις τέλειωσε το σχολαρχείο στην Τρίπολη. Όμως έμεινε πάντοτε «ένας τραγικός νοσταλγός των αρκαδικών βουνών». Αρχικά δούλεψε ως ταξινόμος βάμβακος κι αργότερα στράφηκε στο εμπόριο. Δεν έγινε ποτέ του ένας πετυχημένος έμπορος, «γιατί τα αληθινά του ενδιαφέροντα υπήρξαν πάντοτε πνευματικά». Η Ολυμπία ζει και ανακαλύπτει τον κόσμο στις όχθες του Νείλου, στη Μανσούρα, με την τότε ανθηρή Ελληνική Κοινότητα, που διέδετε θαυμάσια εκπαιδευτήρια και ιερό ναό των Αγίων Αθανασίου και Κυρίλλου.
- 1940.** Εγγράφεται στα «Ελληνικά Εκπαιδευτήρια Μανσούρας», όπου τελειώνει το δημοτικό και το εξατάξιο γυμνάσιο και απ' όπου αποφοιτά το 1952.
- 1952.** Με την αρχή του ακαδημαϊκού έτους εγγράφεται στο Αμερικανικό Πανεπιστήμιο του Καΐρου, όπου σπουδάζει Κοινωνιολογία ως το 1955, οπότε παίρνει το πτυχίο της με έπαινο.
- 1956.** Διδάσκει για πρώτη φορά μέχρι τη λήξη της σχολικής περιόδου, το καλοκαίρι του 1957, στο «Αγγλικό Κολλέγιο Ηλιουπόλεως», στο Κάιρο, «σε μιαν ιδιαίτερα δραματική στιγμή όπου η διεύθυνση του σχολείου περνάει από τα χέρια των Άγγλων στα χέρια των Αιγυπτίων, λόγω της Κρίσεως του Σουέζ».
- 1957.** Το φθινόπωρο αναχωρεί για τις Ηνωμένες Πολιτείες με υποτροφία του International Student Fellowship και εγγράφεται στο Πανεπιστήμιο του Standford στην Καλιφόρνια, όπου σπουδάζει αμερικανική και αγγλική λογοτεχνία και δημιουργική συγγραφή (Creative Writing). Στη «μοναξιά και στην ομορφιά του Standford», όπως λέει η ίδια, αρχίζει να γράφει. Το πρώτο της διήγημα με τον τίτλο «*Zeinab*» δημοσιεύεται στο περιοδικό του Πανεπιστημίου και το δεύτερό της με τον τίτλο «*Career*» σ' ένα από τα μεγαλύτερα αμερικανικά περιοδικά, το «*Atlantic Monthly*». Επίσης δημοσιεύει ποιήματά της στο «*International Student Magazine*». Εξάλλου στο Standford και αργότερα στη βιβλιοθήκη του Κονγκρέσσου στη Washington D.C. γράφει την πραγματεία της για τη Virginia Woolf «*Clay and Diamonds*».
- 1959.** Ακολουθώντας τη μεγάλη έξοδο των Αιγυπτίων μετά το βασερικό πραξικόπημα, δεν επιστρέφει από την Αμερική στη χαμένη για πάντα Αλεξάνδρεια, αλλά έρχεται τον Αύγουστο στην Ελλάδα και εγκαθίσταται στην Αθήνα, αφού προηγουμένως πέρασε «μερικούς σημαντικότερους για τη ζωή της μήνες στη Νέα Υόρκη, τότε που η γενιά των μπίτικς αποσυρόταν κι άφηνε το προσκήνιο στους νεοεμφανιζόμενους χίπις».
- 1960.** Αρχίζει η πλούσια προσφορά της ως αφοσιωμένης εκπαιδευτικού με το διορισμό της στο Κολλέγιο Θηλέων, στο Ελληνικό, όπου παραμένει για δυο χρόνια. Εδώ δεν περιορίζεται στην απλή διδασκαλία της αγγλικής, αλλά δίνεται ολόγυχα στη δημιουργία ομίλου περιοδικού, του «*Sunny Days*», και μουσικού ομίλου κι ανεβάζει με μεγάλη επιτυχία έργα με παιδιά, δραστηριότητα που συνεχίστηκε σ' όλη τη διδασκαλική της σταδιοδρομία.
- 1961.** Εμφανίζεται στα ελληνικά γράμματα με την ποιητική συλλογή «*Χιλιάδες πρόσωπα της τύχης*», Αθήνα, σ. 45, που κυκλοφορεί από τις εκδόσεις «Δίφρος».
- 1962.** Διδάσκει αγγλικά στη Σχολή Μωραΐτη και στη Σχολή Αΐδοινοπούλου μέχρι τη λήξη της σχολικής περιόδου το 1971. Στη Σχολή Μωραΐτη έχει και την ευθύνη του θεατρικού ομίλου του σχολείου. Παράλληλα με τις ποικίλες δραστηριότητές της, βρίσκει καιρό και ξεκινάει σπουδές Δραματικής Τέχνης στη Σχολή Χρήστου Βαχλιώτη, «στο υπογειάκι της οδού Σκουφά, όπου ανακαλύπτει τη μαγεία του αυτοσχεδιασμού», που υπήρξε η βάση των σπουδών του δασκάλου της.
- 1965.** Στο λογοτεχνικό περιοδικό Νέα Εστία δημοσιεύεται σε μετάφρασή της το θεατρικό έργο του Albert Camus «*Καλιγούλας*».
- 1966.** Από τις εκδόσεις «*Alvin Redman Hellas*» κυκλοφορεί η δεύτερη ποιητική της συλλογή «*Τα μεγάφωνα*». Το καλοκαίρι επιστρέφει για τελευταία φορά στη «διαλυμένη για τους Έλληνες» Μανσούρα και κάτω από συνθήκες «που πονάει ακόμα και τώρα όταν τις θυμάται» βγάζει τους γονείς της από την Αίγυπτο. Στις γιορτές των Χριστουγέννων πεθαίνει ξεριζωμένος στην Αθήνα ο πατέρας της Θανάσης, 85 χρόνων.
- 1967.** Το χειμώνα παίζει το ρόλο της Κυρίας στο θεατρικό έργο του Jean Genet «*Οι δούλες*», που παρουσιάζεται στο θέατρο της Ελληνοαμερικανικής Ένωσης από την Κατερίνα Θωμαδάκη και τη Μαρία Κλωνάρη.
- 1968.** Στις 2 Απριλίου συμμετέχει στο θεατρικό έργο του Duncan «*Abelard and Heloise*», που ανεβαίνει στο Βρετανικό Συμβούλιο σε σκηνοθεσία George Marchi.
- 1970.** Μεταφράζει και εκδίδει μόνη της το δοκίμιο του Federico Garcia Lorca «*Ντουνέντε*», Αθήνα, με καλλιτεχνική επιμέλεια της Μαρίας Κλωνάρη, που είχε πρωτοδημοσιευτεί το 1967 από το περιοδικό «*Ταχυδρόμος*».
- 1972.** Από τις εκδόσεις «*Δωδώνη*» εκδίδονται οι μεταφράσεις της διαφόρων ποιημάτων του D.H. Lawrence, δικής της επιλογής, με τον τίτλο «*D.H. Lawrence - Είκοσι ποιήματα*», Αθήνα (χωρίς αρίθμηση σελίδων). Το βιβλίο αυτό αποτελεί την πρώτη αναφορά στην Ελλάδα της ποιητικής διάστασης του D.H. Lawrence.

- 1973.** Ανεβαίνει στη Θεσσαλονίκη και διδάσκει αγγλικά στα «Μακεδονικά Εκπαιδευτήρια» ολόκληρη τη σχολική χρονιά 1973-74. Εδώ αρχίζει και διδάσκει Αυτοσχεδιασμό σε μαθητές Δραματικής Σχολής, μάθημα που για πρώτη φορά διδάσκεται στην Ελλάδα ως αυτοτελές.
- 1974.** Εκδίδει την τρίτη ποιητική της συλλογή «*Το μεγάλο κύμα*», Αθήνα, σ. 37, με εξώφυλλο και καλλιτεχνική επιμέλεια της Μαρίας Κλωνάρη.
Στις μέρες των Χριστουγέννων χάνει την ογδονταπεντάχρονη μητέρα της Σοφία. «Τους τελευταίους δύσκολους μήνες της ζωής με τη μητέρα της, σε απομόνωση από τον κοινωνικό περίγυρο», γράφει «*Τα τετράδια της Σοφίας ή Μαμά*», όπου διασώζει «στιγμές γέλιου, τραγωδίας, μεταφυσικής της μητέρας της που έφευγε από τον κόσμο ανοίγοντας διάπλατα τα μάτια της υυχής της, καθώς πάχυν σκέπαζε τη λογική της».
- 1975.** Διορίζεται καθηγήτρια αγγλικών στο Κολλέγιο Αθηνών, όπου εξακολουθεί να εργάζεται μέχρι σήμερα.
- 1976.** Προσλαμβάνεται στη Δραματική Σχολή του Ωδείου Αθηνών, όπου διδάσκει Αυτοσχεδιασμό και Δραματική Τέχνη κατά τα ακαδημαϊκά έτη 1976-77 και 1977-78.
- 1977.** Από τις εκδόσεις «Ηριδανός» κυκλοφορεί η μετάφρασή της του θεατρικού έργου του Albert Camus «*Καλιγούλας*», Αθήνα, σ. 151. Το έργο αυτό είχε ήδη παρουσιαστεί, ύστερα από διαγωνισμό, στη δική της μετάφραση από την κεντρική σκηνή του Εθνικού Θεάτρου, το χειμώνα του 1976, σε σκηνοθεσία του Τηλέμαχου Μουδατσάκη και με σκηνικά της Λ. Χρυσικοπούλου. Αντίθετα προς το ανέβασμα του έργου, όπως το παρακολούθησε σε κάποια δοκιμή, αρνήθηκε να δει την παράσταση όσο αυτό παιζόταν. Όπως λέει σήμερα, μετά από είκοσι τέσσερα χρόνια, «είναι η μόνη μετάφραση που θα ήθελε να μην είχε κάνει, επειδή, πέρα από την αναμφισβήτητη ποίηση του κειμένου, παραμένει το επικίνδυνο γεγονός ότι στο έργο αυτό νικάει το Κακό. Το έργο τελειώνει με τον Καλιγούλα ο οποίος εκπροσωπεί το Κακό, να λείπει πεθαίνοντας κτυπημένος: «Είμαι ακόμα ζωντανός»».
- 1978.** Παίζει έναν από τους κύριους ρόλους στην ταινία του Χριστοφί «*Περιπλάνηση*», η οποία βραβεύτηκε στο κινηματογραφικό φεστιβάλ Θεσσαλονίκης.
- 1979.** Το καλοκαίρι ανεβαίνει στον Παπάγου από το «Έβδομο Θέατρο», σε σκηνοθεσία του Κοραή Δαμάτη, η τραγωδία του Ευριπίδη «*Τρωάδες*», σε μετάφρασή της, που τυπώνεται μέσα στο πρόγραμμα του θεάτρου. Στη μετάφρασή της αυτή φρόντισε να κρατήσει την πιστότητα του κειμένου και την ποίησή του, δίνοντάς την όμως σε μια ζεστή και ζωντανή γλώσσα.
- 1981.** Εκδίδει τη μελέτη της «*Virginia Woolf, μια μεγάλη άγνωστη*», Αθήνα, εκδόσεις «Επικαιρότητα», σ. 62. Πρόκειται για την πρώτη μελέτη που γράφεται στην Ελλάδα για το έργο και την όλη προσωπικότητα της μεγάλης αυτής αγγλίδας συγγραφέως.
- 1982.** Και πάλι στις εκδόσεις «Επικαιρότητα» δημοσιεύει τη μελέτη της «*Nijinsky - Ημερολόγιο, μαρτυρίες, η ζωή κι ο θάνατός του*», Αθήνα, σ. 153.
- 1984.** Εκδίδεται σε μετάφρασή της το δοκίμιο του Oscar Wilde «*Η υυχή του ανθρώπου στο σοσιαλισμό*», Αθήνα, εκδόσεις «Γνώση», σ. 92.
Αναλαμβάνει τη διεύθυνση του θεατρικού τμήματος στο Πνευματικό Κέντρο Χολαργού, όπου διδάσκει Αυτοσχεδιασμό σε ομάδα ερασιτεχνών μέχρι το καλοκαίρι του 1985. Με την ομάδα αυτή ανεβάζει δυο έργα με το γενικό τίτλο «*Χωρίζομε(ι)*» του Γιώργου Σκούρτη και της Κωστούλας Μητροπούλου που πραγματεύονται το διαζύγιο.
- 1985.** Από τις εκδόσεις «Γνώση» κυκλοφορεί η τέταρτη ποιητική της συλλογή «*Ποιος*», Αθήνα, σ. 48.
Την άνοιξη σκηνοθετεί στο Πνευματικό Κέντρο Χολαργού το θεατρικό της έργο «*Από χρώμα και νερό*», στο οποίο κρατάει το ρόλο της συγγραφέως. Το ανέβασμα αυτό βασίστηκε και πάλι στη θεατρική διάπλαση των ερασιτεχνών ηθοποιών μέσα από τον αυτοσχεδιασμό.
- 1986.** Υποδύεται το ρόλο της ιδιοκτήτριας μιας πανσιόν στην τηλεοπτική ταινία του Τάκη Σπετσιώτη «*Στο φως της ημέρας*».
Σε διαγωνισμό του Δήμου Αθηναίων της απονέμεται τιμητική διάκριση για την ποιητική συλλογή της «*Ποιος*».
- 1987.** Ξαναρχίζει να διδάσκει Αυτοσχεδιασμό σε ενήλικες στα βραδινά μαθήματα του Κολλεγίου Αθηνών, στο Παλαιό Ψυχικό. Τη δραστηριότητα αυτή, η οποία τη «συνεπαίρνει», τη συνεχίζει μέχρι σήμερα.
- 1988.** Στις γιορτές των Χριστουγέννων κυκλοφορεί ο δίσκος «*Τα τραγούδια του Ήλιου και της Ομήλης*» σε στίχους και μουσική δική της, την οποία μετέγραψαν σε νότες οι συνθέτες Στέφανος Βασιλειάδης και Δημήτρης Μαραγκόπουλος και ο συνάδελφός της Νίκος Μαυραϊνός. Τα τραγούδια τραγουδήθηκαν από τη «Χορωδία του Διαλείμματος» όπως ονομάστηκε η ομάδα των πενήντα οκτώ παιδιών που προσφέρθηκαν να τα ζωντανέουν, στο Δημοτικό Σχολείο της Κάντζας του Κολλεγίου Αθηνών.
Από την «Πανελλήνια Ένωση Λερίων» της απονέμεται ασημένια πλακέτα σε αναγνώριση του δεκαετούς αγώνα της για τη διατήρηση της αρχιτεκτονικής παράδοσης της Λέρου.
- Επί είκοσι πέντε χρόνια εργάζεται στο βιβλίο «*Γιώργος Σαραντάρης – ο μελούμενος*», βασισμένο σε μαρτυρίες ανθρώπων που τον γνώρισαν. Το βιβλίο πρόκειται να εκδοθεί, συμπληρώνοντας έτσι την εικόνα του ποιητή, ιδίως μετά την πρόσφατη κυκλοφορία των Απάντων του από τις εκδόσεις «Gutenberg».

Ποίηση της γενιάς του '70.

Επιμέλεια - ανθολόγηση
Ζήσης Συνοδινός

ΜΑΡΙΑ ΛΑΪΝΑ

Δικαιολογήσου αν μπορείς
μεγάλη φίλη των μικρών μου χρόνων,
γι' αυτή την ενοχή που πάνω της θα γυμναστώ
κι αυτό το θάνατο που μόνη μου θα εξερευνήσω.
Δικαιολογήσου για την απροειδοποίητη ημέρα
που 'φυγες με τον τρόπο που γλυστρούν οι χιονοδρόμοι
από τα μέρη που συνήθισαν στα ίχνη τους.
Μεγάλη φίλη, που καθρέφτιζες το πρόσωπό μου,
πριν στον καθρέφτη συναντήσω την αγάπη σου,
δικαιολογήσου αν μπορείς γι' αυτή τη θλίψη
που ντύνεται η πιο ανυπεράσπιστη καρδιά μου.
Και ξέρεις, φίλη των μικρών μου χρόνων,
τα πιο λυπημένα μένουν παρθένα,
τα πιο λυπημένα.

Θα σε πάρω,
όταν νομίσεις πως κανείς δε σε παραμονεύει πια,
εγώ,
με το πάθος της ασυμφιλίωτης αγάπης μου,
θα σε κυκλώσω ξαφνικά
και θα σε πάρω,
άφωνο και σαστισμένο,
όταν πιστέψεις πως αλλού ξεχάστηκα,
εγώ,
με την επιμονή της μνήμης μου,
θα δέσω τα χέρια σου με τις ίδιες τους χειρονομίες
και θα σε πάρω
να μαρτυρήσεις πόσο πολύ σ' αγάπησα.

Τότε απ' τους ανθρώπους θα αθωωθεί η σιωπή μου.

(Επέκεινα)

Όχι Συνέχεια

Περιφρονώ την ποίηση
όχι συνέχεια
όταν το αίμα σπαρταράει στους τοίχους
όταν στο χώμα σπάζουν τα δοχεία
και λύνετ' η ζωή
σαν κουβαρίστρα
φτύνω τη λύπη μου κι απόλυτα
περιφρονώ την ποίηση
όταν τα χρώματα παιδεύουν την ψυχή μου
τα μπλέ τα κίτρινα και τα πορτοκαλιά
κρατώ το μίσος μου και ήσυχα
περιφρονώ την ποίηση
όταν μες στο στομάχι μου βουτάει
ο δύτης των ματιών σου

Ακόμα
όχι συνέχεια
περιφρονώ την ποίηση
όταν τη νιώθω σαν ευγενικιά φιλοδοξία

σπάνιο εύρημα
σε πάγκο τρυφερό μελλοντικής αιθούσης.

Τροπικό

Ο έρωτας μαζί σου μοιάζει με λαχάνιασμα
σ' υγρό και κόκκινο τοπίο
στο βάθος ακουμπισμένα φτερά
κλείνουν το χώρο με πυρετικές κινήσεις
καρφωμένες·
αυτό είναι ο έρωτας λοιπόν
αυτές οι μικρές φασκιωμένες φωνούλες
που ιδρώνουν τ' οξυγόνο
και συσπειρώνουν το κορμί
στάση ή κίνηση είναι ο φόβος;
έξω ή μέσα;
Ανάμεσα στα πόδια μου τρέχουν
μικρές σταγόνες άμμος
το αίμα των πουλιών.

(Αλλαγή Τοπίου)

Τρία ολόκληρα λεπτά προτού ουρλιάξει –
 Καθισμένη στο κίτρινο φως
 ενός προχωρημένου απογέυματος
 οι θάμνοι χρυσοί
 ό,τι δεν αγαπούσε έλειπε
 έμειν' εκεί ακίνητη
 τρία ολόκληρα λεπτά προτού ουρλιάξει.
 Όταν την ταρακούνησαν απάντησε:
 Την επόμενη φορά
 θα μπορούσα να μιλήσω με κάποιον
 και ν' αγαπήσω, αν χρειαστεί.

(Δικό της)

Και φόννοι έξοχοι

Και βιασμοί και έρωτες και θάνατοι
 και φόννοι έξοχοι·
 λείπει απλώς το βυσσινί τοπίο και τ' άσπρο γέλιο μου.
 Καταφεύγω λοιπόν σε μικρούς λόγους
 κι ασήμαντα αποτελέσματα.
 Όμως στην άκρη του γκρεμού
 με τον ένα τους τοίχο ανοιχτό στο απέναντι
 κοιμούνται μες στην απελπιστική κραυγή του ήλιου
 τα άγρια όνειρά μου.
 Καταφεύγω λοιπόν σε μικρές αισθήσεις
 ωστόσο μέσα μου υπάρχουν όλα
 και βιασμοί και έρωτες και θάνατοι
 και φόννοι έξοχοι.
 Τα βράδια ήσυχα το πρόσωπό τους ανάβει.

(Σημεία Στίξεως)

Η **Μαρία Λαϊνά** γεννήθηκε στην Πάτρα το 1947 και σπούδασε νομικά στο Παν/μιο της Αθήνας. Τα ποιητικά της έργα είναι: «Ενηλικίωση» (1968), «Επέκεινα» (1970), «Αλλαγή Τοπίου» (1975), «Σημεία Στίξεως» (1979) και «Δικό της» (1985). Έχει γράψει ακόμη το θεατρικό μονόλογο «Ο Κλόουν» (πρώτη παρουσίαση στο «Λογοτεχνικό Πολίτη Νοεμ.-Δεκ. 1983 και έκδοση το 1985) και έχει μεταφράσει δοκίμια των Τ.Σ. Έλιοτ και Έζρα Πάουντ, διηγήματα της Κάθρην Μάνσφελντ και ένα μυθιστόρημα της Ήντιθ Γουόρτον. Ποιήματά της δημοσιεύθηκαν κατά καιρούς σε ανθολογίες και περιοδικά της Ελλάδας και του Εξωτερικού.

ΜΙΧΑΛΗΣ ΓΚΑΝΑΣ

Καλό φεγγάρι...

Καλό φεγγάρι λέω,
χρυσό χαλίκι στο βυθό του ονείρου σου,
με μάτια που πονούν απ' την αγρύπνια,
καλό φεγγάρι λέω,
μα ποιος θ' ακούσει τούτο το τραγούδι.
Καλά καλά γιατί να τραγουδώ,
μέσα στις χούφτες μου κρατώ τον άνεμο
ξέρει πολλά πανιά, ξέρει πολλά μαντήλια
δεν έχει διάφορο κανένα,
αν χρειαστώ τσιγάρα
θα δανειστώ απ' το γιατρό το φίλο μου.
Οι φίλοι ξέρεις λιγοστεύουν
γίνονται δικηγόροι, γιατροί, καθηγητές,
ξαφνιάζεσαι μια μέρα,
αρχίζουν να μιλάνε γι' αυτοκίνητα, ταξίδια στην Ευρώπη
αυτά δεν είναι άσχημα,
μονάχα ασυνήθιστα, πρωτάκουστα.
Ξαφνιάζεσαι μια μέρα,
κοιτάξεις μες στα μάτια μιας γυναίκας, όποιας γυναίκας
λες σιγανά παλιούς σκοπούς
«Θα φύγω το χειμώνα, γέρνοντας λίγο αριστερά,
από το βάρος της αγάπης σου»
θυμάσαι πόσο σου 'λειψε η δίδυμη καρδιά της,
χαράξεις στίχους, λες σιγανά παλιούς σκοπούς.
«Λιγνό μου κυπαρίσσι σ' ονειρευόμουνα τρεις νύχτες»
κάποτε να τα σιχαθείς ετούτα,
να μη βουλιάξεις τη ζωή σου
μέσα σε τόσες λεπτομέρειες.

(Ακάθιστος Δείπνος)

VIII

Το χέρι μου βγαίνει στους κήπους μετά. Στα πικρά μετερίζια τόσων και τόσων κοριτσιών, που πολύ αγάπησαν, πολύ κέντησαν, πολύ τραγούδησαν και πολύ τις καμάδωσαν οι δικοί τους, πριν κλείσουν καλά τα παράθυρα και μείνουν όλα απ' έξω.

Έρχονται νύχτα με κλειστά τ' αφίλητα μάτια τους κ' οι γλάστρες με τους κατηφέδες, τα ποτισμένα βασιλικά, πηδούν σαν βατράχια, ανεβαίνουν τις σκάλες, μπαίνουν στο σπίτι κ' είναι όλα στην κάμαρα δωδεκαετή και φοβισμένα.

(Μαύρα Λιθάρια)

Αμνησία

Η κάθε μέρα σαν τη γομολάστιχα
σβήνει την προηγούμενη και πάει.

Άλλοτε σβήνει την επόμενη,
καμιά φορά ολόκληρη βδομάδα.

Βροχές θυμάμαι και πουλιά
και ιστορίες που δεν έζησα ποτέ μου.

Τις νύχτες γράφεται το μέλλον μου,
τα φοβερά κατέκαστα της επομένης,
και πρέπει να ξυπνάω στις εφτά,
με την ψυχή στα δόντια να γυρίζω,
για να προλάβω τις παραγγελίες.

Χιόνια θυμάμαι και βουνά
και εξορίες που δεν έζησα ποτέ μου.

Λησμόνησα τους ίδιους τους γονείς μου,
πώς ήτανε και ποιοι και πόσοι.
Κοιτάζω γράμματα, φωτογραφίες,
δεν ξεχωρίζω ζωντανούς και πεθαμένους.
Γριες και γέροι και παιδιά,
μεσήλικες θλιμμένοι.

Μάτια θυμάμαι και φωνές,
πρόσωπα που δε γνώρισα ποτέ μου.

(Γυάλινα Γιάννενα)

Άταφη

*Παράξενη λιτανεία μυστικών αγίων
στους δρόμους μιας πολιτείας πόρνης.
Τα μάτια τους βαθιά, φωσφορίζοντα
τρελαίνουν τα σκυλιά και τους νοικοκυραίους.*

*Μια φυλή ονείρων επαναπατριάζεται στο αίμα μου,
λίκνο της πιο μεγάλης ξενιτιάς,
πονεί το αίμα μου σαν μυρμήγκι πληγωμένο
απαράτηρητο, υπόγειο, εργατικό
το αίμα μου αποκρίνεται σε κάθε τι που αγγίζω.*

*Βαθαίνεις την αφή μου ανυπόφορα
μουσική πατρίδα,
άταφη σ' όλα τα τραγούδια μου.*

(Ακάθιστος Δείπνος)

Ο Μιχάλης Γκανάς γεννήθηκε το 1944 στον Τσαμαντά Ξεσπρωτίας. Παρακολούθησε μαθήματα Νομικής και εργάστηκε σε πολλές δουλειές· από το 1971 και ύστερα είναι υπάλληλος σε κεντρικό αθηναϊκό βιβλιοπωλείο. Έχει εκδώσει τα ποιητικά έργα «Ακάθιστος Δείπνος» (α' έκδοση 1978), «Μαύρα Λιθάρια» (α' εκδ. 1980), «Γυάλινα Γιάννενα» (1989). Ακόμη, το 1981 (α' εκδ.) το πεζογράφημα «Μητριά Πατρίδα» (προσωπική κατάθεση από τα παιδικά του χρόνια όπου έζησε στην Αλβανία, Ουγγαρία και Μετεμφυλική Ελλην. Επαρχία) και το "Stiefmutter Heimat" (Γερμανία 1985), που περιλαμβάνει στα Ελληνικά και Γερμανικά τις δύο πρώτες ποιητικές συλλογές και το πεζό «Μητριά Πατρίδα». Έχει συνεργασθεί και δημοσιεύσει ποιήματα σε διάφορα περιοδικά.

* Η στήλη αυτή για 8 συνεχή χρόνια προσπαθεί ν' αγγίξει διακριτικά (ξεκινώντας στο τεύχος Νο 3-4/Μάης-Αύγουστος 1982 της «Πολιτιστικής» μ' ένα εισαγωγικό σημείωμα) τον πλούτο και την ευαισθησία μιας ιδιαίτερα αξιόλογης «ποιητικής γενιάς». Μιας γενιάς που συνεχίζει, εδώ και μια εικοσαετία, να μας ξαφνιάζει και να μας γοητεύει με το εντυπωσιακό της έργο. Μέχρι τώρα στις σελίδες της «Π» έχουν παρουσιασθεί κατά σειρά οι ποιητές: Λευτέρης Πούλιος, Αλέξης Τραϊανός, Νάσος Βαγενάς, Τζένη Μαστοράκη, Γιάννης Υφαντής, Γιάννης Κοντός, Τόλης Νικηφόρου, Νίκος Λαδάς, Κώστας Παπαγεωργίου, Γιάννης Βαρβέρης, Μυρτώ Αναγνωστοπούλου – Πισσαλίδου, Γιώργος Χρονάς και Μανώλης Πρατικάκης. Επ' ευκαιρία σας προτείνουμε τις δύο φετινές (1989) εκδόσεις για τους ποιητές του '70· τη μελέτη του Κώστα Γ. Παπαγεωργίου «Η γενιά του '70· Ιστορία - Ποιητικές διαδρομές», Εκδοσ. Κέδρος και τη συλλογή κριτικών δοκιμίων του Αλέξη Ζήρα με τίτλο «Γενεαλογικά (για την ποίηση και τους ποιητές του '70)», Εκδ. Ρόπτρον.

Για τους απαιτητικότερους αναγνώστες μας δίνουμε παρακάτω μια βασική βιβλιογραφία του θέματος (πα-
ραλείποντας εφημερίδες και περιοδικά).

- Βάσος Βαρίκας: «Ποιητικός αντικομφορμισμός», άρθρο της εφημερ. «Το Βήμα» 16.5.71.
- «Νεώτερη Ελληνική Ποίηση 1965-1980»· Εισαγωγή Αλέξης Ζήρας, Εκδοσ. Γραφή, Αθήνα 1979.
- «Γενιά του '70, α' ποίηση». Εισαγ.-Ανθολόγηση Γ.Α. Παναγιώτου, Σίσυφος, Αθήνα 1979.
- Θανάσης Θ. Νιάρχος: «Κιβωτός» (Συλλογή συνεντεύξεων από διάφορους εκπροσώπους της γενιάς). Εκδ. Εγνατία, 1980.
- Μιχάλης Γ. Μερακλής: «Σύγχρονη Ελληνική Λογοτεχνία 1945-1980· μέρος πρώτο: ποίηση». Εκδ. Πατά-
κη, Αθήνα 1986, σελ. 250-357.
- Mario Vitti: «Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας», Εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα² 1987, σελ. 446-450, 513.
- Θανάσης Νάκας: «Η γλώσσα της σύγχρονης ποίησης (Γενιά του '70)», Τέθριππον, Αθήνα 1988.

πεζογραφία

ΚΩΣΤΑΣ ΒΑΚΟΥΦΤΣΗΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ στον Αλέκο

Ἄρχισα να πηγαίνω στον ιππόδρομο κάποιο Μάρτη, δέκα χρόνια τώρα, και κόλλησα αμέσως. Σαν τη μύγα στο σκατό.

Δεν πέρασαν παρά μερικοί μήνες από τότε και το πάθος άρχισε να τρυπώνει στο μυαλό μου. Κάνα χρόνο αργότερα, συνάντησα ένα φίλο μου που είπε: «Ρε συ, πώς μεγάλωσαν έτσι τ' αυτιά σου... και πώς μάκρυνε η μούρη σου...». Ἐτρεξα και γω στον καθρέφτη να δω τι γίνεται. Ο καθρέφτης δε μου είπε βέβαια τίποτα, αλλά τότε κατάλαβα πως είναι πιο εύκολο να κόψεις το τσιγάρο ή την πρέζα, παρά τον ιππόδρομο.

Αυτό δε με πολυσκότιζε τότε, όπως δεν πολυσκοτίζεται ένας καπνιστής που κάθε δέκα χρόνια σκέφτεται πως πρέπει να κόψει το τσιγάρο και την άλλη μέρα το ξεχνάει.

Τι να μένω χωρίς τσιγάρο, τι να μένω χωρίς φαγητό, τι να μένω χωρίς γκόμενα και χωρίς διασκεδάσεις, τι να μένω με τρύπια παπούτσια και με τα παλιά ρούχα... Ε!!! και τι έγινε; Μήπως θα με παρεξηγούσε καμιά φοράδα...

Κι έτσι, άφησα τη ζωή μου να κουμαντάρεται από τ' άλογα και καμάρωνα και κείνον τον τύπο που έγραψε στη διαθήκη του: «Ἄμα πεθάνω, να κάψετε το σώμα μου και να σκορπίσετε τις στάχτες στο στίβο του ιππόδρουμου...». Και ήμουν ακόμα έτοιμος, αν χρειαζόταν, να φορέσω και πέταλα αντί για παπούτσια, και σαμάρι αντί για ρούχα, μέχρι και σανό να έτρωγα αντί για φαΐ: και να ἔβρισκα και καμιά φοραδίτσα να την ερωτεύομουν, να παντρευόμαστε και να τελειώναμε...

Αλλά να! Μετά από τόσο καιρό βαρέθηκα. Βαρέθηκα και θέλω να φύγω. Ν' αλλάξω τρόπο ζωής. Καλύτερο ή χειρότερο δε μ' ενδιαφέρει. Αρκεί να φύγω. Να φύγει όμως ένα πρεζόνι από την πρέζα του — γιατί πρέζα στο μυαλό είναι και ο ιππόδρομος — δεν είναι εύκολη δουλειά. Κάνε πως δοκιμάζεις και ύστερα τα λέμε.

Τότε λοιπόν, μου ήρθε στο μυαλό εκείνος ο ακτινογιατρός, που κάνει μια έτσι και βλέπει μέσα του τα πνευμόνια του. Τα βλέπει μαύρα κι άραχνα, τα σιχαίνεται και κόβει το τσιγάρο. Ε! το ίδιο θα κάνω και ἔγω... Θα κάτσω να γράψω την πρέζα του ιππόδρουμου. Να δω απλωμένη μπροστά μου όλη την τρέλα και τη μαλακία που με βαράει, μπας και σιχαθώ τον εαυτό μου και φύγω!

Για να δούμε...

Ζητείται Αλέκος να γράψει τον επίλογο.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΟΜΩΝΗΣ

Ύποπτος αναχωρήσεως

Γύρισε και είπε φιλικά στον οδοντογιατρό:

— Καλύτερα να τελειώσουμε εντός της εβδομάδος, είμαι ύποπτος αναχωρήσεως.

Σταμάτησε τον τροχό και, λίγο θορυβημένος, τον ρώτησε:

— Αναχώρηση; Για πού;

Έφυγε, αφού είχαν τελειώσει κι όλες. Άλλωστε πώς να δώσει απάντηση που δεν γνωρίζει ή δεν καθόρισε ακόμη.

Την Τετάρτη, 25/6, τα πράγματα ήρθαν λίγο άσχημα. Τώρα ήσυχα τακτοποιεί τις υποθέσεις του. Το μουσειακό στοιχείο είναι - μερικές φορές - απαραίτητο και στον απλό άνθρωπο.

Στο τηλέφωνο και τις λιγοστές συναντήσεις είναι αόριστος - απολύτως επιβεβλημένο εκ των τρεχουσών συνθηκών - και πολλές φορές τα λεγόμενά του έχουν δυνατότητα πολλαπλών ερμηνειών.

Δεν κάνει απολογισμούς. Δεν αφήνει ή δεν θ' αφήσει σημειώματα. Ούτε κατηγορεί ούτε ευγνωμονεί. Στις συζητήσεις περιορίζεται σε σχολιασμούς του καθημερινού τυχόντος. Το βράδυ διαβάζει λίγο και ακούει ερασιτεχνικούς. Μια ροή, ούτε παρακμιακή ούτε έσχατης κενόδοξης θριαμβολογίας. Άλλωστε η αναχώρηση δεν είναι απολύτως σίγουρη. Υποψίες υπάρχουν. Αρκετά βάσιμες, θα 'λεγε κάποιος τρίτος.

Home

Του ξέφυγε μια βλαστήμια, καθώς από τη φρυγανιέρα ξεπήδησε μαζί με το τοστ και μια κατσαρίδα. Ύστερα άλλη μια έκανε την εμφάνισή της, πίσω από το ψυγείο.

Το βράδυ τις ονειρευόταν. Αυτό όμως που συνέβαινε ήταν ζωντανός εφιάλτης. Είδε από το λουτρό να ξεπροβάλλουν δυο-τρεις δίπλα από το φωταγωγό.

Στις ειδήσεις των 8, υπήρχε το ρεπορτάζ σχετικά με τις κατσαρίδες. Εδώ και δυο βδομάδες είχαν πλημμυρίσει τη Νέα Πόλη. Έλεγαν ότι όσοι ήθελαν να πάνε στα ειδικά συνεργεία απεντομώσεως θα έπαιρναν καλό μεροκάματο.

Ξεκίνησε για τη δουλειά σκεπτικός. Μέχρι πριν δυο βδομάδες του είχαν πάει όλα στραβά. Πρώτα, η αρρώστεια της γυναίκας του την έστειλε μια ώρα αρχύτερα στον τάφο, μαζί και η ανεργία και η αρρώστεια από τα νεύρα του, που δεν έλεγε να τελειώσει. Μετά - σαν από μηχανής θεός - κέρδισε με διαγωνισμό αυτή τη θέση στην εταιρεία παρωχημένων ειδών. Πίστεψε ότι άρχιζε μια άλλη ζωή. Μέχρι που εμφανίστηκε αυτή η πανωλεθρία με τις κατσαρίδες.

Στο τζάμι του αυτοκινήτου έβλεπε σκηνές από το νυκτερινό εφιάλτη. Το νυστέρι χώριζε στα δυο το στέρνο για την By-pass. Ξάφνου ιπτάμενες κατσαρίδες σ' όλα τα μεγέθη έκαναν την εμφάνισή τους από το παράθυρο του χειρουργείου. Ένιωθε κιόλας τα τσιμπήματά τους στην καρδιά, τους πνεύμονες και το σηκώτι.

Μια απ' αυτές προσπαθούσε, κόβοντας κομμάτια - κομμάτια, να διεισδύσει στο παχύ έντερο. Ύστερα έβλεπε στην οθόνη ν' αναβοσβήνει ένα φως - ταχύτατες παλμικές κινήσεις - σημάδι πως είχε χάσει πολύ αίμα, και τους χειρουργούς να τρέχουν πανικόβλητοι, αφήνοντάς τον εγκαταλελειμμένο.

— Καλημέρα Τζο, άκουσε το Σάμιουελ να λέει και ταυτόχρονα τον είδε να του δείχνει την κοπελλιά.

— Το νέο απόκτημα της εταιρείας.

Της χαμογέλασε. Ένιωθε ένα μυρμηγκιασμα στο χέρι του.

Αηδιασμένος τίναξε μια κατσαρίδα. Η κοπέλλα ξαναχαμογέλασε αμήχανη. Τότε είδε τρεις κατσαρίδες στην άκρη του διαδρόμου ακίνητες.

— Λες να κοκκάλωσαν από το φόβο τους; άκουσε την πειραχτική φωνή του Σάμιουελ.

Τις πλησίασε και τις τίναξε πέρα με το πόδι του. Τότε σαν αστραπή του πέρασε μια ιδέα.

— Το όνομά σου;

— Λώρελ, άκουσε μια γλυκειά μελωδία.

— Τι θα 'λεγες να πηγαίναμε στο μηχανήμα για καφέ; τη ρώτησε και ο τόπος γέμισε απ' το γλυκό χαμόγελό της και νεκρές κατσαρίδες.

Γνωρίστηκαν και στους έξι μήνες το χαμόγελό της ήταν σε λειτουργία 8 με 10 ώρες, ενώ υπολόγιζε ότι στο διάστημα αυτό την ανάγκαζε να χαμογελά τόσο, όσο θα αντιστοιχούσε σε 15 με 20 συνεργεία απεντομώσεως. Είχε σχηματίσει κι όλες μια μικρή περιουσία.

Το πρωινό εκείνο ξαναβλαστήμησε στο λουτρό. Είδε τη Λώρελ να ξεπροβάλλει με το χαμόγελό της παγωμένο, ενώ μια κατσαρίδα έκανε περίπατο στο πόδι του.

— Χαμογέλασε, που να σε πάρει ο διάβολος, της φώναξε, ενώ εκείνη τον κοιτούσε αφηρημένα, χαχανίζοντας νευρικά.

Είδε απ' το παράθυρο να έρχονται σμήνη και μετά βίας το έκλεισε. Ίσως να έκλεισε ταυτόχρονα και το τελευταίο κεφάλαιο της ζωής του στη Νέα Πόλη.

ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΟ ΣΤΗΝ ΚΙΝΑ

Είναι δύσκολο να συνηθίσεις τα κίτρινα πρόσωπα κι ύστερα πάλι το αντίθετο να προσαρμοστείς στα άσπρα. Τα συνήθως βαμμένα των γυναικών και τα καλοπεριποιημένα των αντρών. Από τη μια σου λείπει το στολίδι απ' την εμφάνισή τους κι απ' την άλλη τους ζηλεύεις που 'χουν απαλλαγεί κι είναι όλοι ίδιοι, ισοπεδωμένοι. Δεν έχουν έρεισμα να φθονούν. Πρόσωπα και αντικείμενα μπερδεύονται ακόμα στον ύπνο σου, στα όνειρά σου, έτσι που χάνεις την αίσθηση του χώρου κι όλα πέρνουν μια γοητεία όλων εκείνων που δεν χόρτασες πολύ, που μόνο τ' άγγιξες και χάθηκαν έτσι ανήσυχα και φευγαλέα.

Λένε πως η γοητεία του ταξιδιού είναι στην προετοιμασία. Μα όχι τότε μόνο. Είναι και στην επιστροφή, όταν ακόμη βρίσκεσαι μετέωρος στο εδώ και στο εκεί, στην ανάμνηση και στην πραγματικότητα, πριν ακόμη βυθιστείς ολόκληρος στην καθημερινότητα. Έτσι το ταξίδι είναι σα να προεκτείνεται σα να πληθαίνουν οι μέρες του.

ΣΤΗΝ ΑΠΑΓΟΡΕΥΜΕΝΗ ΠΟΛΗ

Φέρνω στο νου μου την πρώτη εντύπωση. Το Πεκίνο, το μακρινό Πεκίνο όπως πάντα αναφέρεται και το 'χεις φτιάξει ανάλογα με τη φαντασία σου. Τέλεια απογοήτευση. Απρόσωπο, με ψηλά σπίτια και μεγάλους δρόμους. Όσα δεν είναι ψηλά είναι μαντρωμένα κατά το παλιό κινέζικο σύστημα του εξωτερικού τοίχου με την εσωτερική αυλή. Χωρίς παραθύρια σαν τυφλά πρόσωπα. Μέσα, αν προφτάσεις να δεις από τη μοναδική πόρτα φτώχεια απαράδεκτη για τους Δυτικούς, όμως καθισμένοι στα πεζούλια αντικρουστά, οι άνθρωποι. Επικοινωνούν, δε χάνονται. Οι γιαγιάδες και τα μωρά κυκλοφορούν. Και μιλιούνια πάντα οι άνθρωποι πηγαινοέρχονται προπάντων με ποδήλατα ή στιβαγμένοι σε παλιά λεωφορεία.

Το Πεκίνο έχασε την όψη του στους σεισμούς του 1975 και χτίστηκε για να μπορέσει να στεγάσει τα εννιά εκατομμύριά του. Δεν είχε και πολλά περιθώρια για καλαισθησία και περίτεχνη αρχιτεκτονική. Ήτανε στέγαση ανάγκης, εκεί και σ' άλλες πόλεις που ο πληθυσμός αυξάνεται και τα σπίτια είναι χτισμένα σε άλλες εποχές. Ο επισκέπτης που θά 'ρθει μια δεκαετία μετά κι αργότερα σκέφτομαι τι άραγε θα δει. Θα μοιάζει ίσως όπως η Κίνα του Καζαντζάκη με τα σημερινά δεδομένα.

Πρώι μπαίνουμε στην απαγορευμένη πόλη των τελευταίων δυναστειών Μινγκ και Τσινγκ (15ος αιώνας μ.Χ.), την πόλη που άλλοτε ήταν απαγορευμένο να διαβούν το κατώφλι της οι κοινοί θνητοί.

Πριν περάσω την πύλη της μ' έχει βάλει στο χώρο και το κλίμα των δυναστειών ο Will Durant, μερικές μέρες πριν από το ταξίδι, που αποφασίστηκε στις δώδεκα παρά πέντε και παρά λίγο να μας βρει τελείως αδιάβαστους και απροετοίμαστους. Έτσι όπως μας είχε συνετάρει ο Durant στο παρελθόν της Κίνας, χωρίς τίποτα από το σύγχρονο κόσμο της, σκέφτηκα όσους έρχονται να επισκεφτούν την Αθήνα. Έχοντας διαβάσει μόνο τους αρχαίους κλασικούς, τον Όμηρο και τους νόμους της τέχνης που τίποτε έκτοτε δεν προστέθηκε σ' αυτούς, θα παθαίνουν σοκ από τη σύγχρονη ασφυκτική Αθήνα, από την Αθήνα που αφήνει αναπνεύσιμο χώρο μόνο στον Ιερό Βράχο, που φαντάζει με την τελειότητά του, το λόφο του Φιλοπάππου, τον Κεραμεικό, την Αγορά και από τους Αθηναίους που αγνοούν το κλέος και το κάλος των έργων των προγόνων τους.

Αντίθετα οι Κινέζοι επισκέπτονται τα παλάτια των αυτοκρατόρων, που μερικοί απ' αυτούς τόσο καταδυνάστευσαν τους προγόνους τους. Τα επισκέπτονται κατά στίφη έτσι ατέλειωτοι όπως είναι. Φυσιονομίες αδρές ή απλές με κάποια υπολείμματα μογγολικών χαρακτηριστικών, αντιπνευματικές κατά τη λουστραρισμένη κρίση μας, απ' όλες τις άκρες της επικράτειας. Οργανωμένοι από τα εργοστάσια, τα γραφεία τους, τις αγροτικές ομάδες (γιατί κομμούνες πια δεν υπάρχουν κατά την παλιά έννοια), προσπαθούν να γνωρίσουν τη μακραίωνη ιστορία τους και να μην είναι ξεκομμένοι Νεοκινέζοι κατά

το Νεοέλληνες!

Η απαγορευμένη Πόλη σε μια έκταση 7.200 τ.μ. με 9999 έργα τέχνης (ο αριθμός 9 είναι σημαντικός για τους Κινέζους), με γεφυρούλες, σκαλοπάτια, με μια τεράστια πλάκα μονοκόμματα 16 μέτρων, σκαλισμένη με δράκους και τέρατα. Εδώ κι εκεί στημένοι πελαργοί κομποί κι αεράτοι, σύμβολο ευτυχίας, τεράστιες χελώνες, σύμβολο μακροζωίας, δράκοι, σύμβολο αυτοκρατορικό, πουλιά, σύμβολο της αυτοκρατορικής, όχι δύναμη, αλλά χάρη. Ακόμη ένα σωρό τέρατα και τερατάκια στις στέγες για να διώχνουν τα κακά πνεύματα. Πάνω απ' όλα τα όμορφα κεραμίδια, συνδυασμός ξύλου και πηλού σε ωραία χρώματα και θαυμάσια τελειώματα, που κάνουν τα μνημεία αφάνταστα εντυπωσιακά.

Επισκεπτόμαστε 3 βασικές αίθουσες, της υπέρτατης αρμονίας, της μέσης αρμονίας και της προστατευτικής αρμονίας. Οι Κινέζοι δεν βιάζονταν για να 'χουν λιγότερο πομπώδη επίθετα. Ο χρόνος κυλούσε αργά τελετουργικά. Η λιτότητα και η γοργή κίνηση είναι για μας που 'χουμε βγάλει τη φιλοσοφία από τη ζωή μας.

Στην πρώτη αίθουσα ο θρόνος του Αυτοκράτορα. Πίσω του ένα προστατευτικό παραβάν για να μην κρυνεί. Έργα τέχνης και τα δύο. Δίπλα, ένα περίεργο κατασκεύασμα. Δύο σκαλισμένα ξύλα κέδρου τοποθετημένα χιαστί κι από κάθε άκρο κρέμεται σε σκοινί ένα μικρό δοχείο κλουαζονέ, κάτι σαν δικό μας θυμιατήρι. Ο ξεναγός εξηγεί: «όταν ο Αυτοκράτορας περπατάει στην αυλή ένας από τους ανθρώπους του τοποθετεί τα ξύλα στους ώμους και τον ακολουθεί για να τον ζεστάνει με τη φωτιά που καίει μες στα κλουαζονέ δοχεία».

Στη δεύτερη αίθουσα το φορείο των Μινγκ και Τσινγκ. Τα ανθρώπινα υποζύγια λείπουν πια.

Στην τρίτη αίθουσα των 1.200 τ.μ. με τη θαυμάσια κέδρινη σκαλισμένη οροφή γίνονταν οι διαγωνισμοί των δημοσίων υπαλλήλων. Διαγωνίζονταν στην ιστορία και τη φιλοσοφία. Μακάρι το ίδιο να γινόταν και σήμερα.

Στο Ξιάν είδαμε το «Δάσος με τις κολώνες», όπως το λένε. Μοιάζουν με επιτύμβια από στιλπνή μαύρη πέτρα κι έχουν χαραγμένα πάνω τους τα λόγια των δεκατριών κλασικών σοφών και τα αποφθέγματα του Κομφούκιου. Σε μια στήλη μάλιστα αναφέρεται το Νεστοριανό δόγμα και πώς ήρθε από το Βυζάντιο το 675 μ.Χ. μέσω Περσίας κι είναι γραμμένο εκτός από τα Κινέζικα και στη Συριακή γραφή. Σε τούτες, λοιπόν, τις στήλες, που συγκεντρώθηκαν το 1081 μ.Χ., έρχονταν οι υποψήφιοι δημόσιοι υπάλληλοι να μελετήσουν.

Καταλήξαμε σ' ένα από τα αμέτρητα περίπτερα του παλατιού που λειτουργεί σαν μουσείο και στεγάζει θησαυρούς από ημιπολύτιμους λίθους κι ακόμη μεγαλύτερους θησαυρούς υπομονής με σκαλισματα! Ανάμεσα σ' αυτά ένας μονοκόμματος νεφρίτης βάρους 450 κιλών, σκαλισμένος ολάκερος με την προσπάθεια του ανθρώπου να κάνει φράγμα στο ποτάμι για να μην πλημμυρίσει και μια ωραία πολυπρόσωπη αναπαράσταση τελετής, δώρο στην Αυτοκράτειρα. Ο νεφρίτης, τα κοράλια, τα μαργαριτάρια, όλα στην υπηρεσία της τέχνης, μιας τέχνης λίγο ξένης σε μας που οι πρόγονοί μας είχαν κρατήσει το λιτό κι απέριττο.

Φεύγοντας από την απαγορευμένη πόλη θυμάμαι τον Καζαντζάκη που λέει: *«Ας είναι βλογημένη η πολυτέλεια, αυτό που λέμε λούσο, περίσσεμα, φτερό ... ό,τι σώθηκε από τις ανθρωπομερμηγκιές, είναι η πολυτέλεια, μια ζωγραφιά, ένα σκαλισμένο λουλούδι, ένα τραγούδι, μια πέρα από τον κοινό σου ιδέα».*

Για τα θερινά Ανάκτορα δε θα μιλήσω όσο κι αν ήταν υπέροχα. Ήταν Κυριακή και τέτοιο πλήθος κυκλοφορούσε, κάτι περίπου σαν το συνωστισμό στη δική μας Πλάκα την τελευταία Κυριακή της Αποκριάς. Αφέθηκα και προχωρούσα. Η Τσι – Σι, η χήρα αυτοκράτειρα, όπως λεγόταν, και η τελευταία

στην ιστορία της Κίνας, θ' άφριζε από το κακό της να βλέπει τόσους πλειβίους να κυκλοφορούν και για να 'μαι ειλικρινής θα συμφωνούσα λιγάκι μαζί της. Όλη η μαγεία και η ομορφιά των κήπων και των λουλουδιών και των ατέλειωτων επιπλωμένων αιθουσών είχε χαθεί από το πολύ πλήθος.

Το Πεκίνο στολίζεται κυριολεκτικά και από το Ναό του Ουρανού, που περιλαμβάνει το Ναό της Σοδιάς, του Θώλου κι ένα σκέτο βάθρο δίχως στέγη για απευθείας επικοινωνία με τον ουρανό.

Στο Ναό της Σοδιάς, που δεν χρησιμοποιήθηκε ούτε ένα καρφί στην κατασκευή του, ο Αυτοκράτορας ερχόταν να προσευχηθεί δύο φορές το χρόνο για τη σοδιά. Έγραφε την ευχή του σε μεταξωτό χαρτί, έμπαινε μόνος στο Ναό, την έκαιγε κι από τη φορά του καπνού καταλάβαινε αν γινόταν δεκτή από τους θεούς, όπως και οι θυσίες στο δικό μας δωδεκάθεο. Η σοδιά σε τούτη τη γη με τα πολλά ποτάμια και τις πεδιάδες είναι πλούσια και πολύ συχνά δίφορη. Μόνο καμιά φορά αέρηδες την ξυρίζουν και την καταστρέφουν.

ΣΚΑΡΦΑΛΩΣΑ ΣΤΟ ΣΙΝΙΚΟ ΤΕΙΧΟΣ

Η τρίτη μας μέρα αφιερώνεται στο Σινικό τείχος.

Θυμάμαι όταν μικρή διάβασα γι' αυτό πρώτη φορά. Σκέφτηκα κάτι ασφυκτικά κλειστό που δεν άφηνε ξένο διαβάτη να περάσει από άλλη χώρα και όχι γειτονικό εχθρό. Και μέσα από το τείχος έβλεπα δέντρα σε πλήρη άνθηση όλα σε χρώμα ροζ και γυναίκες με ροζ μεταξωτά και τρυφερά ποδαράκια.

Τώρα υπάρχουν ακόμα γυναίκες ηλικιωμένες με απροσδιόριστη χρονολογία γέννησης, με μικρά ποδαράκια, που περπατάνε αλλιώς και φοράνε παντελόνια. Δύο φορές επιβολή σ' αυτές τις δύστυχες. Σκέφτομαι πώς θα τους ήρθε όταν τις διέταξαν να λύσουν τα πόδια και να φορέσουν την απέριτη στολή με το παντελόνι και το σακάκι με τον όρθιο γιακά. Κι ακόμα κάνουν τις περιέργες γυμναστικές τους στο δρόμο. Αναθεματίζω τα βιαστικά ταξίδια του γκρουπ και τη γλώσσα που δε μ' αφήνουν να επικοινωνήσω μαζί τους, να δω πώς εξηγούν τις κινήσεις τους αυτές και πώς αντιμετώπισαν τις αλλαγές.

Το Σινικό τείχος, λοιπόν, που, όπως λένε, κατέστρεψε μια γενιά και σώθηκαν οι επόμενες. Να που είναι τύχη η ώρα που θα γεννηθείς! Χτίστηκε το 214 π.Χ. και χρειάστηκε τουλάχιστον ένα άτομο από

κάθε κινέζικη οικογένεια να δουλέψει για να τελειώσει το ανθρώπινο αυτό κατασκεύασμα, το μοναδικό ορατό από τη σελήνη. Ανεβήκαμε κι εμείς ένα μικρό κομμάτι του και πράγματι είχαμε μια συγκλονιστική θέα από τη φειδίσια σειρά του πάνω στα βουνά με τις κορφές που ζωγραφίζουν οι Κινέζοι ζωγράφοι. Επάλξεις πολεμίστρες με ανοιχτά παράθυρα που περνάει σφυριχτά ο αέρας. Σε άριστη κατάσταση όλο το κτίσμα των 2.200 ετών.

Πόσα ανθρώπινα πλάσματα θα πέσανε εκεί πάνω, πόσοι σκελετοί θα 'χουν λιπάνει τη γη, πόσα όπλα θα συντρίφτηκαν. Και η Κίνα η αιώνια συνεχίζει κι αυτή όπως και οι άλλοι κι επινοεί όπλα που έχουν προ πολλού αχρηστέψει τέτοιου είδους αμυντικά μουσειακά κατασκευάσματα.

Στην κάθεδο μας οι Κινέζοι που μπαίνουν αλματωδώς στο νόημα του τουρισμού είχαν ετοιμάσει το θρίλαμβό μας με μια βαμβακερή μπλούζα που έγραφε αγγλιστί «Σκαρφάλωσα στο Σινικό τείχος»!

Είχαμε την τύχη μιας καλής μέρας μ' έναν καιρό που ταίριαζε στο τοπίο, μ' έναν ήλιο που ούτε γελοούσε ούτε έκλαιγε. Καταλήξαμε για φαί σε μια μεγάλη απρόσωπη αίθουσα που έτρωγαν κι άλλα γκρουπ. Όλα καυτερά, μισοβρασμένα, ακαθόριστα και πάντα πολλά πάνω σ' ένα στρογγυλό περιστρεφόμενο κρύσταλλο στη μέση του τραπέζιού που επέτρεπε σε όλους να σερβίρονται.

ΣΤΟΝ ΤΑΦΟ ΜΕ ΤΟΥΣ 8.000 ΦΡΟΥΡΟΥΣ

Εγκαταλείπουμε την πρωτεύουσα και πάμε σε μια πάλαι ποτέ διαλάμψασα πρωτεύουσα της Κίνας, το Ξιάν με τα τεράστια παλάτια των 27.000 τ.μ.

Ο αφέντης τούτων των παλατιών, ο αυτοκράτορας της σύντομης δυναστείας των Τσιν (249 – 210 π.Χ.) ο Τσιν Σι Χουάνγκ έκαμε πολλά και μεγαλεπήβολα. Ξαναένωσε ολόκληρη την Κίνα σ' ένα ενιαίο κράτος, πολέμησε το φεουδαλισμό και την προγονολατρεία, ονόμασε τον εαυτό του πρώτο αυτοκράτορα, έχτισε το Σινικό τείχος, έκαψε τα περισσότερα βιβλία της εποχής του κι είχε και τρεις χιλιάδες παλακίδες. Έτσι όπως τ' ακούμε μας φαίνεται πως ξεπέρασε όλα τ' ανθρώπινα όρια, ακόμη κι αυτή τη φύση. Μην ανησυχείτε όμως άρρενες ακροατές και σας πιάσει αίσθημα κατωτερότητας. Πολλές από τις παλακίδες του, άγουρες και απογοητευμένες, δεν αντίκρυσαν ποτέ ούτε το πρόσωπό του.

Επειδή ήτανε δύσκολο να πολεμήσει τη ριζωμένη προγονολατρεία και να φέρει προοδευτικές ιδέες, διέταξε να καούν όλα τα βιβλία εκτός από τα ιατρικά, μαγανικά και γεωγραφικά, γιατί οι υπήκοοί του έφερναν αντιρρήσεις και εμπόδια, στηριζόμενοι σε φιλοσοφικά κι άλλα βιβλία. Ευτυχώς που αποστήθησαν πολλά από αυτά πριν τα κάψουν και τα υπαγόρευσαν πάλι κατά διαταγή του επόμενου αυτοκράτορα!

Ένας τόσο μεγάλος, αλλά και σκληρός αρχηγός, δεν μπορούσε παρά να φροντίσει και για τον ... τάφο του. Στο Ξιάν, λοιπόν, που άλλοτε περνούσε απαρατήρητο στους τουρίστες, γιατί τα παλάτια του γκρεμίστηκαν κι έμειναν μόνο ερείπια, ανακαλύφτηκε τυχαία πριν μερικά χρόνια ο τάφος του Τσιν Σι Χουάνγκ που είναι αλλιώςτικός και μοναδικός. Τούτος, εκτός από τους ζωντανούς στρατιώτες που ζήτησε να τουβάλουν φρουρούς στον κάτω κόσμο, πήρε και άψυχους από τερακότα. Μη φανταστείτε έναν και δύο, αλλά έναν ολόκληρο στρατό από πήλινους στρατιώτες με τ' άλογά τους και τα όπλα τους. Καθένας τους διαφορετικός σε όψη και ύφος αινιγματικό ή εύγλωττο, χαμογελαστό ή ουδέτερο, με μαλλιά σινιόν ή κότσο ψηλά στο κεφάλι, με τις διακρίσεις του απλού από τον αξιωματούχο, ειδικά από το χτένισμα. Τ' άλογά τους ωραία, με γερά καπούλια, αγέροχο κεφάλι και τα γκέμια στα χέρια του καβαλάρη που βαδίζει δίπλα τους.

Έχουν πάρει το χρώμα της φυλής και το χρώμα του χώματος που είναι ένα ξέθωρο κίτρινο ουδέτερο, όπως θά 'χαν χλωμίσει από τον τρόπο και την αγωνία της ασφυξίας οι ζωντανοί συνάδελφοί τους στις τελευταίες τους στιγμές. Είναι ασύλληπτο για το μυαλό μου τι μπορεί να επινοεί ο άνθρωπος για το μαρτύριο του άλλου. Σαν πέφτεις στον πόλεμο τουλάχιστον υπερασπίζεσαι τον εαυτό σου, όταν όμως σε κλείνουν ζωντανό στον τάφο τι να κάνεις; Όλοι αυτοί οι χλωμοί πήλινοι στρατιώτες ήταν βαμ-

μένοι έντονα, τώρα όμως ο χρόνος τους έδωσε μια άλλη ομορφιά. Είναι πραγματικά κάτι το μοναδικό να βλέπεις αυτό τον απίθανο αριθμό των 8.000 περίπου στη σειρά, ο ένας πλάι στον άλλον, με την εμ-προσθοφυλακή, την οπισθοφυλακή, τα καλυμμένα πλαϊνά. Λυπήθηκα που το 'χα δει στην τηλεόραση κι έχασα την τέλεια έκπληξη της παρθενικής ματιάς.

Το Ξιάν για μένα είχε και μια προσωπική συγκίνηση. Ο τοπικός ξεναγός μας, ένας νεαρός με έντονα μογγολικά χαρακτηριστικά, που θά 'λεγες χοντρό και ακαλλιέργητο, ίσως λίγο τρελούτσικο, μ' έκανε να χύσω δάκρυα συγκίνησης. Σ' αυτόν βρήκα την ψυχή της παλιάς Κίνας. Μας τραγούδησε ένα λαϊκό τραγούδι κι ύστερα μετέφρασε στα Αγγλικά στίχους του Λι – Πο, του παλιού καλύτερου Κινέζου ποιη-τή. Είχε λιώσει κι αναλυθεί η καρδιά μου σε μια συγκίνηση που σπάνια πια μας συντυχαίνει, γιατί τα άλατα δεν σκληραίνουν μόνο τα κόκκαλά μας!

Αυτή η συγκίνηση με συνόδεψε πολλές φορές σ' αυτό το ταξίδι. 'Ηθελα να χαϊδέψω τους ανθρώ-πους και ιδιαίτερα όλα τα παιδιά! Δεν ξέρω τι ακριβώς μου συνέβαινε. Εγώ το ερμηνεύω πως το προ-καλούσε η λιτότητα στο ντύσιμό τους και την εμφάνισή τους. Αυτό όμως μ' ενοχλεί σαν να τους κατε-βάζω, έτσι προτιμώ ν' αφήνω ανερμήνευτη τη συγκίνησή μου και να πορεύομαι. Έτσι έκλαψα ανακου-φιστικά και ασταμάτητα σ' ένα νηπιαγωγείο με καμιά πενηνταριά κίτρινα αγγελάκια με ρόδο στο μάγουλο. Πάντα μ' αφοπλίζουν τα μικρά παιδιά. Κυριολεκτικά πετάω τα όπλα και παραδίνομαι άνευ όρων και σκέψης.

ΥΠΑΡΧΕΙ Η ΣΑΓΚΑΗ ΤΟΥ ΜΥΣΤΗΡΙΟΥ;

Μετά το συγκλονιστικό Ξιάν με τα 8 ποτάμια του, ήρθε η Σαγκάη. Σαγκάη = πηγαίνοντας προς τη θάλασσα. Η παλιά κινέζικη γειτονιά της, γραφική μ' ένα τεϊοποτείο σε στυλ παγόδας, στη μέση μιας λίμνης με χρυσόψαρα. Γύρω σπίτια μικρά ως διόροφα, με καλάμια στα μπαλκόνια και περασμένες μέ-σα τους ολόκληρες μπουγάδες για στέγνωμα. Κόσμος πολύς κυκλοφορεί, τρώει σουβλάκια από ψάρι, μας χαζεύει, τους χαζεύουμε – η καταναλωτική κοινωνία αντιμέτωπη στη μέλλουσα καταναλωτική και νυν απέριτη και κατά τη γνώμη μας αξιολύπητη. Απ' τη μια αναζητάμε το χρώμα της Κίνας και απ' την άλλη το κρίνουμε.

Η ζωή δεν είναι μόνο μέσα στο σπίτι είναι, χυμένη κι έξω. Στεγνώνει τα ρούχα του, τα πλένει, τα μπα-λώνει ο Κινέζος και η Κινέζα με τα πρόσωπα που δύσκολα μπορούμε να διαβάσουμε. Παντού πολλοί, μιλιούνια. Θα περιοριστεί άραγε το δημογραφικό μ' αυτό τον καινούργιο περιορισμό; Με τη γέννηση ενός μόνο παιδιού από κάθε ζευγάρι; Τη φύση και την επιθυμία όλο σε καλούπια τη βάζουμε! Παρ' όλ' αυτά παντού μωρά, ματάκια λοξά σαν μικρές χαραματιές, μάγουλα φουσκωτά και ρόδινα. Τους μιλάμε μ' ένα χαμόγελο, μας απαντάνε μ' ένα χαμόγελο. Μια πόλη, μιάμιση φορά σχεδόν σαν την πα-τρίδα μας 12.000.000 ανθρώπων, βουίζει, πάει, έρχεται και μεις από ένα πούλμαν, τρέχοντας, προσπα-θούμε να τα συλλάβουμε όλα, να τα παραβιάσουμε όλα.

Είναι μια πόλη που δεν έχει πολύ παλιά ιστορία. Αρχίζει τον 10ο αιώνα, βρέφος σε σύγκριση με τη γηραιά Κίνα. Μετά το 1839 επιτρέπεται στους ξένους να την πατήσουν και να την κατοικήσουν. Ανοί-γει το λιμάνι της και δέχεται την επίδρασή τους. Άγγλοι, Γάλλοι χτίζουνε τα σπίτια τους κατά το γού-στο τους. Εμπορεύονται, εκμεταλλεύονται.

Η Σαγκάη των λαθρεμπόρων, του μυστηρίου, των films, μας φιλοξενεί τούτη την ώρα και μεις το βρίσκουμε φυσικό, γιατί το αεροπλάνο χάλασε τους μύθους και μίκρυνε τις αποστάσεις. Τώρα πατάμε μια Σαγκάη του Σοσιαλισμού με 50 ανώτατα ιδρύματα, με υποχρεωτική ενιάχρονη φοίτηση και με συν-ταξιούχους που κρατούν μια κόκκινη σημαίουλα στο χέρι και βοηθάνε στην κυκλοφορία και τους ανήμ-πορους περαστικούς, έναντι πινακίου φακής. Τριανταεπτά χρόνια σοσιαλισμού δεν έφεραν ακόμη το ποθητό αποτέλεσμα τουλάχιστον φαινομενικά. Δε θέλουμε να χαθούνε οι ελπίδες μας, γιατί πρέπει σε κάτι να πιστεύουμε. Άμα δεν είναι ο Βούδας ή ο Χριστός να 'ναι η δικαιοσύνη.

Στη Σαγκάη επισκεφτήκαμε κι ένα ναό του Βούδα σε λειτουργία. Είχε μια όμορφη ατμόσφαιρα, λίγο μυστηριακή και απόκοσμη παρά τον πολύ κόσμο που τον επισκέπτεται. Βγάλαμε όλοι τα παπούτσια μας και πατώντας σ' ένα καλογουαλισμένο πάτωμα βρεθήκαμε μπρος σ' ένα θαυμάσιο Βούδα από ανοιχτόχρωμο jad, κάτι ανάμεσα σε τσαγάλι και κίτρινο στιλπνό, σε διαστάσεις πάνω από το φυσικό, με το υπέρκοσμο χαμόγελό του και τα μακριά του αυτιά, σύμβολο καλής τύχης. Μπροστά του αναμμένα περτέρια κεράκια με αλλιώτικη μυρωδιά, λουλούδια και φρέσκα φρούτα. Ένας καλόγερος με ολοξύριστο κεφάλι συμπληρώνει το μυστηριακό σύνολο. Νοιώθω κάποια συγκίνηση. Πρώτη φορά μπαίνω σ' ένα βουδιστικό ναό και μάλιστα στην Κίνα που πια δεν έχει ναούς παρά μόνο παγόδες που, σκαρφαλώνεις από τις εσωτερικές σκάλες για να δεις από κει πάνω τη θέα της πόλης.

Εκτός απ' αυτό το Ναό είχαμε επισκεφτεί κι ένα τζαμί σε λειτουργία στο Ξιάν σε μια απόμερη γειτονιά με μικρά φτωχικά σπίτια που όλη η λάτρα γινόταν στο δρόμο. Πλύσιμο ρούχων, ράψιμο ακόμα και χαρτιά και σκάκι και συζήτηση. Φαίνεται πως οι Κινέζοι πολύ αγαπάνε τα χαρτιά, γιατί συχνά βλέπαμε να παίζουν σε κήπους ή σε γειτονιές.

Το τζαμί, λοιπόν, στο Ξιάν ήταν μια πραγματική όαση. Δεν είχε την κλασική όψη που ξέρουμε, είχε προσαρμοστεί στην κινέζικη αρχιτεκτονική κι ήταν πραγματικά θαυμάσιο. Στην τραπεζαρία του, όπου μας προσέφερε αχνιστό τσάι, μάθαμε πως υπάρχουν 14.000.000 μωαμεθανοί και πως μπορούν, αν τους αρέσει, ν' ασκούν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα.

Ακόμη κάτι που μ' εντυπωσίαζε στους δρόμους ήταν ο σεβασμός που δείχνουν οι νέοι για τους γέροντες. Τους οδηγούν ή τους συνοδεύουν όταν χρειάζεται κι αυτό δεν φαίνεται να το κάνουν σαν αγγαρία, αλλά από αγάπη. Η προγονολατρεία μοιάζει να κατέληξε σ' αυτή την ωραία μορφή επικοινωνίας με τους ζωντανούς προγόνους, τους οποίους, όπως μάθαμε, τα νέα παιδιά δεν εγκαταλείπουν όταν παντρεύονται, αλλά ζουν κοντά τους.

Τέλος, στη Σαγκάη μας περίμεναν στο μουσείο οι Τανγκ (618 – 907 μ.Χ.). Σ' αυτά τα 300 χρόνια η τέχνη έφτασε στο απώγειό της. Οι μαστόροι δούλευαν ασταμάτητα κι έφτιαχναν αριστουργήματα. Απ' την αρχή ρωτούσα τον ξεναγό αν υπάρχει κάτι από την εποχή τους και νάτα εδώ μας περιμένουν σε προθήκες όπως και τα ακόμη παλιότερα πήλινα αγγεία με αφαιρετική ζωγραφική, ωραίο σχήμα και σε άριστη κατάσταση. Η ηλικία τους είναι 6.000 χρόνια πριν από τις μέρες μας, μια και οι Κινέζοι δεν έχουν Χριστό για να χωρίζουν τους αιώνες. Αυτά τα αγγεία είχαμε την τύχη να τα δούμε κι εκεί που βρέθηκαν στο νεολιθικό συνοικισμό του Bunpro κοντά στο Ξιάν.

ΣΕ ΜΙΑ ΓΩΝΙΑ ΤΟΥ ΠΑΡΑΔΕΙΣΟΥ

Η μεγάλη όμως άνθηση της τέχνης και της φιλοσοφίας συντελέστηκε τον καιρό του Κομφούκιου τον 5ο αιώνα π.Χ., δηλαδή παράλληλα με το δικό μας χρυσό αιώνα. Τι να δεις μέσα σε 4 ώρες σ' ένα μουσείο θησαυρών που η τέχνη δείχνει την ιστορία και τις τεχνολογίες ολόκληρων εποχών! Και πώς να ξαναγυρίσεις στο ίδιο μέρος αν είσαι άνθρωπος μιας κάποιας ηλικίας κι ενός συνηθισμένου βαλάντιου!

Και μια μέρα στο Σουτσόου που ο Μάρκο Πόλο αποκάλεσε «Βενετία της Κίνας» κι εμείς πατήσαμε μια όμορφη γέφυρα απ' όπου πέρασε κι άφησε τα χνάρια του. Για μας τους Μάρκο Πόλο της άνεσης και του αεροπλάνου η μέρα ήταν λίγο άτυχη. Δεν είχαμε καλό καιρό αφ' ενός και αφ' ετέρου δεν είδαμε το αριστούργημα των κήπων του όπως θά 'πρεπε, αλλά βιαστικά σαν χάπι που έπρεπε να το καταπιούμε μετά το φαγητό. Δίκαια φημίζεται ο Κινέζικος κήπος. Το μικρό του δείγμα που απολαύσαμε μας το απέδειξε περίτρανα. Όμορφοι πίνακες ανοίγονται στα μάτια σου μέσα από ξύλινα πλαίσια σκαλιστά. Πέτρινα αγάλματα με διάφορες μορφές που είναι φυσικοί βράχοι και που, κατάλληλα τοποθετημένοι χρόνια ολόκληρα στο νερό, λαξεύονται πάλι από τη φύση με τον επιθυμητό τρόπο, χωρίς σκαρπέλο και μόνο με μια καθοδήγηση ή αλλαγή θέσης. Ωραιοί θάμνοι και λουλούδια όχι δυστυχώς όλα ανθισμένα, γιατί είναι πρώιμη άνοιξη. Απ' όσα δείγματα λουλουδιών αντίκρισαν τα μάτια μας φανταζόμα-

στε τον πλούτο τους στην καρδιά της άνοιξης. Διαφορετικά από της ελληνικής φύσης, για τις μυρωδιές τους δεν ξέρω τίποτα.

Από τη Σαγκάη με το καταπληκτικό μουσείο των καλλιτεχνικών θησαυρών περάσαμε στους θησαυρούς της φύσης. Πτήση για το Κουελίν στο Νοτιά λίγο πριν από την Καντώνα. Φτάνουμε βραδάκι λίγο πριν αρχίσει μια καταρρακτώδης βροχή και βλέπουμε δρόμους κατάμεστους από πεζούδες και ποδηλάτες που περιφέρονται ως αργά και τοιμπάνε κάτι στα μικρά και άφθονα μαγαζάκια. Χέλια που κολυμπάνε σε μεγάλες πλαστικές λεκάνες ή νερόφιδα σε συρματοκάλαθα που ετοιμάζονται στη στιγμή μόλις τα διαλέξουνε.

Το πρωί μπαίνουμε σ' ένα караβάκι, Έλληνες και Αμερικάνοι, και πλέουμε στο ποτάμι που το λένε Λι και διασχίζει το Κουελίν. Λυπήθηκα γιατί τούτη τη μέρα η καρδιά μου είναι κλειστή. Φαίνεται με τις τόσο γρήγορες μετακινήσεις κάπου έχασα το κλειδί της κι έτσι μόνο βλέπω. Βλέπω, λοιπόν, σκηνές μακαριότητας στην ακροποταμιά. Άνθρωποι που πλένουνε τα ρούχα τους στο νερό και αναλογίζομαι τη δική μας αποστείρωση, τα απορρυπαντικά με τις τόσες και τόσες ιδιότητες και τα αρώματα. Μυρίζω τα δικά τους ρούχα που διατηρούν ακόμα τη μυρωδιά του ανθρώπου και του φρέσκου. Πλένουν και καθαρίζουν τα ψάρια τους. Ψαρεύουν. Πιο πέρα από την ακροποταμιά τα σπίτια μικρά ή ψάθινες καλύβες και νεροβούβαλοι με αραιό μαύρο τρίχωμα και κεφάλι που μοιάζει κάπως με πελώριο γουρούνι.

Στο βάθος και από τις δύο πλευρές το μεγάλο σκηνικό. Κωνοειδείς λόφοι καταπράσινοι, κάτι σαν τα δικά μας Μετέωρα σε ατέλειωτο αριθμό. Σε σειρές διάταξης πιο μέσα, πιο έξω, πιο ψηλά, πιο χαμηλά, με θάμνους και λίγα λουλούδια κι ένα μελαγχολικό φως απόβρεχου που δεν αποφασίζει ν' αλλάξει, αγαπημένο στο πινέλο των ζωγράφων και στο πενάκι της Σινικής.

Πραγματικά τούτο το θέαμα δεν περιγράφεται, μόνο καλές φωτογραφίες μπορούν να δώσουν κάποια εντύπωση του τοπίου και πολύ φοβάμαι πως δε θα βγουν καλές με τόσο λίγο φως. Εδώ χάνεις την αίσθηση του χρόνου και μετράς από κορυφή σε κορυφή. Έτσι θα 'ναι σίγουρα κάποια γωνιά του Παράδεισου, όμως δεν ξέρω αν οι άνθρωποι που ζουν στις όχθες τούτου του ποταμιού το νοιώθουν ή το συνήθισαν ή ίσως μοχθούν πολύ με το νερό και τον αέρα και το ψωμί. Τους ζηλεύουμε αυτούς τους ποταμήσιους μα δεν αλλάζουμε τα τετραγωνικά μας με τις φελούκες τους! Και μη σκεφτεί κανείς πως πατήσαμε τις όχθες και περπατήσαμε. Όχι. Το караβάκι μας κυλούσε. Όλοι εμείς οι Τάνταλοι αγγίζαμε μόνο το νερό, όχι τη γη, την όμορφη όχθη. Γι' αυτό όταν φεύγω από κάπου που μ' αρέσει και δεν το χόρτασα, με πιάνει λύσα να ξαναγυρίσω.

ΕΝΑ ΜΟΝΤΕΛΟ ΓΙΑ ΜΙΜΗΣΗ

Το άλλο πρωί στο Κουελίν είδαμε μια κρυμμένη στην κοιλιά της γης ομορφιά, ένα σπήλαιο. Έχοντας δει το Διρό, σκέφτομαι τι παραπάνω μπορεί να μου προσφέρει τούτο το σπήλαιο και, κουρασμένη όπως ήμουν, δεν ήθελα να μπω. Ευτυχώς που δεν το 'κανα. Το σπήλαιο ήταν σύμφωνο με την έξω φύση. Άλλα σχήματα, καμπυλοειδή, σαν λαξεμένες ομπρέλες, κουτσουρεμένες στα άκρα και γυρισμένες προς τα μέσα. Δε μου είναι δυνατόν να δώσω ακριβώς την εικόνα και την αίσθηση που μου προκάλεσαν, μόνο που σκέφτηκα πως κάθε λαός πρέπει να κρατήσει την ιδιαιτερότητά του όπως και η φύση. Να γκρεμιστούν τα σύνορα και νά 'ρθει η ειρήνη, όμως να μην ισοπεδωθούμε. Όταν είδα τα καπέλα στο Κουελίν σκέφτηκα πως οι άνθρωποι τά 'φτιαξαν βλέποντας το σχήμα των λόφων γύρω τους, κωνικά, θαυμάσια ακουμπισμένα στο κεφάλι τους μ' έναν αλλιώτικο τρόπο.

Το Κουελίν ήταν η τελευταία ομορφιά, γιατί την Καντώνα τη χάσαμε μαζί με τα ωραία μεταξωτά που θέλαμε ν' αγοράσουμε, να τ' απλώσουμε πάνω στα τραπέζια μας ν' αντιφεγγίζουν την Κίνα, εδώ στην όμορφη και αγαπημένη Ελλάδα. Σ' αυτήν που θα 'θελα να κουβαλήσω νερά και ποτάμια για να 'ναι πιο όμορφη και δροσερή.

Και λέω πως τη χάσαμε την Καντώνα, γιατί η μεγάλη καθυστέρηση του αεροπλάνου μας έκανε να φτάσουμε νύχτα. Έτσι χωρίς δικαιολογία, χωρίς καν επίσημη αναγγελία ή κάποια έκφραση λύπης η CAAC (οι Κινέζικες αερογραμμές) μας άφησε σύζυγους να περιμένουμε ως το βράδυ, λες και μπορούμε να ξαναπάμε εκεί. Ένας γύρος by night με το πούλμαν κι ένα μυθικό σε ομορφιά και πολυτέλεια ξενοδοχείο, με παγόδα και καταρράκτη στη reception, με αριστουργήματα από jade και ονειρώδη παρβάν μας αποζημίωσαν για την απώλεια.

Το πρωί ξεκινήσαμε την ώρα που όλοι τρέχανε στις δουλειές τους με τα ποδήλατα. Ένα θέαμα καταπληκτικό, ζωντανό κι όχι εφιαλτικό όπως τα δικά μας αυτοκίνητα που χάνονται πριν προβάλλουν με αλλεπάλληλα ακουστικά τζβιν. Όλοι με καθαρά κι απλά ρούχα, με καθαρά πρόσωπα, με ύφος λίγο πιο αεράτο, καθ' ότι λιμάνι με πολύ κόσμο και πολλά καράβια.

Το τραίνο μας οδηγεί στο Χονγκ Κονγκ. Αν κι αυτό υπήρξε για μένα μια ευχάριστη έκπληξη, σταματώ. Η γοητεία της ηπειρωτικής Κίνας τελειώνει, το μοντέρνο μας διαλύει, μας αποδιοργανώνει, ακόμη και σε χωριστά μικρά τραπέζια τρώει το γκρουπ κι ύστερα τρέχει σαν τρελό για ψώνια. Μπήκαμε στον καταναλωτισμό.

Μα τούτη δε θέλω να 'ναι η τελευταία μου λέξη πεζή και τετριμμένη.

Μια σκέψη να προσθέσω και μια επιθυμία.

Μια σκέψη που με συνόδεψε όλες τις μέρες του ταξιδιού και μου 'φερνε ειρήνη: ότι 1.200.000.000 δεν πεινούν. Είναι ένας αριθμός που φέρνει ίλιγγο κι επιτελείται άθλος για να κατορθωθεί. Κι όταν κάποτε η βιομηχανία του τουρισμού σταματήσει κι οι άνθρωποι θα γνωρίζονται έξω από το συμφέρον και το πορτοφόλι τους, τότε πραγματικά θα αλληλογνωριστούμε και θ' αγαπηθούμε.

Κι η επιθυμία μου: τούτη η αιώνια Κίνα, που λάτρεψε τους προγόνους και διατηρήθηκε 4.000 χρόνια αναλλοίωτη, τούτη η Κίνα των Αυτοκρατόρων και των μανταρίνων, η Κίνα των φιλοσόφων, των ποιητών και των καλλιτεχνών, της υπομονής και της λεπτότητας να δώσει κάτι και στις μέρες μας. Το σωστό ανθρώπινο μοντέλο. Ένα μοντέλο για μίμηση.

Μάιος 1987 *

* Το παραπάνω κείμενο λάβαμε το 1988, σε ανύποπτο χρόνο, πολύ πριν βαφτεί η Τιέν Ανμέν με το αίμα των φοιτητών. Επειδή μάταια αναζητήσαμε την άγνωστη συντάκτριά του, αναγκαζόμαστε να το δημοσιεύσουμε ανυπόγραφο.

Ένας άψογος, αδιάβλητος και πάντα επίκαιρος τρόπος πρόσληψης προσωπικού σε οργανισμούς και δημόσιες υπηρεσίες.

ΝΤΟΚΟΥΜΕΝΤΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ ΑΠ' ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΑΛ. ΔΙΟΜΗΔΗ

Το πρόβλημα της αξιοκρατικής επιλογής στην πρόσληψη προσωπικού που απασχολεί και προβληματίζει και σήμερα το Σύλλογο των Υπαλλήλων της Εθνικής Τράπεζας υπάρχει και ταιπωρεί το Ελληνικό κράτος και την Τράπεζα από τη γέννησή τους.

Οι επιστολές που παραθέτουμε παρακάτω, από το προσωπικό αρχείο του Αλέξανδρου Ν. Διομήδη¹ (1874-1950) δείχνουν με ποιο τρόπο η πολιτική ηγεσία επεμβαίνει προς τη διοίκηση της Ε.Τ.Ε. για την ικανοποίηση της στενής κομματικής της πελατείας. Όλες οι επιστολές έχουν σαν αντικείμενο το διορισμό στην Εθνική κάποιου συγγενή ή φίλου την περίοδο 1923-1924. Εποχή κατά την οποία – αξίζει να σημειώσουμε – δεν υπήρχε στον οργανισμό υπηρεσίας ή στον κανονισμό προσλήψεων προσωπικού η «ευεργετική» για τη Διοίκηση της ΕΤΕ διάταξη «καθ' υπέρβα-σιν προσλήψεων» του αρθρ. 2, § 11 του σημερινού Οργανισμού.

Αναφέρονται σε μια πολύ κρίσιμη πολιτική και οικονομική περίοδο κατά την οποία τη διακυβέρνηση της χώρας την είχε αναλάβει η Επανάσταση του 1922, από τη Μικρασιατική καταστροφή μέχρι το Γενάρη του 1923, οπότε την κυβέρνηση Στυλιανού Γονατά διαδέχτηκε η κυβέρνηση Ελευθερίου Βενιζέλου η οποία λόγω της κομματικής πολυδιάσπασης δεν κατόρθωσε να παραμείνει στην εξουσία περισσότερο από τέσσερις βδομάδες. Οι κυβερνήσεις είχαν ν' αντιμετωπίσουν την περίοδο αυτή δύο πολύ κρίσιμα προβλήματα. Την αποκατάσταση των προσφύγων και την ανασυγκρότηση του στρατού.

Ο ρόλος της Εθνικής Τράπεζας μια τόσο κρίσιμη οικονομική περίοδο είναι καθοριστικός. Χωρίς τη συμπαράσταση της Τράπεζας το Κράτος δεν μπορούσε ν' αντιμετωπίσει τις βαρύτατες οικονομικές του υποχρεώσεις.

Οι πολιτικές μεταβολές που ακολούθησαν τη Μικρασιατική καταστροφή είχαν άμεσες συνέπειες και στη Διοίκηση της Τράπεζας. Η Γενική Συνέλευση των μετόχων της 26/1/1923 ψήφισε για Διοικητή, στη θέση του Δημητρίου Μάξιμου που παραιτήθηκε, τον Αλεξ. Διομήδη, ενώ ο Ιωάννης Δροσόπουλος παρέμεινε συνδιοικητής.

Παραθέτουμε πιο κάτω τα έγγραφα που «κραυγάζουν» για διορισμούς οικείων προσώπων της τότε πολιτικής ηγεσίας.

1. Επιστολή Ε. Βενιζέλου προς Α. Διομήδη, Monte Carlo 12/3/1923.

Monte Carlo 12 Μαρτίου 1923

Φίλτατε

Σου εσωκλείω επιστολήν του κ. Ηλία Λιακοπούλου, παλαιού συμμαθητού μου εις το Λύκειον του Αντωνιάδου κατά τα έτη 1878 και 1879 ύστερον Γ. Γραμματέως υπουργείου και ακολούθως Νομικού Συμβούλου της Κρητικής Πολιτείας. Είναι διακεκριμένος νομικός, εντιμότητος ανήρ και άριστος κατά πάντα πολίτης, και θα έχαιρε μεγάλως αν σου είναι δυνατόν να δεχθείς την αίτησίν του...

Monte Carlo 12 Μαρτίου 1923

Φίλτατε

Εν εσωκλείω επιστολήν του κ. Ηλία Λιακοπούλου, παλαιού συμμαθητού μου εις το Λύκειον του Αντωνιάδου κατά τα έτη 1878 και 1879 ύστερον Γ. Γραμματέως υπουργείου και ακολούθως Νομικού Συμβούλου της Κρητικής Πολιτείας. Είναι διακεκριμένος νομικός, εντιμότητος ανήρ και άριστος κατά πάντα πολίτης, και θα έχαιρε μεγάλως αν σου είναι δυνατόν να δεχθείς την αίτησίν του...

Τρεις μήνες αργότερα από μια άλλη επιστολή του ίδιου μαθαίνουμε ότι τόσο η προηγούμενη παρέμβαση είχε ευτυχή κατάληξη, όσο και κάποια άλλη, της οποίας τα αρχικά ίχνη δε βρέθηκαν.

2. Επιστολή Ε. Βενιζέλου προς Α. Διομήδη, Παρίσι 17/6/1923.

«Ευχαριστώ επίσης θερμώς δια την επαναφοράν εις την υπηρεσίαν του συζύγου της ανεψιάς μου, και δια την χρησιμοποίησιν του Ηλ. Λιακοπούλου».

Ευχαριστώ επίσης
θερμώς
Ε. Βενιζέλος

3. Επιστολή Ε. Βενιζέλου (προέδρου Υπουργικού Συμβουλίου) προς Α. Διομήδη, Αθήνα 25/1/1924.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΥΠΟΥΡΓΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ

Παρασκευή 25 Ιανουαρίου

Φίλτατε κ. Διομήδη

Ο κομιστής κ. Ισαάκ Γαβριήλ, ανήκων εις μίαν των καλών Ισραηλιτικών οικογενειών των Χανίων υπηρέτει ως έκτακτος υπάλληλος εις το υποκατάστημα της Εθν. Τραπεζής Χανίων ότε κληθείς ως στρατεύσιμος υπηρέτησεν εν Μικρασία. Αλλά μετά την αποστράτευσιν δεν έγινε πλέον δεκτός εις υπηρεσίαν. Βεβαίως προκειμένου περί προσωρινού υπαλλήλου δικαίωμα δεν δύναται ούτος να επικαλεσθή. Απόκειται μόνον εις την Τράπεζαν να κρίνη αν, προκειμένου περί στρατεύσιμου, όστις λόγω της στρατεύσεώς του απεμακρύνθη της υπηρεσίας, η ευμενής κρίσις δεν πρέπει να χωρήση και πέραν της αυστηρώς νομικής υποχρεώσεως. Μετά φιλικωτάτων αισθημάτων υμέτερος.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ
ΥΠΟΥΡΓΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ

Δ/110

Παρασκευή
25 Ιανουαρίου 1924

Φίλτατε κ. Διομήδη

Ο κομιστής κ. Ισαάκ Γαβριήλ ανήκων εις μίαν των καλών Ισραηλιτικών οικογενειών των Χανίων υπηρέτει ως έκτακτος υπάλληλος εις το υποκατάστημα της Εθν. Τραπεζής Χανίων ότε κληθείς ως στρατεύσιμος υπηρέτησεν εν Μικρασία. Αλλά μετά την αποστράτευσιν δεν έγινε πλέον δεκτός εις υπηρεσίαν. Βεβαίως προκειμένου περί προσωρινού υπαλλήλου δικαίωμα δεν δύναται ούτος να επικαλεσθή. Απόκειται μόνον εις την Τράπεζαν να κρίνη αν, προκειμένου περί στρατεύσιμου, όστις λόγω της στρατεύσεώς του απεμακρύνθη της υπηρεσίας, η ευμενής κρίσις δεν πρέπει να χωρήση και πέραν της αυστηρώς νομικής υποχρεώσεως. Μετά φιλικωτάτων αισθημάτων υμέτερος.

Ελ. Βενιζέλος

4. Επιστολή Θ. Πάγκαλου (Αρχηγού Στρατού) προς Α. Διομήδη, 1/6/1923.

ΓΕΝΙΚΟΝ ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟΝ

ΑΡΧΗΓΟΣ ΣΤΡΑΤΟΥ

1 Ιουνίου 1923

Φίλε κ. Διομήδη

Θερμώς σε παρακαλώ όπως παράσχης πάσαν δυνατήν υποστήριξιν εις το ζήτημα του κουμπάρου μου φίλου και ενθέρμου ομοϊδεάτου μας συνταγματάρχου κ. Λέστου. Θέλει να βάλη το παιδί του στην Τράπεζα. Το συνιστώ δε διότι είναι πολύ καλός νέος.

Η Λωζάνη μάς την έφερε ανάποδα την τελευταία στιγμή ενώ είχαμε τον Τούρκο πιασμένο καλά από το λαιμό.

Ο Αλεξανδρής δεν τα κατάφερε να μεταδώση την πίστι και πεποίθησή μας στον Πρόεδρο.

Ας ελπίζουμε δια το μέλλον.

Με εκτίμηση και αγάπη

(Υπογραφή)

ΓΕΝΙΚΟΝ ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟΝ 1 Ιουνίου 1923
ΑΡΧΗΓΟΣ ΣΤΡΑΤΟΥ

Αγατέ Διομήδη.

Θερμώς σ' ευχαριστώ όπως
συνεχίζεις σ' αυτήν την υπόθεση
εφ' όσον είς τα πράγματα εστ' υποχρεω-
σέν σου εφ' όσον καιρό ενδιαφέρων
αφαιρείταις απ' άλλων υποχρεώσεων
και καλόν σου θέλει να δώξω ελπί-
σιν εις τον παιδί σου Τάσος. Εξ' ου-
χότι ε'σθ' ελπίς ότι σ' αρεστή υποστή-
ριξη.

Η Λωζάνη μάς την έφερε ανά-
ποδα την τελευταία στιγμή ενώ είχα-
με τον Τούρκο πιασμένο καλά από
το λαιμό.

Ο Αλεξανδρής δεν τα κατάφερε

Με εκτίμηση και αγάπη
Θ. Πάγκαλος

5. Επιστολή Εμμαν. Ρέπουλη (παλαιού πολιτικού, στελέχους των κυβερνήσεων Βενιζέλου την περίοδο 1910-1920) προς Αλεξ. Διομήδη, Παρίσι 8/3/1923.

Παρίσι 8 Μαρτίου 1923

Αγαπητέ Αλέκο

Τι γίνεσαι;

Ενόμιζα ότι θα είχα να σου γράψω τίποτε σημαντι-
κόν σήμερον δια τα εξωτερικά μας. Τίποτε όμως δεν
υπάρχει ακόμη! Οι Γαλλικοί κύκλοι εν τούτοις φαίνον-
ται αποφασισμένοι εις επανάληψιν των διαπραγμα-
τεύσεων! Ημείς δε,

ο Πρόεδρος είνε πολύ στενοχωρημένος. Έφυγε σή-
μερον δια Μόντε-Κάρλο. Φαίνεται δε ότι είνε στενοχω-
ρημένος και από μερικά νέα εξ Αθηνών. Μα **πολύ πι-
κραμένος**. Ξεύρεις, ίσως, ότι του επρότειναν να τον
διορίσουν πρεσβευτήν εδώ... αν δεν το ήξευρες, τότε
μη λες ότι το έμαθες από μένα.

Πρότινων ημερών είχα γράμμα από τον κ. Ι. Δαμ-
βέργην. Φαίνεται ότι είνε πολύ στενοχωρημένος, μη
έχων εργασίαν. Με ερωτά δε αν θα ήτο δυνατόν να
προληφθῇ εις την Τράπεζαν. Περιττόν να σου κάμω
οιανδήποτε σύστασιν δια τον χαρακτήρα του και την
άσπilon χρηστότητά του. Είναι άξιος πάσης προστα-
σίας. Θα ευχαριστείτο δε βέβαια πολύ και ο Πρόεδρος,
εις τον οποίον όμως δεν είπα τίποτε, διότι μου το απη-
γόρευσεν ο ίδιος ο Δαμβέργης, μη θέλων να τον ενο-
χλήσῃ — Τόσον είνε λεπτός. Οπωσδήποτε νομιζώ ότι
ημπορείς να τον καλέσης ο ίδιος, αν μπορή να γείνη
τίποτε.

Σε φιλώ

(ΥΠΟΓΡΑΦΗ)

Είς την κυρίαν σου
εγκαρδίους χαιρετισμούς

Παρίσι 8 Μαρτίου 1923
Εμμαν. Ρέπουλη.

Τι γίνεσαι;
Ενόμιζα ότι θα είχα να σου γράψω τίποτε σημαν-
τικόν σήμερον δια τα εξωτερικά μας. Τίποτε όμως δεν
υπάρχει ακόμη! Οι Γαλλικοί κύκλοι εν τούτοις φαίνον-
ται αποφασισμένοι εις επανάληψιν των διαπραγμα-
τεύσεων! Ημείς δε,
ο Πρόεδρος είνε πολύ στενοχωρημένος. Έφυγε σή-
μερον δια Μόντε-Κάρλο. Φαίνεται δε ότι είνε στενοχω-
ρημένος και από μερικά νέα εξ Αθηνών. Μα **πολύ πι-
κραμένος**. Ξεύρεις, ίσως, ότι του επρότειναν να τον
διορίσουν πρεσβευτήν εδώ... αν δεν το ήξευρες, τότε
μη λες ότι το έμαθες από μένα.

Πρότινων ημερών είχα γράμμα από τον κ. Ι. Δαμ-
βέργην. Φαίνεται ότι είνε πολύ στενοχωρημένος, μη
έχων εργασίαν. Με ερωτά δε αν θα ήτο δυνατόν να
προληφθῇ εις την Τράπεζαν. Περιττόν να σου κάμω
οιανδήποτε σύστασιν δια τον χαρακτήρα του και την
άσπilon χρηστότητά του. Είναι άξιος πάσης προστα-
σίας. Θα ευχαριστείτο δε βέβαια πολύ και ο Πρόεδρος,
εις τον οποίον όμως δεν είπα τίποτε, διότι μου το απη-
γόρευσεν ο ίδιος ο Δαμβέργης, μη θέλων να τον ενο-
χλήσῃ — Τόσον είνε λεπτός. Οπωσδήποτε νομιζώ ότι
ημπορείς να τον καλέσης ο ίδιος, αν μπορή να γείνη
τίποτε.

6. Επιστολή Π. Τσούπα (πλοιάρχου) προς Α. Διομήδη, Σπέτσες 12/10/1923.

Εν Σπέτσαις τη 12-10-23

Αξιότιμε φίλε Κε Αλέκο χαίρε. Δια της παρούσης έρχομαι να σας παρακαλέσω θερμώς, να μου κάμετε την χάριν, δια την οποίαν θα σας είμαι λίαν υπόχρεος. Έχω μίαν συγγενήν μου, Αριστούχον του Αρσακείου και με υπηρεσίαν εντός του Αρσακείου, ορφανή δε πατρός και μητρός και τυγχάνω προστάτης της, και σας παρακαλώ και πάλιν, να την προσλάβητε εις την τράπεζαν, γνωρίζω, ότι έχετε την δύναμιν να το κάμετε αυτό και ελπίζω εις την καλωσύνην σας, να την προστατεύσετε και σεις. Σας παρακαλώ πολύ να έχω απάντησίν σας.

Μεθ' υπολήψεως
ο φίλος σας
(ΥΠΟΓΡΑΦΗ)

Παρατήρηση: Η οικογένεια Διομήδη κατάγεται από τις Σπέτσες.

Εν Σπέτσαις τη 12-10-23
Αξιότιμε φίλε Κε Αλέκο χαίρε. Δια της παρούσης έρχομαι να σας παρακαλέσω θερμώς, να μου κάμετε την χάριν, δια την οποίαν θα σας είμαι λίαν υπόχρεος. Έχω μίαν συγγενήν μου, Αριστούχον του Αρσακείου και με υπηρεσίαν εντός του Αρσακείου, ορφανή δε πατρός και μητρός και τυγχάνω προστάτης της, και σας παρακαλώ και πάλιν, να την προσλάβητε εις την τράπεζαν, γνωρίζω, ότι έχετε την δύναμιν να το κάμετε αυτό και ελπίζω εις την καλωσύνην σας, να την προστατεύσετε και σεις. Σας παρακαλώ πολύ να έχω απάντησίν σας.

Μεθ' υπολήψεως
ο φίλος σας
Πέτρος Σ. Τσούπας
Πλοίαρχος

7. Γ. Ησαΐας (Υπουργός της Συγκοινωνίας) προς Α. Διομήδη, Αθήνα 4/4/1924.

Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΤΗΣ ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Α/245
Α.Δ.Α. - 4 - 24.

Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΤΗΣ ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΣ, ΑΘ. 4/4/1924

Αξιότιμε φίλε,

Η δεσποινίς Σοφία Φούφα ανεψιά του κοινού φίλου μας Βασιλάκη Ραζή έχει υποβάλει προ καιρού αίτησιν όπως προσληφθή ως υπάλληλος εις την Εθν. Τράπεζαν. Σημειωτέον ότι είνε πτυχιούχος της Εμπορικής Σχολής γνωρίζει την Γαλλικήν και Αγγλικήν επί πλέον δ' έχει και πείραν Τραπεζικήν τετραετή, ως υπηρετούσα μέχρι τούδε παρά τη Λαϊκή Τραπέζη παρ' ης έχει λάβη εξαίρετα συστατικά. Θα με υποχρεώσητε εάν κάμητε μίαν εξαίρεσιν δι' αυτήν και τον φίλον μας Βασιλάκη, και την προσλάβητε, είμαι δε βέβαιος ότι αι συστάσεις μου αύται θα με δικαιώσουν πλήρως.

Ευχαριστώ θερμότατα εκ των προτέρων

Διατελώ

Όλως πρόθυμος

Υ.Γ. Πολύ θα χαρώ εάν τύχω απαντήσεώς Σας επί της άνω παρακλησεώς μου.

Αξιότιμε φίλε,
Η δεσποινίς Σοφία Φούφα ανεψιά του κοινού φίλου μας Βασιλάκη Ραζή έχει υποβάλει προ καιρού αίτησιν όπως προσληφθή ως υπάλληλος εις την Εθν. Τράπεζαν. Σημειωτέον ότι είνε πτυχιούχος της Εμπορικής Σχολής γνωρίζει την Γαλλικήν και Αγγλικήν επί πλέον δ' έχει και πείραν Τραπεζικήν τετραετή, ως υπηρετούσα μέχρι τούδε παρά τη Λαϊκή Τραπέζη παρ' ης έχει λάβη εξαίρετα συστατικά. Θα με υποχρεώσητε εάν κάμητε μίαν εξαίρεσιν δι' αυτήν και τον φίλον μας Βασιλάκη, και την προσλάβητε, είμαι δε βέβαιος ότι αι συστάσεις μου αύται θα με δικαιώσουν πλήρως.

Δα' με' υποχρεώσετε εάν κάμητε μίαν εξαίρεσιν δι' αυτήν και τον φίλον μας Βασιλάκη, και την προσλάβητε, είμαι δε βέβαιος ότι αι συστάσεις μου αύται θα με δικαιώσουν πλήρως.

Ευχαριστώ δι' αμέριστην και καλοσύνην

Δια τω
Θεοφάνη

Υ.Γ. Πολύ θα χαρώ εάν τύχω απαντήσεώς Σας επί της άνω παρακλησεώς μου.

Υ.Γ. Πολύ θα χαρώ εάν τύχω απαντήσεώς Σας επί της άνω παρακλησεώς μου.

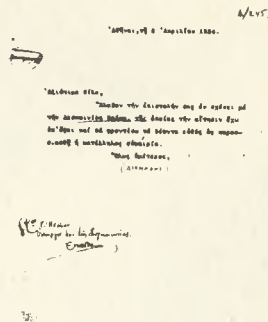
8. Α. Διομήδης προς Γ. Ησαΐα, Αθήνα 5/4/1924.

Αθήναι τη 5 Απριλίου 1924

Αξιότιμε Φίλε,

Έλαβον την επιστολήν σας εν σχέσει με την Δεσποινίδα Φούφα, της οποίας την αίτησιν έχω υπ' όψει και θα φροντίσω τα δέοντα ευθύς ως παρουσιασθή η κατάλληλος ευκαιρία.

Όλως υμέτερος,
Ο ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ

1. Ο Αλέξανδρος Ν. Διομήδης υπήρξε επιφανής παράγοντας του επιστημονικού και πολιτικού κόσμου της χώρας. Υπουργός Οικονομικών (1912-15, 1922), Πρόεδρος του ΑΟΣ (1931-1941), Ακαδημαϊκός και Πρόεδρος μεταπολεμικά του Ανωτάτου Συμβουλίου Ανασυγκρότησης, Αντιπρόεδρος στην Κυβέρνηση Σοφούλη (1949) και πρόεδρος του Υπουργικού Συμβουλίου (1949/50), έγινε το μεσοπόλεμο συνδιοικητής (1918-20) και Διοικητής (1923-1928) της ΕΤΕ. Επίσης την τριετία 1928-31 διετέλεσε Διοικητής της Τράπεζας Ελλάδος και την περίοδο 1945-48 Πρόεδρος του Δ.Σ. της ΕΤΕ.

Νίκος Παντελάκης

Η Δασκάλα πριν 100 χρόνια

Συμβολή της στη νέα κοινωνική συνείδηση της γυναίκας

Η είσοδος της γυναίκας στον κόσμο της μισθωτής εργασίας, από τις πρώτες δεκαετίες της ίδρυσης του Νεοελληνικού κράτους, εξασφαλίζεται μέσα από τους χώρους της εκπαίδευσης με το επάγγελμα της δασκάλας.

Η εκπαίδευση για τις γυναίκες της εποχής αποτελεί το μοναδικό μέσο που αυτές έχουν στη διάθεσή τους για ν' αποδείξουν την κοινωνική τους χρησιμότητα, για να αμβλύνουν τις σχέσεις εξάρτησής τους με την οικογένεια και για να ξεφύγουν από την ασφυκτική απομόνωση του οικιακού χώρου.

Στα διδασκαλεία της εποχής τα κορίτσια απομακρύνονται για πρώτη φορά από την οικογένειά τους, αρχίζουν να μιλούν για τις εμπειρίες τους και τα προσωπικά τους βιώματα με άλλες κοπέλες, να δημιουργούν τις πρώτες σχέσεις φιλίας, αλληλεγγύης και υποστήριξης, σχέσεις που συνεχίζονται με συναντήσεις ή σφραγίζονται «δι' αλληλογραφίας» καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους.

Η ανάγκη διάδοσης της ελληνικής γλώσσας, του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού και η καλλιέργεια ενός εθνικιστικού κλίματος αναδεικνύουν το επάγγελμα της δασκάλας σε ύψιστο εθνικό και κοινωνικό λειτούργημα.

Ο μισθός τους, αν και πολύ χαμηλότερος από εκείνον των περισσότερων αντρικών επαγγελμάτων, τους εξασφάλιζε τα μέσα όχι μόνο για την επιβίωσή τους, αλλά και τη δυνατότητα ένταξής τους στο κοινωνικό σύνολο.

Αυτές οι γυναίκες παιδαγωγοί – δασκάλες αρχίζουν να γράφουν άρθρα σε περιοδικά και ημερολόγια, όπως η Πανδώρα, η Χρυσαλλίς και να εκδίδουν οι ίδιες, όπως η Αιμιλία Κτενά (το 1870), την Ευριδίκη και η Πηνελόπη Λαζαρίδου την ίδια εποχή τη Θάλεια.

Παράλληλα αναπτύσσουν και λογοτεχνική δραστηριότητα σε δύο τομείς, την ποίηση και τη διηγηματογραφία. Η Αγαθονίκη Αντωνιάδου, η Φλωρεντία Φουντουκλή, η Κρυσταλλία Χρυσοβέργη, η Σαπφώ Λεοντιάς είναι οι πιο σημαντικές ποιήτριες. Το διήγημα εξαιτίας της απλής πλοκής και της σύντομης δομής του αποτελεί το πλέον πρόσφορο μέσο έκφρασης και διάδοσης των νεωτεριστικών ιδεών. Η Αλεξάνδρα Παπαδοπούλου, η Ελένη Πολιτάκη και η Καλλιρόη Παρρέν, οι πιο σημαντικές, γράφουν διήγηματα. Οι ηρωίδες τους βαδίζουν πιστά στα χνάρια τους, δίνοντας καθημερινά τη μάχη εναντίον του διαμορφωμένου μοντέλου της γυναίκας της εποχής τους, του τελευταίου τέταρτου του 19ου αιώνα, σύμφωνα με το οποίο «οι καθαυσι πρέπει κυρίες» μένουν σπίτι για να εκπληρώσουν σωστά την αποστολή τους σαν σύζυγοι και σαν μητέρες, ενώ από πλευράς πνευματικών γνώσεων αρκούνται στην απλή ανάγνωση και γραφή, στα λίγα γαλλικά και το πιάνο.

Καλλιρόη Παρρέν (1856 – 1940)

Η πιο χαρακτηριστική και κυρίαρχη γυναικεία μορφή, που προέρχεται από το διδασκαλικό χώρο, είναι η Καλλιρόη Παρρέν. Γεννημένη στην Κρήτη το 1856, σπούδασε δασκάλα και για δέκα χρόνια άσκησε το επάγγελμά της σαν διευθύντρια ελληνικών παρθενωγείων στη Ρωσία και τα Βαλκάνια.

Αμέσως μετά το γάμο της με τον Ι. Παρρέν, Γάλλο δημοσιογράφο και ιδρυτή του Αθηναϊκού Πρακτορείου, εγκαταστάθηκε στην Αθήνα και ανέλαβε την έκδοση του περιοδικού Εφημερίς των Κυριών. Το περιοδικό αυτό που όπως φαίνεται και από τον τίτλο του απευθύνεται προς τις «Κυρίες», τις γυναίκες δηλαδή των αστικών στρωμάτων, είχε μακρά διάρκεια ζωής (1887–1917)· ήταν εβδομαδιαίο μέχρι το 1907 και δεκαπενθήμερο στη συνέχεια. Η Κ. Παρρέν αποτελεί την ψυχή του περιοδικού και φροντίζει να στελεχώσει το δημοσιογραφικό επιτελείο με γνωστές παιδαγωγούς, με τις οποίες από την εποχή του διδασκαλείου διατηρούσε φιλικές σχέσεις, όπως η Σ. Λεοντιάς, η Ε. Γεωργιάδου, η Φ. Φουντουκλή και η Α. Αντωνιάδου.

Μέσα από τα άρθρα της στο περιοδικό, παρά την άκρατη χρήση της καθαρεύουσας, το βικτωριανό πουριτανισμό και τον εθνικισμό που ξεπερνά κάθε όριο, η Κ. Παρρέν αγωνίζεται για τη βελτίωση της θέσης της γυναίκας στην οικογένεια και την κοινωνία.

Μάχεται για τα αστικά δικαιώματα των γυναικών, για το δικαίωμα να διαθέτουν αυτές ελεύθερα την προσωπική τους περιουσία, το δικαίωμα της απόκτησης της κηδεμονίας των παιδιών τους σε περίπτωση διαζυγίου, τις ίσες ευκαιρίες για εκπαίδευση σε όλες τις βαθμίδες και για την απόκτηση πολιτικών δικαιωμάτων όπως αυτό της γυναικείας ψήφου. Καταγγέλλει το σύστημα της προίκας και της οικονομικής εκμετάλλευσης των γυναικών από τους άντρες. Παράλληλα εργάζεται σαν δημοσιογράφος σε μεγάλες καθημερινές εφημερίδες, όπως η Ακρόπολις και η Εστία.

Γρήγορα γίνεται δεκτή από τους διανοούμενους κι αρχίζει να συχνάζει στα γνωστά σαλόνια της Αθήνας του 1880, όχι μόνο χάρη στα φυσικά της χαρίσματα, τον ενθουσιασμό, την ενεργητικότητα και το επιχειρηματικό δαιμόνιο που διαθέτει, αλλά και χάρη στη μόρφωση και γλωσσομάθειά της, (μιλάει αγγλικά, γαλλικά, ιταλικά και ρωσικά).

Το σαλόνι της ίδιας συγκεντρώνει όλη τη διάνοηση όπως τον Παλαμά, το Νιρβάνα, τον Καρκαβίτσα, τον Ξενοπούλο, το Χρηστομάνο, τον Α. Κύρου και το Γρυπάρη.

Η Εφημερίς των Κυριών όμως χρησιμεύει και σαν συντονιστικός πόλος της φιλανθρωπικής της δράσης.

Το 1890 ιδρύει τα «Κυριακά σχολεία», με σκοπό τη μόρφωση και την εκπαίδευση των κοριτσιών και των γυναικών που προέρχονται από τα εργατικά στρώματα.

Το 1897 ιδρύει την Επαγγελματική Σχολή της Ενώσεως των Ελληνίδων, με σκοπό την εκπαίδευση των γυναικών σ' επαγγέλματα που συσχετίζονται με τις «ιδιαιτερότητες της γυναικείας φύσης». Τα μαθήματα της σχολής ήταν κοπτική ραπτική, μάθημα μαγειρικής, μάθημα σιδεράματος, στολισμού με άνθη, πυρογραφίας και ξυλογραφίας.

Το 1911 εμφανίζεται σαν πρωτεργάτρια της ίδρυσης του Λυκείου των Ελληνίδων, οργανισμού που είχε σκοπό την ανάπτυξη των γυναικείων δραστηριοτήτων στο φιλολογικό κι επιστημονικό τομέα.

Η Κ. Παρρέν σαν λογοτέχνης έγραψε διηγήματα, μυθιστορήματα και ταξιδιωτικές εντυπώσεις. Έγραψε την Ιστορία της Γυναικός από κτίσεως κόσμου μέχρι σήμερα (1889), την Ιστορία της Γυναικός και Σύγχρονοι Έλληνες (1530–1896) και τη Ζωή ενός έτους (1894). Τα βιβλία της Αυγής (1900) είναι μια τριλογία που περιλαμβάνει 3 διηγήματα, τη Χειραφετημένη (1900), τη Μάγισσα (1901) και το Νέον συμβόλαιον. Επίσης έγραψε κι ένα θεατρικό δράμα τη Νέα γυναίκα.

Παρά τις διακηρύξεις της στην Εφημερίδα των Κυριών για την απελευθέρωση των γυναικών από «το τι θα πουν οι άλλοι» και τις προτροπές της προς τις γράφουσες γυναίκες για ελευθερία στην έκφραση και διατύπωση των ιδεών και των συναισθημάτων τους, η ίδια στα βιβλία της διατηρεί ένα διδακτικό ύφος, ενώ προσπαθεί να περάσει την ηθική και πνευματική ισότητα των γυναικών προς τους άντρες.

Η Κ. Παρρέν σαν συγγραφέας δεν κατάφερε ν' αποβάλει τα χαρακτηριστικά μιας «στρατευμένης προσωπικότητας», μιας πρωτοπόρου των νέων κοινωνικών ρόλων που ανατέθηκαν στις γυναίκες τον 20ό αιώνα.

Ζιζή Σαλίμπα

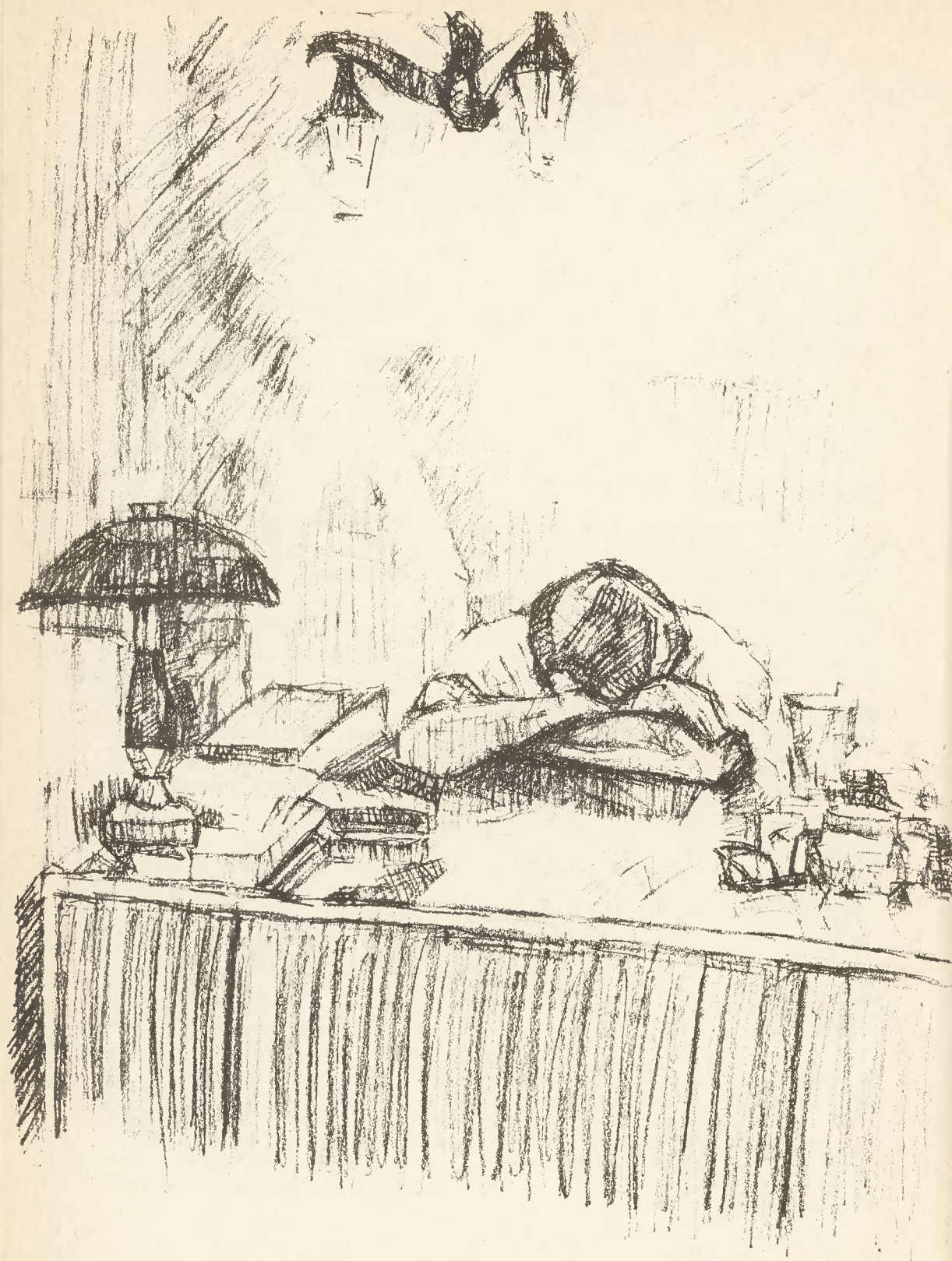
Το «κατ' εκδοχήν» σημείο

Λ
Ο
Γ
Ο
Τ
Ε
Χ
Ν
Ι
Κ
Η
Α
Υ
Π
Α
Λ
Λ
Η
Λ
Ι
Κ
Η

Εκεί λοιπόν που συναντάται
αυτός, με τις λέξεις του να
παγώνουν το χρόνο και να
κάνουν τα πράγματα ασήμαντα,
μ' εκείνον που λέει μόνο
«καλημέρα» όταν χτυπά την
κάρτα του. Τοπίο μύχιο με
κλίμα βαρύ.

Στο σάκο μας μη έχοντας κάτι
– τα δώσαμε όλα για να μας
ανοίξουνε την πρώτη πρώτη
πόρτα – κι έχοντας μόνο μια
ανάμνηση χαρτιών χαραγμένων
μηχανικά κι αμήχανα και την
ελπίδα να μουντζουρώσουμε
την πίσω τους πλευρά με «κάτι
άλλο». Κάναμε μόνοι ό,τι μας
φώτισε η αγάπη από τη μια κι η
πείρα από την άλλη· μας δώσαν
ένα χέρι κι άλλοι δυο κι έτσι
μόλις ξεφύγαμε το
σφιχταγκάλισμα του κενού.
Γιατί μ' αυτή την απειλή έχει να
κάνει η ιχνηλασία μας προς τον
τόπο συνάντησης των
παραλλήλων «ανάγκη» και
«φαντασία» και συγκέντρωσης
των πολυτιμότερων ιζημάτων
του βίου. Καλοκρυμμένες
διαθήκες και σοφές
παραινέσεις, αλλάζοντας τα
προσωπεία της παρηγοριάς και
της επίκρισης.

Αυτά μπορούμε αμέσως ή
εμμέσως να σας παραδώσουμε.
Είτε σας μοιάζουν λίγα είτε
πολλά έχουν το αποτύπωμα του
μέλλοντός σας, την ύγιστη
αυθεντία της τελείωσης, άλλως
της χώρας του κατ' εκδοχήν
σημείου. Εκεί δηλαδή όπου
συναντάται αυτός με τις λέξεις
του...

Συνέντευξη με τον Γ.Π. ΣΑΒΒΙΔΗ

Ο Γ. Π. Σαββίδης είναι ομότιμος καθηγητής της Νεότερης Ελληνικής Φιλολογίας στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Περιπολογώντας ίσως, αναφέρουμε πως είναι γνωστός για το οξύ κριτικό του πνεύμα, όσο και για την αρτιότητα επιμέλειά του σε εκδόσεις Ελλήνων Λογοτεχνών (Βαλαωρίτης, Βάρναλης, Θεοτοκάς, Θεοτόκης, Καβάφης, Καρυωτάκης, Σεφέρης, Σικελιανός κ.ά.).

Προσπαθήσαμε να εκμεταλλευτούμε όσο το δυνατό περισσότερο τη βαθιά του εποπτεία σχετικά με το νεοελληνικό λόγο και τη λεπτομερειακή γνώση του για μια σειρά ζητήματα που μας ενδιέφεραν ιδιαίτερα.

Ο υπογράφων αισθάνεται το βάρος της οφειλής να ευχαριστήσει και δημόσια το συνομιλητή του για την ευγενική αποδοχή της πρόσκλησης της «Πολιτιστικής», πράξη που εύλογα δημιουργεί ένα (μαχητό άραγε;) τεκμήριο για την προσφορά τούτου του έντυπου.

Μιχάλης Λιανός: Βρισκόμαστε αντιμέτωποι μ' ένα θέμα δυσανάλογα προς τη σημασία του ανερευνήτο. Η εξακρίβωση της συμμετοχής των υπαλλήλων στη λογοτεχνία είναι σχετικά εύκολο να επιτευχθεί με στατιστικά κριτήρια: εντούτοις το ουσιαδές ερώτημα δεν είναι πόσοι λογοτέχνες υπήρξαν υπάλληλοι, αλλά ποια είναι η συμμετοχή του κλίματος του ιδιαίτερου τούτου βίου στο προϊόν της τέχνης. Άλλο τόσο είναι, νομίζω, σκότεινο να διακρίνουμε ανάμεσα σ' όσους θεώρησαν τη σκόνη των γραφείων αφόρητο βάρος προσαρτημένο στο όχημα της δημιουργίας και σ' όσους, για λόγους καταγωγής, ιεραρχικής θέσης ή πεποιθήσεων, ισορρόπησαν δείχνοντας ηρεμία κι εγκαρτέρηση στο ταξίδι τους προς την Ιθάκη. Επιλέγοντας ανάμεσα στους πιο γνωστούς και φιλολογικά φροντισμένους, για εξυπηρέτηση των αναγνωστών και δική μας, θα είχα να προτείνω ανεπιφύλακτα τον Καρυωτάκη ως εκπρόσωπο της πρώτης ομάδας και το Σεφέρη της δεύτερης με τον Καβάφη ανάμεσά τους σε θέση σαφώς εγγύτερη προς τον πρώτο. Αναρωτιέμαι αν, υπό το πρόσθετο βάρος του αρχικού ερωτήματος, μια τέτοια διάκριση θα μπορούσε να ευσταθεί και με ποιες προϋποθέσεις.

Γ.Π. Σαββίδης: Τους δύο τελευταίους αιώνες, αν εξαιρέσουμε το Σολωμό και τον Ελύτη, δεν ξέρω κανέναν ποιητή μας που να μην είναι υπάλληλος. Ως ποιο βαθμό η υπαλληλική ιδιότητα περνά στο έργο των υπολοίπων είναι ανοικτό σε έρευνα. Σε μερικές περιπτώσεις, όπως π.χ. του Καρυωτάκη, είναι φυσικά ολοφάνερη. Στην περίπτωση του Καβάφη νομίζω πως δεν είναι: και το ίδιο θα έλεγα για το ποιητικό έργο του Σεφέρη: στο ημερολόγιο βέβαια βρίσκουμε συνεχώς τις διαμάχες του με την υπηρεσία και το πόσο τον καταπιέζει.

Από την άλλη μεριά ο Καβάφης έχει γράψει σ' ένα σημείωμα κάτι πολύ οξύ ανάμεσα στις υποχρεώσεις της υπηρεσίας, οι οποίες δεν αναβάλλονται, και στον ερχομό της λεγόμενης έμπνευσης. Είναι όμως ενδιαφέρον ότι λίγα χρόνια αργότερα πραγματοποιείται ένας συμβιβασμός, όπως μας φανερώνει ένα άλλο σημείωμα. Αναφέρεται εκεί ότι μια εργασία άσχετη προς τα γράμματα, αρκεί να μην είναι τέτοια που να σου παίρνει όλο σου τον καιρό, είναι μάλλον ωφέλιμη για το λογοτέχνη γιατί τον δροσίζει, τον θγάζει ως πούμε από το λαγούμι της λογοτεχνίας. Από την άποψη αυτή θα σκεπτόταν κανείς ότι ιδίως προκειμένου για ένα δημόσιο υπάλληλο, όχι κατ' ανάγκην ανώτερο, και με την προϋπόθεση ότι έχει ανοικτά τα μάτια του, η ιδιότητά του αυτή τον κρατά σε στενή επαφή με την κοινωνική διάσταση.

Παράδειγμα τέτοιας επαφής αποτελεί ο Βαλαωρίτης. Σίγουρα δεν υπήρξε ποτέ υπάλληλος, υπήρξε όμως για πάρα πολλά χρόνια βουλευτής και μάλιστα χωρίς να εξαρτάται οικονομικά από τη βουλευτική του ιδιότητα. Εν-τούτοις είναι χρήσιμη η διαπίστωση ότι είχε αυτό το άνοιγμα προς την κοινωνική πραγματικότητα πολύ ευρύτερο από εκείνο που θα μπορούσε να έχει π.χ. ο Σολωμός στον οποίο μόνον οι απόδηχοι της ιστορίας έφταναν. Γίνεται φανερό λοιπόν η σημασία της συμμετοχής του πρώτου στο τσίρκο του Ιονίου Κοινοβουλίου και κατόπιν του Ελληνικού.

Μ.Α. Θεωρείτε προεξάρχουσα εκδήλωση της υπαλληλικής ιδιότητας ενός λογοτέχνη τη στενή επαφή με την κοινωνική πραγματικότητα;

Γ.Π.Σ. Όχι μόνο με την κοινωνική αλλά και με την οικονομική. Πρέπει να προσθέσω εδώ και την περίπτωση του Ρίτσου, ο οποίος άθελά του υπήρξε υπότροφος του ελληνικού κράτους για πάρα πολλά χρόνια σε διάφορα νησιά. Εκεί δεν έλειψε καθόλου η διάσταση της κοινωνικής εμπλοκής, τουναντίον απ' αυτήν ξεκίνησε η περιπέτειά του.

Μ.Α. Ας πούμε στο σημείο αυτό ότι ο Ρίτσος έχει μια μικρή εμπειρία ως υπάλληλος.

Γ.Π.Σ. Ναι, ως διορθωτής τυπογραφικών δοκιμίων. Αν όμως ο πατέρας του δεν είχε χάσει τα χρήματά του είναι πολύ πιθανό να είχε περάσει μια μάλλον άνετη ζωή εισοδηματία την οποία, σχετικώς ειπείν, έχει περάσει ο Ελύτης που, απ' όσο ξέρω, δε δούλεψε ποτέ ως υπάλληλος, παρά για ένα πολύ σύντομο διάστημα ως διευθυντής προγράμματος στην ΕΡΤ.

Μ.Α. Και φυσικά έσπευσε να παραιτηθεί.

Γ.Π.Σ. Κάποια στιγμή τα θρόντηξε.

Για να επιστρέψω όμως στο αρχικό ερώτημα, θα έλεγε ότι η διάκριση των λογοτεχνών μας στους δύο αυτούς τύπους είναι υπαρκτή, αλλά ο ένας καλύπτει το ενενήντα τοις εκατό της εμπειρίας του λογοτέχνη στην Ελλάδα και, υποθέτω, σε οποιοδήποτε άλλο κράτος. Στις αγγλοσαξωνικές χώρες π.χ. μπορούμε να πούμε ότι υπάρχει κι ένας ιδιαίτερος τύπος που είναι ο λογοτέχνης εκπαιδευτικός. Όσοι γλυτώνουν από την εκπαίδευση, μόλις αποκτήσουν κάποια φήμη, αναλαμβάνουν θέσεις ως καθηγητές ποιητικής ή λογοτεχνίας σε έκτακτες έδρες.

Μ.Α. Είναι από κάθε άποψη λογικό οι κοινωνικές τάξεις να συνεισφέρουν στην ατομική λογοτεχνική δημιουργία με τη σειρά που μυήθηκαν στη χρήση του γραπτού λόγου. Μιλώντας για τα δικά μας πράγματα, περνούμε από τους στενά συνδεδεμένους με την εξουσία Φαναριώτες στους αριστοκράτες Επτανήσιους, για να ακολουθήσουν οι λόγιοι και κατόπιν οι υπάλληλοι. (Ο Άγρας, από τον οποίο λίγο ως πολύ δανείζομαι το διαχωρισμό, μιλά για κατάπτωση). Θα βρίσκατε κάποια συνέχεια από τον Κων/νο Καισάριο Δαπόντε και τους Μαυροκορδάτους ως το Σεφέρη, τέτοια που να συνδέεται με τα καθήκοντα που για βιοποριστικούς λόγους άσκησαν οι λογοτέχνες μας;

Γ.Π.Σ. Η εντύπωσή μου είναι ότι στη Ελλάδα το ταξικό ζήτημα παίζει ασύγκριτα μικρότερο ρόλο απ' ό'τι σ' άλλες χώρες, κυρίως εξαιτίας της μεγάλης ταξικής κινητικότητας που χαρακτηρίζει την κοινωνία μας. Δεν είναι κανείς καταδικασμένος στην τάξη του για περισσότερο από μια γενεά. Χαρακτηριστικό παράδειγμα στο σημείο αυτό αποτελεί ο Σολωμός, ο οποίος τυπικά μόνο μπορούμε να δεχτούμε ότι ανήκει στην αριστοκρατία. Είναι ένας πολύ αμφισβητούμενος κόντες, ένας μπάσταρδος κόντες.

Μ.Α. Εκείνο βέβαια που έχει σημασία ως προς το προκείμενο ερώτημα είναι η κοινωνική και οικονομική κυρίως εξασφάλισή του.

Γ.Π.Σ. Ο Σολωμός αποτελεί, κατά τη γνώμη μου, πλήρη εξαίρεση. Έτσι, χωρίς να παραγνωρίζω τη σημασία της οικονομικής ανεξαρτησίας, θέλω να επισημάνω τη σπουδαιότητα των δύο άλλων παραγόντων στους οποίους αναφέρεστε.

Η οικείωση με τη χρήση του γραπτού λόγου, που σημαίνει αν ο λογοτέχνης μεγάλωσε σε σπίτι όπου υπήρχαν βιβλία ή όχι, καθώς κι αν πήγε σε σχολείο, ακόμη περισσότερο σε καλό σχολείο. Αυτά δεν καθορίζονται απόλυτα από την οικονομική του κατάσταση, αλλά οφείλουμε ν' αναγνωρίσουμε ότι σε μεγάλο βαθμό είναι εξαρτημένα απ' αυτήν. Κάποιος λοιπόν που μεγάλωσε σε σπίτι όπου υπήρχαν βιβλία έχει ένα προβάδισμα απέναντι στους άλλους, αλλά θαρρώ πως ένα παιδί φανατικό για γράμματα, όπως λέει ο Καβάφης, είναι δυνατό μόνο του να κερδίσει αυτή τη διαφορά.

Ας σκεφτούμε άλλωστε ποια είναι η τύχη παιδιών που μεγάλωσαν μέσα σε βιβλία. Ο Καρυωτάκης σφετερίζεται το ποίημα του Μπωντλαίρ λέγοντας «η κούνια μου ακουμπούσε στη βιβλιοθήκη»· κάποια λογιόσύνη υπήρχε ασφαλώς από την πλευρά της μητέρας του μόνο. Ο πατέρας του είναι ένας αυτοδημιούργητος άνθρωπος που κατάφε-

ρε να γίνει νομομηχανικός. Για να το συσχετίσω με όσα είπα για την ιδιόμορφη ελληνική ταξικότητα, ο πατέρας του Καρυωτάκη στο διάστημα μιας γενιάς έχει καλύψει το χαμένο έδαφος. Είναι ένα φτωχό παιδί από χωριό που καταλαμβάνει μια ανώτερη θέση.

Σε πλεονεκτικότερη σαφώς θέση από την πλευρά αυτή βρίσκεται ο Σεφέρης, αφού ο πατέρας του είναι ταυτόχρονα πολύ διακεκριμένος νομομαθής και ελάσσων ποιητής. Παρατηρώντας όμως και τα τρία του παιδιά διαπιστώνουμε ότι όλα θέλησαν να είναι ποιητές, άσχετο αν η διαφορά είναι πολύ αισθητή ανάμεσα στον έναν και τους άλλους δύο. Μολαταύτα ο Σεφέρης παραπονείται συνεχώς ότι είναι οδυνηρά αυτοδίδακτος. Μετά απ' όσα είπαμε είναι φανερό πως «κάτι άλλο» θέλει να πει. Υπάρχουν πάρα πολλοί οδυνηρότερα αυτοδίδακτοι από το Σεφέρη, θάλεγα.

Ας περάσουμε όμως στο άλλο σκέλος, την εμπειρία της εξουσίας. Είναι πολύ σημαντική η επισημάνσή σας. Στις μέρες μας δεν έχουμε μια αριστοκρατική τάξη που να μονοπωλεί την εξουσία. Έχουμε όμως ανθρώπους οι οποίοι είτε ανήκουν σε πολιτικές οικογένειες που διαθέτουν παρόμοια εμπειρία είτε πετυχαίνουν οι ίδιοι να καταλάβουν υψηλές θέσεις. Ως παραδείγματα των δύο αυτών κατηγοριών στο χώρο της λογοτεχνίας μπορώ να σκεφτώ την περίπτωση του Ίωνα Δραγούμη και του Μιχάλη Στασινόπουλου, αντίστοιχα.

Ο δεύτερος, απ' όσο ξέρω, ήταν δικαστικός και με τέτοια ιδιότητα συνδέεται σίγουρα με την άσκηση εξουσίας: τούτος ο δικαστικός έφτασε μάλιστα να γίνει και πρόεδρος της Δημοκρατίας. Το ερώτημα όμως είναι: ως ποιο βαθμό η εμπειρία της εξουσίας περνά στο έργο των λογοτεχνών αυτής της κατηγορίας; Στο Στασινόπουλο έχω την εντύπωση ότι δε φαίνεται πουθενά.

Μ.Α. Θάλεγα ότι η ενδοπροσωπική πίεση που αναπτύσσεται από την άσκηση εξουσίας και επομένως από την αποδοχή της, αφού το παιχνίδι έχει την ιεραρχία του, συγγενεύει στενά με την εκτονωτική λειτουργία της λογοτεχνίας που, κατά τη γνώμη μου, είναι κυρίαρχη. Ίσως η άποψη είναι παραδοσιακή αλλά εξακολουθώ να πιστεύω ότι βασίζεται στέρεα στην πραγματικότητα και στις παραδοχές πολλών λογοτεχνών.

Γ.Π.Σ. Το ζήτημα είναι τι έχεις να εκτονώσεις. Όχι;

Μ.Α. Στο Στασινόπουλο ίσως φαίνεται και από το έργο του ο τρόπος με τον οποίο αντιμετώπισε την εξουσία. Η κοινωνική του άνοδος πραγματοποιήθηκε πολύ ομαλά, κυρίως γιατί στάθηκε απέναντι στο κάθε φορά αξιωματικό του ουδέτερος. Αυτός ήταν νομίζω και ο λόγος για τον οποίο επιλέχθηκε στη θέση του Προέδρου ειδικά εκείνη την περίοδο.

Γ.Π.Σ. Πράγματι ο Στασινόπουλος δε φαίνεται να έχει ιδιαίτερες διεκδικήσεις πέρα από γενικές ανθρωπιστικές αοριστίες.

Μ.Α. Για να το πω εντελώς σχηματικά, δε διαθέτει εκείνη τη δόση επαναστατικότητας που είναι ίσως απαραίτητη για τη δημιουργία. Αναρωτιέμαι λοιπόν γενικότερα με ποιες διαδικασίες το κοινωνικό αίτημα της τέχνης, αναγκαία κατά τη γνώμη μου επαναστατικό, αυτονομείται μέσα στο έργο, όταν θέβαια συνοδεύεται ή ακόμη πηγάζει από την υπαλληλική ιδιότητα;

Γ.Π.Σ. Αυτός που είναι καλά καθισμένος κοινωνικά κι ενταγμένος ήδη στο μηχανισμό της εξουσίας έχει, εκ πρώτης όψεως τουλάχιστον, κάθε λόγο να είναι συντηρητικός, να διατηρήσει δηλαδή την κατάσταση μέσα στην οποία βρίσκεται καλά καθισμένος.

Μ.Α. Θα λέγατε ότι είναι θέσει περισσότερο απομεμακρυσμένος από τη λογοτεχνική δημιουργία;

Γ.Π.Σ. Όχι. Είναι θέσει λιγότερο ενδεδειγμένος για να χρησιμοποιήσει τη λογοτεχνία ως μέσο εκτόνωσης κοινωνικών διεκδικήσεων. Από κει και πέρα υπάρχουν οι προσωπικοί του καημοί. Αυτούς ασφαλώς μπορεί να τους έχει και ελπίζω ότι θα καταφέρει να τους εκφράσει με τρόπο καθαριστικό.

Μ.Α. Μετά από κάποια εξαιρετικά αδρή διάκριση θα μπορούσαμε ίσως να ονομάσουμε δύο τρόπους αντιμετώπισης του υπαλληλικού βίου από τους λογοτέχνες που τον αποδέχτηκαν ως έκφραση μιας αχάριστης ή ανάλγητης μοίρας. Είναι γνωστό ότι πολλοί Έλληνες εμφάνισαν συμπτώματα του «συνδρόμου Καρυωτάκη» δηλαδή αρνήθηκαν οποιαδήποτε συμφιλίωση με την πραγματικότητα. Από την άλλη πλευρά φαίνεται να υπάρχει το «σύνδρομο Κάφκα» – καταφεύγω σ' ένα ξένο όνομα, γιατί ήδη αποτελεί σύμβολο – όπου ο λογοτέχνης οικειώνεται την καθημερινή του ζωή τέμνοντάς την με τη μεγαλοφυΐα του, εφόσον αυτή υπάρχει, μυσύμενος απανωτά στην πραγματικότητα και καταθέτοντας την ουσία και το προϊόν των μύσεων αυτών ως έργο. Θα μπορούσε κανείς να ανιχνεύσει φαινόμενα συμβατά με το κλίμα της δεύτερης αυτής εκδοχής στα ελληνικά γράμματα;

Γ.Π.Σ. Αφού θέσατε ως παραδείγματα δύο ονόματα που αρχίζουν από Κ, θα πω ένα τρίτο: του Καβάφη. Βέβαια είπαμε πριν ότι από μια άποψη στο έργο του δεν είναι φανερή η υπαλληλική ιδιότητα. Από την άλλη μεριά, νομίζω πως το γεγονός ότι υπήρξε «κυβερνητικός υπάλληλος», όπως έλεγε ο ίδιος, είχε σημασία για το έργο του. Προτιμώ κι εγώ το «κυβερνητικός» από το «δημόσιος» αφενός γιατί εμπνέει ένα μεγαλύτερο αίσθημα ευθύνης και αφε-

Από την έκδοση **Κ.Π. Καβάφη,**
Ανέκδοτα Σημειώματα Ποιητικής και Ηθικής, (1902-1911),

παρουσιασμένα από το Γ.Π. Σαββίδη, «Ερμής», Αθήνα, 1983.

I'

Ένας νέος ποιητής μ' έπεσκέφθηκε. Ήταν πολύ πτωχός, έζοϋσε από τήν φιλολογική του έργασία, καί μέ φαίνονταν σάν κᾶπως νά [[έπιθυ]] λυποϋνταν βλέποντας τό καλό σπίτι πού κατοικοϋσα, τόν δοϋλο μου πού τόν έφερε ένα καλά σερβιτό τσάϊ, τά ροϋχα μου τά καμωμένα σέ καλό ράπτη. Είπε· «Τί φρικτό πράγμα νά έχη κανείς νά παλεύη νά βγάξη τά πρόσ τό ζήν, νά κυνηγᾷς συνδρομητάς γιά περιοδικό /σου/, άγοραστάς γιά βιβλίό σου».

Δέν θέλησα νά τόν αφήσω στήν πλάνη του /καί τόν είπα μερικά λόγια, περίπου σάν τά έξής/. Δυσάρεστη καί βαρυά ή θέσις του — αλλά τί άκριθά πού μέ κόστιζαν| έμένα ή μικρές μου πολυτέλειες. Γιά νά ταίς αποκτήσω βγήκα άπ' τήν φυσική μου γραμμή κ' έγίνα ένας κυβερνητικός υπάλληλος /(τί γελοίο)·, καί ξοδιάζω /καί χάνω/ τόσες πολύτιμες ώρες τήν ήμέρα [[(καί λογάριασε καί τές]] /(στές όποίες πρέπει νά προστεθοϋν καί ή/ ώρες καμάτου /καί χαυνώσεως/ πού τές διαδέχονται). Τί ζημιά, τί ζημιά, τί προδοσία. Ένῶ εκείνος ό πτωχός δέν χάνει /καμμιά [[στιγ]] ώρα/ είναι πάντα εκεί, πιστό καί τοϋ καθήκοντος παιδί τής Τέχνης.

Πόσες φορές μέσ στήν δουλειά μου μ' έρχεται μιá ωραία ιδέα, μιá σπάνια εικόνα, [[έτοιμο]] σάν || έτοιμοκαμωμένοι αϊφνίδιοι στίχοι, καί αναγκάζομαι νά

τά παραμελῶ [[—]] /, διότι/ ἡ ὑπηρεσία δέν ἀναβάλλεται. Ἐπειτα σάν γυρίσω σπίτι μου, σάν συνέλθω κομμάτι, γυρεύω νά τ' ἀνακαλέσω [[πανε]] ἀλλά πᾶνε /πιά/. Καί δικαίως. Μοιάζει σάν ἡ Τέχνη νά μέ λέγη «Δέν εἶμαι μιά δούλα ἐγώ· γιά νά μέ διώχνης σάν ἔρχομαι, καί νᾶρχομαι σάν θές. Εἶμαι ἡ μεγαλύτερη Κερά τοῦ κόσμου. Καί ἄν μέ ἀρνήθηκες —προδότη καί ταπεινέ— /γιά τό ἐλεεινά σου καλό σπίτι, γιά τά ἐλεεινά σου καλά ροῦχα, γιά τήν ἐλεεινή καλή κοινωνική σου θέσι, ἀρκέσου μ' αὐτά λοιπόν, /(ἀλλά ποῦ μπορεῖς ν' ἀρκεσθῇς)/ καί μέ τές λίγες στιγμές [[σάν συμπίπτει ὅταν ἔρχομαι νά ἦσαι στήν]] /πού ὅταν ἔρχομαι συμπίπτει νά ἦσαι ἔτοιμος νά μέ δεχθῇς, θγαλμένος στήν/ πόρτα νά μέ περιμένης, ὅπως ἔπρεπε νά ἦσαι [[ὅλη]] /κάθε/ μέρα.»

Ἰούνιος 1905

ΙΗ'

Μιά ἄλλη ἐνασχόλησις —μιά /βιοποριστική/ ἐργασία οἰαδήποτε, ὅχι θέθαια τόσω θαρεία ἢ τόσο μακρά πού νά τόν παίρνει ὅλον του τόν καιρό— εἶναι μεγάλο πλεονέκτημα γιά τόν καλλιτέχνη. Τόν refreshes him, τόν ἀσπαινίρει, σχεδόν τόν ξεκουράζει. Σέ μερικούς καλλιτέχνες τουλάχιστον συμβαίνει τοῦτο.

13.5.'07

τέρου γιατί παρέχει την αίσθηση ότι μετέχει κανείς μ' έναν τρόπο στα γρανάζια της εξουσίας. Αντίθετα, δημόσιος υπάλληλος σημαίνει ότι δουλεύεις υπό το δημόσιο και τρως από τον κορβανά του. Το γεγονός λοιπόν ότι ο Καβάφης δούλευε ουσιαστικά για την Αγγλική Κυβέρνηση της Αιγύπτου που κρυβόταν πίσω από το δάχτυλό της, ασφαλώς θα τον βοήθησε να δει τη διαλεκτική της ιστορίας με καθαρότερο μάτι. Και λέω «διαλεκτική» εσκεμμένα, δηλαδή βλέπτε τη θέση, την άρση και με τον καιρό φτάνει σε μια σύνθεση. Ασφαλώς θα υπήρχε κάτι προσωπικό και στο χαρακτήρα του που τον οδηγούσε σ' αυτή τη διαδικασία.

Εδώ μπορούμε να σκεφτούμε την περίπτωση του Παλαμά, ο οποίος επίσης πέρασε το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του ως υπάλληλος. Με ενδιαφέρον θα δούμε κι εκεί την ίδια διαλεκτική διαδικασία, αλλά με πολύ διαφορετικό τρόπο. Σκεπτόμουν προ καιρού ότι η σημαντικότερη λέξη μέσα στο «Δωδεκάλογο του Γύφτου» είναι η λέξη «και». Αυτό ίσως αποτελεί προσωπική παρατήρηση, αλλά έχει κατ' επανάληψη επισημανθεί πόσο στον Παλαμά έχουμε την αντιπαράθεση ζευγών από αντιθέσεις ανάμεσα στις οποίες, και μέσω της ποιήσεως κυρίως, ο Παλαμάς αρνείται τελικά να διαλέξει, λέγοντας «και τόνα και τάλλο». Ο διαλεκτικός αυτός μηχανισμός στον Παλαμά και στον Καβάφη είναι πολύ ενδιαφέρων και θ' άξιζε ίσως να μελετηθεί πολύ περισσότερο. Στον Καβάφη ελπίζω να το κάνω εγώ, όσο για τον Παλαμά έχει γίνει ως ένα βαθμό από τον κ. Δημαρά, αλλά υπάρχουν μεγάλες δυνατότητες πρόωθησης αυτού του ζητήματος.

Χρησιμοποιώ συνεπώς δύο πολύ διάφορα φαινομενικώς παραδείγματα από τα γράμματά μας για να δείξω ότι αυτό που ονομάζετε σύνδρομο Κάφκα – δεν έχω λόγο να το αρνηθώ – εμφανίζεται με ιδιαίτερο κάθε φορά τρόπο σε σημαντικές φυσιογνωμίες των γραμμάτων μας.

Ο Καρυωτάκης, από την άλλη πλευρά, είναι μια ακραία περίπτωση. Είχε κατορθώσει να ισορροπεί τα πράγματα μ' αυτό που ονόμαζε ελεγεία από τη μια πλευρά, σάτιρες από την άλλη. Κάποια στιγμή όμως αυτή η οδυνηρότατη ισορροπία δεν μπόρεσε να υποστηριχθεί αρκετά μέσα του. Οι λόγοι δεν μας αφορούν τώρα αλλά και δεν μου είναι γνωστοί. Κάνω απλώς κάποιες υποθέσεις.

Μ.Α. Για να εξαντλήσω την ερώτηση: λέγοντας σύνδρομο Κάφκα εννοώ κυρίως, κατ' αντιστοιχία προς τη ρήση του Γιώργου Χειμωνά: «Ο κόσμος να γίνει εικόνα», η πραγματικότητα να γίνει λογοτεχνία. Είναι εντύπωσή σας ότι στις περιπτώσεις Καβάφη και Παλαμά παρουσιάζεται κάτι τέτοιο;

Γ.Π.Σ. Στην περίπτωση Καβάφη ασφαλώς. Όσο για τον Παλαμά αμφιβάλλω, μια και το ερώτημά σας τείνει προς ένα ερώτημα που θα είχε σχέση με το βαθμό ρεαλισμού τον οποίο περιλάμβανε ένα έργο. Εμείς οι Έλληνες, δεν είμαστε πολύ ρεαλιστές ως λογοτέχνες. Μεγάλοι μας ρεαλιστές λόγου χάρη στην πεζογραφία είναι ο Καραγάτσης ή ο Ρίτσος, για να έρθουμε πιο κοντά στην εποχή μας. Αλλά θα πρέπει να σκεφτούμε πόσους άλλους θα ονομάζαμε ρεαλιστές κοντά σ' αυτούς. Αν πάρουμε το έργο του Ρίτσου ύστερα από κάποια χρόνια, οπότε αν έχει εξαφανιστεί κάθε δείγμα του υλικού μας πολιτισμού, νομίζω ότι θα μπορούμε να ανασυστήσουμε τον πολιτισμό αυτόν μέσα από τα ποιήματά του. Είναι απίστευτη η λεπτομερειακή καταγραφή της υλικής πραγματικότητας. Φυσικά ο Ρίτσος δεν μένει εκεί και αυτό είναι το εξαιρετικά σημαντικό. Ξεκινάει όμως από αυτή την καταγραφή για να προχωρήσει σε πράγματα πολύ πιο υπερβατά. Το έργο του, περισσότερο από κάθε άλλου, συνιστά μια μαρτυρία για την εποχή· πολύ περισσότερο ας πούμε από το έργο του Καβάφη που από μια όψη είναι ο πρώτος μεγάλος ρεαλιστής της λογοτεχνίας μας ή τουλάχιστον της ποίησής μας. Στην πεζογραφία, ασφαλώς προηγείται ο Παπαδιαμάντης στο πλαίσιο που διάλεξε μολονότι το έργο του δεν περιορίζεται στις νοσταλγίες της Σκιάθου, αλλά υπάρχει κι ένα σημαντικό μέρος της πεζογραφίας του που έχει κέντρο την Αθήνα.

Μ.Α. Η ακροθιγής κάλυψη ενός τόσο εκτεταμένου ζητήματος θα ήταν ανεπίτρεπτα ελλιπής, αν δεν επιμέναμε στο πρόσωπο που συμβολίζει τη σύγκρουση υπαλληλικής καθημερινότητας και τέχνης. Έχει επανειλημμένα τεθεί το ζήτημα της σημασίας του Καρυωτάκη για τη λογοτεχνία μας και έχει επιχειρηθεί ο διαχωρισμός των δύο υποστάσεών του, ανθρώπινης και ποιητικής, ως την ακραία θέση ότι μας συγκινεί η πρώτη αλλά η δεύτερη είναι ανύπαρκτη. Θα ήθελα να μας δώσετε τη γνώμη σας στο θέμα αυτό και παραπέρα θα σας παρακαλούσα να αξιολογήσετε τη σημασία της εισαγωγής των απτών βιοτικών αδιεξόδων στη λογοτεχνία μας όπως την επιχείρησε ο Καρυωτάκης.

Γ.Π.Σ. Αν τα αδιέξοδα του Καρυωτάκη δεν είχαν γίνει τέχνη, δε θα είχε την απήχηση που έχει. Βεβαίως, από την άλλη πλευρά υπάρχουν περιπτώσεις όπως του Λουντέμη ή του Σαμαράκη που η απήχυσή τους νομίζω είναι

Ο Γιώργος Σαθβίδης με τη Μαρώ Σεφέρη

πολύ μεγαλύτερη από όση δικαιολογεί ο βαθμός τέχνης που παρουσιάζουν τα έργα τους. Ο Λουντέμης ασχολείται με θέματα συγκινητικά ή λαϊκιστικά και όπως μπορεί τα εκφράζει. Αλλά κι εδώ το προϊόν δεν είναι εντελώς άτεχνο.

Αντίστοιχα ο Σαμαράκης περιβάλλει ζέουσες ιδέες μ' ένα τουλάχιστον ανεκτό καλλιτεχνικό ντύμα. Στο βαθμό που το ντύμα αυτό είναι καλλιτεχνικό υπάρχει η απήχηση της τέχνης που συμβάλλει στην επιτυχία. Διαφορετικά οι ιδέες που εκφράζει ο Σαμαράκης θα μπορούσαν να παρουσιαστούν σε μια σειρά άρθρων. Μια τέτοια σειρά πόσους αγοραστές θα έβρισκε; Αν υποθέσουμε ότι θα ήταν καλοδεχούμενη από τον αναγνώστη μιας εφημερίδας, δεν πρέπει να παραβλέψουμε ότι ούτε το ένα πεντηκοστό του αναγνωστικού τους κοινού δε θα ενδιαφερόταν, αν μας έρχονταν συγκεντρωμένα σ' ένα βιβλίο. Ασφαλώς ο Σαμαράκης δεν είναι ένας λογοτεχνίζων δημοσιογράφος.

Θεωρώ λοιπόν ένα διαχωρισμό των προσώπων του Καρυωτάκη εντελώς πλαστό. Ίσως ωφελήθηκε από την αυτοκτονία του, τη μεγαλύτερη κατάθεση που θα μπορούσε να είχε κάνει επιβεβαιώνοντας ταυτόχρονα την ειλικρίνειά του. Αλλά αν σκεφτούμε πόσοι άλλοι λογοτέχνες μας έχουν αυτοκτονήσει χωρίς ν' αποκτήσουν τη δημοτικότητα του Καρυωτάκη, εξαφανίζεται η σημασία αυτής της πράξης. Νομίζω ότι αν ως ποιητής δεν είχε εκφράσει πράγματα που είναι δυνατόν να προβληθούν και σ' άλλους με έναν τρόπο ανεπανάληπτο και αλησμόνητο, δε θα είχε και την επιτυχία που εξακολουθεί να έχει.

Για το δεύτερο σκέλος του ερωτήματός σας, θα ήθελα να επισημάνω την πραγματικά εξαιρετική ευκρίνεια και δύναμη με την οποία ο Καρυωτάκης εντάσσει την καθημερινότητα στο έργο του, όπου συμβαίνει αυτό. Γιατί δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι το τμήμα του έργου του στο οποίο η πραγματικότητα εμφανίζεται έτσι είναι πάρα πολύ μικρό, ουσιαστικά μόνο οι «σάτιρές» του. Όπως παρατήρησε από το 1935 περίπου ο Άγρας, ένα χαρακτηριστικό της τέχνης του Καρυωτάκη είναι το άυλο, το μη συγκεκριμένο, αυτό που μπορεί να επιδέχεται πολλαπλή ερμηνεία. Προσπαθεί να εκφράσει αισθήματα και όχι να φανερώσει άμεσες εμπειρίες της πραγματικότητας, χωρίς να προκύπτει πολλές φορές ούτε η συγκεκριμένη αφορμή απ' όπου τα αισθήματα αυτά έχουν πηγάσει.

Μ.Α. Με βρίσχετε σύμφωνο σε μια τέτοια διαπίστωση. Πιστεύω πως ο ίδιος συνόψισε το κλίμα της ποίησής του στους στίχους:

είμαστε κάτι διάχυτες αισθήσεις
χωρίς ελπίδα να συγκεντρωθούμε.

Αυτός είναι ο γρόπος του. Υποθέτω όμως ότι για το μεγαλύτερο μέρος του κοινού ο Καρυωτάκης δε θα ήταν αυτό που σήμερα είναι, αν στο ασαφές περίγραμμα της ποίησής του δεν τοποθετούσε μια οξύτατη ρεαλιστική αιχμή.

Γ.Π.Σ. Δε διαφωνώ με την άποψή σας. Απλώς παρατηρώ ότι είναι κάτι που εμφανίζεται κυρίως προς το τέλος της ζωής του, όταν το έργο του είναι σχεδόν πλήρως διαμορφωμένο, και επιστεγάζεται από αυτή τη σατιρική ως επί το πλείστον προβολή των στοιχείων της καθημερινότητας. Θα ήταν όμως εντελώς λανθασμένο να διαβάσουμε τον Καρυωτάκη ως τον κατ' εξοχήν ποιητή των υπαλλήλων. Τεράστιο λάθος. Συγκεκριμένη αναφορά της υπαλληλικής ιδιότητας στο έργο του έχουμε σε τρία ή τέσσερα κείμενα μόνο.

Μ.Α. *Ας μην θεωρηθεί πρόθεσή μου να προτείνω μια τέτοια ανάγνωση. Δεν υπάρχει, κατά τη γνώμη μου, ποιητής των υπαλλήλων όσο και οποιωνδήποτε άλλων. Υπάρχει ποιητής ή όχι.*

Γ.Π.Σ. *Άλλωστε κι εγώ είμαι βέβαιος ότι δε φαντάζεται κανείς να τον διεκδικήσει. Και στα τελευταία ακόμη ποιήματα του Καρυωτάκη παρατηρούμε πόσο η έκφρασή του αιωρείται ανάμεσα στο πολύ ρεαλιστικό και στο περίπου άφατο. Ας πάρουμε τα τρία τελευταία. Για την «Πρέβεζα» φυσικά δε χωρεί καμιά αμφισβήτηση· όμως στο «Αισιοδοξία», μολονότι είναι σάτιρα, πού είναι η πολύ συγκεκριμένη πραγματικότητα; Όσο για το «Όταν κατέβουμε τη σκάλα», ένα ποίημα που μου αρέσει ιδιαίτερα και το οποίο οι περισσότεροι δε θυμούνται καθόλου, ισχύουν τα ίδια.*

Όστόσο η αιχμή για την οποία κάνετε λόγο ενισχύεται πολύ από ορισμένα πεζά του. Και στα πεζά εντούτοις υπερτερεί το άφατο.

Μ.Α. *«Τα αληθινά βιβλία δεν πρέπει να 'ναι γεννήματα της μέρας και των ομιλιών αλλά του σκοταδιού και της σιωπής». Αν δεχτεί κανείς ότι η φράση του Μαρσέλ Προυστ έχει στενή σχέση με την πραγματικότητα της λογοτεχνικής μας παραγωγής, θα πρέπει να συμπεράνουμε ότι η κατεξοχήν υποτονομή υπαλληλική ζωή υποβοηθά τη δημιουργία, μετατρέποντας έστω το συγγραφέα σε μοχλό που κάτω από βαρύτατα φορτία λυγίζει όλο και περισσότερο. Θα μπορούσαμε να βρούμε ίχνη τέτοιων εφαρμογών στη νεοελληνική πεζογραφία;*

Γ.Π.Σ. Το «λυγίζει» μου φαίνεται κάπως αφηρημένο. Για μένα το θέμα είναι πόσο καιρό διαθέτει ο λογοτέχνης που είναι υπάλληλος έξω από τη δουλειά του για να μπορέσει να συγκεντρωθεί και να επιδοθεί στο λογοτεχνικό του έργο. Αυτό δηλαδή που έθεσε ο Καβάφης όταν παραπονείται ότι είναι ζήτημα αν, επιστρέφοντας από την εργασία, υπάρχει η διάθεση να εργαστεί λογοτεχνικά πάνω σε θέματα που παρουσιάστηκαν την ώρα της δουλειάς. Έχω την εντύπωση ότι σημαντικός είναι ο ρόλος των συνθηκών εργασίας, που δεν είναι βέβαια παντού οι ίδιες, αλλά και του προσωπικού χαρακτήρα όσο και της φιλοδοξίας του ποιητή. Κάποιος θα αναζητήσει μια ανάσα στη διασκέδαση, ενώ άλλος θα εργαστεί λογοτεχνικά πιστεύοντας ότι εκεί βρίσκεται το πραγματικό του μέλλον, η αθανασία, η δικαίωση της ζωής του.

Στο μικρό βαθμό που μπορώ να επικαλεσθώ τη δική μου εμπειρία, παρατήρησα ότι άρχισα να παράγω πολύ από τη στιγμή που εργαζόμουν τις νύχτες και έκοψα τις εξόδους στο ελάχιστο. Από την άλλη μεριά, το μεγαλύτερο μέρος της δουλειάς μου όσο ήμουν υπάλληλος – και δεν ήμουν σε αφορητές συνθήκες ως καθηγητής στο Πανεπιστήμιο – παραγόταν στις καλοκαιρινές διακοπές όπου τη μισή μέρα δούλευα σαν σκλάβος, σκλάβος του εαυτού μου και της φιλοδοξίας μου. Φυσικά, δεν είμαι λογοτέχνης, αλλά υπάρχει κάποια αντιστοιχία σχετική με την ισορροπία αναγκαστικής και «προαιρετικής» εργασίας.

Ειδικότερα για τους πεζογράφους, ας μιλήσουμε για την περίπτωση του Βενέζη. Δε βλέπω πουθενά στο έργο του κάποιο άμεσο καθρέφτισμα της υπαλληλικής του εμπειρίας, μολονότι ως ανώτερος υπάλληλος διέθετε και πείρα προϊσταμένου. Ο Βενέζης υπήρξε πάρα πολύ παραγωγικός και υποθέτω ότι δεν έγραφε τα πάντα κρυφά στο γραφείο του στην Τράπεζα της Ελλάδος. Θα έλεγα εντούτοις ότι και όταν δε βρίσκουμε την άμεση απεικόνιση των συνθηκών μπορούμε να βρούμε κάτι παραπληρωματικό, κάτι που να μην έχει απολύτως καμία σχέση με αυτές, όπως μια φυγή στο παρελθόν ή σε μια φαντασίωση π.χ. στην ιστορία, στο βαθμό που μπορούμε να την αντιληφθούμε ως χώρο φαντασιώσεων.

Το στοιχείο αυτό μπορούμε να το βρούμε από αρκετά νωρίς σε μια πιο απλή μορφή. Ο άνθρωπος που είναι καταδικασμένος να ζει στην Αθήνα ή σε μια πόλη, ενώ διατηρεί ζωντανές τις ρίζες ενός αγροτικού περιβάλλοντος, θα καταφύγει σ' αυτές για να εκφράσει την αποστροφή του προς το συγκεκριμένο παρόν.

Μ.Α. *Είναι φυσικό, όσο και χρήσιμο, να σταθούμε με ιδιαίτερη προσοχή στο έργο και την προσωπικότητα του Κοσμά Πολίτη. Η τραγική φυσιογνωμία του δεσπάζει ανάμεσα στους πεζογράφους που μας ενδιαφέρουν εδώ, φωτισμένη από τους σκοτεινούς προβολείς της τραπεζικής απασχόλησης, της ψύχραιμης πολιτικής του συνειδητοποίησης και της πικρίας που διαπότισε την ιδιωτική του ζωή, σύνολο που ίσως τον οδήγησε στο καταφύγιο της παιδικής ηλικίας. Είναι πιθανό να έχουμε εδώ την άλλη πλευρά του συνδρόμου Καρυωτάκη, την περίπτωση δηλαδή όπου το κυρίαρχο βίωμα δεν χρησιμοποιεί τους λογοτεχνικούς φθόγγους για να εκτονωθεί, αλλά απωθούμενο προκαλεί στο έργο «κακώσεις εξ αντιτυπίας»;*

Γ.Π.Σ. Δύο από τα πιο σημαντικά έργα του Πολίτη η *“Eroica”* και το *«Στου Χατζηφράγκου»*, τα σπουδαιότερα για μερικούς, είναι άμεσες αντανakλάσεις των εμπειριών της παιδικής ηλικίας. Τούτο είναι εντελώς φυσικό, ιδιαί-

τερα για το «Στου Χατζηφράγκου», εφόσον στην ηλικία που γράφτηκε ο Πολίτης δεν είχε τίποτε από τη γύρω πραγματικότητα που να τον θρέφει πια. Συμβαίνει δηλαδή το σύνθετες, οι ηλικιωμένοι άνθρωποι έχουν πιο ζωντανά τα βιώματα της πολύ νεαρής ηλικίας. Εδώ προστίθεται και η Μικρασιατική καταστροφή. Άλλωστε ο ίδιος, όντας πολύ έμπειρος καλλιτέχνης, τοποθέτησε μια «πάροδο» όπου βλέπουμε έναν ή δύο από τους παιδικούς πρωταγωνιστές στο προσφυγικό τους χάλι στην Αθήνα. Ας μην ξεχνάμε όμως ότι ξεκινάει πολύ φυσικά με ένα έργο στηριγμένο στην εμπειρία του ως ρομαντικού κοσμικού κυρίου, το «Λεμονοδάσος», ενώ το ίδιο ισχύει με την «Εκάτη» και με το «Γυρί». Τρεις πολύ διαφορετικές περιπτώσεις. Στην «Εκάτη» θυμάμαι ότι ο πρωταγωνιστής εντέλει αποκόβεται από την καθημερινή ερωτική ανοησία της Αθήνας και εξαφανίζεται προς το Βορρά, κάτι που δεν πείθει καθόλου. Είναι εντελώς τεχνητό. Το «Γυρί» από την άλλη πλευρά είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον διότι ο Πολίτης στην πλήρη ωριμότητά του μιλά σαφέστατα για την εμπειρία που είχε ζώντας κατ' επιλογή του μέσα σε μια τότε πολύ λαϊκή συνοικία της Πάτρας.

Στην «Εοίκα» παντρεύει την εμπειρία της Σμύρνης και της Πάτρας και δημιουργεί μια πόλη που μετέχει εξίσου των δύο προηγούμενων.

Σημαντικοί για την πεζογραφία του είναι και πάρα πολλοί άλλοι εξωτερικοί παράγοντες. Πιστεύω π.χ. ότι το «Γυρί» δε θα μπορούσε να είχε γραφτεί όπως γράφτηκε αν ο Πολίτης δεν είχε μεταφράσει το «Δρόμο με τις Φάμπρικες» του Στάνιμπεκ, και με τον ίδιο τρόπο νομίζω πως δε θα μπορούσε να είχε γράψει το «Στου Χατζηφράγκου» αν δεν είχε μεταφράσει το «Γεφύρι του Δρίνου» του Άντριτς. Είναι λοιπόν καλό να έχουμε υπόψη μας ότι η λογοτεχνία γίνεται και από τη λογοτεχνία, όχι μόνο από τη ζωή.

Μ.Α. Υπάρχουν οι περιπτώσεις του Ρίτσου, του Βάρναλη και τόσων άλλων που γνώρισαν τον υπαλληλικό βίο, αλλά οι επιδράσεις των εμπειριών τους αυτών εξέβαλαν λίγο ως πολύ στη θάλασσα της πολιτικής τους δραστηριότητας, ώστε να είναι μάλλον δυσδιάκριτες. Είναι δυνατόν να υποστηριχθεί ότι πέρα από τη συμμετοχή τους στο σχηματισμό μιας πολιτικής ιδεολογίας και την τελική ενσωμάτωσή τους σ' αυτήν, οι συγκεκριμένες επιρροές διεκδικούν κάποιοι αυτόνομο ρόλο στο έργο των αριστερών δημιουργών;

Γ.Π.Σ. Τις υπαλληλικές εμπειρίες του Ρίτσου δεν είμαι αλήθεια σε θέση να τις διακρίνω μέσα στο έργο του. Θα είχα βέβαια τη διάθεση να πω ότι ένα πολύ μεγάλο μέρος της καταγραφής της πραγματικότητας δε συντελείται κοιτώντας από το παράθυρό του. Υποθέτω ότι ένα σωρό απ' αυτές τις παρατηρήσεις, όσες τουλάχιστον αφορούν εξωτερικούς χώρους και δεν τελούνται στην ερωτική, τη θαλασσινή εννοώ, ύπαιθρο, φαίνονται να είναι τέτοιες που κάνει ο υπάλληλος πηγαίνοντας και ιδίως γυρίζοντας από τη δουλειά του. Αυτό μου φέρνει στο νου το ποίημα του Καβάφη «Ρωτούσε για την ποιότητα», όπου περιγράφεται ένα συμβάν κατά την επιστροφή του από τη δουλειά. Πάντως ο Ρίτσος πρέπει να έχει μια εντυπωσιακά προικισμένη οπτική μνήμη. Καταγράφει τα πράγματα και σε δεδομένη στιγμή μπορεί να τ' ανακαλέσει με κάθε λεπτομέρεια.

Στην περίπτωση του Βάρναλη του οποίου η δημοσιοϋπαλληλική θητεία υπήρξε αναγκαστικά σχετικώς σύντομη, θα έλεγα ότι έχουμε το καθρέφτισμα της υπαλληλικής ιδιότητας σε μικρό μέρος του έργου του. Οι περιπτώσεις Ρίτσου και Βάρναλη όμως δεν είναι συγκρίσιμες γιατί ο δεύτερος σώπασε πάρα πολύ νωρίς. Νομίζω πως τον κατάρπισε το κόμμα. Αυτολογοκρίθηκε από τη στιγμή που αισθάνθηκε ότι μπορεί να παίξει έναν πολύ σημαντικό ρόλο ως ιδεολογικός οδηγητής ώστε μετά τις δύο μεγάλες συνθέσεις του, το «Φως που καίει» και τους «Σκλάβους Πολιορκημένους», να παρουσιάζεται ένα τεράστιο κενό. Ξαναβρίσκει μια άνεση έκφρασης, πάντοτε μέσα στα δεδομένα ιδεολογικά πλαίσια, προς το τέλος της ζωής του.

Μ.Α. Νομίζω ότι κάτι παρόμοιο ισχύει και για το πρόσφατο έργο του Ρίτσου, που διακρίνεται ευχερώς από το υπόλοιπο.

Γ.Π.Σ. Συμφωνώ απόλυτα. Και ο Ρίτσος, από μια στιγμή και πέρα, αισθάνεται πιο ελεύθερος να μιλήσει. Είναι μια αναμφισβήτητη προσωπικότητα μέσα στο κίνημα που υπηρέτησε και συνεπώς το ποσοστό της υπηρεσίας που οφείλει, το ποιητικό εννοώ, είναι πάρα πολύ μειωμένο. Προκύπτει άλλωστε αυτό από το ότι συγκεντρώνει σ' έναν τόμο εντελώς ξεχωριστά τα λεγόμενα επικαιρικά ποιήματα κι έχουμε μια αναζωογόνηση του έργου του όπου αισθάνεται ότι μιλάει για όλα τα πράγματα και για τα ερωτικά (το κομμουνιστικό κόμμα είναι γνωστό για τον πουριτανισμό του), αλλά και για κάποιες ιδεολογικές ταλαιπωρίες που υπέστη λόγω παρεκκλίσεων που παρουσίαζε το έργο του στο παρελθόν.

ΗΛΙΑΣ ΒΕΝΕΖΗΣ

Ένας δικός μας

Αν σε τούτο το σημείωμα γράφουμε για το Βενέζι, έναν από τους πιο δημοφιλείς πεζογράφους της περίφημης λογοτεχνικής γενιάς του '30, δεν το κάνουμε μόνο για τη σημαντική πνευματική του συνεισφορά. Ούτε έχουμε καμιά διάθεση να τολμήσουμε κατάδυση στα βαθιά κι επικίνδυνα νερά της Κριτικής. Άλλωστε πολλά και αξιόλογα έχουν μέχρι σήμερα λεχθεί από ειδικούς και άλλους άξιους ανθρώπους των γραμμάτων· θυμίζουμε έτσι ενδεικτικά μερικούς, που καταπιάστηκαν με το έργο του: Λιλή Ιακωβίδη, Ανδρέας Καραντώνης, Απόστο. Σαχίνης, Γιάννης Χατζίνης και Mario Vitti.

Εμείς θα προσπαθήσουμε να προσεγγίσουμε τον τραπεζικό υπάλληλο Ηλία Μέλλο (πραγματικό όνομα του Βενέζη), το συνάδελφο δηλαδή «Εθνοτραπεζίτη» και «Τραπεζοελλαδίτη». Σ' αυτή του τη διάσταση μας είναι ίσως πιο οικείος, αφήνοντας για λίγο το απλησίαστο βάθος της Τέχνης και το θώκο της Ακαδημίας. Γιατί ο ευαίσθητος δημιουργός της *Γαλήνης* και της *Αιολικής Γης* «χαράμισε» 33 συναπτά έτη με υπομονή και μετριοφροσύνη μέσα στους δικούς μας χώρους, σε μια μακρόχρονη τραπεζοϋπαλληλική καριέρα. Αφορμή για το πρόσωπό του στάθηκε ένα ιστορικό πόνημα του συγγραφέα, που έπεσε τούτες τις μέρες στα χέρια μας για μελέτη. Αναφερόμαστε στο *Χρόνικο της Τραπεζής της Ελλάδος: ιστορία μιας εικοσιπενταετίας 1928-1952*, Αθήνα 1955.

Ο Ηλίας Μέλλος λοιπόν, από το Αϊβαλί της Μικρασίας (γεν. 1904), γόνος ευκατάστατου γαιοκτήμονα, ήταν γραφτό να ζήσει - από τα τρυφερά του κιόλας χρόνια - τα δεινά του πολέμου, την προσφυγιά, την ανέχεια και το μεγάλο δράμα του Ελληνισμού της Ιωνίας. Ίσως γι' αυτό *«κανένας δεν τραγουδούσε ή δεν έκλαμε σαν αυτόν τη χαμένη πατρίδα»*¹.

Ήταν δέκα χρονών παιδί όταν, με τον πρώτο μεγάλο πόλεμο, η οικογένειά του, διωγμένη από την πατρική γη, περνάει στη Μυτιλήνη. Εκεί ο μικρός Ηλίας θα τελειώσει αργότερα και το Γυμνάσιο.

Όμως το 1922, μοιραίο για τον Ελληνισμό, σημαδεύει οδυνηρά τη ζωή του. Συλλαμβάνεται από τους Τούρκους στη γενέτειρά του (όπου η οικογένειά του είχε επιστρέψει από το 1919) και μεταφέρεται όμηρος, με 3.000 συμπατριώτες του, στα τρομερά «Εργατικά Τάγματα της Ανατολής». Οι απάνθρωπες συνθήκες αιχμαλωσίας αφάνισαν σχεδόν τους πάντες. Μαζί με τους ελάχιστους επιζώντες (23 λένε όλοι κι όλοι) ήταν και ο νεαρός Βενέζης που στο τέλος του 1923 επιστρέφει στην Μυτιλήνη.

Τον επόμενο χρόνο διορίζεται στο υποκατάστημα της Εθνικής Τράπεζας του νησιού. (Πολύ καλής μορφώσεως, εργατικός, επιμελής, χρηστού ήδους) γράφει γι' αυτόν ο Διευθυντής του Αντώνιος Δημακόπουλος στις 2.6.1926.² Μέσα στο Λεσβιακό πνευματικό περιβάλλον θα κάνει και τα πρώτα του λογοτεχνικά βήματα· δημοσιεύει τις τραγικές εμπειρίες του στην εφημερίδα του Στρατή Μυριβήλη *«Καμπάνα»*, υλικό που απετέλεσε τη μαγιά του κατοπινού (1931) μεγάλου αντιμιλιταριστικού του έργου *«Το Νούμερο 31328»*.

Το 1930 ο Ηλ. Βενέζης μετατάχθηκε στην Τράπεζα Ελλάδας - όπως και τόσοι άλλοι εργαζόμενοι της ΕΤΕ που στελέχωσαν με την πείρα και την εργατικότητα τους το νέο τότε Κρατικό Πιστωτικό Ίδρυμα³ - στο μικρό νεοϊδρυμένο (από 2.6.1930) υποκατάστημα Μυτιλήνης, «ένα ημιπύργειον κτίριον» όπως αναφέρει ο ίδιος χαρακτηριστικά.

Δύο χρόνια αργότερα καταφέρει τη μετάθεσή του στην Αθήνα με την υποστήριξη του Νομάρχη Λέσβου Θειακάκη, που ήταν συγγενής του Διοικητή της Τ.Ε. Εμμανουήλ Τσουδερού.

Παρ' όλα αυτά «...δεν επιζητούσε προνομιακή μεταχείριση, αν και το μπορούσε. Καθισμένος στο μικρό τραπέζι που του είχαν δώσει σε μια στενόχωρη γωνιά του Κεντρικού της Τράπεζας της Ελλάδας, δούλευε έντονα, με ζήλο και μέγιστα υπεργραφευόταν όταν είχε με τον καιρό κατακτήσει την τραπεζική τεχνική. Αν και άλλαζε επαγγελματικό περιβάλλον δεν ξέκοψε καθόλου από τους παλιούς φίλους του...»⁴.

αφ. 4918	Ὁμοσπαστικὸν βιβλ.	Μισθός	Ἡλικία	Ἑκκρέσεια	ἡν	ἔκταξις	Παρατηρήσεις
4.	Ἡλίας Μέλας	3.000-	ἔτ. 27	Πραγματὸς. ἔκταξις καθόλου αἰσθητικὴ καὶ εἰς τὰς 6 θέσεις τοῦ προτεταμένου τοῦ Γενάρχου Ἐκτεκρητοῦ			Παύσαν, ἱστορίαν, ἑλὰν ἀπὸ τοῦ ἱερέως. Γραμματικὴ Β' ἑκκρέσεια. Πρὸς ἱστορίαν. Πρὸς ἱστορίαν. ἱστορίαν. ἱστορίαν. ἱστορίαν. ἱστορίαν.

Στη μαύρη κατοχή το μεγάλο δαύμα της Εθνικής Αντίστασης ζεσταίνει τις καρδιές, συνειδητοποιεί και τα μεσαία στρώματα, υγώνει τους απλούς ανθρώπους πάνω απ' το μπόι τους. Ο Βενέζης, αν και συντηρητικός, μετρημένος χαρακτήρας και σε καμιά περίπτωση «πολιτικά» στρατευμένος λογοτέχνης, υπήρξε δραστήριος αγωνιστής στο ΕΑΜ και την «Εθνική Αλληλεγγύη» των Τραπεζικών. Γι' αυτό και ήταν ένας από τους συλληφθέντες την 28η Οκτώβρη 1943, όταν τα Γερμανικά S.S. εισέβαλαν στο κτίριο της Τ.Ε. τη στιγμή που το προσωπικό της, με το Σύλλογο και τις Πατριωτικές οργανώσεις του, τιμούσε αγωνιστικά την επέτειο.

Οι Γερμανοί τον κράτησαν στην απομόνωση, στο δάλαμο μελλοθανάτων των φυλακών Αβέρωφ, επί ένα μήνα, και μόνο οι εκκλήσεις και οι προσπάθειες του πνευματικού κόσμου τον έσωσαν. (Ο Βενέζης περιγράφει στο «Χρονικόν»⁵ τη μεγάλη αγωνιστική εκδήλωση της 28.10.1943 ενώ τη νέα σκληρή εμπειρία του εγκλεισμού του αποτυπώνει στο μοναδικό θεατρικό του έργο «Μπλοκ C», που ανεβάστηκε το 1946 από το Εθνικό).

Ενδιαφέρον έχει η μαρτυρία του Κώστα Δεσποτόπουλου ότι το βιβλίο «Αιολική Γη» χρησιμοποιήθηκε - εν αγνοία του βέβαια - σαν κώδικας το 1943 από τις κρυπτογραφικές υπηρεσίες του Γεν. Στρατηγείου του ΕΛΑΣ στην ασύρματη επικοινωνία τους⁶.

Η αντιστασιακή και πατριωτική δράση του Βενέζη κρατάει μέχρι το σκληρό Δεκέμβρη του '44. Παρατηρούμε τότε μια στροφή του. Στο «Χρονικόν» μάλιστα πλησιάζει, χωρίς εξάρσεις ωστόσο, το συντηρητικό χώρο και το πνεύμα της Μετεμφυλικής εποχής⁷.

Ο καιρός περνούσε, η χώρα σιγά-σιγά επούλωνε τις πληγές του Εμφυλίου και η ζωή του μοιραζόταν στα δυο, εργασία και τέχνη.

«...Αιχμάλωτος του μαμμωνά, πίσω από τα κάγκελα τα χρυσά της Τράπεζας της Ελλάδος στην Αθήνα, επέστρεφε τις νύχτες στα Κιμεντένια τα αγαπημένα του θουνά της Ανατολής. Περιπλανιόταν σε θάλασσες και λιμάνια αλαργινά χωρίς ανάπαυση, αναζητώντας το λυτρωμό μέσα στο όνειρο. Έτσι κάθε βράδυ σαν ξενυχτούσε γράφοντας, το γλυκό αυτό όνειρο ζωντάνευε πάνω στο χαρτί και γινόταν γοητευτικό παραμύθι...»⁸.

Το 1957 συνταξιοδοτήθηκε από την Τράπεζα με το βαθμό του υποδιευθυντή, έγινε Ακαδημαϊκός, ενώ το 1963 ανέλαβε, με τον Αλέξη Μινωτή⁹, το Εθνικό Θέατρο μέχρι το 1967 όταν τον έπαυσε η απαίδευτη Δικτατορία των Συνταγματαρχών.

Τα βραβεία, η διεθνής αναγνώριση, οι απαντές εκδόσεις των βιβλίων του σ' όλο τον κόσμο, λίγο απάλυναν τους πόνους της ανιάτης αρρώστιας που τον βασάνισε πολύ καιρό στο τέλος. Στις 3.8.1973, στο Μόλυβο, εκεί στο νησί που τον αγκάλιασε με στοργή από τα παιδικά του χρόνια «έπεσε με την πέννα στο χέρι, σαν ένας γνήσιος συγγραφέας»¹⁰.

Ζήσης Συνοδινός

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ε.Π. Παπανούτσου: «Ο Ραγωδός της χαμένης πατρίδας» στο: «Μνήμη του Ηλία Βενέζη πέντε χρόνια από το θάνατό του», Τετράδια «Ευδήνης» 6, Αθήνα 1978 σελ. 15.
2. Ιστορικό Αρχείο ΕΤΕ: II. Αρχεία Διοικητών και Διευθυντών: Ζ' Αρχείο Ι. Δροσοπούλου, φάκελος 20: στοιχεία για το προσωπικό των Υποκαταστημάτων (Δελτία Ποιότητας προσωπικού κλπ.), έγγραφα 1-1α.
3. Ήδη από το 1928, που ιδρύθηκε η Τ.Ε., κάπου 440 άτομα της ΕΤΕ (σελέχη και βοηθητικό προσωπικό) ανέλαβαν καθήκοντα στη νέα εκδοτική τράπεζα. Βλ. ΕΤΕ, έτος ΙΖ' (87ον): «Απολογισμός του έτους 1928», Αθήνα 1929. Πίναξ ζ'.
4. Κώστα Γ. Δεσποτόπουλου: «Η φίλια μου με τον Βενέζη» στο: «Μνήμη του Ηλία Βενέζη...» ό.π., σελ. 23.
5. Ηλία Βενέζη: «Χρονικόν της Τραπεζής της Ελλάδος...», ό.π. σελ. 278-279, 296-300 κ.α.
6. Κώστα Γ. Δεσποτόπουλου ό.π., σελ. 24.
7. Μιλάει λ.χ. για «κομμουνιστική ανταρσία» («Χρονικόν...» σελ. 330, 339, 358, 384) ή εξωραίζει την ξενική επέμβαση, τη Δεξιά της εποχής και το ρόλο του Παλατιού.
8. Καθηγητή Αγγ. Κατακουζηνού: «Μικρό μυχογράφημα για ένα μεγάλο φίλο». Εισήγηση στην ημερήσια βραδιά για τον Ηλ. Βενέζη. Ελληνοαμερικανική Ένωση, Απρ. 1969 και στο «Μνήμη του Ηλία Βενέζη...» ό.π., σελ. 2.
9. Ο Μινωτής γράφει ότι αυτός πρότεινε, στον τότε Πρωθυπουργό Γ. Παπανδρέου, για τη θέση του διοικητικού δ/ντή του «Εθνικού» το Βενέζη γιατί εκτός από καλλιτεχνικό ένστικτο αυτός διέθετε και «... πρακτικές ικανότητες που είχε αποκτήσει ως ανώτερος τραπεζικός υπάλληλος». Βλ. Αλ. Μινωτή: «Ο Βενέζης» στο «Μνήμη του Ηλία Βενέζη...», ό.π. σελ. 19.
10. Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου: «Επιστροφή στο Βενέζη» στο: «Μνήμη του Ηλία Βενέζη...», ό.π. σελ. 17-18.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ (1927-1985)

Γιώργος Ιωάννου, συγγραφέας

*...έγμαι δημόσιος διδασκλγος, καθηγητής Γυμνασίου,
και δώ έχω μαρμέ αιδούλως ιδιωτική*

Συγγραφέας και δημόσιος υπάλληλος. Στην εφηβεία του ποτέ δε θα είχε φανταστεί ότι στο πρόσωπό του θα συγκεντρώνονταν αυτές οι δύο ιδιότητες, αφού ο ίδιος θυμάται:

«Μια από τις σημαντικότερες πληροφορίες που μου μετέδωσε ο Χριστιανόπουλος, ένα μεσημέρι καθώς περιμέναμε να χτυπήσει το καμπανάκι για να μπούμε να φάμε στο συσσίτιο, ήταν ότι ο Ηλίας Βενέζης είναι... υπάλληλος τραπέζης! Φυσικά εγώ τότε το δέωρσα τρομερό...»². Κι όμως, η δημοσιοϋπαλληλία καθόρισε τη ζωή και το έργο του.

Ο Γιώργος Ιωάννου εμφανίστηκε στα ελληνικά γράμματα το 1954 με την ποιητική συλλογή «Ηλιοτρόπια». Ακολούθησε το 1963 δεύτερη ποιητική συλλογή «Τα χίλια δένδρα». Μετά το 1963 στρέφεται στην πεζογραφία, γράφοντας «πολύπτυχο πεζογράφημα», όπως ο ίδιος το χαρακτηρίζει, «αυτό που περιέχει όλα τα είδη, που είναι και δοκίμιο και χρονικό και σχόλιο πάνω στις ιστορίες που εννοούνται»³.

Από το 1963 μέχρι το 1985 έχει μια πλούσια λογοτεχνική παραγωγή «έργων αλλά και παρέργων»⁴. Δεκατρείς συλλογές πεζογραφημάτων αλλά και μεταφράσεις αρχαίων συγγραφέων, λαογραφικά πονήματα, ακόμα και σίχοι τραγουδιών και θεατρικό έργο. (Ανεβάστηκε μ' επιτυχία για μια μόνο φορά στο Εθνικό Θέατρο⁵). Επίσης από το 1978 μέχρι το 1985 εκδίδει το περιοδικό «Φυλλάδιο», αποκλειστικά προσωπικό βήμα του λογοτέχνη. Από μια περίεργη σύμπτωση ο κύκλος της ζωής του κλείνει με ποιήματα. Τα «Πέντε ποιήματα» ~~διμ~~ ^{δημι}σιούνται μετά το θάνατό του. Τελευταίο του γραπτό, δεκαέξι μέρες πριν από το θάνατο, το ποίημα «Ωδή στην κότα μου».

Η πρωτότυπη πεζογραφική του δουλειά αποτελείται από σύντομα κείμενα μ' εξομολογητικό ύφος κι αίσθηση χιούμορ, που αναπλάθουν τόπους, ανδρώπους, αλλά και το κλίμα περασμένων εποχών. Άλλα χαρακτηριστικά των πεζογραφημάτων: η ροή, η σαφήνεια, η πυκνότητα στο λόγο κι η άριστη χρήση της ελληνικής γλώσσας. Καθώς ο ίδιος λέει, το έργο του αποτελείται από εντελώς βιωματικά στοιχεία που προέρχονται από τις εμπειρίες του και τον εσωτερικό του κόσμο⁶. Αν μελετήσει κανείς το σύνολο του έργου του Γιώργου Ιωάννου, είναι σε θέση να διαμορφώσει εικόνα της ζωής του συγγραφέα, μιας ζωής που καθορίζεται από την ιδιότητα του δημόσιου υπαλλήλου, αλλά και του ατόμου που ανήκει στην ερωτική μειονότητα.

Ο Γιώργος Ιωάννου γράφει τα πρώτα ποιήματά του, που δημοσιεύονται το 1954, ενώ ήταν καθηγητής σ' ένα ιδιωτικό σχολείο στο Γιδά Ημαθίας, τη σημερινή Αλεξάνδρεια, αμέσως μετά την απόλυσή του από το στρατό.

Τον Αύγουστο του 1954 διορίζεται βοηθός στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης, στην έδρα της αρχαίας ιστορίας της Φιλοσοφικής. Όμως δεν άντεξε τη δουλικότητα που έβλεπε να υπάρχει στις σχέσεις με τους καθηγητές⁷ κι ακόμα τον «στενοχωρούσε το πρόωρο κλείσιμο σ' αυτό το επιστημονικό μοναστήρι»⁸. Φαίνεται όμως ότι συμβάλλει και το οικογενειακό του περιβάλλον που τον πνίγει και τον διώχνει από τη Θεσσαλονίκη.

Το Σεπτέμβριο του 1955 παραιτείται από το Πανεπιστήμιο και προσλαμβάνεται στο Κολλέγιο Αθηνών. Ένα χρόνο σχεδόν αργότερα απολύεται, γεγονός που του στοιχίζει αφάνταστα. Περνάει δύσκολους μήνες στη Θεσσαλονίκη, άνεργος, αλλά κι ηθικά καταπονημένος. Μετά από παρότρυνση του Βαφόπουλου, προσπαθεί να προσληφθεί στη Δημοτική Βιβλιοθήκη της συμπατριεύουσας. «Εσύ, μολονότι αυτό ήταν και πάλι στη σπρούγγα της Θεσσαλονίκης, συμφώνησες, γιατί έτσι θα γλύτωνες το δημοσιούπαλληλίκι που, ύστερα από τα πικρά μπλεξίματα που είχες στις παρυφές του, το έτρεμες»⁹.

Στο μεταξύ, πριν πάρει απάντηση από τη Βιβλιοθήκη, το Σεπτέμβριο του 1956 προσλαμβάνεται σε ιδιωτικό γυμνάσιο στα Τρίκαλα. Πηγαίνει με την ελπίδα ότι θα παραμείνει μόνο λίγους μήνες. Η προοπτική όμως του διορισμού του στη Δημοτική Βιβλιοθήκη χάνεται και οι λίγοι μήνες γίνονται δύο χρόνια. Αντιμετωπίζει τις πρώτες μεγάλες δυσκολίες και συνηθίζει σιγά-σιγά. Απομονώνεται, ηρεμεί, παύουν τα οικονομικά του άγχη, διαβάζει πολύ και γράφει ποιήματα. Οι μόνες του σχέσεις με τους καθηγητές, στο εστιατόριο. Βέβαια η πίεση δεν παύει να υπάρχει. Ανάγλυφα περιγράφεται σε γράμμα του της 13-8-57 σε παλιό φίλο του:

«Εγώ φυσικά συνέταξα τα νέα σχέδια για απόδραση από αυτό το περιβάλλον. Τώρα ετοιμάζομαι για το Παρίσι. Φυσικά του χρόνου θα γίνει αυτό μετά τη λήξη των σχολείων. Κάνω οικονομίες. Απόψε θα πάω ν' αρχίσω γαλλικά. Το έχω αποφασίσει και εκτός απροόπτου το άλλο καλοκαίρι θα φύγω... Δεν ξέρω αλλά άρχισα να θλέπω τη ζωή μου σαν πολύ παράξενη και μη δυνάμενη να συνεχιστεί εδώ στις επαρχίες που κυλιέμαι...»¹⁰.

Όμως το κύλισμα στις επαρχίες συνεχίζεται. Τους τελευταίους μήνες του 1958 διδάσκει στη Λάρισα. «...Πέρασες μάλλον φρικτά... δεν γυρίζει κανείς να σε δει... βρήκες τέλος το πιο ελεεινό δωμάτιο της ζωής σου... Εν τούτοις κουκουλωμένος στο ντιβάνι έγραφε ποιήματα που είχαν όμως έναν ιδιαίτερα τραγικό τόνο»¹¹.

Οι εμπειρίες της Λάρισας τον οδηγούν στην απόφαση να δώσει εξετάσεις για αρχαιολόγος. Όλη η άνοιξη του 1959 πέρασε με διάβασμα για τις εξετάσεις. «Για λογοτεχνικό γράγσιμο δεν μπορούσε να γίνει λόγος, ούτε για διαβάσματα πια»¹². Στις εξετάσεις, στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Αθήνας, απέτυχε: κατά τη γνώμη του ήταν διαβλητές, είχε μάλιστα αμέσως απευθύνει αναφορά στο Μαρινάτο, πρόεδρο τότε της επιτροπής των εξετάσεων.

Επιστρέφει στη Θεσσαλονίκη και πάλι άνεργος.

Το φθινόπωρο του 1959 προσλαμβάνεται σε μεγάλο μα όχι μεγαλοπασμένο ιδιωτικό της Αθήνας.

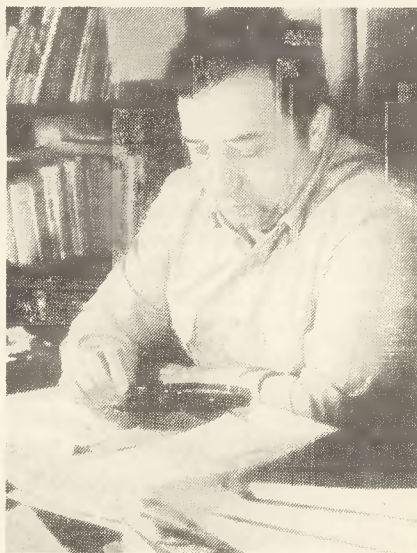
«Στο ιδιωτικό η δουλειά πήγαινε θαυμάσια, αλλά ήταν δουλειά σκληρή. Επιπλέον ξανοίχτηκες στην εντονότερη ερωτική ζωή που μπόρεσες ως τώρα. Για γράγσιμο όμως τίποτα»¹³.

Αυτή λοιπόν η αδράνεια γύρω από τα λογοτεχνικά είναι που τον οδήγησε το 1960 ν' αποδεχτεί το διορισμό του στο Δημόσιο Γυμνάσιο στο Καστρί Κυνουρίας εγκαταλείποντας την Αθήνα και τη ζωή της. Στην αρχή απελπίζεται:

«Τότε που με πρωτοδιόρισαν, έφαγα τον κόσμο και την γυχή μου για να με πάρουν από δω. Έγραφα συνέχεια γράμματα, ακόμα και σε πρόσωπα άγνωστα ή απίθανα: τηλεφωνούσα, τηλεγραφούσα — έγινα ρεζίλι. Όλοι στάθηκαν ανίσχυροι ή αδιαφόρησαν. Δεν αποκλείεται όμως να νόμιζαν πως υπερβάλλω, γιατί και άλλοτε είχα κλαφτεί, ενώ δεν έπρεπε, ως φαίνεται.

Ύστερα έσκυγα το κεφάλι και όλα πήραν κάπως να μαλακώνουν. Πάντως τα πράγματα δεν είναι τόσο τραγικά, όσο μας τα παρουσίασε ο Καρυωτάκης, υπάρχει πάντα κάποια διέξοδος. Κι εκείνος επιτέλους ήταν σε παραδαλάσιο μέρος. Συμφωνώ όμως ότι στην αρχή είναι σα στραγγάλισμα. Από το πρώτο κιάλας θράδι, όταν τελειώσουν τα περίεργα καλωσορίσματά τους, διαπιστώνεις με απόγνωση πως σ' έπιασε στη φάκα ο κύριος του ξενοδοχείου. Βλέπεις καθαρά ότι την έπαδες για μια θούκα γωμί. Άμα το θεωρήσεις αυτό ως δοκιμασία, πάει καλά, αλλιώς είσαι χαμένος. Το λιγότερο, θα καταντήσεις αλκολικός»¹⁴.

Σιγά-σιγά όμως βρίσκει τον επιθυμητό του ρυθμό. Δε σπαταλάει χρόνο σε μετακινήσεις, εκμεταλλεύεται την απέραντη ψυχία, διαβάζει ως τα ζημερώματα, πολλές φορές πάει κατευθείαν στο σχολείο, γράφει, χωρίς γραφείο, στο γόνατα πάνω σε χαρτοφύλακα, ακουμπώντας τα πόδια στο ξύλο μιας καρέκλας. Στο Καστρί συνεχίζει να γράφει ποιήματα, αρχίζει όμως για πρώτη φορά να εκφράζεται και μέσα από πεζογραφήματα.

Οι ανησυχίες αυτής της περιόδου διατυπώνονται τόσο στη συλλογή πεζογραφημάτων «Για ένα φιλότιμο», όσο και στην ποιητική «Τα χίλια δένδρα»:

*Σε επαρχία μακρινή δημόσιος υπάλληλος.
Κονταίνει κάθε μέρα μέσα του η κραυγή
Ζήτω η Ελευθερία· γιατί κι αυτή καλή
όμως γλυκό και το γωμί – πράγματα
τόσο για την ώρα ασυμβίβαστα.*

*Διάφοροι κι απίδανοι επαγρυπνούν τριγύρω του.
Η ευτυχία ονομάζεται εδώ **εφημερίς**
– του κυβερνώντος, εννοείται, κόμματος.*

*Κάθε καφές κι ένα καινούριο όνειρο
προορισμένο σε μιαν ώρα να στεγνώσει.*

*Και μόνο τις αργίες όταν κρύβεται
στο ξένο του δωμάτιο, κάπως σα να ξεχνιέται,
ίσως να ξαναζει.*

Το 1961 φθάνει στη Βεγγάζη, αποσπασμένος στο Γυμνάσιο της ελληνικής παροικίας. Ξαναβρίσκεται, μετά την απομόνωση της ελληνικής επαρχίας, σε μεγαλούπολη.

«Διάβαζες τα βιβλία που είχες φέρει, αλλά για γράγιμο δεν μπορούσες... Εδώ είχες όσο ποτέ κατάλληλες συνθήκες για γράγιμο, αλλά στο μεταξύ είχες ανακαλύψει ένα σωρό δεσπέσια πράγματα και πλάσματα έξω που δεν σε άφηναν να κλειστείς... Να μην τα πολυλογούμε αποφάσεις ότι προς το παρόν γράγιμο και διάβασμα αναστέλλονται. Αυτά μπορούν να γίνουν και στην Ελλάδα, ενώ στη Λιβύη δεν ήσουν καθόλου βέβαιος ότι θα βρίσκεσαι και του χρόνου...»¹⁵.

Τέλος του 1963, επιστρέφει στην οργανική του θέση στο Καστρί, αφού με δική του πρωτοβουλία διακόπτει μια απόσπαση που θα μπορούσε να τη διατηρήσει για όλη του την επαγγελματική ζωή. Οι ίδιοι λόγοι που τον είχαν κάνει ν' αφήσει το ιδιωτικό της Αθήνας και ν' αποδεχτεί το διορισμό στο Καστρί, τον ωθούν ν' αφήσει και τη Βεγγάζη.

«Όταν αργότερα με πήραν από δω, και μ' έστειλαν σε μια σχετικά λαμπρή πόλη, έχασα τα νερά μου, όπως ένας ασκητής ή ένα τσομπανόσκυλο. Νόμιζα πως είχα γίνει ισχυρός και ταχτοποιημένος μέσα στην απομόνωση, κι όμως αμέσως ξεχαρβαλώθηκα. Μέσα στην πόλη ξανακύλησα. Ύστερα ήταν φώτα και πολλές φωνές.

Έχανα διαρκώς την επαφή με την γυχή μου. Γι' αυτό ξαναγύρισα από μόνος μου και δε βγάζω πια άχνα. Καλύτερα ίσως να μη γευόμουν ποτέ αυτή την απομόνωση που, όσο τουλάχιστο διαρκεί, δίνει πράγματι την γευδαίσθηση της νίκης»¹⁶.

Στο Καστρί, εκτός από τα δικά του γραγίματα, με τη βοήθεια των μαθητών αρχίζει τις προσπάθειες για συγκέντρωση λαογραφικού υλικού.

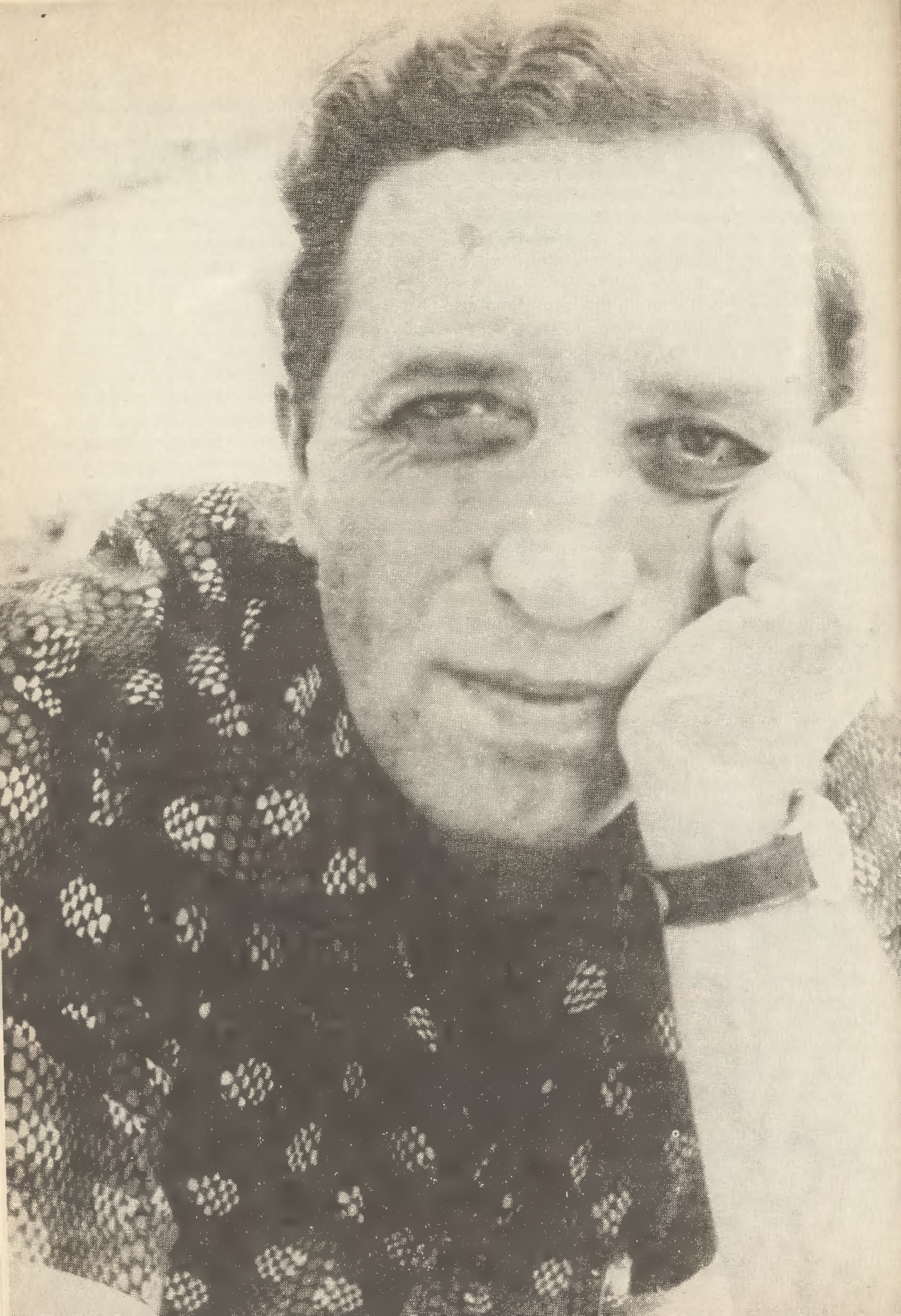
Το 1964 μετατίθεται στο Γυμνάσιο της Κασσάνδρας Χαλκιδικής. Συνεχίζει τη συγκέντρωση δημοτικών τραγουδιών αλλά κι ελληνικών παραμυθιών. Αυτή τη φορά δουλεύει πολύ πιο συστηματικά. Η Θεσσαλονίκη είναι πολύ κοντά κι χρησιμοποιεί δεκάδες βιβλία από το λαογραφικό της εργαστήρι.

Το Μάρτιο του 1966 βρίσκεται ήδη στη Θεσσαλονίκη, στο Γυμνάσιο της Καλαμαριάς. Έχει ο ίδιος διαλέξει τη Θεσσαλονίκη αντί της Αθήνας για να συμπαρασταθεί στην οικογένειά του που έχει δοκιμαστεί από δύο αλλεπάλληλους θανάτους.

Συμμετέχει στην επιτροπή μετονομασίας ξενοφώνων ονομάτων θέσεων του νομού Θεσσαλονίκης. Χάρη στην επιμονή του μέχρι το καλοκαίρι του 1966 ολοκληρώνεται μια εργασία που εκκρεμούσε χρόνια.

Το σχολικό έτος 1966-67, διδάσκει, αποσπασμένος, σ' ένα λύκειο θηλέων στο λαϊκό συνοικισμό του Φοίνικα, πάντα απογευματινός.

«Εκείνο που θέλεις να πεις εδώ, να το πεις ακόμα και στον εαυτό σου, είναι σε τι συνθήκες και πώς τα έβγαζες πέρα. Έμενες με τους δικούς σου, τη μητέρα σου και την παντρεμένη αδελφή σου σε μια πολυκατοικία. Σηκωνόσουν με το ξυπνητήρι την ίδια ώρα πάντοτε. Έβρισκες έτοιμο το πρωινό σου και την εφημερίδα. Το διάβασμά της χρυσίμεινε και ως χρονική απόσταση ανάμεσα στο πρόγευμα και το στρώσιμο για δουλειά γραφείου. Κατά προτίμηση καταπιανόσουν αμέσως με

όποια φιλολογική δουλειά πίεζε περισσότερο. Αυτά ως τις εντεκάμιση με δώδεκα παρά τέταρτο, οπότε ετοιμαζόσουν κανονικά και έτρεχες στο Πανεπιστήμιο. Γύριζες κατά τη μία σπίτι. Δεν έτρωγες το μεσημέρι κι έτσι για φαγητό δεν χρειαζόσουν χρόνο. Την ετοιμασία σου για τη διδασκαλία την είχες κάνει από το βράδι. Τα βράδια σου τα είχες για την ετοιμασία στα μαθήματα, για τυχόν γραφική δουλειά στο σπίτι — δουλειά σχολείου — και για το γράψιμο λογοτεχνίας»¹⁷.

Την ίδια εποχή, 29-11-66, γράφει στον Τσίρκα:¹⁸

«Αγαπητέ μου κύριε Γιάννη,

...Φέτος κουράζομαι μάλλον πολύ. Μ' έχουν αποσπάσει από το γυμνάσιο της Καλαμαριάς σ' ένα λύκειο δηλέων, λίγο πιο κοντά στην ίδια διαδρομή πάντως κι έτσι έχω κάθε μέρα οδοιπορίες και στριμώγματα στα λεωφορεία. Και το κυριότερο χάνω περίπου δύο ώρες πήγαινε έλα...».

Κι αργότερα, στις 10-3-67, ξαναγράφει:

«Αγαπητέ κύριε Γιάννη,

...Αυτά λοιπόν. Διάβασμα και γράψιμο. Γράψιμο των "παρέργων" ακόμα. Πότε θα ξαναρχίσω τα "έργα" άγνωστον. Πρέπει πάντως να καταλαγιάσουν και να τακτοποιηθούν πολλά πράγματα ακόμα. Και κατόπιν θα αρχίσω και τα δικά μου κι ό,τι θγει. Είναι και το σχολείο, μεγάλος μπελάς...».

Τα «πάρεργα» που δουλεύει τότε στη Θεσσαλονίκη είναι η μετάφραση της Ιφιγένειας εν Ταύροις, η μελέτη για τον Καρκαλιόζη κι οι «Παραλογές» (δημοτικά τραγούδια), Για την ίδια περίοδο ο Μένης Κουμανταρέας θυμάται:

«...Θυμάμαι ακόμα πόση ευδύνη ένοιωθε για το γυμνάσιο που δίδασκε — ήταν νομίζω διορισμένος στην Καλαμαριά Θεσσαλονίκης — αλλά και την κούραση της διδασκαλίας και την αγωνία για το πού θα ήταν η επόμενη μετάδασή του. Ήταν φανερό πια η επιθυμία του να έρδει στην Αθήνα».

Αργότερα ο ίδιος ο Ιωάννου γ' αυτά τα χρόνια της παραμονής του στη Θεσσαλονίκη, απολογιστικά, γράφει: «...Αυτό το βιοτικό κράτησε τέσσερα χρόνια και υπήρξε η πιο αποδοτική, από φιλολογική άποψη, περιόδός σου. Είχες σχεδόν ξεχάσει κάθε τι το ερωτικό, κυριαρχούσες απόλυτα στον εαυτό σου. Είχες πετύχει θαρρώ αυτό που λέγεται «διοχέτευση».

Το 1971 μετατίθεται σε νυχτερινό γυμνάσιο του Πειραιά και λίγο αργότερα αποσπάται στο υπουργείο Παιδείας, μ' ένα μικρό διάλειμμα το φθινόπωρο του 1979, οπότε διορίστηκε γυμνασιάρχης στο Καρλόβασι Σάμου.

Μετά τη μεταπολίτευση του 1974 ορίστηκε μέλος της επιτροπής του υπουργείου Παιδείας για βραχυπρόθεσμη βελτίωση των «Νεοελληνικών Αναγνώσμάτων». Στο Γιώργο Ιωάννου οφείλεται σε μεγάλο βαθμό η εμφάνιση στα σχολικά βιβλία καταξιωμένων αριστερών συγγραφέων.

Την ίδια εποχή ορίζεται μέλος της επιτροπής του υπουργείου που θα κατάρτιζε ένα τρίτομο ανθολόγιο λογοτεχνικών κειμένων για τα δημοτικά σχολεία.

Όμως, θεωρεί τον εαυτό του παραγκωνισμένο, αφενός γιατί δεν ορίζεται μέλος της ομάδας συγγραφής βιβλίων μέσης εκπαίδευσης του ΚΕΜΕ (Κέντρο Εκπαιδευτικών Μελετών και Επιμόρφωσης), αφετέρου γιατί, ενώ περιλαμβάνονται στα τρία βιβλία των τάξεων του γυμνασίου λαϊκά κείμενα τα οποία αυτός είχε εκδώσει, δε γίνεται καμιά μνεία του ονόματός του.

Από το 1976 ως το 1981 εργάζεται στο ειδικό γραφείο του ΟΕΔΒ που εκδίδει το περιοδικό «Ελεύθερη Γενιά». Στο περιοδικό δημοσιεύονται κείμενά του και μελέτες του γύρω από τη λαϊκή παράδοση. Επίσης έγραφε στη στήλη «Το ταχυδρομείο μας», όπου διατύπωνε τις απόψεις του για τα πρωτόλεια που έστελναν οι μαθητές.

Παράλληλα, το 1979, πραγματοποιεί την πρώτη του συνεργασία με την ΕΡΤ. Συνεργάζεται σε σειρά ντοκουμαντέρ στην εκπομπή «Η ΕΡΤ στη Βόρειο Ελλάδα» και στην εκπομπή «Παρασκήνιο». Εμφανίζεται ακόμα στην εκπομπή «Επιλογές» και σ' ένα αφιέρωμα για το Νίκο Μαραγκάκη. Επίσης δύο πεζογραφήματά του έγιναν ταινίες μικρού μήκους.

Στο τέλος της καριέρας του μετά από επίμονες προσπάθειές του τοποθετείται διευθυντής σ' εσπερινό γυμνάσιο της Αθήνας.

Από το 1982 αρχίζει να διαγράφεται η προοπτική της συνταξιοδότησής του. Οι προβληματισμοί του «περνάνε» στο πεζογράφημά του «Η παραίτηση»¹⁹. «Σκέφτεται καμιά φορά να παραιτηθεί από τη δουλειά του για να μπορέσει να επιδοθεί πιο πολύ και πιο απερίσπαστος σ' αυτά που θέλει... Η σύνταξή του βέβαια θα είναι μικρή, συνταξούλα μάλλον παρά σύνταξη, εφόσον θα θγει από τη δουλειά μόλις θα έχει πατήσει το πρώτο συντάξιμο σκαλοπάτι κι αυτό με το ζόρι χάρις στο τσοντάρισμα που θα κάνει με τα χρόνια του στρατού, τα δυόμισι εκείνα χρονάκια του... Ναι θα είναι πενιχρή η σύνταξη, μα θα είναι κάτι ταχτικό και πάλι. Θα φτάνει για το φαγητό και το ενοίκιο...».

Τον απασχολεί σοβαρά το θέμα της σύνταξης, άλλωστε τον διακατέχει το άγχος του θανάτου, διαβάζει διαρκώς στις στήλες των «κοινωνικών» τις αναγγελίες των κηδείων και προσέχει ιδιαίτερα της ηλικίες αυτών που πεθαίνουν. Φοβάται μήπως δεν προλάβει να ολοκληρώσει τα συγγραφικά του σχέδια. Στο «Φυλλάδιο», τευχ. 5-6 του 1982, γράφει:

«Ζηλεύω τους ευτυχείς θνητούς που κάθονται από πρωί-πρωί στα καφενεία. Στον κήπο του Μουσείου «κάτω από την κληματαριά», όπως λέει και ο φίλος ποιητής Ανδρέας Αγγελάκης. Άμα πάρω τη συνταξούλα κι εγώ εκεί. Τουλάχιστον εκεί να διαβάζω. Στο επόμενο «Φυλλάδιο», ελπίζω να είμαι σε θέση να ανακοινώσω τα καφενεία, όπου θα συχνάζω. Μέρες και ώρες. Κι όσοι πιστοί προσέλθετε...»²⁰.

Όμως, σαν από ειρωνία της τύχης, το επόμενο «Φυλλάδιο» τευχ. 7-8 εκδίδεται το 1985, μετά το θάνατό του, με το υλικό που εκείνος σχεδίαζε να δημοσιεύσει. Στους «Θυσάνους», μετά από αναφορά σε πληθώρα θανάτων γνωστών του λογοτεχνών, που τον είχαν συγκλονίσει, αντί για το ραντεβού στα καφενεία που είχε προαναγγείλει, επανέρχεται στις σκέψεις του: «Όταν παραιτηθώ από τη δουλειά θα κάνω τις ομιλίες που θέλω και σε μέρη που θέλω»²¹.

Ο θάνατος, το Φεβρουάριο του 1985, διέκοψε απότομα τη λογοτεχνική πορεία ενός συγγραφέα που είχε πολλά ακόμα να προσφέρει.

Τι προαισθήματα να είχε ο ίδιος όταν ρώταγε: «Αχ έχω πολλά να κάνω ακόμα. Είναι πολύ άραγε να ζητάω είκοσι χρονάκια ακόμα ζωής και δουλειάς?».

Κάποιες επαγγελματικές «σκηνές»

Τα τριάντα χρόνια λογοτεχνικής παρουσίας του Γιώργου Ιωάννου ταυτίζονται απόλυτα με την υπαλληλική του ζωή. Στο ερώτημα αν ο συγγραφέας (που έγραφε για να εξωτερικεύσει τον εσωτερικό του κόσμο και να τον ζήσει μαζί με άλλους, που ένοιωθε τη δημόσια εξομολόγηση έστω και με μισόλογα ιδιαίτερα ανακουφιστική²²) είχε προβλήματα στις σχέσεις με την υπηρεσία του, ο ίδιος απαντά: «Η αλήθεια είναι ότι σποραδικά είχα πιέσεις και επαγγελματικές σκηνές, αλλά μου φάνηκαν ασήμαντες μπροστά σ' αυτά που μπορούσα να πάθω»²³.

Μια από τις σοβαρές επαγγελματικές σκηνές λαβαίνει χώρα το 1975. Κάποιος λογοτέχνης, που πιέζει χωρίς αποτέλεσμα τον Ιωάννου να συμπεριληφθούν ποιήματά του στα Ανθολόγια του δημοτικού, μοιράζει στο υπουργείο, σ' όλους τους ανωτέρους του, φωτοτυπίες του πεζογραφημάτων του το «Ξεσκάτωμα». Ένα κείμενο γραμμένο το 1972, στη διάρκεια της δικτατορίας, που μόνο ο τίτλος του ίσως θα μπορούσε να προκαλέσει την κυρίαρχη ηθική. Ο στόχος όμως επιτυγχάνεται, ο θόρυβος σε βάρος του δημιουργείται κι έχει σαν αποτέλεσμα τον αποκλεισμό του από τις επιτροπές του υπουργείου.

Το καλοκαίρι του 1977 δημοσιεύονται στο «Βήμα» τέσσερις επιφυλλίδες του καθηγητή Δ. Μαρωνίτη, καταγραφή των απόψεων που ο ίδιος είχε αναπτύξει σε διάλεξη στην αίθουσα του σωματείου «Τέχνη», στη Θεσσαλονίκη, για τον Γιώργο Ιωάννου, ως εκπρόσωπου της επαρχιακής λογοτεχνίας. Ο Μαρωνίτης επανειλημμένα σ' αυτά του τα κείμενα αναφέρεται στην «ανορθόδοξη ερωτική διάθεση», στην «ερωτική απόκλιση», στην «ερωτική ανορθοδοξία» του συγγραφέα, γεγονός που ενοχλεί ιδιαίτερα κι επιπλέον φοβίζει το δημόσιο υπάλληλο Ιωάννου, ο οποίος σε συνέντευξή του μεταξύ άλλων αναφέρει:

«...Ε, όχι δεν είμαστε ακόμα μέσα στα βιβλία. Είμαστε μέσα στα σπίτια, ζούμε, δεν είμαστε στην «Ιστορία» του Δημαρά, οπότε μπορείς να μιλάς για τέτοια πράγματα, για τ' όνομα του Θεού!»²⁴.

Τέλος το 1979 περνάει μια ακόμα περιπέτεια. Στο 126ο τεύχος του «Αντί», στη στήλη Αντι-δέματα, ο Γιώργος Ιωάννου αποφασίζει να παρουσιάσει το περιοδικό «Αμφί», επίσημο όργανο του ΑΚΟΕ. Την πρώτη μέρα κιόλας της κυκλοφορίας του περιοδικού αντιμετωπίζει προβλήματα στην υπηρεσία του, τα οποία φαίνεται καταρχάς να ξεπερνάει. Όμως στις 6-8-79 δημοσιεύεται ανυπόγραφο άρθρο σε βάρος του στη «Βραδυνή». Ο αρθρογράφος επιτίθεται στον καθηγητή και συντάκτη της «Ελεύθερης Γενιάς», Γιώργο Ιωάννου, για τη δημοσίευση τη σχετική με το «Αμφί», αποσιωπώντας την ιδιότητα του λογοτέχνη. Άμεσο αποτέλεσμα η μη ανανέωση της απόσπασης του Γ.Ι. στο υπουργείο Παιδείας και η υποχρέωσή του να παρουσιαστεί στην οργανική του θέση του γυμνασιάρχη στο Καρλόβασι. Μετά από 9 χρόνια σχεδόν παραμονής στην Αθήνα και μάλιστα μακριά από τις αιθουσες διδασκαλίας, το κύλισμα στις ελληνικές επαρχίες φαίνεται να ξαναρχίζει. Ο Γ.Ι. την 1-9-79 κάνει το πρώτο αναγνωριστικό ταξίδι στο Καρλόβασι όπου λίγες μέρες αργότερα ξαναπηγαίνει, έτοιμος για μόνιμη εγκατάσταση. Η περιπέτεια του όμως τελειώνει πριν καλά-καλά αρχίσει. Μετά από ενέργειές του, αλλά κι από επιμονή του ίδιου του υπουργού υπογράφεται η ανανέωση της απόσπασης, παρά τις αντιδράσεις κύκλων του υπουργείου.

Πάντως όσο περνάνε τα χρόνια ξεθαρρεύει στα γραπτά του, χωρίς ν' αντιμετωπίζει πλέον προβλήματα. Ο ίδιος λέει: «...ό,τι θέλω γράφω και τυπώνω, δεν μου είπε κανένας τίποτα. Έχει αλλάξει κι η νοοτροπία. Βέβαια αποδείχθηκε και εγώ ανδεκτικός και συνετός τότε που μπορούσαν να με συντρίγουν, γιατί τότε, τον πρώτο-δεύτερο χρόνο, μπορούσαν να με συντρίγουν»²⁵.

Σκέψεις για «το δημοσιοϋπαλληλίκι»

Ο Γιώργος Ιωάννου στα τελευταία χρόνια της ζωής του εμφανίζεται συχνά σ' εφημερίδες και περιοδικά εκφράζοντας τις απόψεις του για μια σειρά θέματα, μεταξύ των άλλων και για τις σχέσεις με το επάγγελμά του. Ένα επάγγελμα που ο ίδιος επέλεξε, που όμως τον ταλαιπώρησε, τον υπέβαλε σε πληθώρα μετακινήσεων και στερήσεων, που του δημιούργησε άγχη κι αγωνίες.

Σ' ένα μεγάλο μέρος της καριέρας του βαδίζει πάνω σε τετωμένο σκοινί. Δημοσιεύει τα κείμενά του οδηγημένος από μια επιτακτική εσωτερική ανάγκη, για να λυτρωθεί, όπως ο ίδιος λέει, από τις μοναξιές, τις εσωτερικές πιέσεις και τις φοβίες που θα τον οδηγούσαν κατευθείαν προς την νυχασθένεια. Η ανάγκη να δει τις πραγματικές του σκέψεις και τα αισθήματά του δημοσιευμένα υπερτερει της αγωνίας για τυχόν συνέπειες. Μια αγωνία που αρχίζει μετά τη δημοσίευση ή μάλλον λίγο πριν την κυκλοφορία, όταν κάτι αρχίζει να τον τριβελίζει, κάποια στενοχώρια, που δεν ξέρει πού να την αποδώσει το πρωί ξυπνώντας. «Βέβαια για να κατανοηθεί η αγωνία σου πρέπει να μην ξεχνιέται η δημοσιοϋπαλληλική σου ιδιότητα την οποία εξακολουθείς να φέρεις»²⁶.

Στο «Φυλλάδιο» τευχ. 5-6 φτάνει να διατυπώσει σκέψεις για το ασυμβίβαστο των ιδιοτήτων του συγγραφέα και του δημόσιου υπαλλήλου: «Ένας δημόσιος υπάλληλος και συνάμα συγγραφέας πρέπει να αναγνωρίζεται από παντού ως δισυνπόστατος. Δεν μπορούν να του ζητούν και αυτοουν την ίδια υπακοή στον κώδικα, όπως και στους άλλους. Γιατί έτσι δείχνουν εμπράκτως — μιλώ για έμπρακτη αναγνώριση — ότι δεν μπορεί να υπάρξει δημόσιος υπάλληλος που να είναι και συγγραφέας. Ο συγγραφέας μοιραία θα έρδει σε σύγκρουση με τα κρατούντα, είναι αναπόφευκτο. Δεν μπορείς να σκωθεῖς τότε και να του θυμίσεις τη δημοσιοϋπαλληλική του ιδιότητα. Αφού δεν έχεις απαγορευμένη — και πώς να την έχεις; — τη συγγραφή στους δημόσιους υπαλλήλους, δεν μπορείς να τους απαγορεύσεις την κριτική και τη διαφωνία. Είναι μπλεγμένα τα πράγματα. Δεκαετίες ολόκληρες τα υφίσταται. Έχω περάσει φοβερές λαχτάρεις, αλλά πάντα με έσωζαν διάφοροι φωτισμένοι άνθρωποι που θρικόκονταν στα γρανάδια. Αυτοί με βοήθησαν να συνεχίσω κι όχι οι δημοσιοϋπαλληλικοί κώδικες και οι νόμοι»²⁷.

Και αλλού: «Ζόρικο να είσαι δημόσιος υπάλληλος και συνάμα συγγραφέας... Αλλά πόσος χρόνος, δύναμη και κουράγιο σου μένει για συγγραφή, όταν ασκείς και άλλες δουλειές ή φοιτήσεις;»²⁸.

Όμως, παρά τις παραπάνω απόψεις του, προτρέπει τους νέους συγγραφείς να επιλέξουν την υπαλληλία, ιδιωτική ή δημόσια. Το κάνει γιατί πιστεύει ότι οι προλετάριοι συγγραφείς κινδυνεύουν να καταστρέψουν τη δύναμη του ταλέντου τους προσπαθώντας να ζήσουν μέσα απ' αυτό και μόνο²⁹. Γιατί, αλλιώς, αναγκάζονται να βάλουν την πένα τους σε υπηρεσίες που δεν πρέπει, να κάνουν μεταφράσεις που δεν πρέπει, να προσκολληθούν έναντι διαφόρων υπηρεσιών σε άτομα που τους συντηρούν και τελικά δεν τους απομένει τίποτε.

Βέβαια αυτές οι απόψεις εύκολα κατανοούνται, δεν αρκούν όμως για να εξηγήσουν την υπερβολή των παρακάτω λόγων του: «Εγώ, δεν σας το κρύβω, ευλογώ το Θεό για το δημοσιοϋπαλληλίκι, μολονότι είχα επιπρόσθετους λόγους να μου εί-

Έργα του Γιώργου Ιωάννου

Ηλιοτρόπια, 1954 ποιήματα.
Χίλια δένδρα, 1963 ποιήματα.
Δημοτικά τραγούδια της Κυνουρίας, 1963.
Για ένα φιλότιμο, 1964.
Τα δημοτικά μας τραγούδια, 1966.
Μαγικά παραμύθια του ελληνικού λαού, 1966.
Ιφιγένεια εν Ταύροις, 1967 μετάφραση.
Παραλογές, 1970.
Η σαρκοφάγος, 1971 πεζογραφήματα.
Καραγκιόζης τόμοι 3, 1971-1972.
Παραμύθια του λαού μας, 1973.
Η μόνη κληρονομιά, 1974 διηγήματα.
Το δικό μας αίμα, 1978 πεζογραφήματα.
Στράτωνος Μούσα Παιδική (1980) μετάφραση.
Ομόνοια, 1980.
Επιτάφιος δρόνος, 1980 πεζογραφήματα.
Κοιτάσματα, 1981 πεζά κείμενα.
Πολλαπλά κατάγματα, 1981 αφήγηση.
Γερμανία του Τάκιπου, 1981 μετάφραση.
Το αυγό της κότας, 1981 θεατρικό κείμενο.
Εφθών και μη, 1982 διάφορα κείμενα.
Εύφλεκτο χώρα, 1982 χρονικά.
Καταπακτή, 1982 πεζά κείμενα.
Κέντρο διερχομένων, 1982 σίχοι τραγουδιών που μελοποιήθηκαν από τον Ν. Μαμαγκάκη.
Η πρωτεύουσα των προσφύγων, 1984 πεζογραφήματα.

Επιμέλεια του τόμου «Δραγούμης Φίλιππος, Ημερολόγιο, Αλεξάνδρεια, 1916», 1984.
Ο της φύσεως έρωας, Παπαδιαμάντης, Καβάφης, Λαπαδιώτης, 1985.
Περιοδικό «Φυλλάδιο», τεύχη 1-8, 1978-1985.

ναι σκλαβιά, πολύ περισσότερους από έναν οποιονδήποτε άνθρωπο. Γιατί για μένα, δεν σήμαινε μονάχα στέρψη πνευματικής ζωής, πνευματικής εξάρσεως ή ελευθερίας, αλλά σήμαινε στέρψη ερωτική απόλυτη. Δεν ήταν δυνατόν να κάθεται σε ένα χωριό και να έχεις ερωτική ζωή, θα σε διώχνανε την άλλη μέρα. Σήμαινε λοιπόν απόλυτη στέρψη για χρόνια ολόκληρα. Αλλά εγώ το προτιμώ αυτό»²⁹.

Ο Γιώργος Ιωάννου φαίνεται ότι πραγματικά το προτιμούσε. «Ηρεμούσε στο δημόσιο, όχι γιατί έβρισκε ελευθερία, αλλά μια σταθερή στους περιορισμούς της κατάσταση».

Ίσως το «δημοσιούπαλληλίκι» ήταν εκείνος ο παράγοντας που εξισορροπούσε τις αντιφάσεις της προσωπικότητάς του.

Τζέλα Ασπρογέρακα

Σημειώσεις:

1. Περιοδικό Χάρτης, τεύχ. 14, Ιανουάριος 1985. Από αυτόγραφη συνέντευξη που έδωσε ο Γ.Ι. στο Δημήτρη Καλοκύρη το 12/78 για το περιοδικό *Les Nouvelles Littéraires*.
2. Περιοδικό Διαβάζω, τεύχ. 9, Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1977, σελ. 14-29.
3. Περιοδικό Λέξη, τεύχ. 39/1984. Σε 6' πρόσωπο: μια συνομιλία με τον Αντώνη Φωσιτέρη και τον Θανάση Νιάρχο, σελ. 805-810.
4. Φώντας Λάδης, «Γιώργος Ιωάννου: Η αλληλογραφία του με τον Τσίρκα», περ. Ταχυδρόμος, 7-3-85, σελ. 16-17.
5. Αργυράκης Μίνως, Ο φίλος που 'φγνε από την «πρωτεύουσα της προσφυγιάς», περ. Οδός Πανός, Μάιος - Ιούνιος 1985.
6. Θερμού Μ., εφημ. Καθημερινή, 24-7-77.
7. Περιοδικό Διαβάζω, ό.π.
8. Χρυσοστομίδης Ανταίος, περ. ΕΝΑ, 24-11-83.
9. Ιωάννου Γιώργος, Εις εαυτόν, από τη συλλογή «Η πρωτεύουσα των προσφύγων».
10. Περ. Χάρτης, τεύχ. 24, Μάιος 1987, σελ. 592-593.
11. Ιωάννου Γιώργος, Εις εαυτόν, ό.π.
12. Ιωάννου Γιώργος, Εις εαυτόν, ό.π.
13. Ιωάννου Γιώργος, Εις εαυτόν, ό.π.
14. Ιωάννου Γιώργος, Φτερούγα σκοτεινή, από τη συλλογή «Για ένα φιλότιμο».
15. Ιωάννου Γιώργος, Εις εαυτόν, ό.π.
16. Ιωάννου Γιώργος, Φτερούγα σκοτεινή, ό.π.
17. Ιωάννου Γιώργος, Εις εαυτόν, ό.π.
18. Φώντας Λάδης, ό.π.
19. Γιώργος Ιωάννου, συλλογή πεζογραφημάτων «Η καταπακτή».
20. Γιώργος Ιωάννου, Φυλλάδιο, τεύχ. 5-6, 1982.
21. Γιώργος Ιωάννου, Φυλλάδιο, τεύχ. 7-8, 1985.
22. Περιοδικό Χάρτης, τεύχ. 14, ό.π.
23. Περιοδικό Λέξη, τεύχ. 39, ό.π.
24. Περιοδικό Διαβάζω, τεύχ. 9, ό.π.
25. Περιοδικό Διαβάζω, τεύχ. 9, ό.π.
26. Γιώργος Ιωάννου, Εις εαυτόν, ό.π.
27. Γιώργος Ιωάννου, Φυλλάδιο, τεύχ. 5-6, ό.π.
28. Γιώργος Ιωάννου, Φυλλάδιο τεύχ. 5-6, ό.π.
29. Περιοδικό Χάρτης, τεύχ. 14, ό.π.
30. Περιοδικό Διαβάζω, τεύχ. 9, ό.π.

Βιβλιογραφία (εκτός των προαναφερθέντων)

Ιωάννου Γιώργος, Κυριακάτικος περίπατος: ένα κείμενο γραμμένο για την εκπομπή «Παρασκήνιο» της 28-4-82, περιοδικό Το δένδρο, τεύχ. 47. Κορδορομενίδης Γιώργος, Σχεδιάσμα για ένα χρονολόγιο του Γιώργου Ιωάννου, περιοδικό Εντεκτύριο, τεύχ. 2, Φεβρουάριος '88. Κοιζιάς Αλέξανδρος, «Μεταπολεμικοί Πεζογράφοι», Κέδρος, Αθήνα, 1982. Κουμανταρέας Μένης, «Σκέφτομαι τον Γίωργο Ιωάννου», Πλανόδιος Σαλπικτής, Εκδ. Κέδρος, 1988. Μαρωνίτης Δημήτρης, «Ερωτήματα για την επαρχιακή λογοτεχνία», περιοδικό Διαβάζω, τεύχ. 10, Ιανουάριος - Φεβρουάριος 78, σελ. 30-39. Αναδημοσίευση από εφημ. ΤΟ ΒΗΜΑ 4-6-77, 2-7-77, 30-7-77 και 27-8-77. Παπαγιώργης Κωστής, Ένας πεζογράφος, «Σιαμαία και ετεροθαλή», εκδ. Ροές, Αθήνα. Σπυρόπουλος Ηλίας, Κοιτάσματα του Γιώργου Ιωάννου στο χώρο της εκπαίδευσης, περιοδικό Παρατηρητής, τεύχ. 8, Οκτώβριος 1988. Γιώργος Ιωάννου, Ένας λογοτέχνης στην εκπαίδευση, περιοδικό Φιλόλογος, τεύχος 43, 1986. Τάχος Α.Ι., Σύντομο πέραςμα από τη νομαρχία Θεσσαλονίκης, περιοδικό Παρατηρητής, τεύχ. 8, ό.π. Χριστοδούλου Χρίστος, «Μεταίσθημα» σε μια άλλη διάσταση, περιοδικό Παρατηρητής, τεύχ. 8, ό.π.

Κ. Γ. ΚΑΡΥΩΤΑΚΗΣ

Σπρώχνοντας το μηδέν προς το άπειρο

Τον Οκτώβρη του 1988 επισκέφτηκα την κ. Γεωργία Δάλκου στην Τρίπολη με σκοπό να εκμαιεύσω για λογαριασμό της «Πολιτιστικής» μια σκιαγράφιση του καθημερινού προσώπου του Καρυωτάκη. Η συζήτηση κράτησε τρεις ώρες, γι' αυτό και δε δημοσιεύεται ολόκληρη. Αν η επιλογή των αποσπασμάτων είναι επιτυχής, θα φανεί πως η κ. Γ. Δάλκου συνέθεσε την εικόνα ενός φίλου που μόνο από συστολή δεν παρεμβαίνει στη συζήτηση, συμπεριφορά αναμενόμενη άλλωστε από τον Καρυωτάκη.

Για τη συνομιλήτριά μου πρέπει να πω ότι είναι μια εντυπωσιακή γυναίκα, αλλά και να το αποδείξω: Με τη μελέτη της «Κ. Γ. Καρυωτάκης, δημόσιος υπάλληλος εξ Αθηνών, μετατεθείς εις Πρέβεζαν εσχάτως» αποκάλυψε τις πραγματικές διστάσεις της προσωπικότητάς του ποιητή, δίνοντας το καίριο πλήγμα σε ένα μακρόχρονο μύθο. (βλ. «Πολιτιστική» τ. 16, σ. 100). Κανείς «δόκιμος ερευνητής» δεν καταδέχτηκε (;) ν' ασχοληθεί με τον υπηρεσιακό φάκελο του Καρυωτάκη ώσπου να το κάνει μια φιλόλογος που ήρθε στην Αθήνα για ένα χρόνο, στον οποίο ταυτόχρονα παρακολουθούσε μετεκπαιδευτικά σεμινάρια για τους καθηγητές των δημόσιων σχολείων.

Ως εκπαιδευτικός η κ. Γ. Δάλκου διευθύνει το Γυμνάσιο της Βλαχοκερασιάς, ενός χωριού κοντά στην Τρίπολη. Η μέριμνά της για τους μαθητές ξεκινά από την αντικατάσταση των σπασμένων τζαμιών του σχολικού κτιρίου φτάνοντας μέχρι τη διοργάνωση σχολικών παραστάσεων αρχαίας τραγωδίας.

Ας πω και τούτο: όταν την προσκάλεσα να μπούμε στο ετοιμόροπο σπίτι όπου ο ποιητής γεννήθηκε, δεν μπόρεσε ν' αρνηθεί (βλ. «Λέξη» τ. 79-80, σ. 850). Ήξερε τον κίνδυνο πολύ καλύτερα από μένα, αφού, μαζί με τον κύκλο του περιοδικού της Χωριάδας της Τρίπολης «Φωνογράφος» προσπαθεί με κάθε τρόπο να σώσει αυτό το οίκημα που σε πείσμα της αδιαφορίας «των αρχών» ακόμη στέκει.

Αν δεν αρκούν όσα είπα για τη στήριξη της αρχικής μου παραδοχής, επιρρωνύω τις εκτιμήσεις με τη μαρτυρία μου. Στην κ. Γ. Δάλκου δεν βρίσκεις ίχνος επιμελούς πολυπλοκότητας και συνδρομών κομπασμού, δεν ακούς έστω έναν τόνο «χαλκού ηχούντος»: απλούστερα: η κ. Γ. Δάλκου «έχει αγάπην» για ό,τι κάνει.

Μιχάλης Λιανός

Η συζήτηση στρέφεται γύρω από το «άνοιγμα» του υπηρεσιακού φακέλου του Καρυωτάκη.

Μ.Λ.: Συνήθως τα δημοσιοϋπαλληλικά αρχεία εμφανίζουν στοιχεία της προσωπικής ζωής καθενός στις παλιότερες εποχές. Υπήρξαν τέτοια στοιχεία στο φάκελο;

Γ.Δ.: Ο,τιδήποτε υπήρχε το περιέγραψα και μερικά τα έχω αντιγράψει ακριβώς. Δεν υπάρχουν τέτοια, δεν ξέρω αν κρατούσαν τότε τέτοιου είδους στοιχεία. Εκείνο το οποίο είναι πιο κοντινό σε κείνον είναι η έκθεση που είχε γράψει ο προϊστάμενός του, που έχει περισσότερες λεπτομέρειες.

Εκείνο που μου έκανε αίσθηση στο φάκελό του ήταν ο τρόπος που είχε γράψει ο υπάλληλος το «απεβίωσε». Πρέπει να το δείτε. Είναι με κάτι αεράτα πλαγιαστά γράμματα, λες κι έγραφε «πήρε άδεια τώων ημερών». Από αυτά που είδα στα ΦΕΚ, που έχουν και άλλες μεταβολές οι οποίες δεν υπήρχαν στο φάκελο, πιστεύω ότι ίσως μερικά χαρτιά έχουν αφαιρεθεί από το φάκελο ή χαθεί. Μπορεί και να υπήρχαν τέτοια στοιχεία εκεί.

Μ.Λ.: Το συζητώ γιατί σ' εμάς στην Τράπεζα μπορεί να ψάξει κανείς παλιούς φακέλους και να βρει στοιχεία όπως «εθεάθη τότε να χαρτοπαίζει» ή διάφορα τέτοια.

Γ.Δ.: Αυτά μπορεί να μην ήταν στον επίσημο φάκελο και να τα είχανβάλει στα πειθαρχικά. Αυτά μπαίνουν αλλού, στα Ε.Π.
Μ.Α.: Και εκεί είναι στόχος να ψάξετε;

Γ.Δ.: Ναι, μήπως εκεί υπάρχει τίποτε. Πάντως δε βλέπω να προήλθε από τέτοιους λόγους κάποια τραυματική εμπειρία ή ακόμη από το ότι η Άννα Σκορδίλη παντρεύτηκε άλλον, πράγματα στα οποία πολλοί αποδίδουν την αυτοκτονία. Ο Καρυωτάκης δεν έγινε ξαφνικά απαισιόδοξος. Ήταν απαισιόδοξος, ευαίσθητος εγώ θα έλεγα, από τότε σχεδόν που γεννήθηκε. Πολύ ευαίσθητος άνθρωπος. Και όπως και η εποχή μας δε δέχεται τους ευαίσθητους, δεν τους δεχόταν και η τότε εποχή που, όπως σας είπα προηγουμένως, είναι όμοια. Εγώ είδα τόσες πολλές ομοιότητες μεταξύ της εποχής μας και της εποχής εκείνης που άρχισα να πιστεύω πως γι' αυτό κιόλας πολλοί ενδιαφέρονται σήμερα για τον Καρυωτάκη, επειδή προσεγγίζει περιοχές που και σήμερα είναι πληγές για μας. Ήταν πληγές τότε, είναι πληγές και σήμερα και αυτό το κατάλαβα όχι από την ιστορία. Όταν διαβάζει κανείς ιστορία, είναι πολύ ψυχρά τα πράγματα: ανέθηκε ο Σοφούλης, κατέθηκε ο άλλος. Ακόμα και μέσα στα ΦΕΚ – μπορείτε να φανταστείτε; – αυτά τα ψυχρά γραπτά των εφημερίδων της Κυβερνήσεως μου δίνανε μια ζωή ασπέρουσα, που ανάσαινε. Δηλαδή μπορεί να μην ήξερα ότι τώρα έχει αλλαγή κυβερνητική, γυρίζοντας όμως τα ΦΕΚ έβλεπα ολόκληρους καταλόγους απολυομένων υπαλλήλων και μετά ολόκληρους καταλόγους προσλαμβανομένων υπαλλήλων και αμέσως έλεγα: τώρα έχουμε κυβερνητική αλλαγή. Έψαχνα την ιστορία και η υπόθεσή μου επιβεβαιωνόταν.

Επίσης, μέσα από τις επιστολές, από τη δημοσιευμένη εφημερίδα την τότε, από κείμενα άλλων λογοτεχνών της εποχής που διάβασα, βγήκε μια πολύ ζωντανή για μένα ιστορία, όχι εκείνη των ιστορικών που αφαιρούν τα γεγονότα. Πιο ενδιαφέροντα ήταν τα καθημερινά γεγονότα που έχουνε σθαστεί μέσα στις εφημερίδες της εποχής: Η αυτοκτονία του τάδε ή η μόνη στήλη που έχουνε για τα βρέφη τα οποία είχαν αφαιρεθεί στο έλεος του Κυρίου ή για το δράμα της προσφυγιάς, που δεν το είχα καταλάβει στην πλήρη έκτασή του. Είχα διαβάσει για το '22 ένα σωρό πράγματα, για τη Μικρασιατική Καταστροφή, αλλά είδα ζωντανή την αντίθεση που υπήρχε μεταξύ των προσφύγων και των γηγενών. Πώς υποδεχτήκανε τους πρόσφυγες οι Έλληνες της παλιάς Ελλάδας και μόνο τότε κατάλαβα το κείμενο του Καρυωτάκη για την «προσφυγοπούλα» που έχασε το παιδί της και τη μακάριζαν οι άλλες γυναίκες γιατί μπορούσε να απαλλαγεί και να πάει να δουλέψει. Αυτό φαίνεται για κάποιον θα έλεγα επεισόδιο υπερβολικό ή σκληρό και όμως ήταν μια πραγματικότητα καθημερινή.

Μ.Α.: Την οποία αυτός έζησε από πολύ κοντά ως υπάλληλος.

Γ.Δ.: Αυτό είναι: ό,τι βίωνε ο Καρυωτάκης εκείνο έγραφε. Θα έχετε δει και πολλούς ανθρώπους σήμερα που γράφουν ποίηση ή πεζογραφία για πράγματα που δεν τα έχουν ζήσει τόσο πολύ, γι' αυτό δεν είναι και τόσο ζωντανά. Δεν υπάρχει – εγώ τουλάχιστον έτσι πιστεύω – ούτε μια γραμμή μέσα στον Καρυωτάκη που να μην έχει περάσει από μέσα του σαν τραύμα, για να τα βγάλει έξω σαν στίχο.

Μ.Α.: Ιδίως για την αυτοκτονία, εγώ πιστεύω ότι ήταν και το τελευταίο του ποίημα. Έτσι ήθελε να μας παραδοθεί. Υπάρχει μια ενότητα ανάμεσα στη ζωή και στην ποίηση που με την αυτοκτονία, πιστεύω, ολοκληρώνεται. Δηλαδή δεν ήταν μια πράξη που φρόντισε να κρατήσει έξω από την τέχνη του, αλλά συντόνισε και τα δυο, τη ζωή και την τέχνη, ώστε να συγκλίνουν σ' αυτό το τελικό σημείο. Δε νομίζω ότι μπορούμε να την αξιολογήσουμε όπως θα αξιολογούσαμε την αυτοκτονία κάποιου άλλου λογοτέχνη. Δεν πιστεύω ότι αν αυτοκτονούσε, ας πούμε, ο Σεφέρης, για τον οποίον έχουν εκφραστεί πολλές φορές απόψεις ότι είχε μια φοβερή δυσθυμία που τον βασάνιζε, ή ο Καβάφης που κι αυτός αντιμετώπισε πολλά προβλήματα σε σχέση με τη ζωή, θα ήταν το ίδιο, γιατί φρόντισαν να κρατήσουν ό,τι υπήρχε προς αυτό το πεδίο έξω από την ποίηση. Για τον Καρυωτάκη πιστεύω ότι με το ποιητικό του έργο σχεδόν ανέλαβε μια τέτοια δέσμευση.

Γ.Δ.: Σκέφτομαι καμιά φορά ότι τώρα ο Καρυωτάκης θα ήταν ογδόντα χρονών. Δεν μπορούσα να φανταστώ ότι ο άνθρωπος αυτός θα μπορούσε να γεράσει, να τα ξεπεράσει όλα αυτά τα πράγματα.

Αφού περιδιαβούμε τη σχέση του Καρυωτάκη με τον Σακελαριάδη φτάνουμε στη σφοδρή επιθυμία του να μη φύγει από την Αθήνα. Η Γ. Δάλκου επισημαίνει ότι ο Καρυωτάκης, λόγω των συχνών μεταθέσεων του πατέρα του, δεν αισθανόταν δεμένος με κάποιο τόπο.

Μ.Α.: Στην επαρχία όμως είχε την ευχέρεια να τονώσει την κοινωνική τουλάχιστον υπόστασή του, γιατί και στην Άρτα είχε αναλάβει πολύ σημαντικά καθήκοντα αλλά και γενικότερα φαντάζομαι ότι για την εποχή εκείνη θα ήταν κάτι πολύ σπουδαίο να είναι κανείς ανώτερος υπάλληλος.

Γ.Δ.: Αν ενδιέφερε τον Καρυωτάκη αυτό;

Μ.Α.: Ότι δεν τον ενδιέφερε είναι βέβαιο. Αλλά θέλω να πω ότι στον τόπο μπορούσε να είναι καλοδεχούμενος.

Γ.Δ.: Δεν εννοώ αν ήταν καλοδεχούμενος ή όχι, αλλά δε δέθηκε ποτέ μ' έναν τόπο. Ακόμη και το πατρικό του σπίτι δε νομίζω να του δημιουργούσε ποτέ κάποια νοσταλγία μέσα του, μια αγάπη, ας πούμε, διαφορετική. Πήγαινε από τον έναν τόπο σε άλλο, δε δέθηκε με κανέναν. Σε κείνους τους τόπους που πήγε, πήγε σαν υπάλληλος, δεν ήταν πια άνθρωπος του τόπου,

ήτανε αντικείμενο της κριτικής: αν πάτε τώρα στην επαρχία ούτε σεις θα μπορέσετε να ζήσετε. Η νοοτροπία της επαρχίας για έναν άνθρωπο που έχει λίγο ανοιχτό μυαλό και σήμερα είναι αποπνιχτική· γιατί συναντάει κανένας τόσους ανθρώπους στους οποίους δεν μπορεί ν' απευθυνθεί λογικά ούτε συναισθηματικά. Βρίσκεται σε κάποιο σημείο και λέει «μιλάω τώρα ελληνικά;». Δεν μπορώ να παρακολουθήσω τους συλλογισμούς που θα κάνει ο άλλος και με τους οποίους θα δικαιολογήσει ή θα στηρίξει κάτι. Μπορείτε να το φανταστείτε; Έχετε πάει καθόλου στην επαρχία;

Όσο για τη σχέση του Καρυωτάκη με τη δημοσιοϋπαλληλική ιδιότητα, νομίζω ότι δεν περίμενε κάτι από τη δημοσιοϋπαλληλική του καριέρα, παρ' όλο που μου φαίνεται ότι ήταν τυπικός υπάλληλος. Πιο πολύ στήριζε, έστω κι αν το σατυρίζει, την ύπαρξή του στην ποίηση, στη λογοτεχνία. Ήθελε σαν τέτοιο να τον αναγνωρίζουν και νομίζω ότι παλεύει πάνω σ' αυτό. Αν ήθελε να μείνει στην Αθήνα είναι επειδή τον αναγνωρίζουν όχι σαν υπάλληλο, εισηγητή και προϊστάμενο μιας υπηρεσίας, αλλά σαν ποιητή.

Μ.Λ.: Έχει αποδειχθεί κυρίως από το βιβλίο σας ότι δεν τον εμπόδισε καθόλου αυτή η σύγκρουση να σταθεί ενεργά ως υπάλληλος.

Γ.Δ.: Ναι, δεν παρέβλεπε καθόλου τα καθήκοντά του. Ίσως μάλιστα να ήθελε να τους δώσει περισσότερη ουσία και σημασία. Αυτό που γράφει για τα ορφανοτροφεία είναι βγαλμένο από τη ζωή του· οι προτάσεις που κάνει, ακόμη και στο συνδικαλισμό, πηγάζουν πιο μακριά από τα αιτήματα που είχαν όλοι οι άλλοι.

Μ.Λ.: Με καλύτερες συνθήκες οικονομικές ή κάποιες άλλες θα μπορούσε να φύγει από την υπηρεσία που πραγματικά τον βασάνιζε αλλά φαντάζομαι ότι ούτε κι αυτό το ήθελε. Είναι ένα συναίσθημα που έχω κι εγώ. Το ζήτημα δεν είναι να εγκαταλείψει κανείς, αρκετά εύκολο άλλωστε, αλλά να αλλάξει κάτι σ' ένα χώρο όπου δεν κινείται τίποτα.

Γ.Δ.: Αυτά όλα που έλεγε για την αλλαγή επαγγέλματος τα βλέπω σαν πομφόλυγες. Απλώς είναι μια στιγμή έκρηξης. Νομίζω ότι δεν σκέφτηκε ποτέ σοβαρά να εγκαταλείψει τη δουλειά του, ακριβώς επειδή είναι ένας άνθρωπος που θέλει τη σιγουριά από τη μια πλευρά. Δεν είναι απ' αυτούς που διακινδυνεύουν κάτι, είναι εντελώς αντίθετος από την Πολυδούρη. Η Πολυδούρη τα παρατάει, σηκώνεται και φεύγει. Δε θα το έκανε ποτέ αυτό ο Καρυωτάκης, γιατί, ακόμη και τότε που είναι στο Παρίσι, τόσο μακριά από την Ελλάδα, εκείνο που τον ενδιαφέρει είναι τι γίνεται με την υπηρεσία. Δε θέλησε να γίνει σωφέρ. Δεν κάνει τέτοια πράγματα αυτός. Απλώς τα λέει σε μια στιγμή που έχει φορτιστεί πολύ, όπως λέμε πολλές φορές μεγάλες κουβέντες στη ζωή: «Α, θα τα παρατήσω, δεν αντέχω πια» και τέτοια, αλλά δεν ήταν ο άνθρωπος των ριζικών λύσεων. Η αυτοκτονία μπορεί να είναι αντικειμενικά μια ριζική λύση, αλλά δεν ερμηνεύεται έτσι στον Καρυωτάκη. Τη βλέπτε σαν συνέχεια της ζωής του. Λέμε ότι εκείνος που αυτοκτονεί είναι πολύ δυνατός για να πάρει μια τέτοια απόφαση. Δεν είναι αυτό το είδους η δύναμη που έχει ο Καρυωτάκης εκείνη την ώρα.

Δε νομίζω ότι δε θα μπορούσε να εγκαταλείψει την υπηρεσία του για οικονομικούς λόγους. Κάπου έχει γραφτεί ότι δεν μπορούσε να τον στηρίξει η οικογένειά του. Νομίζω ότι ο πατέρας του θα τον βοηθούσε να βρει λύση οικονομική, απλώς εκείνος δεν είναι άνθρωπος που παίρνει μια ηρωική απόφαση: «θα τα παρατήσω». Ήθελε να έχει ένα υπόβαθρο, μια μόνιμη κατάσταση στην οποία να μπορεί να στηριχθεί, και νομίζω ότι έτσι όπως τον βλέπω δε θα παραιτιόταν από την υπηρεσία για να κάνει κάτι άλλο ίσως. Εμένα θα μου άρεσε αυτό που έλεγε κάποτε, ν' ασχοληθεί με την εκπαίδευση ή το ότι γράφτηκε στη φιλολογία και του άρεσε κιόλας. Έχω μια αμυδρή διαίσθηση πως αν ασχολιόταν μ' αυτό τον τομέα δε θα 'φτανε εκεί που έφτασε, γιατί η εκπαίδευση θα του έδινε πολλά πράγματα από κείνα που αναζητούσε. Θα μπορούσε δηλαδή να εκφράσει περισσότερο αυτό που είχε μέσα του. Ξέρετε ποιο είναι το θετικό που βλέπω εγώ στην εκπαίδευση; Ότι μπορείς να κάνεις ανακοίνωση σε ανθρώπους, ακροατήριο που το έχεις μόνιμα μπροστά σου, για ό,τιδήποτε που την προηγούμενη μέρα ή τη μέρα εκείνη σ' έχει επηρεάσει. Το λες και φεύγει το βάρος.

Μ.Λ.: Στη δημοσιοϋπαλληλική ζωή, ότι δε φεύγει το βάρος είναι βέβαιο. Δεν μπορείς να μιλήσεις για τίποτα εκτός αν μιλάς όπως μιλούν οι άλλοι. Υπάρχει ένα κλίμα ομοιογένειας στο οποίο είναι κανείς καταδικασμένος.

Ο Καρυωτάκης αυτό το ένιωθε πιστεύω έντονα και πρέπει να βάρυνε στην όποια σχέση του με τους συναδέλφους.

Γ.Δ.: Πράγματι, όταν ασχολείται με το συνδικαλισμό όλους τους υπαλλήλους γενικά τους βλέπει σαν συναδέλφους, αδελφούς σχεδόν, και τους εκφράζει. Όταν όμως πρόκειται για ειδικές περιπτώσεις δε βλέπει να υπάρχει αυτή η σχέση, η διαπροσωπική σχέση, με κάποιους συγκεκριμένους υπαλλήλους με τους οποίους τα βρήκε.

Μ.Λ.: Αυτό άλλωστε είναι και το ψυχολογικό, με την έννοια ότι ένας άνθρωπος που ζητά μια επαφή απογοητεύεται από μεμονωμένους ανθρώπους, αλλά ο λόγος για τον οποίο αναζητά την επαφή, δηλ. η ευαισθησία, είναι η αγάπη του προς τους ανθρώπους· και δεν είναι καθόλου μονόδρομη αυτή η ερμηνεία.

Γ.Δ.: Επιπλέον γιατί ήταν και απόλυτος ο Καρυωτάκης, όπως όλοι οι άνθρωποι του τύπου του. Δεν μπορούν να συγχωρήσουν δηλαδή ορισμένες παρασπονδίες που συμβαίνουν στη ζωή και απαιτούν ψυχραιμία. Ο Καρυωτάκης ήταν ή του ύψους ή του βάθους και για τον εαυτό του. Ήταν σκληρός σ' αυτό το σημείο νομίζω.

Μ.Λ.: Πώς βλέπετε τη σταδιοδρομία του γι' αυτό το μικρό διάστημα; Τι προσιώνιζε αυτή η σταδιοδρομία για ένα δημόσιο υπάλληλο;

Γ.Δ.: Τότε που μπήκε φαινόταν πως η σταδιοδρομία του θα ήταν λαμπρή, γιατί μέχρι τότε οι δημόσιοι υπάλληλοι είχαν μια πολύ μεγάλη θέση μέσα στην ελληνική κοινωνία, αλλά έτυχε στην περίπτωση που είχαν αλλάξει τα πράγματα, δηλαδή μπαίνανε περισσότεροι στη δημοσιοϋπαλληλική τάξη που οργανώνεται διαφορετικά με την επέκταση των ορίων του ελληνικού κράτους. Κι αυτό που πίστευε πως θα βρει εκεί, τουλάχιστον μια εξέλιξη σημαντική, δε το βρίσκει αυτή την περίοδο. Γι' αυτό κιόλας οι δημόσιοι υπάλληλοι αρχίζουν αγώνες που ούτε μπορούσαν να τους φανταστούν προηγουμένως. Εννοώ τις παράνομες απεργίες με τις οποίες αντέδρασαν στην υποβάθμιση της θέσης τους.

Μ.Λ.: Η υποβάθμιση αυτή συνίστατο σε μείωση των οικονομικών απολαβών μόνο;

Γ.Δ.: Και σε οικονομικές. Για να επιστρέψω όμως στον Καρυωτάκη, δε νομίζω ότι δίνει τόση σημασία όση του αποδίδουν στις αποδοχές. Κυρίως τον ενοχλεί ότι δεν είχε πια πρωτοбуλιά. Και φαίνεται αυτό και από τα κείμενά του, κυρίως τα λογοτεχνικά. Στον «Καλό υπάλληλο» π.χ. φαίνεται ότι εκείνο που τον ενοχλεί είναι η ψυχρότητα που υπάρχει στις σχέσεις μεταξύ προϊσταμένων και υφισταμένων. Αυτή η οργάνωση δεν του αρέσει, και το δεύτερο είναι ότι δε χωράει μέσα στη δημοσιοϋπαλ-

ληλία το προσωπικό ύφος. Φαίνεται ότι στις προηγούμενες γενιές των δημοσίων υπαλλήλων υπήρχε δυνατότητα μιας πρωτοβουλίας και μιας διεξόδου, προσωπικής πια, μέσα από τη δουλειά.

- Ο Καρυωτάκης θα είχε πρώτα - πρώτα το παράδειγμα του πατέρα του. Και ο αδελφός του σε τράπεζα δούλευε, ήταν και κείνος υπάλληλος. Δηλαδή η έμμεση εμπειρία του, φαντάζομαι, θα του έχει δείξει ότι έτσι ανοίγεται ίσως πεδίο λαμπρό.

Μ.Λ.: Συμβαίνει όμως οι άνθρωποι να αντιμετωπίζουν διαφορετικά τα πράγματα. Και σήμερα ακόμη μπορεί να βρει κανείς υπαλλήλους οι οποίοι αισθάνονται ασφαλείς και, έχοντας μια μάλλον καλή θέση, υποστηρίζουν ότι η απασχόλησή τους είναι θαυμάσια. Αυτό ανέναν άνθρωπος σαν τον Καρυωτάκη σήμερα το λάβει υπόψη του, θα καταλήξει μάλλον σ' αυτή τη σύγκρουση που κατέληξε ο Καρυωτάκης.

Γ.Δ.: Νομίζω ότι σήμερα δεν έχει κανένας ψευδαισθήσεις για το τι θα βρει μέσα στο δημοσιοϋπαλληλικό κλάδο, ενώ τότε ο κλάδος αυτός εμφανιζόταν πολύ ελκυστικός για πολλούς ανθρώπους σαν τον Καρυωτάκη που θα είχαν ίσως φιλοδοξίες.

Μ.Λ.: Πιστεύετε ότι είχε πραγματικά φιλοδοξίες;

Γ.Δ.: Ναι. Νομίζω πως είχε. Αυτό που είπα προηγουμένως: δηλαδή ότι περίμενε πως εκεί θα εκφραστεί μέσα απ' τη δουλειά του. Εκτός από την ποίηση βέβαια, που πολύ λίγοι θα τη διάβαζαν, νομίζω ότι τον ενδιέφερε να ανακατευθεί με την κοινωνία. Παρ' όλο που ήταν κλειστός τύπος, είχε τέτοιες φιλοδοξίες, να μη μείνει δηλαδή ένας υπάλληλος που θα ήταν κρυμμένος πίσω από τα γραφεία για να τελειώσει έτσι η ζωή του. Και αυτό προκύπτει από την ανάμιξή του. Κάθε φορά με κάτι ανακατευότανε παρ' όλο που απογοητευότανε πολύ εύκολα. Συνήθως αυτοί οι άνθρωποι απογοητεύονται πολύ εύκολα. Όταν βρεθούν μπροστά στην πραγματικότητα, ανακαλύπτουν ότι τη φαντάζονταν κάπως διαφορετική.

Μ.Λ.: Με το δικό σας βιβλίο νομίζω ότι δόθηκε η χαρακτηριστική βολή στο μύθο του μισογύνι και μισανθρώπου και ίσως του παθολογικού Καρυωτάκη. Θα πρέπει να εγκαταλείψουμε αυτή την άποψη, αν ήταν άποψη στηριγμένη σε στοιχεία, ότι ήταν ένας άνθρωπος, ας πούμε, αυτοέγκλειστος, χαρακτηρισμό που τον γνωρίζουμε από σας; Μήπως έχουμε να κάνουμε μ' έναν άνθρωπο που ήταν πολύ ενεργός κοινωνικά;

Γ.Δ.: Πολύ ενεργό δε θα τον έλεγα. Από χαρακτήρα μπορώ να πω ότι είχε την τάση να μην εκδηλώνεται ακόμη και στους πιο κοντινούς ανθρώπους. Αλλά είναι γεγονός ότι, έστω και αυτές τις εγγενείς αδυναμίες, αν τις είχε από χαρακτήρα, προσπάθησε να τις ξεπεράσει και στο βιβλίο αναφέρω τρεις περιπτώσεις όπου φαίνεται, τουλάχιστον από τα στοιχεία που έχω, ότι προσπάθησε ν' ανακατευθεί κάπως με τα κοινωνικά και πολιτικά δρώμενα της εποχής του, εκτός από τα λογοτεχνικά βέβαια.

Το πρώτο είναι με τη Φοιτητική Φάλαγγα που απογοητεύτηκε πολύ εύκολα, ίσως επειδή είδε την κατάσταση που επικρατούσε. Ότι δηλαδή δε γινόταν όλη αυτή η οργάνωση για να υπερασπιστεί τα όσια και τα ιερά της πατρίδας, αλλά κομματικά θέματα.

Το δεύτερο ήταν στο περιοδικό «Εμείς», όπου προσπαθούσε μια ομάδα αγνώστων κυρίως λογοτεχνών να σπάσει το κατεστημένο που υπήρχε την εποχή εκείνη; και αυτό πάλι ήτανε κάτι που έζησε πολύ λίγο. Λίγα τεύχη του περιοδικού εκδόθηκαν και από εκεί πέρα θα πρέπει να απογοητεύτηκε. Εύκολα εξάλλου φαίνεται πως ήταν ένα συνονθύλευμα ανθρώπων. Δηλαδή, δεν υπήρχαν βασικές αρχές πάνω στις οποίες στηριζόταν, γιατί το να είσαι αρνητικός μόνο προς μια κατάσταση δε φτάνει για να δημιουργήσει κάτι.

Το τελευταίο ήταν η ανάμιξή του στο συνδικαλισμό. Εκεί μπορεί να ανακατευτεί και για προσωπικούς λόγους, εφ' όσον είναι η περίοδος που φτάνει πια σε κάποια οξέτητα και του έρχεται η πρώτη τιμωρία από τη Διοίκηση. Από αυτά που λέει ο Τεύκρος Ανθίας, ότι δηλαδή «ελπίζαμε τον Καρυωτάκη να τον δούμε μέσα στις γραμμές των αγωνιστών λογοτεχνών» προκύπτει ότι είχαν προηγηθεί συζητήσεις όπου είχε δείξει κάποια δείγματα αγωνιστικότητας, αντίθεσης προς την επικρατούσα κατάσταση και φαινόταν πια σαν κατάληξη, για κείνους τους ανθρώπους τουλάχιστον φυσιολογική, το να θέλει ο Καρυωτάκης να εκφραστεί έτσι. Τον θέλανε βέβαια περισσότερο αγωνιστή και δραστήριο, να γίνει ακόμη και εργάτης. Τώρα δεν ξέρω αν πρέπει να συζητήσουμε για το συνδικαλισμό από και εκεί πέρα.

Μ.Λ.: Όσο το δυνατόν. Αυτό το θέμα πρέπει να το εξαντλήσουμε. Θα ενδιαφέρει πολύ το κοινό μας.

Γ.Δ.: Νομίζω ότι τα πράγματα πρώτα αποδείχνουν ότι δεν ήταν αυτοέγκλειστος ή τουλάχιστον προσπάθησε να ξεπεράσει τις αδυναμίες που είχε. Ο συνδικαλισμός πάλι ήταν ένα πεδίο δράσης που του συσσωρεύσε απογοήτευση. Δεν ασχολήθηκε πάρα πολύ. Ήταν ένα διάστημα ενός μηνός, ενάμιση. Δε θυμάμαι καλά πόσο ήταν.

Μ.Λ.: Πώς ενεπλάκη σ' αυτή τη συνδικαλιστική διεκδίκηση;

Γ.Δ.: Πρώτα - πρώτα ήταν η πρώτη φορά που οι δημόσιοι υπάλληλοι κάνανε συνδικαλιστικό όργανο. Οι κατώτεροι είχαν ήδη δημιουργήσει συνδικαλιστικό όργανο από πριν και είχαν δείξει μια αγωνιστικότητα. Αλλά φαίνεται ότι είχαν φτάσει σε μια κατάσταση και οι ανώτεροι υπάλληλοι που θα 'πρεπε να υπερασπιστούν τα δίκαιά τους οργανωμένα. Στις πρώτες εκλογές που γίνανε, ο Καρυωτάκης εκλέγεται μέσα από το Υπουργείο Πρόνοιας; και μετά, όταν κάνανε το συντονιστικό, ας πούμε, όργανο απ' όλα τα υπουργεία, τον θάζουν γενικό γραμματέα, που σημαίνει πως είχε μεταξύ των συναδέλφων του κάποια αίγλη είτε σαν ποιητής είτε σαν αγωνιστής. Δεν ξέρω αν τον γνώριζαν τόσο καλά ώστε να τον ψηφίσουν για γενικό γραμματέα.

Μ.Λ.: Δεν έρχεται όμως αυτό σε αντίθεση με την εικόνα που έχουμε μέχρι τώρα, ότι ήταν άνθρωπος που ακόμη και στο γραφείο δε μιλούσε πολύ με τους συναδέλφους του, δεν είχε φίλιες μαζί τους, δεν είναι λίγο περίεργο αυτό; Γιατί συνήθως συνδι-

καλιστές εκλέγονται άνθρωποι – και μιλάω βέβαια για τις πρωτογενείς μορφές του συνδικαλισμού και όχι όταν υπάρχει κομματική γραμμή, όπως γίνεται σήμερα – οι οποίοι είναι αρεστοί και ως προς τις πεποιθήσεις και ως προς τον τρόπο ζωής στους συναδέλφους τους.

Γ.Δ.: Δε θα πρέπει να πάρουμε τα ίδια μέτρα και σταθμά, απ' ό,τι καταλαβαίνω, για την εποχή εκείνη. Βλέπω ότι εκλέγονται άνθρωποι οι οποίοι από την πρώτη στιγμή, όταν πρόκειται να συγκληθεί, ας πούμε, η συνέλευση για να εκλέξουν τους επικεφαλής, ήδη παρασπονδούν.

Μ.Λ.: Και βλέπουμε τον Καρυωτάκη να συντάσσει κείμενα συνδικαλιστικά, για τα οποία δεν έχουμε οποιοδήποτε είδος μαρτυρίας, σχετικά με το πώς τα υποδέχτηκαν οι δημόσιοι υπάλληλοι και το κοινό;

Γ.Δ.: Το συνδικαλιστικό όργανο των δημοσίων υπαλλήλων φαίνεται πως στον Καρυωτάκη ίσως βρήκε τον άνθρωπο που μπορεί να εκφράσει αυτή τη γενική εικόνα που επικρατεί· θα πρέπει να πω εδώ ότι οι δημόσιοι υπάλληλοι τότε συγχωρούν και κείμενα ή φράσεις να περνάν μέσα από τις ανακοινώσεις τους, οι οποίες σήμερα δε θα ήταν ίσως ανεκτές. Υπάρχει αυτό το τυπικό ή το ξερό στις σημερινές ανακοινώσεις. Ο Καρυωτάκης περνάει δηλαδή και ποιητική χροιά στις ανακοινώσεις όπως το λέει ο Σαββίδης. Χρησιμοποιούνται μεταφορές όπως το ότι η απεργία δεν μπορεί να είναι νόμιμη ή παράνομη αλλά γεννιέται όπως η καταιγίδα όταν συσσωρεύονται τα σύννεφα.

Μ.Λ.: Γι' αυτό το κείμενο εσείς τι πιστεύετε; Πραγματικά οι αναφορές αυτές, και ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζονται, φανερώνουν κάποιον ο οποίος έχει μια κλίση λογοτεχνική. Είναι συμβατές με τη γλώσσα, με το λόγο του Καρυωτάκη τον ποιητικό, και από την άλλη πλευρά πιστεύω ότι φανερώνουν και κάποιον ο οποίος έχει νομική παιδεία.

Γ.Δ.: Νομίζω ότι έχει δίκιο ο Σαββίδης που λέει ότι είναι του Καρυωτάκη αυτά, γιατί φαίνεται ότι το διάστημα που γράφτηκε αυτή η ανακοίνωση έχει μπει με όλες τις δυνάμεις του στον αγώνα. Εγώ τον βλέπω σχεδόν πίσω από κάθε γραπτή έκφραση, όχι ενέργεια.

Μ.Λ.: Έτσι φαίνεται να έχουμε μια εικόνα ενός ανθρώπου ο οποίος είναι μαχητής πάνω-κάτω.

Γ.Δ.: Νομίζω ότι υπερακοντίζει πια και τους άλλους. Υπάρχουν και άλλοι συνδικαλιστές, αλλά όχι στο χώρο το δικό του, απ' ό,τι διάβαζα. Στο χώρο της εκπαίδευσης, διώκονται – δε θυμάμαι αν φυλακίστηκε κιόλας κάποιος τότε – πολύ πιο άγρια απ' ό,τι ο Καρυωτάκης. Αλλά στο χώρο το δικό του, και ειδικά στο Υπουργείο Κοινωνικής Πρόνοιας, δε βλέπω κανέναν – τουλάχιστον σ' αυτά που διάβασα – να είναι τόσο μαχητής όσο ο Καρυωτάκης. Ο Καρυωτάκης, όταν πάει στον υπουργό για να συζητήσει το θέμα της απόσπασης ή μετάθεσής του, είναι δηκτικότατος. Το κείμενο δεν έχει σωθεί βέβαια, αλλά φαίνεται από την κατάληξη της υπόθεσης. Ο υπουργός ανανεώνει το θυμό που είχε εναντίον του, επειδή δεν έχει αναλάβει κανένας άλλος τόσο μεγάλη πρωτοβουλία. Όλες οι υποψίες, ακόμη κι αν δεν ήταν ο Καρυωτάκης υπεύθυνος για κάτι, πέφτουν απάνω του.

Το σπίτι που γεννήθηκε ο Κ. Καρυωτάκης στις 30.9.1897.

Σύμφωνα με τις κατηγορίες, εκείνος κινεί τα νήματα και εκείνος έχει δώσει στη δημοσιότητα τα επιβαρυντικά στοιχεία για το Υπουργείο Πρόνοιας.

Μ.Λ.: Αυτή την πράξη πώς τη βλέπετε για τον Καρυωτάκη; Είναι βέβαιο ότι θα τον φέρει σε αντιπαράθεση με τον Υπουργό. Προκαλεί τη μοίρα του και απ' την άλλη πλευρά είναι πάρα πολύ εύκολο να καταλάβει κανείς πώς μπορεί να τον αντιμετωπίσει. Όλοι το ήξεραν ότι η απομάκρυνση από την Αθήνα θα του ήταν αβάσταχτη. Δεν είναι μια ενσυνείδητη διακινδύνευση αυτή;

Γ.Δ.: Ναι, βέβαια. Αυτό με έλκει στον Καρυωτάκη: το ότι δεν προσπαθεί να συμβιβαστεί όταν τον ενοχλεί κάτι. Εκφράζεται απόλυτα και μ' όλη τη ζέση της καρδιάς του. Βέβαια, πολύ εύκολα, μετά τα πρώτα κτυπήματα, απογοητεύεται. Συμπαράλυσζαι.

Μ.Λ.: Και περνάμε στις τελευταίες μέρες της ζωής του και τελευταίες, βέβαια, δημοσιοϋπαλληλικές μέρες· στην Πρέβεζα, όπου το κλίμα είναι εντελώς άγονο, και αποδεικνύεται πολύ πετυχημένη τελικά η κίνηση να σταλεί εκεί. Πολύ μικρή αξία έχει βέβαια η εργώτηση που θα κάνω τώρα, αλλά πολλές φορές έχει τεθεί και πάρα πολύ απασχόλησε, φαντάζομαι, αρκετούς αναγνώστες του Καρυωτάκη. Εάν είχε γλυτώσει την απόσπαση στην Πρέβεζα, πιστεύετε ότι θάχαμε κάτι διαφορετικό, μια διαφορετική εξέλιξη στο ζήτημα, τουλάχιστον πρόσκαιρα;

Γ.Δ.: Μπορεί να παρατεινόταν κατά τι η ζωή του. Δεν ξέρω. Πάντως εκεί κλείστηκε πια. Δεν είχε ούτε την ανάσα των συντροφιών, των καλλιτεχνικών – φιλολογικών που είχε στην Αθήνα. Η Πρέβεζα πρέπει να ήταν η τελευταία σταγόνα στο ποτήρι.

Μ.Λ.: Τα καθήκοντά του συνεχίζουν να είναι τα ίδια στην Πρέβεζα ή ήταν πιασματικά στην πραγματικότητα;

Γ.Δ.: Στην Πρέβεζα θα πρέπει ν' ασχολείται με πολλούς τομείς, γιατί στο Υπουργείο δεν υπάρχει διαχωρισμός των υπηρεσιών. Αλλά φαίνεται πως η Πρέβεζα, όπως είπατε προηγουμένως, ήταν η πιο κατάλληλη θέση για να τον τιμωρήσουν μ' αυτή τη μετάθεση. Η πρόσβαση ήταν πολύ δύσκολη την εποχή εκείνη, ήταν σαν να βρισκόταν σ' έρημο σχεδόν, μακριά από τον κόσμο. Εκεί η ερημιά του είναι απόλυτη. Σηκώνεται, πηγαίνει πάνω στο κάστρο, κάνει νευρικές βόλτες κάτω στην παραλία. Ούτε η θάλασσα τον γαληνεύει πια. Στην Πάτρα του έδινε κάποια ανάσα, την έβλεπε σαν ένα δρόμο ελευθερίας. Εδώ ακόμη και η θάλασσα είναι κάτι που τον στενεύει, που τον απομονώνει από τον κόσμο.

Μ.Λ.: Έχετε επισκεφθεί το σπίτι που έμενε;

Γ.Δ.: Είχα πάει· ζήτησα κάποιες πληροφορίες που πολύ δύσκολα τις έβρισκα.

Μ.Λ.: Πάρα πολύ δύσκολα. Εμένα μου είπαν: «τι τον θέλεις αυτό τον τρελό;». Έχουν φτιάξει ένα δρόμο βέβαια προς τιμήν του και η γωνία του σπιτιού είναι, δεν ξέρω αν ήταν τα ίδια ονόματα τότε, Βασ. Γεωργίου και Δαρδανελίων. Δεν ξέρω αν θυμάμαι καλά, κάπως έτσι.

Γ.Δ.: Μεγάλοι δρόμοι!

Μ.Λ.: Μεγάλα τα ονόματά τους. Είναι, πραγματικά. Ενώ σήμερα φαίνεται κάπως συμπαθητικά να μένει κανείς εκεί, τότε πρέπει να ήταν ειλικρινά ασφυκτική η θέση στην οποία έμενε κι ό,τι έβλεπε από το παράθυρό του.

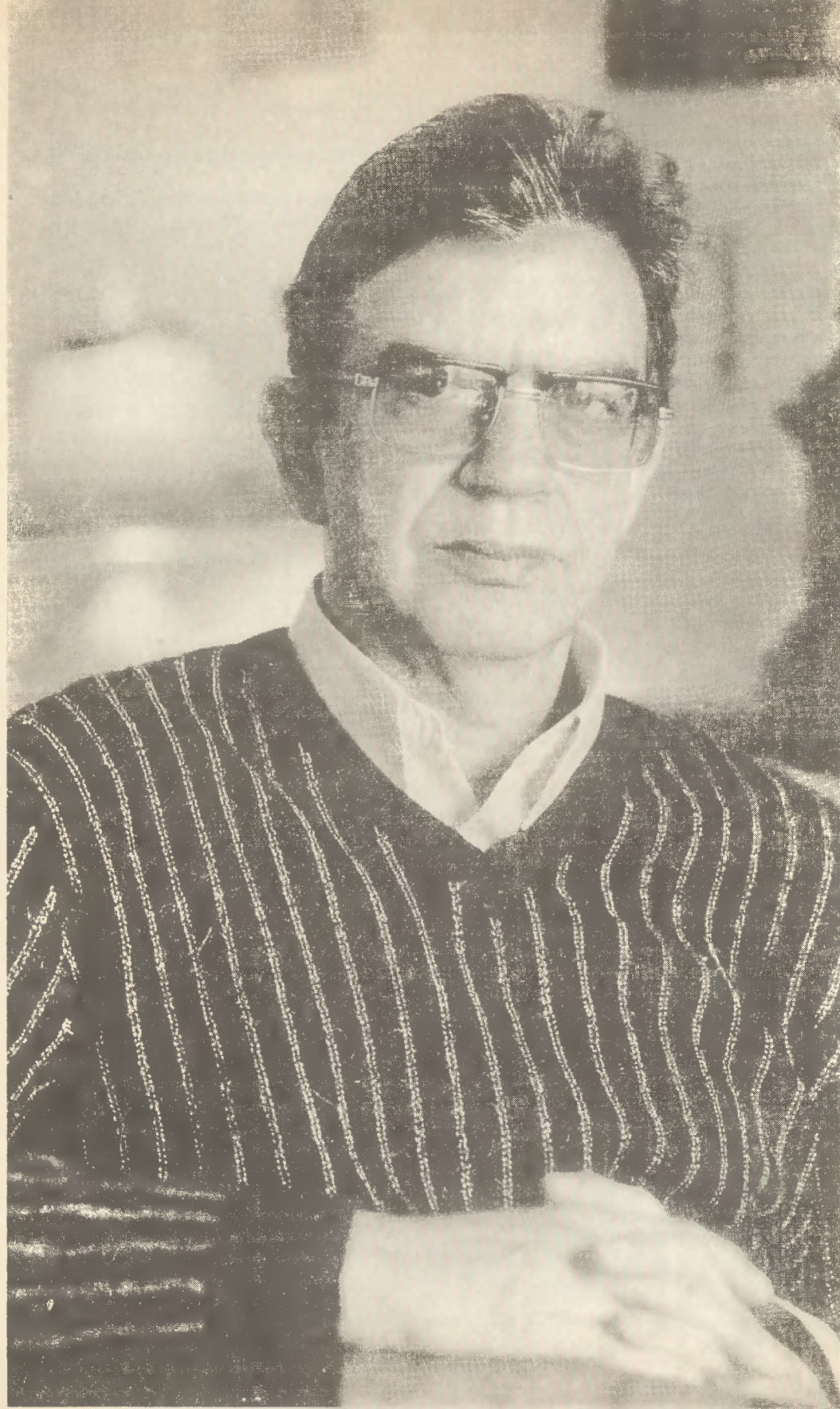

ΤΟ ΑΝΩΤΕΡΟ ΒΡΑΒΕΙΟ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΓΙΑ ΔΕΥΤΕΡΗ ΦΟΡΑ ΣΤΟ ΣΥΝΑΔΕΛΦΟ ΤΑΚΗ ΧΑΤΖΗΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ

Στις 29 Δεκεμβρίου 1989 η Ακαδημία Αθηνών στην πανηγυρική συνεδρία της απένειμε για το '89 το ανώτερο βραβείο της, το «Βραβείο Ουράνην», στο διακεκριμένο λογοτέχνη και συνάδελφο **Τάκη Χατζηαναγνωστού** για το τελευταίο μυθιστόρημά του «Ένα νησί ταξιδεύει».

Ας ακούσουμε όμως τι δήλωσε σε πρόσφατη συνέντευξή του στην εφημερίδα «ΤΑ ΝΕΑ» για τα προβλήματα που αντιμετώπιζε στην αρχή της συγγραφικής του καριέρας:

«Έκλεβα από το χρόνο. Τα περιθώρια ήταν στενά. Δεν υπήρχαν ωράρια. Νύχτα και αχάραγα το πρωί δούλευα το πρώτο μου μυθιστόρημα, τη «Ζωή». Τα μαθηματικά όμως και η τραπεζική σκέπη με βοήθησαν να εξισορροπήσω τη σκέπη μου και να μεθοδεύω τη δουλειά μου στη σύνδεση κυρίως των μυθιστορημάτων, που είναι ένα εξαιρετικά δύσκολο είδος».

ΜΕΝΗΣ ΚΟΥΜΑΝΤΑΡΕΑΣ

Στις έννοιες «υπάλληλος» και «λογοτεχνία» έχουμε λίγο-πολύ δώσει τις ερμηνείες μας, ανάλογα με τις βιωματικές μας εμπειρίες. Εδώ, το θέμα μας είναι τι μπορεί να συμβαίνει, όταν ένας άνθρωπος συνηθισμένος στο ωράριο και στη λιτότητα αποδεικνύει στην πράξη κι επί σειρά ετών όχι μόνο την ενασχόλησή του, αλλά και τη δυναμική του παρουσία στη Λογοτεχνία, πεδίο πνευματικής δράσεως χωρίς προθεσμίες και - αν όχι τίποτα άλλο - πληθωρικό σε ιδέες και συναισθήματα.

Οι μέχρι τώρα προκαταλήψεις μας ως επαρκών αναγνωστών απαιτούν άβατο το λογοτεχνικό εργαστήρι, μυστικές και απόμακρες όλες τις αλχημικές διαδικασίες που έχουν ως αποτέλεσμα την έμπνευση, τη λεξικοποίησή της και τέλος τη συγγραφική ή ποιητική δημιουργία.

Στην περίπτωση του Μένη Κουμαντάρεα, από την οπτική γωνία που θεωρούμε το έργο του, τα όρια αυτοκαταργούνται και είναι επιτρεπτό ν' αναζητήσουμε πώς και κατά πόσο ο υπάλληλος, έχοντας πολύ στενά χρονικά όρια και μισθό, επηρεάζει το συγγραφέα, ο οποίος σπάνια βγάζει ένα μισθό και δεν αντιμετωπίζει πρόβλημα ελεύθερου χρόνου.

Είναι δεδομένο ότι κανείς δεν υποφέρει περισσότερο από τον ίδιο το συγγραφέα, όταν αναγκάζεται να περιορίζεται σε μια πολύ συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα. Όσο η εμβριθεία και η ευαισθητοποίησή του αυξάνονται τόσο πιο ευδιάκριτη γίνεται η κάθε είδους επιρροή της καθημερινότητάς του, την οποία υγώνει στο επίπεδο της Λογοτεχνίας.

Ποιον εργαζόμενο δεν απασχολεί η μετάβαση από το σπίτι του στο γραφείο και ο γυρισμός του σ' αυτό. Το τρένο και τα δρομολόγια γίνονται απαραίτητα στοιχεία καθώς είναι πολλές φορές το σκηνικό στο οποίο εκτυλίσσεται η δράση των ηρώων του.

Στην «ΚΥΡΙΑ ΚΟΥΛΑ», το μεταφορικό μέσο παίζει αποφασιστικά έναν από τους κύριους ρόλους. «Έπρεπε απαραίτητα το πρωί να μπει στο τρένο, να ταξιδέψει...», «Από μικρή είχε μάθει να κρατάει το ύψος που επιβάλλεται σε μια γυναίκα όταν ταξιδεύει μόνη. Να πνίγει κάθε εκδήλωση, χαρά ή λύπη, που θα μπορούσε να προδώσει τα αισθήματά της».

Το μέσο μεταφοράς ορίζει και τις ώρες της ημέρας.

«Το τρένο γεμάτο το πρωί...», «μέσα στο απογευματινό τρένο», «Ευτυχία, τι όνομα σπάνιο... κι έτρεξε να προλάβει το τελευταίο τρένο» («Το Κουρείο»). Το «δρομολόγιο» χρησιμοποιείται μεταφορικά για να υποδηλώσει την πλήξη και τη συνήθεια του ήρωα στην άχαρη ζωή του. «Σιγά-σιγά είχε αφεθεί, γίνει ένα με τα χαρτιά του, τα δρομολόγια των τρένων...», «Σπίτι, γραφείο, λέσχη· φίλοι, γυναίκες, λεφτά. Ένα δρομολόγιο άτεγκτο· μια ζωή χωρίς λόγο, χωρίς προοπτική». («Το Κουρείο»).

Στο «ΣΕΡΑΦΕΙΜ ΚΑΙ ΧΕΡΟΥΒΕΙΜ», ένα σπονδυλωτό βιβλίο αποτελούμενο από 10 νοβέλες, οι ομώνυμοι ήρωες είναι ελεγκτές εισπηριών στα τρένα. Στη νοβέλα με τον τίτλο «ΕΒΡΑΙΑ», ο νεαρός την κυνηγάει περίπου σαν χίμαιρα μέσα στον ηλεκτρικό σταθμό της Ομόνοιας. Στη «ΦΑΝΕΛΛΑ ΜΕ ΤΟ 9», ο Μπιλ κάθεται συχνά κυτώντας τα τρένα και μετρώντας τη ζωή του με τον ήχο τους πάνω στις ράγες.

Κάποιοι που περνά τις ώρες της μέρας του συναλλασσόμενος με κόσμο, δίνοντας και παίρνοντας χαρτιά, είναι φυσικό να κάνουν εύστοχες παρατηρήσεις για τα ρούχα και την εμφάνισή τους ως μοναδικά στοιχεία για μια αμυδρή γνώση της ταυτότητάς τους: «έμπαινε σέρνοντας ένα γκρίζο πανωφόρι, μακρύ και άχαρο, περασμένης μόδας, που έμοιαζε με χλαίνη. Αυτό το ρούχο, σε αντίθεση με τα άλλα, της πρόσδετε χρόνια». («Η ΚΥΡΙΑ ΚΟΥΛΑ»). «Ήταν ένα φόρεμα που είχε φορεθεί χωρίς αγωνίες και κόπους και που δεν ήθελε να συντηρήσει τίποτα, μα ούτε είχε και τίποτα να κρύψει». («Ο ΩΡΑΙΟΣ ΛΟΧΑΓΟΣ»).

Αναπόσπαστα στοιχεία της υπαλληλικής εργασίας είναι η σωρεία των χαρτιών, των φακέλων, των αριθμών, ο συνωστισμός των ανθρώπων που πρέπει να εξυπηρετηθούν. Η προσωπική σχέση που αποκτά ο εργαζόμενος μαζί τους λειτουργεί πολλαπλά, άλλοτε σαν άλλοθι, άλλοτε σπίνει ανάκτορο φυγής από την τρέχουσα επώδυνη πραγματικότητα, και τότε-πότε φανερώνεται ως καταπιεστικό σύνδρομο.

«Την άλλη μέρα ξανά δουλειά. Σκυμμένη στο γραφείο, δεν είχε μάτια παρά μόνο για τα κατάστιχα και τους αριθμούς της. Οποιαδήποτε άλλη σκέψη φάνταζε περιττή. Η μέρα πέρασε χωρίς να το καταλάβει».

«...Γρήγορα αφοσιώθηκε στα βιβλία της. Μιας μέρας καδυστέρηση μπορούσε να γίνει αισθητή. Μα η πείρα της δεν άφηνε κάτι τέτοια να την πτοούν. Καμιά φορά κι η ίδια απορούσε με το απόδεμα δέλησης που αντιλούσε μέσα της, σαν πολύτιμο ορυκτό». («Η ΚΥΡΙΑ ΚΟΥΛΑ»)

«Την άλλη μέρα το πρωί, μια στίβα έγγραφα πάνω στο γραφείο του τον απορρόφησε: ξέχασε όλα τα άλλα, τον ίδιο τον εαυτό του. Είχαν την ιδιότητα οι αριθμοί να γίνονται σπρόβιλοι και μέσα στη δίνη τους να τον παρασύρουν».

«"Κι αύριο γραφείο"» υιθύρισε στο κρεβάτι του πριν κοιμηθεί. Είχε συμβιβάσει, συνθηκολογήσει με τη δουλειά του. Στο κάτω-κάτω, σκεφτόταν, οι αριθμοί έχουν κι αυτοί ένα λόγο υπάρξεως, μια γοητεία αστρονομική. Αρκεί να τοις αντιμετώπιζε με κάποια κατανόηση, να τους έδειχνε λίγο ενδιαφέρον - τότε κι αυτοί μπορούσαν να τον ανταμείβουν».

«Ήθελε τώρα να διώξει τους αριθμούς, τις καρτέλες από εμπρός του» συστήματα, κοστολόγια, πελάτες στοιχείων να του μισαλό του».

«Τα πρωινά στο γραφείο δεν έβρισκε ησυχία. Πάνω στη βράση της δουλειάς, το έσκαγε και γύριζε τα καταστίματα σαν το ρεμάλι».

«Κι αυτοί οι αριθμοί ήταν σαν να τον κυνηγούσαν». («ΤΟ ΚΟΥΡΕΙΟ»).

«Κι εγώ, είπε η Κούλα, θα 'δela αν ήταν δυνατόν να μην πήγαινα αύριο στο γραφείο» περίεργο πράγμα, πρώτη μου φορά νοιώθω έτσι». («Η ΚΥΡΙΑ ΚΟΥΛΑ»).

Εύλογα προκύπτει το ερώτημα αν είναι πάντα επώδυνο ή ασφυκτικό αυτό το συγκεκριμένο είδος εργασίας ή μήπως, κατά καιρούς συντελεί στην ύπαρξη κάποιων προσωπικών στόχων, δημιουργεί κατάλληλα ενισχυτικά ερεθίσματα για την επιλογή κοινωνικών συμπεριφορών και δρα δυναμικά στο «μορφώσιμο» του ανθρώπινου χαρακτήρα και της προσωπικότητας. Ο Μένης Κουμανταράς δίνει τις απαντήσεις του.

«Δούλευε, είπε του μικρού, σ' ένα γραφείο εφορίας, όχι τόσο γιατί είχε ανάγκη... όσο γιατί από νέα είχε συνήσει στη δουλειά. Όταν με τις εγκυμοσύνες της χρειάστηκε να καθίσει μερικούς μήνες, ο κόσμος της φάνηκε άδειος, δίχωνόμα».

«...είχε βρει το δρόμο της μέσα σε τούτο το εφοριακό γραφείο. Όλα τακτοποιούνται, του είπε, όταν βρεθεί μέσα σ' ένα περιβάλλον, όταν καταπιαστείς με κάτι συγκεκριμένο και αφοσιωθείς σ' αυτό. Κι ως μην είναι αυτό που γύριες. Ποτέ δεν είναι εντελώς αυτό που γάχνεις».

«...την είχε μάλιστα εκνευρίσει. Μα εκείνη, σαν προϊσταμένη, δεν είχε δελήσει να της κάνει την παρατήρηση. Είχε και η ίδια περάσει από τον πάγκο του υπαλλήλου κι είχε πικρή πείρα. Της φαινόταν πως όσο μικρότερος και αδύναμος είναι κανείς στον κόσμο, τόσο μεγαλύτερο σεβασμό και προσοχή απαιτούσε η θέση του».

«Ήταν μια από τις σπάνιες φορές που αποφάσιζε να λείψει από το γραφείο. Ο κύριος έφορος τηλεφώνησε ανήσυχος κι εκείνη ήρεμα τον διαβεβαίωσε πως την άλλη μέρα θα πήγαινε στη δουλειά κανονικά. Μέσα της ήταν μια ικανοποίηση πως είχε κατορθώσει να γίνει τόσο απαραίτητη στο γραφείο. Ήταν κι αυτό ένα μικρό κατόρθωμα στη ζωή».

«Η αλήθεια είναι, είπε η Κούλα, ότι για την ηλικία μου είμαι άτολμη. Όμως μονάχα έξω απ' το γραφείο και το σπίτι. Όσο βρίσκομαι κοντά στα κατάστιχα και την κουζίνα μου, νοιώθω να ορίζω τον κόσμο όλο». («Η ΚΥΡΙΑ ΚΟΥΛΑ»).

Οι ημερομηνίες ως προδεομία έχουν επέκταση και στις προσωπικές «επιτείους»: «...τη μέρα που είχαν πρωτοσυναπτηθεί, στην εφορία κλείνανε τις καρτέλες, για τον προηγούμενο μήνα. Κάθε τρεις του μηνός γίνεται αυτό, του είπε, να, και σήμερα πάλι κλείσαμε τις καρτέλες για το Φεβρουάριο... Όχι, μη λες τίποτα, επέμεινε εκείνος, τα ίδια έκανε κι ο πατέρας του που ήταν τμηματάρχης στην Τράπεζα, έβαζε σημάδι για τα γενέθλια της μάνας του το κλείσιμο του ισολογισμού και σημείωνε τα ραντεβού με τη γκόμενα στο ημερολόγιο για τους πελάτες. Μα κι ο αδελφός μου δεν πηγαίνει πίσω, της είπε, αυτός για να θυμηθεί να πάρει κάτι της γυναίκας του το γράφει μέσα στις συμβάσεις των υδροηλεκτρικών έργων. Όλοι τους παρωμένοι με τις δουλειές, μετράνε τους ανθρώπους με τις τουρμπίνες και τα χρεόγραφα, γράφουν την ανθρωπότητα μέσα σε μπακαλοτεφτέρια».

Η μονιμότητα του επαγγέλματος και ο προγραμματισμός που απαιτείται «βία ανώτερη να 'μπει ένα πρόγραμμα και μια τάξη» είναι «θέσεις» που υφίστανται ακόμη και όταν το μυθιστόρημα εκτυλίσσεται μακριά από γραφεία, ανάμεσα σε ηθοποιούς («Αγία Κυριακή στο Βράχο» από «ΤΑ ΚΑ'Υ'ΜΕΝΑ») και σε ναυτικούς («ΤΟ ΑΡΜΕΝΙΣΜΑ»). Όπως επίσης δίνεται σαν σοφή συμβουλή: «Ελα, Τοτό, είσαι ένας παρακαμιακός και τίποτα περισσότερο. Βάλε χαλινάρι στον εαυτό σου, ... βάλε μια τάξη στο μυαλό σου, κούρδισε την καρδιά σου». («Σπόρος και Ποππαία» από το «ΑΡΜΕΝΙΣΜΑ»).

Όταν φυσικά κάποιος δουλεύει οφείλει να έχει κάποιες οικονομικές απολαβές. Όταν η συναντισιακή σχέση με τα χρήματα έχει προχωρήσει επαρκώς, διατυπώνεται απερίφραστα η άποψή του: «Και τότε, για πρώτη φορά, χρειάστηκε να μάθω πως στις φιλίες των ανθρώπων, από τις πιο αγνές ως τις πιο υπολογιστικές, εισχωρούσαν χρήματα, είτε για να τις διατηρήσουν είτε για να τις κλονίσουν, αλλά και για να τις καταστρέψουν, και είχαν τελικά, ένα ρόλο ρυθμιστικό, το ρόλο του νομοθέτη». («ΣΕΡΑΦΕΙΜ ΚΑΙ ΧΕΡΟΥΒΕΙΜ» από τη νουβέλα «Ο Γυμναστής»).

Μέσα στα γρανάζια του εργασιακού μηχανισμού δεν είναι ποτέ δυνατό οι σχέσεις με τους άλλους συναδέλφους και μη, ανώτερους και κατώτερους, να περάσουν χωρίς σχολιασμό.

«Ούτως ή άλλως, η ζωή του είχε περάσει με χίμαιρες μέσα και έξω από το γραφείο, κι οι σχέσεις του με τους ανθρώπους είχαν κάτι το άπιαστο, το φευγαλέο, που τα όνειρα και οι αυταπάτες συντηρούν». («ΤΟ ΚΟΥΡΕΙΟ»).

«Κι ολόένα έμενε με τη βεβαιότητα ότι οι άνθρωποι που την περιβάλλουν, πελάτες κι υπάλληλοι, ήταν άνθρωποι άξεστοι που άσκοπα την ταλαιπωρούσαν, και πως αν η ευγένεια κι η θέση της εκεί μέσα δεν την συγκρατούσαν, λίγο ακόμα και θα αφηνόταν να ξεσπάσει».

«Άλλοι να γυρεύουν το "αρμόδιο πρόσωπο", άλλοι να στέκουν ουρά στο πρωτόκολλο και στο ταμείο. Νευρικοί, ιδρωμένοι, ακατάστατοι, σαν να τους είχαν έρθει όλες οι συμφορές μαζί. Βυθισμένη στα χαρτιά της δεν σήκωνε κεφάλι. Αυτοί οι άνθρωποι της φαινόταν πως ήταν ένα σύννεφο μύγες που της έκρυβαν τον ήλιο. Θα ήθελε να ξεμπερδέυει μαζί τους, μια ώρα αρχύτερα, να ξαναβρεί τις σκέψεις της, αυτές που κρυφά την παίδευαν». («Η ΚΥΡΙΑ ΚΟΥΛΑ»).

«Κι εκεί τελείωσε η στιμοχυδία μας. Όπως τελειώνουν όλες οι στιχομυδίες ανωτέρων προς κατωτέρους στην Ελλάδα. Μ' ένα χαστούκι που ηχεί ωραία και συ στρέφεις και το άλλο μάγουλο». («Ο ΩΡΑΙΟΣ ΛΟΧΑΓΟΣ»)

Στα μυθιστορήματά του ο Μένης Κουμανταρέας καταγίνεται με τους ήρώές του, που καλύπτουν μια μεγάλη γκάμα επαγγελματιών, όπως νομικοί, εφοριακοί, δημόσιοι υπάλληλοι, ναυτικοί, ηθοποιοί, ποδοσφαιριστές, δημοσιογράφοι με αστυνομικό δαιμόνιο, διάφοροι άλλοι που κινούνται με άνεση στο περιδώριο και τον υπόκοσμο. Μόνο σε δυο προτάσεις ενσταλάζει με κυνικό τρόπο την πείρα που έχει αποκομίσει από την προσωπική του εμπειρία στις ασφάλειες: «Σιχάνομαι τα αυτοκινητιστικά δυστυχήματα. Είναι αυτά που κοστίζουν λιγότερο σε ανθρώπινη ζωή, περισσότερο στις ασφάλειες».

Ο Μένης Κουμανταρέας παρέδωσε τον εαυτό του στη Λογοτεχνία και στην Εταιρεία που εργαζόταν, χωρίς να αισθάνεται διχασμένος ή κατορθώνοντας να εξομαλύνει τις όποιες διαφορές. Μόνο που διέδετε δυνατότερο και οξυδερκότερο μυαλό από τους υπόλοιπους συναδέλφους του.

Η Λογοτεχνία είναι κυρίως ΥΦΟΣ και ο Κουμανταρέας έχει την αίσθησή του που σαφώς είναι κάτι περισσότερο από μια απλή δεξιότητα ή ιδιορρυθμία στον τρόπο της γραφής του. Επιτυγχάνοντας τη μορφική τελειότητα, διαπερνά τον πυρήνα του θέματος που διαπραγματεύεται, προσπαθώντας ν' αγγίξει την αλήθεια και να τη σπήσει μπροστά του, χωρίς πολλή ελπίδα και χωρίς φιλοδοξία ν' αλλάξει την άμεση ροή των γεγονότων αλλά παράλληλα χωρίς να είναι αποδαρρημένος ή να νοιώθει ηττημένος, όταν τίποτα δε φαίνεται ότι θα προκαλέσει ανατροπή της καθεστηκυίας τάξης.

Η Λογοτεχνία δημιουργείται κι εξαρτάται από την απρόβλεπτη εμφάνιση ιδιοφυιών συγγραφέων. Δεν κινδύνεμα να ενδώσω στη συμπάθεια προς την ομάδα, διατυπώνοντας την άποψη ότι ο Μένης Κουμανταρέας διατηρεί και δημιουργεί ζώσα φιλολογία.

Η επεξεργασία της λογοτεχνικής του έμπνευσης είναι πιδανό να συνετελέσθη αργά και ίσως πολλές φορές να έπρεπε ν' ανακοπεί από κάτι απρόσμενα «επειγόν» από τα τόσα που προκύπτουν μέσα στο οκτώωρο. Αλλά τα πλεονεκτήματα της γραφής ενός συγγραφέα συγχέονται αζεδιάλυτα με τα μειονεκτήματα που τη δημιούργησαν, ακριβώς όπως οι ατέλειες του χαρακτήρα συνδέονται άρρηκτα με τις αρετές του και στην προκειμένη περίπτωση οι όποιες υλικές δυσκολίες με την επιτυχία του. Η καριέρα του ως ιδιοφυούς ατόμου, εξεταζόμενη σε σχέση με τα γραφόμενά του, γίνεται περίπου αναπόφευκτη προϋπόθεση και οι όποιες ελλείψεις του αποδεικνύονται τελικά πολύτιμες.

Σοφία Δελημάρα

ΚΟΣΜΑΣ ΠΟΛΙΤΗΣ

η αδέατη, πλην ουσιαστική, πλευρά ενός διευθυντή τράπεζας

«Εσύ, Πάρι κοσμοπολίτης»¹, έλεγε και ξανάλεγε στον Πάρι Ταβελούδη κάποιος Αρμένης φίλος του που δεν ήξερε καλά τα ελληνικά. Έτσι, όταν αποφάσισε ο συγγραφέας να εκδώσει τα πρώτα κείμενά του ο συνειρμός και η απaréσκεια για το όνομά του (*Άκου Πάρις Ταβελούδης! Μα όνομα είν' αυτό;*²) τον έκαναν να επινοήσει το Κοσμάς Πολίτης, το όνομα που έμεινε για να προσδιορίζει έναν από τους σημαντικότερους εκπροσώπους της γενιάς του '30.

Ο Κοσμάς Πολίτης εμφανίζεται στα γράμματα ακριβώς το 1930 με το *Λεμονοδόσος*. Την ίδια χρονιά εγκαθίσταται για πρώτη φορά στο σπίτι του Παλαιού Ψυχικού (Στρατηγού Καλάρη 13) κι είναι 42 ετών. Ο Πολίτης δεν μπόρεσε ποτέ να γίνει επαγγελματίας συγγραφέας. Υπήρξε επαγγελματίας μεταφραστής, από τους πιο καλούς, και πολλές φορές αναγκάστηκε ν' αναστείλει την πορεία ενός δικού του έργου προκειμένου να προχωρήσει, για λόγους βιοτικών, μια μετάφραση. (*Α, εκείνο! Το 'βαλα στο συρτάρι προς το παρόν, γιατί μου δώσανε μια βιαστική μετάφραση. Θα την τελειώσω γρήγορα, δεν είναι πολλά τυπογραφικά. Την δόξαν πολλοί εμίσησαν, το χρήμα ουδείς*³).

Μέχρι το 1942 ο Κοσμάς Πολίτης δουλεύει σε τράπεζες. Κι είναι ο θάνατος που τον κάνει να εγκαταλείψει τη δουλειά του τραπεζικού, όπως ο θάνατος είναι ό,τι περισσότερο καθόρισε τη ζωή του. Τη χρονιά εκείνη πεθαίνει η κόρη του Κνούλη, σύζυγος του σκηνοθέτη Γιώργου Μιχαηλίδη, μετά από γέννηση θνησιγενούς βρέφους. Ο συγγραφέας, που ήταν σε διάσταση με τη γυναίκα του ήδη από το 1934 και ζούσε μόνος του στην Πάτρα, ξαναγυρίζει στο σπίτι του Παλαιού Ψυχικού. Από τότε ζει με τη γυναίκα του Κλάρα, μια σπουδαία και καλλιεργημένη Αυστροουγγαρέζα, που νέα έκανε ιππασία με τις κόρες του Κάιζερ και που συνέχιζε να διατηρεί αλληλογραφία με το φίλο της Γκούσταβ Μάλερ. (Τι να έγιναν άραγε αυτές οι επιστολές; Χάθηκαν μαζί με το ανέκδοτο κείμενο του συγγραφέα, του οποίου την ύπαρξη μόνο μια φορά είχε αποκαλύψει⁴ και το οποίο κρατούσε κάτω από την πυτζάμα του, ενώ βρισκόταν στην εντατική, κατά τις τελευταίες μέρες της ζωής του).

Η Κλάρα πέθανε την 21η Απριλίου 1967. Τα τηλέφωνα ήταν κομμένα και να κυκλοφορήσει κάποιος αδύνατο. Ο Κοσμάς Πολίτης παρακαλεί να ειδοποιήσουν το γραφείο τελετών κάποιους αμερικανούς γείτονες, που λόγω εθνικότητας είχαν μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεων. Το απόγευμα της ίδιας ημέρας έρχονται να τον συλλάβουν οι χωροφύλακες. Ο Πολίτης υπήρξε μέλος του ΚΚΕ (1944-45) και είχε υποβάλει υποψηφιότητα βουλευτή της ΕΔΑ στην Πάτρα (1951). Οι υπάλληλοι του γραφείου τελετών τρομοκρατούνται και φεύγουν. Οι λίγοι παριστάμενοι ζητούν τουλάχιστον να τον αφήσουν να δάγει τη γυναίκα του. *Δεύτε τελευταίον ασπασμόν και πάμε*⁵, λέει ένας χωροφύλακας. Το θράδυ τον αφήνουν να παραστεί στην κηδεία. Μένει όλη νύχτα ολομόναχος με τη νεκρή γυναίκα του. Τις επόμενες μέρες τον ξανασυλλαμβάνουν. Η Τατιάνα Γκρίτσι - Μιλιέζ θα πάει η ίδια στον Πατακό και, παρά τον κίνδυνο που διατρέχει να συλληφθεί, λόγω του φακέλου που διαδέχεται και η ίδια στην ασφάλεια, καταφέρνει να δοθεί διαταγή για την απελευθέρωση του Πολίτη.

Ο Πάρις Ταβελούδης γεννήθηκε στην Αθήνα. Η οικογένειά του, δυο χρόνια μετά, υφίσταται οικονομική καταστροφή και φεύγει για τη Σμύρνη. Όταν ήταν δώδεκα ετών, πεθαίνει η μητέρα του. (*Ήταν πολύ ευαίσθητη η μάνα μου. Όλα την αγγίζανε. Παδιασμένη με τη μουσική και τη θάλασσα, όταν ήταν στα καλά της έφτιαχνε νόστιμα γλυκίσματα*⁶). Την εποχή εκείνη ήταν ένα αγοράκι μ' ένα μεγάλο άσπρο γιακά, που κρατούσε μια ρόδα από 'κείνες με τις οποίες έπαιζαν τότε τα παιδιά! Έτσι τον δείχνει η μοναδική φωτογραφία του από 'κείνη την εποχή. Σπούδασε στην Ευαγγελική Σχολή της Σμύρνης. Τη φωτογραφία αυτή την κοιτούσε κι έλεγε: *Πού να 'ξερε 'κείνο το παιδάκι τι του 'μελε να πάθει*⁷. Έκτοτε μεγάλωσε με την επίβλεψη της αδελφής του, που έμεινε ανύπαντρη και πέθανε μαζί του, και μιας Γαλλίδας γκυοβερνάντας. Πάντα θυμόταν εκείνα τα χρόνια της Σμύρνης. Θεωρούσε τον εαυτό του Σμυρνιό, έστω κι αν ο πατέρας του ήταν από τη Λέσβο, η μάνα του από το Αϊβαλί και ο ίδιος γεννήθηκε στην Αθήνα.

Συνεχίζει τις σπουδές του στο Αμερικανικό Κολλέγιο της Σμύρνης μέχρι το 1905 και την ίδια χρονιά διορίζεται στην Τράπεζα Ανατολής. Εκεί παντρεύεται την Κλάρα και το 1919 γεννιέται η κόρη του. Τότε αφήνει τη τράπεζα της Ανατολής και πιάνει δουλειά στην αυστριακή Wiener bank, πάντα στη Σμύρνη. Το 1922 όμως τα στρατεύματα του Κεμάλ μπαίνουν στην πόλη. Η τράπεζα στην οποία εργαζόταν τον τοποθετεί στα καταστήματα της Μασσαλίας αρχικά και μετά του Παρισιού. Ποτέ δε μιλούσε γι' αυτή τη φυγή. (*Γράφτηκαν τόσα, τι να προσδέσω εγώ; Άλλωστε το μνημόσυνό της το 'κανα, εννοώντας το βιβλίο του «Στου Χατζηφράγκου»*⁸). Στη Γαλλία μένει λίγο. Προσλαμβάνεται από την Ιονική Τράπεζα στο Λονδίνο. (*«Να μη σου πάρουν τον αέρα οι Άγγλοι, γιατί κήκκες. Έχω εργαστεί στην Αγγλία και τους γνωρίζω καλά»*⁹). Το 1924 εγκαθίσταται στην Αθήνα και δουλεύει στο εκεί κατάστημα της Ιονικής Τράπεζας. Τον επόμενο χρόνο προβιβάζεται σε υποδιευθυντή. Έναν ακόμη χρόνο-μετά πεθαίνει κι ο πατέρας του. Η τραπεζική θητεία του λήγει με τη μετάθεσή του στο κατάστημα της Πάτρας, όπου μένει οκτώ χρόνια.

Ο Κοσμάς Πολίτης εργάστηκε σε τράπεζες επί 37 χρόνια. Του έμεινε μόνο μια μικρή σύνταξη, που δεν ήταν αρκετή για να ζήσει. Έτσι, το σπίτι του στο Ψυχικό δημεύεται και ο συγγραφέας πληρώνει νοίκι στο Δημόσιο μέχρι το θάνατό του, το 1974. Το σπίτι αυτό εγκαταλείφθηκε στην τύχη του και με τα χρόνια καταστράφηκε. Τελευταία γράφτηκε στον Τύπο πως θα εγκατασταθεί εκεί ο Δήμος Ψυχικού.

«Ερασιτέχνης και αντιφιλολογικός συγγραφέας, που εκδηλώνει μια χαριτωμένη δυσπιστία, ένα είδος πονηρής και σοφά μελετημένης άγνοιας προς ό,τι σχετίζεται με τα φιλολογικά και τα θεωρητικά παρεπόμενα της λογοτεχνίας»¹⁰. Ο χαρακτηρισμός ανήκει στον Ανδρέα Καραντώνη και περιέχεται στην εγκωμιαστική κριτική της *«Eroica»*, που ο κριτικός δημοσίευσε το 1938 στο περιοδικό *«Τα Νέα Γράμματα»*. «Το τελευταίο του βιβλίο είναι ένα τεχνικότατο κέντημα, μια κυματειδής σύμπλεξη από ένα σωρό τέτοιες τυχάρπαστες φράσεις, σίχους, τόνους από παλιά τραγούδια, ανέκδοτα»¹¹, καταλήγει ο Καραντώνης.

«Κατά βάθος νοιάζω τον εαυτό μου ερασιτέχνη συγγραφέα, πράγμα που το θεωρώ κακό. Από την άλλη μεριά, οι περισσότεροι «επαγγελματίες» - επάγγελμα είναι αυτό; - λογοτέχνες υποφέρουν από ένα βασικό ελάττωμα: ισχυρίζονται ότι πιστεύουν στην πνευματικότητα του λογοτέχνη, ενώ κατά βάθος είμαστε όλοι υλιστές. Εγώ, αν πρέπει να πιστεύω σ' ένα μέγα, προτιμώ να πιστεύω στην ειρωνία - στην απόκρυψη της αλήθειας μέσω της ειρωνίας και πριν απ' όλα της αυτοειρωνίας...»¹², είπε ο ίδιος ο συγγραφέας σε μια συνομιλία του με το Γ.Π. Σαββίδη.

«Πώς μπορεί ένας μυθιστοριογράφος να γράφει σοβαρά για αιώνιες γυναίκες, πλατωνικούς έρωτες, ονειρεμένες παρθένες, αδυνασίες και τα παρόμοια εν έτει σωτηρίας 1937; (...) Ο Πολίτης βρήκε τη λύση της ειρωνίας. Διαπλέκει μ' ένα ειρωνικό υφάδι το συμβολικό σημείον του κειμένου: η ειρωνία του υποσκάπτει κατά κάποιον τρόπο τη σοβαροφάνεια των συμβολισμών του και του επιτρέπει να επιδοθεί σε "εξεζητημένες φλυαρίες" χωρίς να αναγκάσει τον αναγνώστη να συμμεριστεί τον ιδεαλισμό του. Δηλαδή, φαίνεται ότι ο Πολίτης νοσταλγεί τα ιδανικά των εφήβων (ενώ ξέρει ότι δεν αντιστοιχούν στην πραγματικότητα) και χρησιμοποιεί την ειρωνία για να αποπλάνει την ενδεχόμενη ειρωνική διάθεση του αναγνώστη», γράφει ο μελετητής του Peter Mackridge. Αλλού ο Mackridge γράφει: «(...) η ειρωνία του είναι λεπτή και παιχνιδιάρικη, δεν είναι η ειρωνία του ηδικολόγου που σκοπεύει να ξεσκεπάσει την προστυχιά και την υποκρισία· απεναντίας ο Πολίτης πονάει τα πρόσωπα που δημιουργήσε. Παίζει λοιπόν ο Πολίτης. Και πρώτα απ' όλα παίζει ο ίδιος ένα ρόλο. Ποιος είναι ο Κοσμάς Πολίτης; Δεν είναι παρά ένα ανύπαρκτο πρόσωπο, ένα δημιούργημα της φαντασίας του κ. Πάρι Ταβελούδη, ανώτερου τραπεζιτικού υπαλλήλου. Ένας κοσμοπολίτης, ένας ποζέρ»¹³.

Το Λεμονοδάσος ακολούθησαν η *Εκάτη*, η *Eroica*, οι *Τρεις γυναίκες*, το *Γυρί*, η *Κορομηνιά*, ο *Κωνσταντίνος ο Μέγας*, το *Στου Χατζηφράγκου*, το *Τέρμα*. Διηγήματα δημοσίευσε σε διάφορα περιοδικά. Για την *Eroica* πήρε το πρώτο κρατικό βραβείο το 1939, για το *Στου Χατζηφράγκου* το ίδιο βραβείο το 1964 και το 1960 το κρατικό βραβείο διηγήματος για την *Κορομηνιά*.

Ο Κοσμάς Πολίτης υπήρξε συγγραφέας στην ουσία δημιουργικός και γι' αυτό μπόρεσε να δώσει τόσο και τέτοιο έργο κάτω από ιδιαίτερες αντιξοές συνθήκες. Εκλεκτικός στη γλώσσα «*Θα σε πάρω τηλεφωνο! Άκου έκφραση! Ελληνικά είν' αυτά ή βαρβαρικά;*»¹⁴ και πιστός της ποιότητας. Όταν ήλθε ένας εκπρόσωπος αμερικανικού εκδοτικού οίκου για να υπογράψει την έκδοση της *Κορομηνιάς* στην Αμερική συνάντησε την πείσμονα άρνηση του Πολίτη, επειδή «*δεν άντεξε τα δίσχρωμα παπούτσια και την κακόγουστη γραβάτα που φορούσε ο Αμερικανός εκδότης*»¹⁵. Βαδύτατα καλλιεργημένος, αρνιόταν τη μόρφωσή του, επειδή δεν την εννοούσε ως μέσο μάταιης επίδειξης. (*Τις έχουνε πει κι οι αρχαίοι ημών πρόγονοι τις αρλούμπες τους. Ο Αριστοτέλης ήπιανε, ή κάποιος άλλος, που είπε ότι τα μαμούνια που βρίσκονται μέσα στα κουκιά*

είναι οι γυχές των πεδαμένων;»¹⁶. Περήφανος στο έπαρκον, ποτέ δεν άφησε να τον λυπηθούν για τα βάσανά του. Είχε λίγους φίλους, που ήξερε να τους τιμά με το δικό του τρόπο: «Σου 'χω μεγάλη υποχρέωση και δεν ξέρω πώς να ξεῦποχρεωθώ. Να! σου λέω ν' αδυνατίσεις!», (στο φίλο του Γιώργο Σαββίδη)¹⁷.

Αν μένει κάτι από την ουσιαστική αλλά εν ζωή αθέατη πλευρά του τραπεζικού διευθυντή κ. Πάρι Ταβελούδη είναι η αίσθηση για την αποστολή του συγγραφέα που είχε ο σημαντικότερος πεζογράφος της γενιάς του '30 Κοσμάς Πολίτης. «Η Τέχνη; Μα η Τέχνη είναι ένα παιγνίδι για να διασκεδάξει τους άλλους. Έπειτα ο συγγραφέας δεν είναι παρά ένας γελοιοποιός, ένας παλιάτσος της χαράς, ή και του πόνου αν θέλετε, μα που το ίδιο κάνει»¹⁸.

Διονύσης Βίτσος

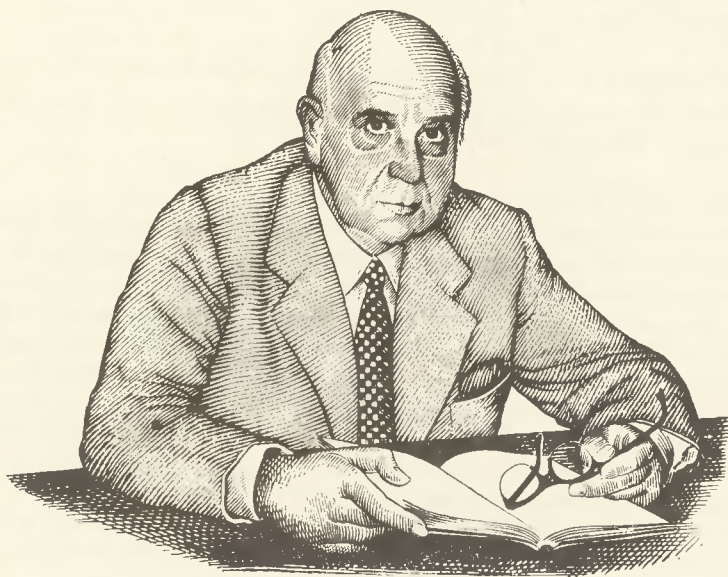
Σημειώσεις:

- 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 14, 15, 16, 17. Ιω. Μαρμαρινού: «Κοσμάς Πολίτης, ένα πορτραίτο», Γαβριηλίδης 1988.
4. Η αποκάλυψη έγινε στην κ. Ιω. Μαρμαρινού, όπως γράφει στο πιο πάνω βιβλίο της.
- 10, 11. Α. Καραντώνης: «Κοσμά Πολίτη, Εργοίκα». Τα Νέα Γράμματα 4 (1938), σ. 816-821.
12. Γ.Π. Σαββίδης: «Μια συνομιλία με το συγγραφέα», στον τόμο Κοσμά Πολίτη, Στου Χατζηφράγκου, Αθήνα 1963, (σ. 8' - 1α').
13. Peter Mackridge: «Συμβολικές και ειρωνικές δομές στην ΕΡΟΙΚΑ» στην έκδοση της «Εργοίκα», Ερμής 1986.
18. Κ. Θρακιώτης: «Πορτραίτα συγγραφέων μεταπολεμικής γενεάς: Κοσμάς Πολίτης», Νεοελληνικά Γράμματα, 1938 (σ. 12).

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΕΦΕΡΗΣ

Παράλληλοι δρόμοι

Ο Γιώργος Σεφέρης σίγουρα υπήρξε μια πνευματική προσωπικότητα που έδωσε και πήρε όσο λίγοι όμοιοί του στο περάσμά τους από τη ζωή, σε τούτο τον τόπο.

Αυτό που διακρίνει κανείς στα κείμενα που ακολουθούν, δεν έχει τόσο να κάνει με την πνευματική του προσφορά, της οποίας άλλωστε η μελέτη έχει σχεδόν εξαντληθεί από πολλούς και αξιόλογους ανθρώπους των γραμμάτων, Έλληνες και ξένους. Εδώ εκτίθεται ολοκάθαρα το ψυχικό και σωματικό βάσανο ενός ανθρώπου που πάσχιζε να δημιουργήσει, μέσα απ' όλη τη φθορά ενός συμβιβασμού και κατάφερε τελικά, χάρις στην εντιμότητα της γυχής και την ελευθερία του πνεύματος, να ζυμώσει το πνευματικό με το υπαλληλικό του έργο, κρατώντας μόνο τις αποχρώσεις που έδινε το ένα στο άλλο.

«Έπειτα, η πολιτική, με τη στενή της έννοια, δέ μ' άπασχόλησε ποτέ, σάν σκοπός ζωής. Άργότερα, όταν μπήκα στο Ύπουργείο και βρέθηκα εξαρτημένος από την πολιτική, πάλι δέ μου πέρασε από τὸ νοῦ πῶς δά μπορούσα νά γίνω ποτέ, σάν πολίτης, περισσότερο από ένας τίμιος ὁπαδός, καί σάν ὑπηρετῆς τοῦ κράτους περισσότερο από ένας ικανός βοηθός. Εἶχα ἄλλα ἐνδιαφέροντα, πού τὰ τοποθετοῦσα ὑψηλότερα ἀπό τίς πρόσκαιρες αὐτές ἀσχολίες καί πού ἦταν ἡ ζωή μου. Ὅμως, κρίνοντας αὐστηρά τόν ἑαυτό μου, δέ νομίζω πῶς πῆρα ἀπό κανέναν τόν καιρό πού ἀφιέρωσα σ' αὐτά τὰ ἐνδιαφέροντα. Αὐτός ἦταν ὁ καιρός πού ἄλλοι ἔδωσαν στοῦ σκότωμα τῆς ὥρας, στή φλυαρία, στά χαρτιά ἢ στήν πλήξη. Νομίζω πῶς ἔκανα τὸ χρέος μου στήν ὑπηρεσία με τὴν προσήλωσι ὁποιοδήποτε συναδέλφου πού ἐκτιμῶ. Ἡ ἀνάγκη νά ὑπηρετῶ δύο κυρίους καί ἡ ἀποστροφή μου γενικά γιὰ τὴν ἐρασιτεχνία με βασάνισαν ἀδιάκοπα. Κάποτε ἦταν ἓνα μαρτύριο. Ἀλλὰ ἀπὸ μιὰν ὀρισμένη στιγμή καί πέρα, ἀφοῦ δὲν εἶχα τὰ μέσα νά ζήσω τῇ ζωῇ πού δά ἤθελα, παραδέχτηκα πῶς ἦταν καλύτερα ἔτσι, παρὰ νά κερδίζω τὸ ὑμῶι μου εἴτε σὰ δημοσιογράφος εἴτε κάνοντας ἄλλες βιομηχανίες με τὴν πένα μου. Ἐξάλλου, φαντάζομαι πῶς ἡ συνειδήσι τῆς πνευματικῆς ὑπόστασός μου με βοήθησε νά ὑπηρετήσω τὸν τόπο με μεγαλύτερη φροντίδα καί γνώσι τῆς παράδοσός μας καί τοῦ λαοῦ μας — πράγματα πού, δυστυχῶς, στή γενιά μου δὲν τὰ παίρναν στὰ σοβαρά οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς δημοσίους λειτουργούς». *

1924 Καλοκαίρι: Ο Γ. Σεφέρης, πτυχιούχος της Νομικής, πηγαίνει για πρώτη φορά, στο Λονδίνο, προκειμένου να τελειοποιήσει τα αγγλικά του, ενόψει των εξετάσεων του υπουργείου Εξωτερικών.

1926

Παρασκευή, 9 Ἀπρίλη

Ἀγαποῦσα τὰ γράμματα, τὴν τέχνη· με ἔπεισαν πῶς ἂν με ἀπασχολοῦσαν ὁλωσδιόλου, δά ἦταν ἡ καταστροφή μου. Αὐτὴ τὴν ἀπαγόρευσι τὴν ἐσυμβόλιζα, τὸν πρῶτο χρόνο τῶν σπουδῶν μου στοῦ Παρίσι, μ' ἓνα πιστόλι γεμάτο, πού ἔβλεπα νά με σημαδεύει ἀπὸ τὸ μάρμαρο τοῦ τζακιοῦ, κάθε φορά πού ξένες σκέψεις μ' ἔκαναν νά σπκώσω τὰ μάτια ἀπὸ τὸ βιβλίον τῶν νομικῶν πού μελετοῦσα. Ὅση δουλειὰ ἔκανα γιὰ τὰ γράμματα ἦταν τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς ἐξουθενωμένης θέλησις. Τώρα καταλαβαίνω πόσο μου σοίχισε αὐτὴ ἡ πάλη με τὴ θέλησί μου. Μιὰ πάλη πού ἔπρεπε νά καταστρέψει τὰ πιὸ ζωντανὰ ἐνστικτά μου. Δὲν ἤξερα τότε πῶς δὲν μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νά δελήσει ὅ,τι τοῦ καπνίζει νά δελήσει. Ἐτσι καταστρώθηκε ἓνα πρόγραμμα ζωῆς καί ἐργασίας ἀφηρημένο, παράλογο, ἔξω ἀπὸ κάθε δική μου πραγματικότητα. Νόμιζα πῶς ἦταν ἓνα ἁπλὸ ζήτημα πειθαρχίας, ἐνῶ ἔπρεπε νά καταστρέγω ὡς τὴν τελευταία κλωστή ἀλήθειας πού εἶχα μέσα μου, ἐνῶ ἔπρεπε νά ζορκίσω τὴν γυχή μου.

Τὸ μόνο πού κατάφερα εἶναι νά γίνω παράλυτος. Τώρα ξέρω πῶς τίποτε δὲν ἐνδιαφέρει στοῦ δρόμο ὅπου μπήκα με τόσο κόπο· ξέρω πῶς, πραγματικά, σ' αὐτὸ τὸ δρόμο, ὁποιαδήποτε πράξη, ὅσο ἐπιτυχῆς κι ἂν εἶναι, δὲν ἔχει τίποτε νά κάνει με τὸ ἀληθινὸ μου χρέος.

Νὰ τὰ ξαναρχίσω ὅλα, δὲν εἶναι πιά καιρός. Ἀλλὰ τώρα πού ρωπιέμαι γιὰ ποιὸ λόγο δὲν παραμέρισα τίς δυσκολίες, ὁποῖες κι ἂν ἦταν, γιατί δὲν ἄρχισα ὅπως ἔπρεπε ν' ἀρχίσω, βρίσκω (ἐκτός ἀπὸ τὴν ἀπουσία ὁποιασδήποτε ἐνθάρρυνσις, τῇ μηδαμινῇ διορατικότητα ἐνὸς νέου καί τίς ὑλικὲς καταστροφές) τοῦτο κυρίως: *μιὰν ὑπερβολικὴ ὑπερφάνεια καί μιὰν ἀνυπομονησία νά φτάσω στοῦ τέλειον, πού μου ὑπονόμειναν κάθε αὐτοπεποίθησι.*

1926

Παρασκευή, 14 Μάη

Δεκαπέντε μέρες κιόλας πού δὲν ἄνοιξα τοῦτο τὸ τετράδιο. Πιάνουν τόσο λίγο τόπο πού δὲν τίς ξεχωρίζω. Ξανάρχισα κανονικά τὴ μελέτη αὐτοῦ τοῦ αἰώνιου διαγωνισμοῦ. Φτάνει νά μὴν τελειώσουμε πάλι με καμιά ὑπέρογκη φάρσα, ὅπως ὅλα τὰ πράγματα πού μου ἐπιβάλλει ἡ λεγόμενη πρακτικὴ ζωή.

Εἶναι στιγμές πού δ' ἄλλαζα πρόθυμα ὅλη μου τὴ σκέψη, ὅλη μου τὴν εὐαισθησία με μιὰ χάρπνη τρουμπέτα τῆς ἀποκριάς.

* Γ. Σεφέρης: «Χειρόγραφο Σεπτ. 41», Ἀθήνα, σελ. 13 – 14. Εκδ. Ἰκαρος, 6' ἐκδ. 1980.

Τρίτη, 18 Μάρ. Πρωί

«Γιὰ νὰ κερδίσω τὴ ζωὴ μου, πρέπει νὰ μὴ ζήσω τώρα». Ποιὸς ξέρεי πόσο πάλεψε τὸ λογικὸ ὑποζύγιό τοῦ Μπουριντάν, ἐνῶ ἐκεῖνοι ποὺ τὸ κοίταζαν τὸ ἔλεγον ὀκνηρό, ἄκαρδο, ἀβουλο, γωροπερήφανο καὶ γαϊ-δούρι.

Κυριακή, 15 Αὐγούστου, 2.30' τὸ πρωί

Τὸ πιὸ δυνατό πάθος ποὺ ἔχω, τὸ πάθος τῆς ἔκφρασης, στάθηκε μιὰ ἀνεξάντλητη πηγὴ δυστυχίας γιὰ μένα. Αὐτὸ μ' ἔκανε νὰ πληγώσω ἀστόχαστα τὴ γυναῖκα ποὺ ἀγαποῦσα· ἐξευτελίστηκα· ἔσυρα τὴν ψυχὴ μου στὰ πιὸ βρώμικα αὐλάκια τούτης τῆς ἀνόητης κοινωνίας, τῆς πιὸ ἀνόητης ποὺ ὑπάρχει στὸν κόσμο. Σήμερα, στὸν τόπο μας, τὸ αἶσθημα τῆς τέχνης εἶναι ἀνύπαρχτο, καὶ τὸν ἄνθρωπο ποὺ γυρεύει κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ νὰ γαργαλᾷ δακρυγόνους ἢ ἄλλους ἀδένες τὸν ἔχουν γιὰ σαλτιμπάγκο ἢ γιὰ ἀπατεώνα. Ἄς εἶναι, ἔπρεπε νὰ φτάσω στὸ κατώφλι τῆς αὐτοκαταστροφῆς γιὰ νὰ καταλάβω τουλάχιστο πὼς τὸ σπουδαῖο δὲν εἶναι ν' ἀλλάξουμε τὴ ζωὴ μας, ὄνειροπολώντας μιὰν ἄλλη πιὸ ἐνδιαφέρουσα, ἀλλὰ νὰ κάνουμε νὰ λαλήσει τούτη τὴ ζωὴ, ὅπως μᾶς δόθηκε, τὴν καθημερινή, τὴν ταπεινὴ, τὴν ἀνθρώπινη, ὅπου τὸ καθετὶ ποὺ μπορούσε νὰ γυρέσουμε *πρέπει* νὰ ὑπάρχει. Σ' αὐτὴ τὴ δική μας ζωὴ, τὴν ἀναφαίρετη καὶ τὴ μοναδική (ἀφοῦ κανένας ἄλλος δὲν τὴν ἔχει), ποὺ δίνει τὸ χυμὸ στὰ ἔργα μας καὶ τὰ κάνει ὅμοια μ' ἐμᾶς, πρέπει νὰ μάθουμε νὰ βλέπουμε τὸ θαῦμα.

1927*Διορίζεται ἀκόλουθος τοῦ υπουργείου Εξωτερικῶν.**Τρίτη, 1 Μάρτη*

Καμιά φορά, καθὼς φεύγει ἡ μέρα, στὸ δρόμο ἢ στὸ γραφεῖο, στὰ πεταχτά, πόθος γιὰ τοῦτο τὸ τετράδιο – ἴσως νοσταλγία. Ὅμως τὸ βράδυ, ὑπερβολικὰ κουρασμένος γιὰ ὅποια προσπάθεια. Φρίκη· πάντα οἱ δυὸ ἀφεντάδες. Ἄπ' ἐδῶ ὅλες μου οἱ ἀντιφάσεις. Δὲ θέλω νὰ γίνω μήτε δικηγόρος, μήτε δημοσιογράφος, μήτε μποέμ. Ἡ μόνη κλίση ποὺ ἔχω εἶναι νὰ θέλω νὰ φτιάξω ποιήματα, ὑπομονετικά, πεισματάρικα, δουλεύοντας μῆνες καὶ χρόνια, σὰν Κινέζος ἢ μανιακὸς χειροτέχνης. Ἡ ἐξωτερικὴ ὑποτέλεια δὲ μὲ πληγώνει σ' ὅλη μου τὴ ζωὴ· δὲ μὲ κρατᾷ ἐντειχισμένο. Κι ὅμως ἡ παραμικρὴ σταγὼν ζωῆς φέρνει μιὰ τέτοια διαστολὴ σπὴν ψυχὴ μου.

1930*20 Δεκέμβρη*

Ἄδεια ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο ἀπὸ σήμερα. Τὴν ἐζήτησα, ὅπως τὸν προπερασμένο Ὀχτώβρη, γιὰτὶ νομίζω πὼς μπορῶ νὰ τελειώσω τὸ ποίημα ποὺ ἄρχισα τότε.

31 Δεκέμβρη

Σήμερα τελείωσα τὸ ποίημα («Ἑρωτικὸς Λόγος»), ἀφοῦ ἔφτυσα αἷμα, χωρὶς ὑπερβολή, δουλεύοντας δέκα ὥρες τὴν ἡμέρα!

1931*Ὁ Σεφέρης υποπρόξενος κι ἔπειτα διευθύνων στο Γενικὸ Προξενεῖο Λονδίνου, ὅπου μένει ὡς τὸ 1934.**Τρίτη, 13 Ὀκτώβρη*

Τώρα ἡ ζωὴ μου: Στὶς 8.30' χτυποῦν τὴν πόρτα μου· σπκάνουμει στὶς 9, ντύνομαι κατεβαίνω στὸ τραπέζι, τρώω, καὶ στὶς 10 φεύγω. Στὶς 10.20' εἶμαι στὸ Προξενεῖο· ἐκεῖ κάνω τὴν πιὸ σαχλὴ ὑπηρεσία ποὺ ἔκανα ποτέ μου, ὡς τὴ 1 (τὸ γραφεῖο μου εἶναι ἓνα μπουντρούμι)· στὶς 11.30' παίρνω ἓνα φλιτζάνι ζουμί καὶ δυὸ σάντουιτς καὶ τελειώνω τὴ δουλειά μου ὡς τὶς 3 ἢ 4. Ἐπειτα φεύγω· ῖ' ἀπόγευμα στὶς 5 μοῦ φέρνουν τσάι, καὶ στὶς 7.30' χτυποῦν κάτι χαλαροκούδουνα ποὺ ἔχουν, γιὰ τὸ φαί· ἔπειτα κάθομαι μιὰμιση ὥρα καὶ μιᾶ ἑγγλέζικες σαχλαμάρες· ἔπειτα ἀνεβαίνω καὶ κάθομαι στὸ τραπέζι μου ὡς τὴ 1 – 2 τὸ πρωί. Σχέσεις: δυὸ καλὰ παιδιὰ σπὴν πρεσβεῖα. Ὁ προῖστάμενός μου στὸ προξενεῖο στενοκέφαλος, ἀνόητος καὶ κακομοίρης. Σπίτια· ἀκόμη κανένα ποὺ νὰ εἶναι κάπως ὑποφερτό. Ἀποτέλεσμα· τὸ μόνο πράγμα ποὺ ἔχω: οἱ ἐλεύθερες ὥρες μου.

29 Νοέμβρη

Κοιτάζω τη ζωή μου σαν ένα χάος (δὲ μεταχειρίζομαι τις λέξεις συναισθηματικά ἀλλὰ φυσιολογικά). Μπορ-
σὰ στο ἄσπρο χαρτί, τοῦτο καὶ τὰ ἄλλα πού καταστρέφω κάθε μέρα, τὸ ἴδιο ρῶτημα παρουσιάζεται: Τί
δὰ ποὺν ὅλα αὐτά: χειρονομίες, πονοκέφαλοι, ὑπηρεσίες, ὑπερπέραν, κτλ. πού δένουνται ἄκρες μέσες μέ-
σα στο ἄτομο αὐτὸ πού σου γράφει τώρα στίς 11 τὸ βράδυ σὲ μιὰ μεγάλη πολιτεία. Χτίζουν τὰ παλάτια
τους, τὰ σπίτια τους, φυτεύουν τὰ περιβόλια τους· ἀπὸ κάτω τὸ ἔδαφος εἶναι κούφιο, καὶ τ' ἀκούει κανεῖς.

1932

Σάββατο, Μάρτης

Βαρὶὰ ζωή. Naί, ξέρω τὸ βάρος της σὰν νὰ ἦμουν ἡ πολυθρόνα – ζυγαριὰ πού βρίσκεται στο Φαρμακεῖο
Μαρινόπουλου, ὁδὸς Φιλελλήνων. Εἶναι βαριὰ, πάντα μὲ τὸ ἴδιο βάρος, μόνο πού κάποτε εἶμαι πιὸ δυνα-
τὸς καὶ κάποτε λιγότερο: Προχτὲς νύχτα, στὰ πρόθυρα τῆς τρέλας· σήμερα παίζω στὰ δάχτυλά μου ὅλο
αὐτὸ τὸ βάρος σὰν ἀθλητής.

Τί σημασία ἔχει ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου, ἂν δὲν τὴν ἐξαγοράζουμε κάθε τόσο (ὄχι μὲ χρήματα βέβαια).

19 Αυγούστου

Ὅταν δὲν δίνουμε στο πνεῦμα πράγματα πού ἀξίζουν, λειτουργεῖ (γιατὶ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ λειτουργεῖ)
μὲ ἀντικείμενα τυχαῖα καὶ μηδαμινὰ πού μᾶς ταπεινώνουν. Τὸν τελευταῖο (μεταθιτικὸ) μῆνα κατάντησα νὰ
μὲ ζαλίζει ἡ σκέψη μου πού γύριζε, χωρὶς πιά νὰ τὸ θέλω, σὲ τιποτένιους διαπληκτισμούς τῆς καθημερινῆς
δουλειᾶς.

1933

26 Γενάρη

Έκανα ἕναν ὁμορφο περίπατο. Ὁ ἥλιος ζωγράφιζε ἕνα κίτρινο καὶ μαθὶ αὐλάκι πάνω στὸν πάγο καὶ
ὁ ἀγέρας ἦταν καθαρὸς καὶ κρύος. Περιπατοῦσα καὶ συλλογιζόμουν αὐτοκίνητο (ὑπερβολικὰ ἀκριβὸ
γιὰ μένα, πού μ' ἀρέσει καὶ πού δὲν μπορῶ νὰ ἀγοράσω) καὶ τὸ Στράτη Θαλασσινὸ ὑποκώφως. Ἔτσι πάλι
κατάφερα, καὶ σπὴν εὐτελὴ ὑπόδεση τοῦ αὐτοκινήτου, νὰ βρῶ κάπ πού πληρώνει ὅλες μου τίς ἐπιθυμίες
ἀλλὰ πού δὲν μπορεῖ νὰ μοῦ δοθεῖ. Κακὲς συνήθειες τῆς νεότητος! Πολὺ κακέ! Ὅσο γιὰ τὸ Στράτη Θαλασσ-
σινὸ, τὸν αἰσθάνομαι σιγὰ σιγὰ νὰ κλοτσᾷ, ὅπως λένε πῶς κάνουν τὰ παιδιὰ τὰ ἐτοιμόγεννα. Γιὰ νὰ ἰδοῦμε.
Ἀρχίζω νὰ τὸν ἀγαπῶ. Καλὸ σημάδι.

Παρασκευὴ ἀπόγευμα, 10 Φεβρουαρίου

Ἐπίσημα γεγονότα τοῦτην τὴν ἑβδομάδα. Ἦρθε νέος προϊστάμενος στο Προξενεῖο ὑπὸ πολὺ παράξενες
συνθῆκες καὶ καθὼς λέει γιὰ τρεῖς μῆνες μόνο (αὐτὰ τὰ προσωρινὰ δὲν ἔχουν σημασία· σπὴν ὑπηρεσία
ἡ ἔννοια τοῦ χρόνου δὲν ὑφίσταται). Ὅλη αὐτὴ τὴν ἑβδομάδα εἶχα πάλι τρεχάματα, γιὰ νὰ μὴν ξεχνᾶμε
τὴν περίφημη ποικιλία μας. Φυσικὰ αὐτὸ μὲ ἐνοχλεῖ, γιατί ξαναγυρίζω σὲ μιὰ κατάσταση ἀπολύτως βαρετὴ
ἀπὸ ὑπηρεσιακὴ ἀποψη καὶ γιατί χρηματικὰ ξαναγυρίζω σ' ἕνα καθεστῶς πολὺ γλίσχρο καὶ γιατί ἡ δουλειά
μου (τουλάχιστο) δὲ δὰ εἶναι λιγότερη (ὁ νέος συνάδελφος δὲ δὰ ῥχεται στο Προξενεῖο παρὰ μιὰ δυὸ
φορὲς στίς δεκαπέντε μέρες).

1934

Επιστρέφει στην Αθήνα.

1935

1 Ἀπρίλη

Μὴν ξεχνᾶς πῶς ἡ στιγμή τῆς δημιουργίας συνδέεται μὲ τὴν κάθε στιγμή τῆς ζωῆς. Δημιουργὸς εἶναι
ὁ δημιουργὸς κάθε στιγμή.

Τετάρτη, 21 Αὐγούστου

Φαντάζομαι πῶς ὁ ἀληθινὸς ρυθμὸς τῆς ζωῆς μου εἶναι κάπ πού δὰ ὀνόμαζα *ἐναλλαγὴ τῶν ἄκρων*. Ἔτσι
ἐγινε ὅσες φορὲς ἔκανα κάπ. Ἀντίθετα, ἐκεῖνο πού μὲ χάλασε πάντα εἶναι κάποιες μέσες καταστάσεις, τέλ-
ματα πού μ' ἄρρώσπησαν ἴσαμε καὶ τὴ μνήμη ἀκόμην. Τὴν ὑποχώρηση, τὴ συγκατάβαση, τὴ συνδιαλλαγὴ,
αὐτὸ τὸ τρυφερὸ γύρισμα στὸν ἑαυτὸ μας, αὐτὴ τὴ συμπονετικὴ ἄδεια στὸν ἑαυτὸ μας – κάποτε ἄρρηστος

πολύ νὰ τ' ἀποκρούσω. Κάποτε λησμόνησα πὼς κάπὶ ἀνάξιό μας, ἂν τ' ἀφήσουμε νὰ μπεῖ μέσα στὸ κάστρο. κρύβεται, χάνεται, καὶ ξαφνικά μᾶς προδίνει τὴ στιγμή πού δὲν τὸ περιμένουμε καθόλου ἢ τὸ καταλαβαίνουμε ἀφοῦ περάσει πολὺς καιρὸς ὕστερ' ἀπὸ τὴν προδοσίᾱ.

Προσπάθησε, κάθε μέρα νὰ θυμᾶσαι καὶ νὰ πραγματοποιοῖς τί πιστεύεις. Κι ἂν χρειαστεῖ κάποτε γιὰ τὴ ζωὴ σου, γιὰ τὸ σκοπὸ τῆς ζωῆς σου, νὰ ξεχάσεις, νὰ γυρίσεις πλευρό, ν' ἀνασάνεις, τότε δοκίμασε ν' ἀφεθεῖς ὁλότελα, νὰ ζῆσεις τυφλὸς γιὰ κάποιο διάστημα. Ἴσως ἡ γαλήνη πού γυρεῖς νὰ θρίσκεται ἀκριβῶς στὴν ἰσορροπία μιᾶς τέτοιας *θέσης* καὶ μιᾶς τέτοιας *ἀρσης*. Ζῆσε ὁλόκληρος.

18 Σεπτέμβρη

Ζωὴ ἀπάνθρωπη. Σήμερα τ' ἀπόνευμα σταματημένο μυαλὸ ἢ γυρίζοντας στὸ κενό. Μὲ ποιοὺς εἶσαι τέλος πάντων; Τί κάνεις; Ἡ μνήμη χάνεται.

Μόλις αὐτὴ τὴ στιγμή πού γράφω συνῆρδα, ὅπως ἂν εἶχα βουτήξει τὸ κεφάλι μου μέσα σὲ κρύο νερό.

Ο Γιώργος Σεφέρης στο Παρίσι, Ιανουάριος 1920.

1936

Διορίζεται πρόξενος στην Κορυτσά, όπου μένει ως το 1938.

1937

Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ, 9 Μάρ

Μιλοῦν γιὰ τοὺς καλοὺς ὑπαλλήλους. Εἶναι ἐκεῖνοι πού δὲν εἶναι βυθισμένοι σὲ μιὰ παχιά ἀνοησία, μέτριοι ἄνθρωποι, μὲ κάποιες ἰδιότητες τελειοποιημένες: ὁ ἓνας ξέρε καλὰ τοὺς φακέλους, ὁ ἄλλος εἶναι καταφερτζής, ὁ τρίτος ἔχει κάνει τὴ δειλία του ἐπιστήμη γιὰ ν' ἀποφεύγει τὶς εὐθύνες, ὁ τέταρτος ἔχει χρήματα ἢ ἐπιτυχίες σὸν κόσμῳ. Ὅ,τι μπορεῖ νὰ ὑπάρξει καλύτερο, φθεῖρεται ἢ ἀποβάλλεται σὰν ἀπὸ φυσιολογική λειτουργία.

Ξαναμασώ αυτά τὰ πράγματα, γιατί σ' αὐτὰ ὀφείλεται ἓνα μέρος τῆς ἀηδίας πού αἰσθάνομαι. Σὲ στέλνουν ἐδῶ πάνω, σ' ἓνα «πόστο προκαλύψεως» ὅπως λένε. Ὁδηγίες: «Μὴν ἀναμειγνύεσθε». Καὶ ὅταν τοὺς ρωτᾷς γιατί, σοὺ ἀπαντοῦν: «Τὸ Κέντρο δὲ δίνει ποτὲ ὁδηγίες — δὲν τὸ ξέρεις; — Ἄν ὁ ὑπάλληλος κάνει καλὰ, ἢ τιμὴ ἀνήκει στοῦ Κέντρου· ἂν κάνει ἄσχημα, μιὰ ρομπατσίνα» (sic). Ἐσὺ δὲν ἔφαγες τὴ ρομπατσίνα, κι ἂν ἦσουν ἓνας ἂν' αὐτοὺς πού κάνουν τοὺς μικροδραγουμάκηδες στὰ λίγα προξενεῖα τοῦ Ἑθνους πού ἀπόμειναν, θὰ γέμιζες τ' αὐτιά τοῦ κόσμου μὲ τὴ δράση σου. Ἀλλὰ ἔχεις τὸ συναίσθημα πὼς δουλεύεις μὲ ὑπολείμματα, πὼς νὰ περιαιτολογήσεις;

1938

Στις αρχές του έτους μετατίθεται στην Αθήνα, σαν προϊστάμενος της Διευθύνσεως Εξωτερικού Τύπου του υφυπουργείου Τύπου και Πληροφοριῶν.

Σεπτέμβρης, Κυριακὴ βράδυ, Κηφισιὰ

(Γράμμα)

Γυρίζω ἀπὸ ἓναν μακρὺ περίπατο. Μιλούσαμε γιὰ θλιθερὰ πράγματα πού ὥστόσο πρέπει νὰ θρεθεῖ τρόπος νὰ τὰ παραμερίσει κανεῖς, γιὰ νὰ ζήσει.

Ἐφυγα ἀπὸ τὸ Πρακτορεῖο ὅταν λάβαμε τὴν εἶδηση πὼς ὁ Chamberlain γύρισε νὰ κοιμηθεῖ.

1939

Δευτέρα, 10 Ἀπρίλη

"The wrong man in the wrong place". Αἶσθημα πὼς δὲν ἔχεις τίποτε νὰ κάνεις μὲ ὅλες αὐτὲς τὶς φυσιογνωμίες, μὲ ὅλες αὐτὲς τὶς ἀντιδράσεις — μὲ ὅλα αὐτὰ τὰ αἰσθήματα καὶ τὰ λόγια, πού εἶναι σὰν τὴν ἀρχὴ κάποιος ἐκμετάλλευσης.

Το Μάιο του 1939, ο Γ. Σεφέρης και ο Τ.Κ. Παπατσώνης ταξιδεύουν στη Ρουμανία.

Τετάρτη, 31 Μάη. Ἀ/π Romania

Μιὰ ὥρα πού ἀφήσαμε τὴν Πόλη. Μαρμαρᾶς ἥλιος καὶ γαλήνη στὴ θάλασσα. Γυρίζω χωρὶς πολὺ κέφι, μὲ τὴ φρίκη τῆς ἐρημιᾶς πού θὰ βρῶ καὶ μ' ἓνα συναίσθημα διαθεσιμότητας. Θὰ ξαναρχίσουν τὰ ἴδια. Τὶ ἀξίζουν, τὸ ξέρω. Ἀλλὰ δὲν εἶμαι, ἢ δὲν ἀντέχω νὰ εἶμαι, ὅσο θὰ ἔπρεπε ἀνεξάρτητος ἀπὸ ὅλον αὐτὸ τὸ δόρυβο.

Πέμπτη, 3 Αὐγούστου

Ὅταν ἄλλοτε ἔλεγες πὼς εἶσαι μόνος — καὶ τὸ αἰσθανόσουν μὲ εἰλικρίνεια — ἦσουν ὥστόσο πολὺ λιγότερο μόνος ἀπὸ ὅ,τι εἶσαι τώρα. Τοῦτο νὰ σὲ προφυλάξει ἀπὸ μελλοντικὲς ἐκπλήξεις. Ὑπάρχει πάντα κάτι περισσότερο, ὥσπου νὰ σπάσει ὁ ἄνθρωπος.

Τρίτη, 17 Ὀκτώβρη

Βαρὺς. Κενὰ μέσα στοῦ κεφάλι.

Πρῶι.

*Δροσιά τῆς ἀνοιξης, ζέστη τοῦ καλοκαιριοῦ, ἀνάπαυλα τοῦ φθινοπώρου
κλιιδωμένα ἀπὸ τὰ πράγματα πού δὲν ἠδελες
πού δὲν παραδέχτηκες μολονότι γέρασες μαζί τους
κι ἔμειναν μέσα στοῦ σῶμα σου σὰν τὸ μαχαίρι τοῦ φονιᾶ
ἢ τὴ γοργόνα πού εἶναι πάντα μισὴ μέσα στὴ θάλασσα
ἢ τὴ φωνὴ τοῦ ἀνθρώπου πού τονε χτύπησε τ' ἀστροπελέκι ...*

Ἀηδία. Δὲν πῆγα σήμερα στὴ δουλειά μου ἀπὸ καθαρὴ ἀηδία.

1940

Δευτέρα, 22 Ἀπρίλη

Κούραση τῶν νEURων καὶ τὸ αἶσθημα πὼς δουλεύεις ὅλη μέρα γιὰ τὸ τίποτε. Χτὲς ἔμεινα ἔξω ὅλο τὸ ἀπογεσήμερο — μὲ τὴ Μαρώ στὸ λόφο πάνω ἀπὸ τὸ Σκαρμαγκά— καὶ πλάνιασα κωρίς. Ξαναγυρίζω μὲ εὐχαρίστηση στὸ τετράδιο αὐτό: μιὰ φυσιολογικὴ εὐχαρίστηση ποὺ μοῦ δίνει ἡ πένα πάνω στὸ χαρτί. Δὲν ἔχω τίποτε νὰ γράψω, ἔτσι μουνδιασμένος ποὺ εἶμαι ἀκόμη, ἀλλὰ συνεχίζω, ὅπως χαίρεται κανεὶς ἓνα χτυπημένο μέλος τοῦ κορμιοῦ του, ποὺ μόλις τὸ λευτέρωσαν ἀπὸ τοὺς ἐπιδέσμους.

Παρασκευή, Ἰούνιος

Εὐχαριστημένος ποὺ πῆρα τὸ εἰσιτήριό μου καὶ εἶμαι ἔτοιμος νὰ φύγω πὴν Κυριακή. Βαρέθηκα τὴν ἔλεεινὴ διάθεση ποὺ ἔχω ἐδῶ, μπερδεμένος μὲ τοῦτο τὸ κοπάδι, φυλακισμένος ἀπὸ τὸν καιρὸ, χωρὶς ὄρεξη γιὰ τίποτε παρὰ γιὰ τὰ νέα τοῦ πολέμου. Πόσο μονάχος μπορεῖ νὰ εἶναι κάποτε κανεὶς — στερημένος κι ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του. Ἀλλὰ τώρα ξέρεις πὼς σκέυεις τέτοιαις λογῆς δὲν ἔχεις τὸ δικαίωμα νὰ τὶς κάνεις. Ἀκαιρες, ὁλότελα ἀκαιρες. Τὸ συναίσθημα τῆς ἀμαρτίας ὅλων αὐτῶν ποὺ γίνονται γύρω σου, δὲ σ' ἀφήνει. Οὐφ! νὰ φύγει κανεὶς ἀπὸ δῶ μέσα.

15 Αὐγούστου

Βούλιαζαν τὴν Ἑλλν. Στὶς 10 ὁ Ὑπουργὸς μοῦ τηλεφώνησε νὰ εἶμαι στὸ γραφεῖο· στὶς 12 γύρισε μὲ τὰ ἀνακοινωθέντα μας. Τὸ θράδυ, ὥς τὶς 10 πάλι στὸ Ὑπουργεῖο. Πυρετὸς τριγύρω. Κρατῶ ἀρκετὰ καλὰ. Ὅσο συμφωνῶ, τίποτε δὲ μὲ πειράζει. Φτάνει νὰ σταθοῦν γερὰ οἱ παραπάνω. Γυρίζοντας τὸ μεσημέρι ἀπὸ τὸ γραφεῖο, πέρασα ἀπὸ τὸν Κῆπο. Μόνη στιγμή ποὺ μπόρεσα νὰ συλλογισθῶ. Προσπάθησα νὰ φαντασθῶ τὸ ἀσπροθαλασσίτικο λιμάνι, τὸ μάζεμα τῶν προσκυνητάδων, τὸ συνωπισμὸ, τὴ μυρωδιά τῶν κακοταξιδωμένων καὶ ξευχιτισμένων κορμιῶν, τοὺς μικροπουλητάδες, τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς δέησης καὶ τοῦ θαύματος.

Κυριακή, 10 Νοέμβριον

Ἡ δουλειὰ ἀρχίζει νὰ στρώνει, ὕστερα ἀπὸ τὶς πρῶτες μέρες τῆς παραζάλης. Οἱ αὐτοματισμοὶ ἀρχίζουν νὰ σχηματίζονται. Δουλεύω καὶ ἀποδίδω καλύτερα. Τώρα δὲ θέλω τίποτε ἄλλο: μόνο νὰ καλυτερεύω ἀκόμη. Εὐχαριστημένος ποὺ βρίσκομαι ἐδῶ ποὺ βρίσκομαι. Εὐχαριστημένος ποὺ δὲν εἶμαι χαμένος σὲ καμιὰ ἀπὸ τὶς ἀπειρες τρύπες τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, ὅπου τόσοι συνάδελφοι κάνουν τὴ ζωὴ τοῦ ποντικού. Δὲ σταματῶ ὅλη τὴ μέρα καὶ τὴ νύχτα, παρὰ γιὰ νὰ κοιμηθῶ λίγο. Δὲν εὐχομαι τίποτε ἄλλο παρὰ ἀκόμη περισσότερη δουλειὰ — ἐκεῖ ποὺ πρέπει.

Δευτέρα, 18 Νοέμβριον

Μὲ σταμάτησαν χτὲς, μόλις ἔπιασα τὴν πένα. Ἀκόμη καὶ σ' αὐτὸ τὸ τετράδιο, δὲ μοῦ μένει τίποτε γιὰ ν' ἀφήσω ἀπὸ τὸν ἑαυτό μου. Δὲν αἰσθάνομαι τίποτε· δὲ μένει καιρὸς. Ὡστόσο αὐτὴ ἡ ἔνταση, αὐτὴ ἡ δουλειὰ καθαρίζει. Ἴσως νὰ μοῦ ἦταν ἀπαραίτητη. Εἶναι τὰ μικροπράγματα ποὺ κουράζουν· οἱ δευτερεύοντες ὑπάλληλοι ποὺ μπλέκουν στὰ πόδια. Καμιὰ βοήθεια ἀπὸ τοὺς παραπάνω γιὰ νὰ ὀργανώσει κανεὶς κάτι.

Τον Ἀπρίλη τοῦ 1941 ὁ Γ.Σ. με τὴ γυναῖκα τοῦ Μαρώ, ἀκολουθοῦν τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση στὴν Κρήτη.

1941

Πρωτοχρονιά

Ἡ πρῶτὴ μέρα ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ πολέμου ποὺ δὲν πῆγα στὸ γραφεῖο. Μοῦ φαίνεται πὼς ἔχω πάρει ἓνα μήνα ἀδεια· καὶ μολονότι δὲ βγῆκα ἀπὸ τὸ σπῖτι, σὰ νὰ ἤμουν σ' ἓνα ὑποβρύχιο ποὺ ἀναδύθηκε ξαφνικά. Τὸ κακὸ μὲ τὴ δουλειὰ εἶναι ποὺ δὲν προφταίνει κανεὶς μήτε νὰ σκεφτεῖ, μήτε νὰ αἰσθανθεῖ· μόνο ποὺ πολέμῳ νὰ συνδυάσεις πράγματα καὶ πρόσωπα σὰν τὰ τραπουλόχαρτα μιὰς πασιέντσας ναρκαπτικῆς. Ὡστόσο δὲν εἶναι ἄσχημο νὰ κρατῶ στὸ νοῦ μου ὅτι — Πῆγα καὶ σήμερα στὸ γραφεῖο.

Τρίτη, 18 Φεβρουαρίου

Στο Ύπουργείο Έξωτερικῶν ἀργὰ τὸ ἀπόγευμα γιὰ νὰ συζητήσω μὲ τὸν Μαυρουδῆ τὰ σχόλια τοῦ τουρκοβουλγαρικοῦ. Περιμένω, περιμένω· συνεργάζεται μὲ τὸν προσωπάρχῃ. Στὴν ἀντακάμαρα διάφοροι συνάδελφοι μιλοῦν γιὰ τὶς προαγωγές τους. Μὲ πλακώνει ἓνα κολοσσιαῖο βάρος, ὅσες φορές πέσω σ' αὐτὴ τὴν ἀτμόσφαιρα. Μικρὰ μυαλά, μικρές λεπτομέρειες καὶ φόβος, φόβος. Θεέ μου, ὅλους τοὺς συνέχει ὁ φόβος.

Τετάρτη, 19 Φεβρουαρίου

Μόλις ξύπνησα. Όνειρα καὶ παραμιλητὰ μέσα στὸν ὕπνο· ὅλα γιὰ κάποια ὑπόθεση τοῦ Ύπουργείου. Πρώτῃ φορά πού ἔχω μεταφέρει σπὴν κρυφὴ δική μου ζωὴ ὅλες αὐτὲς τὶς μιζέριες. Αὐτὸς ὁ πόλεμος μᾶς τρώει τὴ σκέψη, τὴν καρδιά, τὴ φύση. Όχι αὐτὸς ὁ πόλεμος, αὐτοὶ οἱ λεπροί, αὐτὰ τὰ μολύσματα πού τὸν μολύνουν.

Από το Μάιο του 1941 βρίσκεται στην Αλεξάνδρεια, ως τον Ιούλιο. Τον Αύγουστο φτάνει στη Ν. Αφρική. Πρώτα Johannesburg και μετά Πρετόρια, όπου μένει ως τον Απρίλιο του '42, υπηρετώντας στην Ελληνική Πρεσβεία.

1942

Κυριακή, 22 Μάρτη

Ρυθμὸς τοῦ σώματος ὁλωσδιόλου χαλασμένος· Κόπωση, ὑπνιλία. Ὑγος; Ἐλλειψη ὀξυγόνου; Ἀνατροπὴ τοῦ ρυθμοῦ τῶν ἐποχῶν· Δὲν ξέρω. Καταστροφή τοῦ μόνου τονωτικοῦ πού μπορῶ νὰ ἔχω ἐδῶ, δηλαδὴ τῆς ψυχικῆς ἡρεμίας πού τόσο ἐπίμονα προσπάθησα νὰ ἀναποχήσω ἀπὸ τὸν περασμένο Σεπτέμβρη. Αὐτὸ ἀπὸ τὴν ἀποκαρδιωτικὴ μετατόπιση, κάθε λίγο, τοῦ ταξιδιοῦ μου στὸ Κάιρο. Καὶ ἡ καθημερινή, ἡ ἀναπόφευχτη φθορὰ πού ἐνεργεῖ τὸ περιβάλλον μου.

Ναί, ἀλλὰ μὴν ξεχνᾷς ὅτι ὁ καιρὸς τῆς συνδιαλλαγῆς ἔχει περάσει καὶ πῶς ὅλα αὐτὰ τὰ μικροπράγματα καταστρέφουν ἀνεπανόρθωτα τὸ ἐλάχιστο ἄξιο πού σοῦ ἀπομένει.

Τον Απρίλη του 1942 μετατίθεται στο Κάιρο, στη Διεύθυνση Τύπου και Πληροφοριών της Ελληνικής Κυβέρνησης.

Τετάρτη, 26 Αύγουςτου, 07.30'

Τί θέση ἔχει ἓνας «εὐαίσθητος» (τεχνικὴ ἔννοια) ἄνθρωπος σὲ τοῦτῃ τῇ ζωῇ;

Πολλὴ δουλειά, ἀπὸ τότε πού ἤρθαμε, πολλὰ ἐμπόδια, καὶ ἀνύπαρχτα μέσα. Μεγάλῃ σπατάλῃ τοῦ καιροῦ. Πλαγιάζεις τὸ βράδυ καὶ βλέπεις τὴ μέρα πού ἐξαντλήθηκε σὰν ἓνα ποτῆρι νερό. Δὲν ξέρεις τί ἐγινε, σὲ τί χρησίμευε.

Οὔτε κι ἐδῶ μπόρεσα νὰ γράψω πιὸ συχνά.

Τετάρτη, 16 Σεπτέμβρη, 05.30'

Όταν ἀνοίξω τὰ μάτια στὸ κρεβάτι, δὲν παύουν νὰ μὲ παιδεύουν ὅλες οἱ μικρομιζέριες τῆς καθημερινῆς μου ζωῆς. Κουρασμένα νεῦρα – ἰσως. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ δύναμη πού ἔχει τὸ περιβάλλον μας νὰ μᾶς βουτᾷ ὡς τὰ ρουθούνια μέσα στὰ τέλματα, νὰ μᾶς καταναλίσκει μὲ τὰ τιποτένια καὶ τὰ ἀνάξια. Μπορεῖ νὰ ἦταν πάντα ἔτσι, ἀλλὰ εἶναι σκάνδαλο στοὺς σημερινούς καιροὺς. Ἡ ζωὴ μας μοῦ κάνει κάποτε τὴν ἐντύπωση ἐνὸς ἀναμμένου κериοῦ, ξεχασμένου σὲ μιὰν ἄδεια κάμαρα. Λιώνει στὰ χαμένα.

Τετάρτη, 7 Ὀκτώβρη

Ἡ κούραση πού ἐκδηλώνεται μὲ τὴν *πλήξη* τῆς κούρασης, κάθε μέρα, καὶ σοῦ δίνει τὴν ἐντύπωση πῶς στριφογυρνᾷ στὸ κενό. Κάτι παρόμοιο στὶς ἀρχές τοῦ πολέμου σπὴν Ἀθήνα. Ἐκεῖνο πού προστίθεται ἐδῶ πέρα εἶναι αὐτὸ τὸ ρουμάνι οἱ τσουκνίδες πού πρέπει ὁλόένα νὰ παραμερίζεις.

Πέμπτη, 29 Ὀκτώβρη

Χαμένος μέσα σ' όλους αυτούς τους ἐγκεφάλους που δουλεύουν σὰν τὸ ρολογάκι στὸ ζερβὶ τους χέρι, κάνοντας κι ἐγὼ τὸ ἴδιο, συλλογίζοντας ὅλα τὰ μικροπράγματα που ἔχω νὰ κάνω σήμερα, τὰ πρόσωπα που πρέπει νὰ συναρμολογήσω μὲ τὰ καθημερινὰ περιστατικά. Κάπου - κάπου ἡ γαλμωδία τῶν παπᾶδων, ἡ συνάθροιση, φέρνουνε μακρινὲς ριπὲς ἀπὸ τὰ ὅσα μᾶς χτύπησαν, μᾶς συγκίνησαν ἢ μᾶς ἐξευτέλισαν – αὐτὰ που πρέπει μόνος τέλος πάντων νὰ συλλογιστεῖς, κρατώντας τὸ μέτωπο μὲ τὰ δυὸ σου χέρια, μόνος καὶ μοναχός, ἔξω ἀπὸ τὰ ζιζάνια αὐτῆς τῆς ἀφάνταστα σκορπισμένης μας ὑπαρξῆς.

Κυριακή, 13 Δεκέμβρη

Μοῦ τηλεφωνοῦν τὸ πρωί ἁγγλικὴ ἐκπομπὴ τοῦ Λονδίνου: Τουφέκισαν τρακόσους στὴν περιοχὴ τοῦ Γοργοποτάμου, γιατί βοήθησαν τοὺς ἀντάρτες που τίναξαν τὸ γεφύρι. Ἡ Υ.Π. δὲν ἔχει καμιὰ πληροφορία: τὸ Reuter δὲν ἀπαντοῦσε. Συλλογίζομαι αὐτὴ τὴ μάχη, ὅπου ἀπὸ ἓνα μέρος μονάχα ὑπάρχουν τουφέκια καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μόνο γυχὲς καὶ χέρια δεμένα πιστάγκωνα.

Κάθε φορὰ που γίνεται κάτι τέτοιο μὲ τσακίζει ὁ θυμὸς γιὰ τὴν καταναγκαστικὴ φυτοζωΐα ὅπου μᾶς ἔχουν καταντήσει. Μὲ ὅλα αὐτὰ τὰ τέλματα που δημιουργεῖ ἡ βλακεία καὶ ἡ μικρογυχία, εἶμαι σὰν ἄρρωστος ἀπ' τὴ δουλειά μου. Μ' ἐνοχλεῖ τόσο που ὁλοένα συλλογίζομαι πότε καὶ πῶς νὰ τὴν ἀφήσω. Ἐξω ἀπὸ τὴ δουλειὰ κενὰ ἢ στιγμὲς καταληψίας σχεδόν μιᾶς σκοτεινῆς φαντασίωσης. Συνεπαρμένος ἀπὸ τὸ θάσανο αὐτοῦ τοῦ κόσμου που μὲ διώχνει καὶ μὲ κρατάει.

1943*Τετάρτη, 10 Φεβρουαρίου. Ἀλεξάνδρεια, 12 Rue Nébi Daniel*

Ἀπὸ τὴν περασμένη Παρασκευὴ ἔ' ἀπόγευμα ἐδῶ. Ἐφυγα ἀπὸ τὸ Κάιρο ἄθλια κουρασμένος – ὄχι ἀπὸ τὴ δουλειά, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἀνυπόφορη τριβὴ μὲ παλιανθρώπους καὶ πράγματα τῶν διαδρόμων καὶ τῶν καφετειῶν. Τὴ νύχτα πρὸς τὸ Σάββατο ἀρρώστησα ἓνας ἀκατάσχετος ἐμετὸς που μοῦ κάνει τὴν ἐντύπωση ὅχι μιᾶς τοπικῆς ἀδιαθεσίας, ἀλλὰ μιᾶς γενικῆς ἀντίδρασης τοῦ ὀργανισμοῦ μου νὰ ξεράσει ὅλες τὶς ἀπιδίες καὶ τὶς βρωμιὲς που κατάπιε τὸν τελευταῖο καιρό.

Παρασκευή, 12 Φεβρουαρίου

Ξυπνῶ μὲ τὴν ἐντύπωση τῆς φτώχειας μου, ἀνάμεσα σ' αὐτὸν τὸν πλουσιόκοσμο. Ἡ ἀνάγκη ὅπου βρίσκομαι νὰ δίνω, κάθε μέρα, μιὰ μέρα ἀπὸ τὴ σάρκα μου, γιὰ νὰ ζήσω.

Κυριακή, 28 Μάρτη

Ὅλες αὐτὲς τὶς μέρες μὲ ἀνυπόφορους πόνους στὴ ράχη καὶ στὰ πλευρά: εἶναι μιὰ τυραννία νὰ κάθουμαι στὸ γραφεῖο. Καὶ πρέπει μὲ ὅλες τὶς τωρινὲς φασαρίες. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ ἀηδιασμένος ἀπὸ τὰ μούτρα καὶ τὰ καθάρματα που ζυμώνονται μὲ τὴ καθαλίνα τοῦ Καίρου. Ὅλοένα καὶ πιὸ ἀνίκανος γιὰ πολιτικὲς ζυμώσεις.

Τετάρτη, 14 Ἀπρίλη

Ὅλο ἔ' ἀπόγευμα χτὲς καὶ σήμερα τριγυρνώντας μαγαζιά γιὰ τὰ γυνία τοῦ καινούριου μας ταξιδιοῦ. Πολὴ λὴ κούραση καὶ λίγη χαρὰ ἀπὸ τὶς ἀγορές μας. Ἐπειτα ἀπὸ δυὸ χρόνια σὲ ζεστὰ κλίματα, πρέπει νὰ ἐτοιμασοῦμε γιὰ τὸ χειμῶνα τῆς Ἀγκυρας. Ἐκεῖ δὲν ὑπάρχει τίποτε, ὅπως λένε.

Συλλογίζομαι κάθε φορὰ σὲ τέτοιες περιστάσεις, πόσες κακὲς συνήθειες διατηροῦμε δυστυχῶς ἀκόμη: οἰκονομίες. Προσπαθεῖ νὰ βάλει κανεὶς κατὰ μέρος κάτι, μὲ χίλια θάσανα, γιὰ μιὰ δύσκολη ὥρα, γιὰ μιὰν ἀρρώστια. Καὶ τὰ λίγα που βάζει στὴν τράπεζα ἐξατμίζονται μόνον τους. Πρέπει νὰ μάθουμε πῶς δὲν ἔχουμε τίποτε ἄλλο παρὰ τὸν ἐαυτὸ μας.

Ἰούλιος

Κάνω τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ υπαλλήλου: δραματικὰ ἀσυμβίβαστα πράγματα κάποτε, καὶ κάποτε πολὺ βαρὺ, ὅταν, σὲ μιὰ ξαφνικὴ ριπὴ τοῦ ματιοῦ, δεῖς τὸν ἐαυτὸ σου χωρὶς κανένα ἐπάγγελμα – δεῖς ὅτι τὸ ἓνα ἐπάγγελμα τρώει τὸ ἄλλο.

Κυριακή, 1 Αυγούστου

Νά τ' άφήςεις όλα — συγχρωτισμούς με κακοήδεις και ήλιθίους, ύπηρεσίες — όχι για νά κάνεις κάτι άλλο, ή για ν' άφιερωθείς σπή λογοτεχνία, άλλα για ν' άδείασεις τη ζωή σου, νά την ξεσπρεβλώσεις.

Σάββατο, 14 Αυγούστου

Φριχτή ζέση: έλεεινή τριβή από τη δουλειά: ή κυβέρνηση βρίσκεται σ' έναν άδιάκοπο πυρετό διαδοχικών κρίσεων. Άπό τὸ Γενάρη: άλβανική κρίση: επανάσταση τοῦ στρατοῦ καὶ θλιθερή πώση τοῦ Κανελλόπουλου: πάλι στρατός: πάλι ναυτικό: άφιξη τοῦ Έξηντάρη: άπροσδόκητη άφιξη τών άνταρτών — καὶ πουθενά μυαλό για τίποτε.

Με τον Έρζα Πάουντ το 1965.

1944

Κυριακή, 30 Γενάρη

Ένας μήνας δέν έγραφα τίποτε εδώ. Τά μόνα πού δά μπορούσα νά είχα σημειώσει pro memoria δά ήταν πράγματα πού άφορούν την καθημερινή πολιτική κουζίνα. Άλλά είδα πώς αυτά σ' ένα τετράδιο σάν καὶ τοῦτο δέν έχουν άλλο αποτέλεσμα παρά νά μεταφέρουν τις άπδιαστικές ραδιουργίες τοῦ προσφυγικοῦ μας στρατοπέδου στίς λίγες άνεξάρτητες στιγμές πού προσπαδῶ, άν μπορώ, νά διαφυλάξω — τις ελάχιστες.

Έχω μιά τέτοια ύπηρεσία πού με φέρνει σέ καθημερινή σύγκρουση καὶ διαμάχη μ' ένα πλῆθος πρόσωπα καὶ πράγματα, πού δέν παύουν νά με καταδιώκουν μήτε σπήν ὥρα τοῦ φαγητοῦ μήτε σπήν ὥρα τοῦ ύπνου — έλεεινά συμπτώματα.

Δέν μπορώ νά τ' άποφύγω ὡς τη στιγμή πού δ' άποστρατευτοῦμε. Ής τότε πήρα την άπόφαση νά κρατήσω τοῦτο τὸ τετράδιο άμέτοχο από όλα αυτά. *

Τετάρτη, 10 Μάη

Άπό τὸ τέλος Άπρίλη (28) παραιτημένος από τη Διεύθυνση Τύπου. Όλο τὸ μήνα βουτημένος ὡς τὰ μπουόνια σπήν έλληνική κρίση τῆς Μέσης Άνατολῆς, πού ξεπέρασε όλες τις άλλες, — σάρωσε τὸν Τσουδερό, σάρωσε τὸν Σ. Βενιζέλο, έφερε σάν τὸν φάντε μπαστούνι τὸν Παπανδρέου, πρόεδρο καὶ κυβέρνηση, καὶ σκόρπισε στους τέσσερεις άνέμους τὸ μοναδικὸ σῶμα τῆς πατρίδας πού μās άπόμεινε εδώ σπήν προσφυγιά, τὸ στρατὸ καὶ τὸ ναυτικό μας. Τώρα έχει άρχίσει ή «συνδιάσκεψη τῆς Μπουρμάνας»· ὁ Θεός νά βάλει τὸ χέρι του.

Αὐτά είναι κουθέντες άλλης ὥρας. Άπό τὸ τέλος τ' Άπρίλη αἰσθάνομαι ξαλαφρωμένος από τὸ φριχτὸ βάρος τῆς ύπηρεσίας πού είχε καταντήσει γάγγραινα. Έχω άκόμη κάμποσο δηλητήριο μέσα μου πού πρέπει νά άποπλύνω. Αὐτὸ είναι τὸ δύσκολο. Πέρασα μιά τρομερή δοκιμασία τών νευρῶν. Νομίζω πώς κράτησα την γυχραιμία μου γιατί τις λίγες ὥρες πού έμεινα σπῆτι, τις ὥρες τῆς άγρύπνιας, μπόρεσα νά προσπλωθῶ σέ μιά χειροτεχνική δουλειά: την άντιγραφή τοῦ *Ημερολογίου Καταστρώματος, Β'* σέ χειρόγραφο για φωτοτυπία με σχέδια καὶ πλουμῆδια. Μοῦ είναι άκόμη — καὶ ίσως νά μείνει — ένα γυχολογικὸ μυστήριο τὸ πώς μπόρεσα νά κάνω αὐτὸ τὸ πράγμα. Ψάχνοντας, βρίσκω ένα μόνο άνάλογο παράδειγμα, τὸ καλοκαίρι τοῦ '41 όταν, ταξιδεύοντας για τὴ Νότιο Άφρική, κλεινόμουν μέσα σ' εκείνη την

* Εἶχα ὑπ' ὄψη μου πολλά ὑπηρεσιακά πού είχα σημειώσει καὶ πού άντέγραφα άλλοῦ.

άδλια καμπίνα που δὲν εἶχε κανένα παράθυρο καὶ ἔγραφα τὸ ἡμερολόγιό μου, πάνω στὸ γυαλὶ ἐνὸς τραπεζιοῦ ποὺ εἶχε πυρετό, καθὼς περνούσαμε τὴν τροπικὴ ζέση τῆς Ἑρυθρᾶς. Ἄμυνα τοῦ ὀργανισμοῦ ἴσως μπροστὰ σ' ἐκείνη καὶ σὲ τούτη τὴν ἀηδία, καὶ τώρα κάπνι ἀλλο ποὺ δυνάμωσε, φαντάζομαι, αὐτὴ τὴν ἄμυνα: τὸ γεγονός ὅτι δὲν ξέρω νὰ σχεδιάσω. Ἐπρεπε, φπάνοντας αὐτὲς τὶς εἰκόνες, νὰ τραβήξω πάνω στὸ χαρτί ὅλες τὶς πιθανὲς γραμμὲς καὶ νὰ ξεχωρίσω ἐκείνη ποὺ ἔπρεπε, σβήνοντας τὶς ἄλλες. Ἴσως νὰ ἦταν αὐτὴ ἡ ἀφεση, αὐτὴ ἡ ἐμπιστοσύνη στὸ ἄγνωστο, αὐτὸ τὸ βᾶδισμα στὰ σκοτεινὰ, ποὺ σημειώνει ὁ Ἰωάννης τοῦ Σταυροῦ, ποὺ ἀνακούφιζε σὰν ἓνα λουτρό τὰ νεῦρα μου.

Το Σεπτέμβριο του 1944, ο Γ.Σ. δ' ακολουθήσει την Ελληνική Κυβέρνηση στην Ιταλία.

Τετάρτη, 30 Αύγουστου

Τὸ πρωὶ στὸ Ὑπουργεῖο. Ἄλλη ἀπόφαση: δὲν πάω στὴ Βηρυτό, πάω στὴν Ἰταλία. Ἀνδία ἀπὸ τὴν ἀσυναρτησία τῆς ὑπηρεσίας· ἔχεις ὄρεξη νὰ ὀλολύξεις ἀπὸ τὸ κακό σου· σὲ συγκρατεῖ ἡ ἀπέραντη τριγύρω ἔρημιά. Εἶπα πὼς δ' ἀπαντήσω τ' ἀπόγευμα. Τ' ἀπόγευμα μὲ παρασύρει ἡ λαχτάρα τῆς Μαρώς νὰ ξαναἰδεῖ τὰ παιδιὰ τῆς καὶ τὸ δικό μου αἶσθημα νὰ γυρίσω ὅσο πιὸ γρήγορα τὸν τόπο καὶ νὰ κλείσω αὐτὸ τὸν ἐφιάλτη τῆς ἐξορίας. Πάμε στὴν Ἰταλία· δὴ περάσουμε ἀδλιες στιγμὲς μὲ τοῦτο τὸ μπουλούκι· δὲ διαλέξαμε τὸν πιὸ εὐκόλο δρόμο· ὁ Θεὸς νὰ δώσει νὰ εἶναι ὁ ταχύτερος δρόμος τοῦ γυρισμοῦ.

Δευτέρα, 25 Σεπτέμβριο

Δὲν παύω νὰ ἔχω μπροστὰ στὰ μάτια μου, ὀλοένα, ἑλληνικὰ τοπία μὲ εἰκόνες φρίκης ποὺ θαρρῶ πὼς μᾶς περιμένουν — αὐτὴ τὴν ὑπερογκὴ δυστυχία ποὺ κουβαλοῦμε σιωπηλὰ ὅλα τοῦτα τὰ χρόνια, ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ φύγαμε ἀπὸ τὴν Κρήτη. Τώρα ποὺ τὰ μάτια μας εἰσιμάζονται νὰ τὴν ἀναμετρήσουν καὶ ποὺ ξέρομε πὼς ὁ τρόπος ποὺ τὴν ἔβλεπε ἡ γυχή μας ἦταν μιὰ ἄλλη πραγματικότητα ἀπὸ τὴν πραγματικότητα ἐκεῖ - πέρα, σκεπτόμαστε, ἴσως βαθιὰ καὶ ἀναρθρα: ἄς ξεμακρύνει γιὰ λίγο ἀκόμη τοῦτο τὸ ποτήρι. Χτές, καθὼς τὰ συλλογιζόμουν αὐτά, ἄκουσα τὰ χεῖλιά μου νὰ γιθυρίζουν: ἀγωνίζεσθε εἰσελθεῖν διὰ τῆς στενῆς πύλης.

Δευτέρα, 16 Ὀκτώβριο

Χτές ὅλο τὸ ἀπόγευμα δοκίμασα νὰ συνεχίσω ἓνα ποίημα ποὺ ἄρχισα ἐδῶ καὶ λίγες μέρες («Τελευταῖος σταθμός»). Ἀναγκάστηκα νὰ τὸ ἀφήσω· βαρὺς τὸ βράδυ. Σκέπτομαι μὲ φρίκη πὼς δὲν ἔχω πιά τὴν εὐκίνησία νὰ μπαينوθγαίνω στὴν ποιητικὴ ἀτμόσφαιρα, ποὺ ἴσως νὰ εἶχα ἄλλοτε. Τώρα πρέπει νὰ σύρω τὸν ἑαυτό μου ἀπὸ τὸ σθέρκο, κι ὅταν μῶ καὶ πρόκειται νὰ ξαναγυρίσω στὴν καθημερινὴ ζωὴ μου, μοῦ φαίνεται πρόκειται νὰ πέσω σ' ἓνα βάραδρο.

Στις 23 Οκτωβρίου ο Γιώργος καὶ ἡ Μαρώ Σεφέρη επιστρέφουν στὴν ἐλευθερωμένη Ἀθήνα.

Κυριακὴ, 17 Δεκέμβριο

Τὸ τερατῶδες εἶναι ὅτι μέσα σ' αὐτὸ τὸ σπαραγμὸ δὲν μπορεῖς νὰ στηριχτεῖς οὔτε σὲ μιὰ φωτεινὴ στιγμὴ κανενός. Οἱ καλύτεροι σὲ βαθιὰ ἀπόγνωση· αὐτοὶ εἶναι καὶ οἱ πιὸ ἀδύνατοι. Οἱ ἄλλοι, ρομπότ: ρομπότ τοῦ μίσους καὶ τῆς καταστροφῆς ἢ ρομπότ τῆς κατεργαριᾶς· δὲν ἔχω τὴ διάθεση νὰ σημειώσω, ὅπως ἄλλοτε, τὰ καθημερινὰ περιστατικὰ ποὺ δείχνουν ὥς ποῦ μπορεῖ νὰ φτάσει ὁ ξεπεσμός.

Ἀδύνατο νὰ γράψω· ἀδύνατο νὰ διαβάσω· τὰ νεῦρα βυθισμένα μέσα σ' αὐτὴ τὴ φρίκη, ὅπως μέσα σ' ἓνα ποτήρι νερό.

1946

Παρασκευὴ, 3 Αύγουστου

Ὑπουργεῖο χτές πρωί· ὅπως νιώδεις τὸ φαρμακευτικὸ ἀνάδοσμα ἐνὸς νοσοκομείου. Ἐντονη αἴσθησι, ποὺ μ' ἀρπάζει ἀπὸ τὰ ρουθούνια, πὼς βρίσκομαι σ' ἓνα ἄσυλο γιὰ εἰδικὲς νευρώσεις. Τὰ λόγια τους, οἱ γκρίνιες τους, οἱ θυμοὶ τους, οἱ ἀντιδράσεις τους, χωρὶς ὑπόστασι. Καθὼς ἔλεγα κάπνι τέτοιο σ' ἓνα φίλο, παρατηρεῖ: «Ὅλη ἡ Ἑλλάδα εἶναι ἔτσι».

Σάββατο, 5 Ὀκτώβρη. Πόρος, «Γαλήνη»

Ἦρθα τὴν περασμένη Τετάρτη, ἀφοῦ ἔκλεισε μιὰ μεγάλη περίοδος τῆς ὑπηρεσιακῆς μου ζωῆς — ὀχτὼ ἐννιά χρόνια, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Anschluss. Τὸ Ὑπουργεῖο μοῦ ἔδωσε δυὸ μῆνες ἄδεια, τὴν πρώτη ἀπὸ τὸ καλοκαίρι τοῦ '37. Σκέπτομαι νὰ τὴν περάσω ἐδῶ ἢ ὅπου μ' ἀφήσουν ἡσυχά. Θέλω νὰ μπορέσω νὰ σκεφτῶ.

Ξεκίνησα μὲ σφιγμένη τὴν καρδιά καὶ ἀρκετὰ γρουσουζίης. Δὲ θυμοῦμαι νὰ μοῦ ἔχει συμβεῖ ἄλλοτε τέτοιο πράγμα. Κάθε φορὰ ποὺ ξεκινοῦσα γιὰ τὴν ἐξοχή, ὅλα τὰ λείπια τῆς πολιτείας ἐπεφταν μόλις πατοῦσα τὸ καράβι. Αἰσθανόμουν ἐλευθερωμένος. Ἀλλὰ τώρα δὲν ξεκινῶ γιὰ τὴν ἐξοχή, ξεκινῶ γιὰ ἓνα μακρὺ ταξίδι ἀρκετὰ σκοτεινὸ καὶ εἶμαι βαριά τραυματισμένος ἀπὸ τὸν τόπο μου.

1947*Νύχτα 31 – 1 Γενάρη, Ἀθήνα*

Τώρα τὸ Ὑπουργεῖο δὲν ξέρεי τί νὰ μὲ κάνει. Ὁ προσωπάρχης, κάθε φορὰ (ἀπὸ τὶς 5 τοῦ περασμένου) ποὺ γυρέω νὰ τὸν ἰδῶ, εἶναι, μοῦ λένε, ἄρρωστος. Δουλεύω πολὺ γιὰ τὸ βιβλίο τοῦ Καβάφη, κουρασμένα κάποτε· μιὰ λιμνάζουσα εὐαισθησία στομώνει τίς προσπάθειές μου. Φορὲς, κουβεντιάζοντας μὲ τὴ Μ. γιὰ τὶς οικονομικὲς μας στερησεις (δικαιες, κατὰ βάθος), λογαριάζω πὼς ἐργάζομαι, ἐκτός ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία, 10 ὥρες τὴν ἡμέρα χωρὶς νὰ κερδίζω τίποτε· ἡ λογοτεχνία εἶναι δωρεὰν σπὴν Ἑλλάδα· γι' αὐτὸ καὶ τὴν ἐξευτελίζουν. Ἐχω κουράγιο.

Κυριακὴ τοῦ Βαγιοῦ, 6 Ἀπρίλη

Τὸ Μάρτη δούλεγα ταχτικά καὶ πολὺ κάθε μέρα (τὸ Ὑπουργεῖο μὲ χρησιμοποιεῖ τώρα γιὰ ὑποδεέστερες ἐργασίες ποὺ κάνω σπῆι μου), δὲν μπορῶ νὰ πῶ *καλά*.

Θὰ μπορούσα νὰ τ' ἀντιμετωπίσω ὅλα, νὰ πάρει ὁ διάβολος, ἂν εἶχα τὰ μέσα (δηλαδή μόνο τὸ καθημερινὸ γωμί γιὰ τὴ γυναῖκα μου καὶ γιὰ μένα) ν' ἀφοσιωθῶ στὸ ἔργο ποὺ θέλω καὶ ποὺ ξέρω πὼς μπορῶ νὰ κάνω — γιὰ νὰ μὴ δουλεύω σὰ μισὸς ἄνθρωπος. Ἐξευτελισμὸς τοῦ χρήματος. Τὴν πιὸ ταπεινωτικὴ σκέψη ποὺ εἶχα ἴσως στὴ ζωὴ μου, τὴν ἔκανα χτές· νὰ πάγω νὰ γράφω γιὰ ἓνα χρονικὸ διάστημα, πέντε δέκα χρόνια, ξέρω καὶ ἐγὼ· νὰ βρῶ μιὰ δουλειὰ ποὺ νὰ μ' ἀφήνει λίγες οικονομίες, καὶ ἔπειτα νὰ κάνω αὐτὸ ποὺ πρέπει· γελοία σκέψη· στὰ ζωντανὰ πράγματα δὲν ὑπάρχει ἀναστολή.

1948*Κυριακὴ, 5 Γενάρη*

Ἐκλεισε ἡ πληγὴ μου χτές. Σήμερα, στὸ Ὑπουργεῖο. Ἄνθρωποι κάποτε τόσο ἀδιάφοροι· ἔχεις ὄρεξη, καθὼς πέφτει τὸ μάτι σου στὸ καλαμάρι ἀπάνω στὸ γραφεῖο τους, νὰ τοὺς τ' ἀδείασεις στὸ κεφάλι, γιὰ νὰ τοὺς ξυπνήσεις.

Τὸ Φεβρουάριο μετατίθεται σαν σύμβουλος στην πρεσβεΐα τῆς Ἀγκυρας, ὅπου θα μείνει ως το 1950.

1951

Τὸ Μάιο μετατίθεται σαν σύμβουλος στην πρεσβεΐα του Λονδίνου, ὅπου θα μείνει ως το 1952.

Δευτέρα, 3 Σεπτέμβρη

Λέω ἡ Ὑπηρεσία εἶναι κάπὶ σὰν ἓνας δράκος ποὺ κοιμᾶται. Κάποτε πινάζεται, λέει μιὰ σιбулличή προσταγὴ καὶ ἔπειτα ξαναπέφτει στ' ἀποκάρωμα. Δὲν μπορεῖς νὰ τῆς ζητήσεις ἐξηγήσεις, γιὰτὶ ἓνα ἀπὸ τὰ δυὸ δὲ συμβεῖ· εἴτε δὲ δ' ἀπαντήσει (ἀφοῦ κοιμάται)· εἴτε δ' ἀγουροξυπνήσει καὶ τότε δὲ εἶναι πολὺ χειρότερα. Σήμερα ἔλαβα τηλεγράφημα ν' ἀντιπροσωπεύσω τὴν Ἑλλάδα στὸ *ποιητικὸ συνέδριο* ποὺ γίνεται στὸ Βέλγιο. Καλὴ προαίρεση, φάρσα, ἀνοησία — δὲν ξέρεις τί νὰ διαλέξεις. Ὁ Πρέσβης λείπει στὸ Ἐδιμβούργο, δὲ βρίσκω τρόπο νὰ ἀποφύγω αὐτὴ τὴ θλιθερὴ ἀποστολή. Ὡς τώρα, μὲ ὅλο μου τὸ πείσμα, κατάφερα νὰ κρατήσω χωριστὰ τὴ μιὰ δουλειὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη· νὰ ποὺ μοῦ τίς μπερδεύουν — ἐξευτελιστικό.

1952

Σάββατο, 12 Γενάρη

Τὸ πράγμα πού μὲ δυσκολεύει τὸ περισσότερο τώρα, ὅταν καταπιαστῶ μὲ δημιουργικὴ δουλειὰ (ἀκόμη περισσότερο κι ἀπὸ τὸν καιρὸ τὸν τόσο στενόχωρο), εἶναι αὐτὴ ἡ μετάβαση ἀπὸ τὸν τόπο τῆς ἐμπιστοσύνης, τῆς ἀνθρωπιᾶς, τῆς ἀγάπης — δὲν ξέρω πῶς νὰ τὸν προσδιορίσω — στὸν τόπο τῆς ὑποχρεωτικῆς ὑπογίας, τῆς διαμάχης, τῶν ἀναισθητικῶν: φριχτὰ ἐπίπονη κάποτε.

Τὸ ἐνίωσα πρῶτῃ φορὰ τόσο δυνατὰ τὸ περασμένο καλοκαίρι, ὅταν ἔγραψα τὶς λίγες ἐκεῖνες σελίδες γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Σικελιανοῦ. Ξαναγυρίζω στὴν καθημερινὴ συναλλαγὴ σὰν ἓνα τραυματισμένο σῶμα μέσα στὴ σκόνῃ ἢ στοιχειωμένος ἀπὸ ἓναν ἀλαφροῖσκιωτο πού δὲν ἐννοεῖ νὰ μ' ἀπολυτρώσει.

Ἀπρίλης

Φυσικὰ πληρώνομαι γιὰ νὰ κάνω τὴ δουλειὰ πού κάνω. Ἀλλὰ συχνὰ ἔχω ἀφορμὲς νὰ συλλογιστῶ ἐκεῖνον τὸν ὑπουργό μου πού τοῦ εἶχα φτιάξει ἓνα λόγο γαλλικά, δὲν ξέρω σὲ ποιά περίστασι. Τὸν ἔδωσε γιὰ μετάφραση. Ἦμουν στὸ γραφεῖο του, ὅταν παρουσιάστηκε ὁ μεταφραστὴς λέγοντάς του ὅτι δὲν ἦταν εὐκολο τὸ κείμενο.

— Καὶ τί νομίζετε, ἀποκρίθηκε ὁ ὑπουργός, ἐστὶ εὐκολὰ μεταφράζεται τὸ *δικό μου style*;

Αὐτὰ μπροστά μου.

Φυσικὰ ἡ δουλειὰ μας εἶναι ἀπρόσωπη, ἀνώνυμη. Ἐτσι πρέπει νὰ εἶναι. Μολαταῦτα ...

1953

Το Γενάρη στη Βηρυττό όπου μένει ως το 1956.

Σάββατο, 5 Σεπτέμβρη

Ὁ μῦθος τῆς δημόσιας ζωῆς δὲν πρόκειται νὰ σταματήσει — οὔτε ἡ κούραση οὔτε ἡ ἀπδία πού μᾶς ποτίζει τὸ μεροκάματό μας. Ὑπάρχει ἓνα καλὸ σ' αὐτὸ τὸ θάσανο: δὲ μ' ἔχει χωνέγει· δὲν εἶμαι σὰν τὶς τροφές πού ἔχει συνθίσει. Ὡς ἄνθρωπος τῶν γραμμάτων ἀνέκω σ' ἓναν κόσμον πού ἀποκλείει· ὡς ἄνθρωπος χωρὶς περιουσία τὸ ἴδιο· τὸ ἴδιο καὶ ὡς ἄνθρωπος μὲ ἀντιδράσεις τιμιότητας, καὶ μὲ τὴ συνείδηση τοῦ ὑπηρετεῖν. Ὅλα αὐτὰ δὲν πρόκειται ν' ἀλλάξουν· τουλάχιστο νὰ μὴ βλάγουν τὸ Θεό.

1954

Τρίτη, 19 Γενάρη, 6.30' πρωί

Ἐδῶ καὶ δέκα μέρες ὀργασμὸς γραφῆς· ὄνειροπαρμένος, ὄραμαπιζόμενος, δὲν μ' ἀγγίζει τίποτε, δὲν μπορῶ νὰ στρέψω στὸ μεροκάματο. Συλλογιζόμουν ὅτι ἔτσι θὰ φύγω ἀπὸ τὸ χαμαλίκι, ὅχι ὕστερ' ἀπὸ μιὰ ἀπόφαση ἀλλ' ἀνεπαίσθητα, ἔτσι ρουφηγμένος ἀπὸ τὴν ἀληθινὴ ζωὴ.

Σάββατο

Θεέ μου — νὰ γράφεις εἶναι ὥραϊο, ἀλλὰ νὰ μὴν μπορεῖς νὰ ξαναπεράσεις στὰ καθημερινὰ.

Επιλογή – Σύνθεση κειμένων

Λίλα Κοσκινά

Τα αποσπάσματα εἶναι ἀπὸ τὰ Ημερολόγια τοῦ Γ.Σ. που καλύπτουν τὴν περίοδο 1925 – 1956 καὶ κυκλοφόρησαν ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις ΙΚΑΡΟΣ με τὸν τίτλο «Μέρες» σε ἑξὶ τόμους:

Μέρες Α', (1925 – 1931), Αθήνα 1975

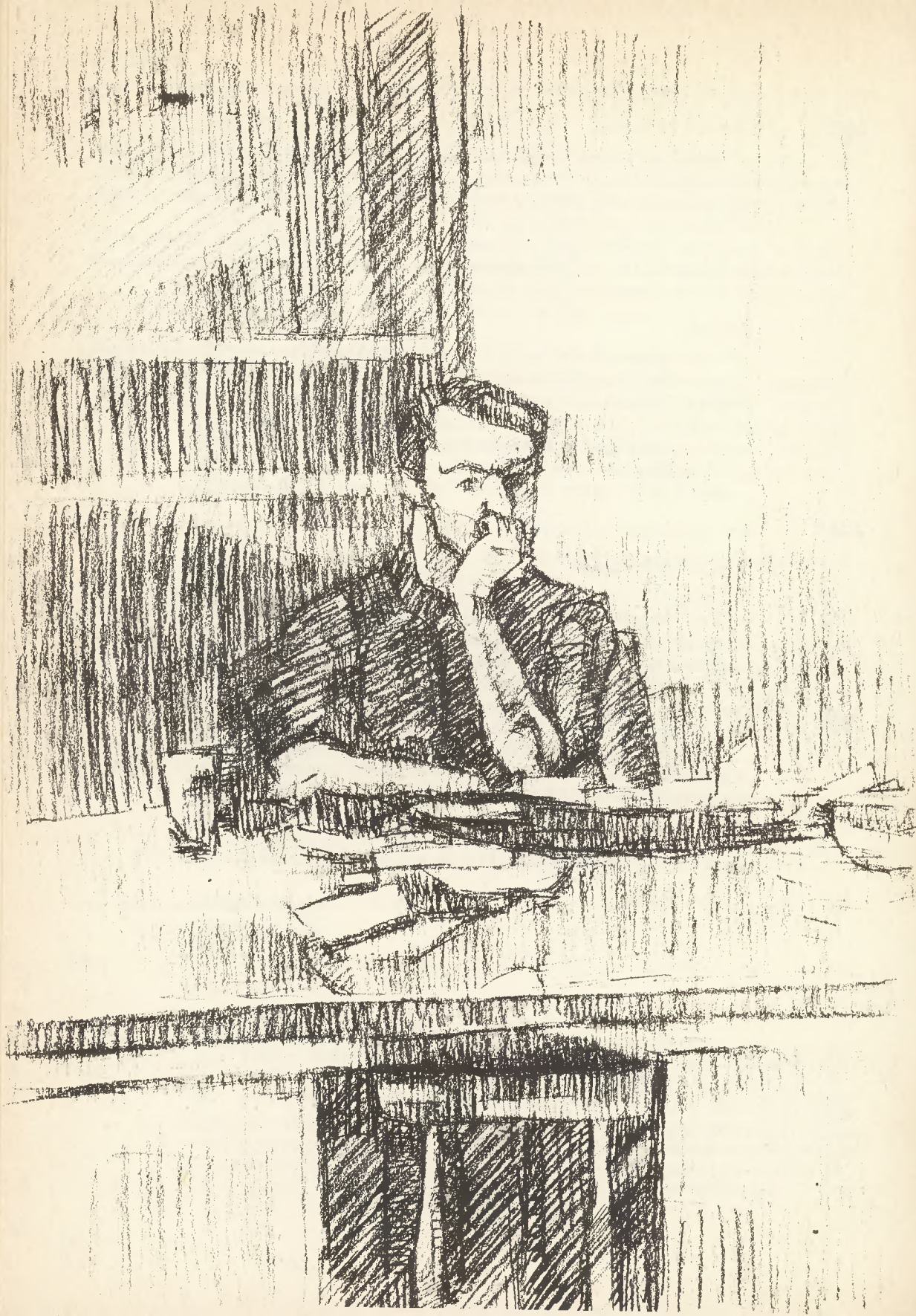
Μέρες Β', (1931 – 1934), Αθήνα 1975

Μέρες Γ', (1934 – 1940), Αθήνα 1977

Μέρες Δ', (1941 – 1944), Αθήνα 1977

Μέρες Ε', (1945 – 1951), Αθήνα 1977

Μέρες ΣΤ', (1951 – 1956), Αθήνα 1986

ΤΑΚΗΣ ΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ (1917 – 1981)

*Κανείς δε γίνεται ποιητής χωρίς να πληρώσει προσωπικά. Αυτό να το ξέρετε!*¹

Ίσως δεν είναι η πάγια αδεράτευη συνήθειά μου να εξαντλώ —ως άλλος λάτρης του ΠΡΟ-ΠΟ στο πάρα πέντε του Σαββάτου— το χρόνο της προθεσμίας που μου διαθέτουν να ροκανίζω, πριν παραδώσω το κείμενό μου.

Τη φορά αυτή την έχω άσκημα με το αφιέρωμα. Κι απ' την αρχή η διαίσθησή μου δικαιώθηκε.

Είναι επαρκής από μόνη της η επίκληση της υπαλληλικής ιδιότητας για να καταγράψουμε την επιρροή της στην τέχνη; Κι όταν λέμε «υπαλληλική» λογοτεχνία περιλαμβάνουμε στον όρο τους ελεύθερους επαγγελματίες, ας πούμε, ή περιορίζομαστε σχηματικά στις σχέσεις εξαρτημένης εργασίας; Κι από την άλλη είναι τόσο βασανιστική η υπαλληλία για να τροφοδοτεί, να διαμορφώνει ή έστω να επιπρεάζει αποφασιστικά και με επάρκεια τη λογοτεχνική προσφορά; Οι προσωπικές εμπειρίες, τα κοινωνικά γενόμενα, τα ήθη, οι συνήθειες, η γλώσσα, η ιστορία, σε ποιο βαθμό δεν επιπρεάζουν και δε συνδιαμορφώνουν το δημιουργό και τη δημιουργία του;

Τα πάντα, το κάθε τι ήταν ερέθισμα, μας λέει ο Τάκης Σινόπουλος. Πραγματικότητες, διαβάσματα, όνειρα, παρορμήσεις, δράματα. Ό,τι γινότανε γύρω μου, ό,τι γινότανε στην Ελλάδα ή στον παγκόσμιο χώρο. Το στραπατσάρισμα της ανδρώπινης αξιοπρέπειας, η αδιόλητη της πολιτικής και η αδυσώπητη αλλοτρίωση των ανθρώπων. Οι ιδεολογικές συγκρούσεις και παραισθήσεις. Ταυτόχρονα η ποίηση και η λογοτεχνία², τα βιβλία, τα περιοδικά, οι εφημερίδες³, όλα μπερδεμένα κι ανακατωμένα. Κι ανάμεσα σ' αυτά το άγχος, η φτώχεια, το αδιέξοδο, οι ερωτικές περιπέτειες, οι ανταγωνισμοί, το πάθος, το μίσος, ο φόβος⁴, όλος ο σφαγιασμένος κόσμος της νεότητας. Θέλω να ειπώ ότι το κάθε τι χωριστά κι όλα μαζί αποτελούσε προσωπική ζωή, ιστορία, πολιτική, ιδεολογία, προχώρημα μέσα στην αίσθηση της ζωής. Όλα ήταν ερεθίσματα⁵.

Εδώ θα πρέπει και να συμφωνήσουμε στην πρώτη αλήθεια: Όλα, λοιπόν, —ή έστω τα πιο πολλά— σημαίνουν το ερέθισμα. Αν τώρα δεχτούμε πως ένας γιατρός του ΙΚΑ κάπου στον Περισσό δε διαφέρει αισθητά —το αντίθετο μάλιστα— από μισοδυστηρήτο υπάλληλο καθορισμένου ωραρίου και πρωινής κάρτας, έχουμε προχωρήσει στη δεύτερη σημαντική διαπίστωση κι έχουμε δέσει το Σινόπουλο —τον κάθε Σινόπουλο— στο περίγραμμα της έρευνάς μας.

Κι έρχομαι στο τρίτο σημείο: Χρειάζεται ο πόνος και η βάσανος στο δημιουργό; Ο τελευταίος δηλαδή θα πρέπει να καταταγεί στους πιστούς του Μαζόχ και του μαρκήσιου Ντε Σαντ, ή για να σοβαρολογήσουμε η φρίκη —ή έστω η εξαθλίωση— της όποιας «υπαλληλίας» οδηγούν την έμπνευση; Κοντολογίς πρέπει να «το πληρώσουμε προσωπικά» που λέει κι ο Σινόπουλος, ή αντίθετα η τέχνη υπηρετείται καλύτερα, όταν μας συνοδεύει ανάλογη οικονομική άνεση με τις αντίστοιχες πολλαπλές ευκαιρίες, όπως περίπου διατυπώνει κι ο Ελύτης: «Θα ήταν ανόητο να μην ομολογήσω την προνομιούχα θέση που μου πρόσφερε, από πολλές απόψεις, το γεγονός ότι ανήκα σε μιαν οικογένεια της μεγαλοαστικής τάξης»⁶.

Ίσως είναι η ώρα να διαπιστώσουμε πως ούτε η πρώτη, αλλά επίσης ούτε και η δεύτερη διάσταση τίθενται περιοριστικά και αντιθετικά. Πολλοί από μας που 'χουν την ατυχία μιας πρόωρης και ξαφνικής υπαλληλικής ένταξης κι εξάρτησης πολλές φορές θα ονειρεύτηκαν, θα πόθησαν και θα ζήλεγαν τις ευκαιρίες μιας άλλης τύχης. Από την άλλη δεν πρέπει να λησμονάμε τις προσωπικές ιδιαιτερότητες, τις εμπνεύσεις και το πώς λειτουργούν στον κάθε τεχνίτη τα πλαίσια που αντικειμενικά και υποκειμενικά διαμορφώνονται.

— Θα σου φανεί παράξενο (ίσως παραπάνω από παράξενο), γράφει ο Σεφέρης στον Τίμο Μαλάνο, αν σου πω πως το γεγονός που με επηρέασε περισσότερο απ' όλα τ' άλλα, είναι η μικρασιατική καταστροφή.

Ο Ιωάννου εξάλλου, μ' όλη την επιφύλαξη του κινδύνου μιας πρόχειρης σχηματοποίησης, ίσως δεν έφτανε στο μέγεθος του έργου που μας κληροδότησε, αν δεν ήταν δημόσιος υπάλληλος και δη επαρχιακός, σ' ένα μεγάλο μέρος της καριέρας του.

— Τα πράγματα δεν είναι πολύ - πολύ πιο εύκολα στην Ελλάδα, λέει ο Σεφέρης. Πρέπει να δοκιμάσεις να χωρίσεις την προσπάθεια: Τη μισή για το γωμί και την άλλη μισή για την τέχνη, τερατώδες αλλά αναγκαστικό⁷.

Κι ο Τ.Σ. σε ομιλία στις 21-1-75 στην Πάντειο συμπληρώνει: «Ο ποιητής σαν δημιουργός ζει μέσα στην εποχή του, τρέφεται βασικά από την εποχή του. Όλα περνάνε (κι εγγράφονται) μέσα από τις διαδικασίες μιας (άγρυπνης) συνείδησης που συνεχώς εξελίσσεται και διαρκώς διαφοροποιείται»⁸.

Σ' αυτό το τοπίο μαζί με πολλούς ποιητές της γενιάς του⁹ (τους Σαχτούρη, Αναγνωστάκη, Κουλουφάκο, Κατσαρό, Εγγονόπουλο, Εμπειρίκο, κ.ά.) βασανίστηκε παραδέρνοντας από αδιέξοδο σ' αδιέξοδο. Το πρόβλημα για το Σινόπουλο, κατά το Χάρη Σακελλαρίου, είναι πως δεν κατάφερε να επιστημάνει ούτε λύση ούτε διέξοδο. Καταρρίφθηκε στη φαινομενολογία του πράγματος αλλά του ξέφυγε η διαλεκτική του διαδικασία¹⁰.

Ο ίδιος πάντως ο ποιητής με σεμνότητα που μας παραπέμπει στη χριστιανική παραβολή του Τελώνου —παρ' ότι ζούμε εν μέσω Φαρισαίων— εξομολογείται: Αν με καλούσαν να καταδέσω τι έχω κάνει σ' όλο το μάκρος της ζωής μου, δεν θα μπορούσα να επικαλεστώ καμιά σπουδαία δράση για τίποτα¹¹ και συμπληρώνει ποιητικά:

*Δεν κάτεχε άλλη δύναμη,
μονάχα τα χαρτιά του βασανίζοντας, ένα σωρό
σθησίματα, το βράδυ ανάστατος*

.....
*Τα χρόνια με τα χρόνια αβάσταχτα.
Κι οι αιώνες παντού το ίδιο σκοτάδι.
Μετρώντας πόσος θάνατος του περίσσευε
και πριν και μετά από κάθε ποίημα¹².*

Ας έρθουμε, λοιπόν, στην ποίηση μια και η περίπτωση του Τάκη Σινόπουλου θα μας απασχολήσει από το χώρο της συμβατικά ονομαζόμενης υπαλληλικής λογοτεχνίας.

Φοβούμενος το ρηθέν υπό του Εγγονόπουλου: «Είδισται να δολοφονούν τους ποιητές», θα προσπαθήσω ν' αφήσω ανέπαφο τον Τ.Σ. και να εξετάσω τις επιπτώσεις των εργασιακών του σχέσεων στην ποίησή του. Μπορεί η ποίηση να «είναι μια υπόθεση αντικοινωνική»¹³, μπορεί πράγματι νά 'ναι «πολλοί ποιητές, αλλά πολλοί λίγοι νά 'χουν γράψει ποιήματα»¹⁴, ίσως πάλι η ποίηση νά 'ναι πριν απ' όλα μια γλώσσα περήφανη, ανυπότακτη, ιδιότροπη, δύστροπη κι ελεύθερη ... που αντιμάχεται τη γλώσσα της πολιτικής, της γραφειοκρατίας, της εξουσίας και της καταπίεσης.¹⁵ Όπως και νά 'χει όμως πολύ λίγο απασχολεί κι ενδιαφέρει την κοινωνική μας ζωή και την πολιτεία μας. Ποια πολιτεία; Εκείνη που δεν μας πάει, που είναι γεμάτη βρωμερές αναθυμιάσεις, βρωμερά συμφέροντα, γεμάτη καλλωπισμένα πτώματα, λεφτά, χρηματιστήρια, οικονομικά συστήματα, εξουσίες, σκατά¹⁶.

«Βέβαια εσύ και σήμερα διαβάζεις, προσπαθείς, επιμένεις, βασανίζεσαι. Όμως καμιά δυνατή χαρά, καμιά ερεδιστική έκπληξη. Κανείς δε θγαίνει με το μαχαίρι του φλούδες απ' το κορμί σου, όπως γινότανε παλιά που ξενύχταγες και πήγαινες ως τα χαράματα.

Τώρα έχασες το ενδιαφέρον σου και για την ποίηση, όπως χάνει κανείς σιγά - σιγά τα μαλλιά του, τα δόντια του ή τη μνήμη του. Δεν απομένει παρά να χάσεις τ' αρχίδια σου, να γυρίσεις ξερός στον τοίχο και να πεθάνεις»¹⁷.

Φοβάμαι πως μας είναι οικείος ο πόνος και ο χώρος του Σινόπουλου και διακινδυνεύω την παρατήρηση πως η δουλειά του, το έργο του συνολικά οφείλουν πολλά στον τρόπο της ζωής του. Δεν είναι μόνο τα ιστορικά γεγονότα που συγκλόνισαν και διαμόρφωσαν μια γενιά λογοτεχνική, είναι και η ίδια η πραγματικότητα, το καθημερινό ζήτημα, η υποχρέωση του ωράριου: «Χτες τη νύχτα κοιμήθηκα στις 3, ξύπνησα στις 7. Προχτές τα ίδια. Παραπροχτές τα ίδια. Και είμαι υποχρεωμένος να εργάζομαι έτσι, τότε την τέχνη, τότε το επάγγελμα, κερδίζοντας ελάχιστα χρήματα, όσα μου φτάνουν να ζήσω, να κυκλοφορήσω. Τα χρόνια περνούν. Και κάθε μέρα σκοτούρες, νεύρα, προβλήματα. Κι ακόμα φόβοι, επιθυμίες, λαχτάρες, ζήλεις, προδοσίες —άλλο τίποτα— η μια πάνω στην άλλη ... »¹⁸.

Περπατώντας αμίλητος σε τούτα τα δύσκολα, τ' ασυνάρτητα χρόνια¹⁹, νοιώδεις την μόχα, το αλλοπρόσαλλο και το παράλογο του βίου μας. «Γιατί σήμερα ζούμε πραγματικά σ' ένα τέλμα, σ' ένα χυλό. Και μέσα σ' αυτό το χυλό περνάμε πολύ "ωραία", πολύ "ευχάριστα", με τις ανέσεις και τη σωπή μας. Πνευματική ζωή δεν υπάρχει. Γιατί δεν υπάρχει τίποτα που να βοηθά τη σκέψη, την κίνηση των ιδεών, την πρόοδο των αξιών. Διαρκώς βλέπεις να προωθούνται στο προσκήνιο οι μετριότητες, οι ηλίθιοι, οι γελοίοι»²⁰.

Δε δά 'ταν άδικο να πούμε πως σαν Συντακτική Επιτροπή της «Πολιτιστικής» νοιώσαμε γνώριμο το λόγο του Σινόπουλου κι ίσως θα πρέπει ν' αφιερώσουμε τις παραπάνω γραμμές σ' όσους εμμένουν άκομπα ν' αυτοκαθορίζονται ως δήθεν εκφραστές κι εκπρόσωποι, σε όλους αυτούς που 'χουν το δράσος να διαμορφώνουν και να συντηρούν το χυλό.

Άραγε τώρα πια δε γίνεται τίποτα; Μπήκαμε σ' έναν κύκλο φθοράς, σ' ένα λήθαργο; Υπάρχουν εφεδρικές δυνάμεις που ενδεχόμενα δ' αντιδράσουν²¹. Κοντολογίς πιθανολογείται η έκπληξη; Ή μήπως και 'μεις απ' την πλευρά μας μεταιοπονούμε θεωρώντας οι αφελείς δυνατή τη λύτρωση — όχι μονάχα την προσωπική μας — μέσω της «Πολιτιστικής»; — Η ποίηση υπάρχει, λέει ο Τ.Σ., δε νομίζω όμως πως θα μας σώσει η τέχνη. Πολλές φορές, σε κρίσιμες περιόδους της ζωής μου, έπιανα τα βιβλία μου για να σωθώ κι ύστερα τα πετούσα αγανακτισμένος, αρνούμενος το ξεγέλασμα²².

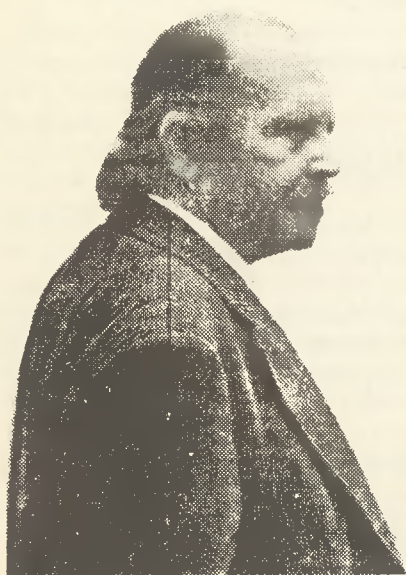
Όπως θα 'λεγε παιχνιδιάρικα κι ο Αναγνωστάκης δια στόματος Μανούσου Φάση:

*Άλλο το να γράφεις canto
κι άλλο να σου λένε κάν' το*²³.

Και συνεχίζει ο Αναγνωστάκης στο ίδιο μοτίβο:

*Χιλιάδες όνειρα σαν κομφετί λειωμένα
Ψάχνεις στη σάχτη: φίλε μου τι βρήκαμε;
Μια τακτοποίηση έντιμη στο ΙΚΑ με
χιλιάδες ένσημα στο βιβλιάριο κολλημένα*²⁴.

Τώρα δολοφονούν τις καμαριέρες, είπα μέσα μου²⁵

Γραφίκανε πολλά για τη γενέθλια γη της Αγουλινίτσας, για τα τρία ποτάμια: Ερύμανθο (Ντουάνα), Λάδωνα και Αλφειό, για τη μητέρα Ρούσα Βενέτα Σινοπούλου, για τον πατέρα καθηγητή Γιώργη Σινόπουλο (γεννημένο στη Μούντριζα), για τα κουνούπια της Αγουλινίτσας, τα μάρια και τα χέλια της λίμνης. («Τώρα πια την ξέραναν»).

Ίσως δεν είναι ενδιαφέρουσα η επανάληψη γι' αυτό καλύτερα ας αφήσουμε το Σινόπουλο να μιλήσει: «Εγώ λοιπόν (που με βλέπετε), ξεκίνησα από την επαρχία. Έζησα πολλά χρόνια μονάχος κι αβοήθητος. Όταν το σκέφτηκα πως δεν ήτανε κι άσκημο να γίνω (και γω) μεγάλος, τότε ήτανε πολύ αργά. Πρώτα - πρώτα ήμουν κοντός, ύστερα υπήρχε ένας ολάκερος μακρύς, πολύπλοκος μηχανισμός. Μονόχωτος όπως ήμουν είχα μείνει έξω από το σύστημα της μεγαλοσύνης. Στενοχωρήθηκα βέβαια, άρχισα κιόλας να ζηλεύω. Ύστερα τα ξέχασα όλα αυτά, κοίταξα τη δουλειά μου κι από τότε είμαι μια χαρά»²⁶.

Ας πάρουμε τα πράγματα με τη σειρά: 1917 Αγουλινίτσα – Πύργος:

*Ερχόταν ένα φως
Κι από το Μάρτη μήνα ερχόταν η άνοιξη
Το πάτωμα παλιό σανίδι σε παλιό σανίδι
Απάνω στο τραπέζι ένα κερί.*

*Τίποτα δεν είχαμε
Μήτε κρεβάτι, μήτε κάθισμα. Το σπίτι ένα παλιό
σαράβαλο. Παντού ο αέρας φύσαγε, σε δέριζε.
Η μάνα μου στα κάρβουνα. Κακό χειμώνα δάχουμε
είπε ο πατέρας, μια μαύρη συλλογή το μούτρο του.
Από την τρύπα αυτή κοιτάζαμε τον ουρανό. Και το
πρωί πηγαίναμε στα δέντρα. Εδώ γεννήθηκαν.
Εδώ μεγάλωσα. Λοιπόν αυτά μου χρειάζονται
για την οργή μου και την περηφάνειά μου.
Για να κρατήσω και να κρατηθώ.
Δεν έχω θεούς. Και δε φοβάμαι²⁷.*

Ορμώμενος από τον ίδιο το Σινόπουλο σωστά ο Αργυρίου παρατηρεί πως ο Τ.Σ. ερχόταν συνεχώς από τον Πύργο κι όχι από την Ευρώπη. Πρώτος παρόμοιος ερχομός του, στην Αθήνα: 1935.

Πρώτη χρονιά στο Πανεπιστήμιο. Συναυλίες της Κρατικής Ορχήστρας Αθηνών στα «Ολύμπια» με το Μητρόπουλο. Υπαίθρια παλαιτζήδικα της Ιπποκράτους και της Ασκληπιού, οι παραδόσεις του Τσάτσου στη Νομική, η παραγμένη πολιτική ατμόσφαιρα, η σκία του Βενιζέλου στην Ελλάδα, ο Καρυωτάκης που έδυε, ο Καβάφης που μεσουρανούσε, η γενιά του '30 κι ο Κοσμάς Πολίτης. Ο υπερρεαλισμός και τα κοινωνικά προβλήματα. Ο κόσμος δεν ήταν καθόλου απλός²⁸.

*Με συγχωρείτε! Μ' έσπρωξαν
άξαφνα απ' έξω κι έτσι μπήκα ανάστατος
σ' αυτήν την αίθουσα
Κι εμπήκα εδώ χωρίς να δέλω. Συγχωρήστε με!
Χαλάω την τάξη. Δεν μου ταίριαζε
να 'ρθω τόσο νωρίς*

Με λένε Ιάκωβο²⁹.

Γι' αυτή την τάξη, παρ' όπ θεωρήθηκε οπαδός —ή έστω διασωτής της— θα γράφει αργότερα αυτοκριτικά: Έτσι λοιπόν ανύποπος, χωρίς να το ξέρεις, συμβιβασμένος, μπήκες στην «τάξη». Έγινες «ταχτικός», «ταξικός», «ταξινομήθηκες». Υποτάχτηκες στον κώδικα³⁰.

Επιστροφή στα γεγονότα της εποχής: 1941, 6ο Στρατιωτικό Νοσοκομείο Λουτρακίου. 1946, Εμφύλιος πόλεμος: γιατρός τάγματος 9ης μεραρχίας του Εθνικού Στρατού. Λάρισα – Τρίκαλα – Βίτσι (το alter ego του Γράμμου). 28-8-1949: Θάνατος. Η έρημη χώρα που θα συναντήσουμε δύο χρόνια αργότερα στο «Μεταίχιμιο». Περιπλανήσεις, νεκρές θάλασσες, τύψεις που ανήκε στους ζωντανούς, μνήμες, μνήμες, μνήμες³¹.

*« – Ήμουν τότε κάτω απ' τη γη, περπατώντας ανάμεσα σε ρίζες δέντρων, οι δρόμοι
ατέλειωτοι, στρωμένοι με τ' άσπρο φεγγάρι, τα παπούτσια μου είχανε φαγωθεί
πάνω στις πέτρες, τα χέρια μου είχανε φαγωθεί πάνω στις πέτρες και κανένα
αληθινό παιδί δεν ακουγόταν σε τούτη τη χώρα του αναποδογυρισμένου θανάτου»³².*

Από το τέλος του '49 άρχισε να εργάζεται σαν γιατρός, παθολόγος:

«Κατοικούσα τότε Αγίας Αναστασίας 7, Περισσός. Το σπίτι περίπου ισόγειο, γωνία. Επάγγελμα γιατρός. Οικονομική κατάσταση, μετριότητα. Απασχόληση: η ποίηση κι όλα τα σχετικά. Και είναι Αύγουστος. Μεσημέρι Αυγούστου. Τα γιθυρίσματα δυο ανδρών έξω από το παράθυρο, ο αέρας του Αυγούστου σπκώνει χώματα και σκόνι, οι απέναντι λεύκες στο μικρό κήπο σαλεύουν άσκημα, το κρεβάτι κακοφπαγμένο, η ντουλάπα απέναντι από το κρεβάτι, ο σκοτωμένος ύπνος. Η σκόνη μιας Τετάρτης μεσημέρι – απομεσήμερο καλοκαιριού, βουλιάζεις στη ζέση, διαλύεσαι. Το καλοκαίρι ένας καθρέφτης του κενού»³³

Αργότερα νέα δικτατορία, συλλήψεις, ατομικές εμπειρίες, καθημερινά βιώματα. «Οι λίγες χαρές, οι αμέτρητες δυστυχίες, οι αμέτρητοι θάνατοι. Το μυαλό ξεχείλισε με ήπιες³⁴, με καταστροφές, χαλασμούς, βασανιστήρια, στρατόπεδα, εξορίες, σκοτωμένους, εξαφανισμένους. Πολλοί ρωτάγανε —τότε, στον εμφύλιο— ως πότε θα πολεμάμε, για ποιον πολεμάμε, κανείς δεν ήξερε».³⁵

Σκάβοντας στους στο σκοτάδι, ο καιρός πέρασε και η ποίηση απόμεινε να εκπορεύεται, αλλά και να εμπορεύεται το χρόνο. «Όπου και να διαβάσεις είναι η αληθινή γλώσσα ενός ανθρώπου που υποφέρει. Κι από τη σκέψη του κι από το κορμί του». Είναι ο πόνος ο οξύς³⁶ του παραλογισμού, του μάταιου, του αλόγιστου, των αεραγωγών και των σωληνώσεων. Του απρόσμενου θεάματος μιας αμίλητης Αστυνομίας ή ενός Πρωθυπουργού με σκεπασμένο πρόσωπο. Ο πόνος της παράπλευρης κυκλοφορίας με αξιοπρεπείς φονιάδες. Η φρίκη της σκοποβολής σε γυμνό τοπίο, οι επάνυμοι και οι κριτικές τους.

Ειπώθηκε πως ο Σινόπουλος ήθελε να γίνει σπουδαγμένος ποιητής, αλλά μάλλον δεν τα κατάφερε³⁷, έμεινε αυτοδίδακτος. Από την άλλη όμως ο Σεφέρης, αν δε με απατά η μνήμη μου, τον θεωρούσε *poeta doctus*. Όπως και να 'χει, ο Σινόπουλος ήταν βαθύς γνώστης της ιστορίας της ποίησης, ενώ παράλληλα θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους εκφραστές της μεταπολεμικής γενιάς³⁸. Δούλεψε κοπιαστικά, συστηματικά και με τη σφραγίδα της αγωνίας για το μέλλον, της πίκρας για το παρελθόν, της κούρασης για το παρόν: «Θα 'πρεπε να 'χει κανείς μια δεύτερη "παράλληλη" ζωή. Όχι μονάχα αυτή που έχει και τούτη φαγωμένη από το θιοποριστικό επάγγελμα». Κι ο μεσόκοπος γιατρός, που περπατάει αργά μες στη νύχτα στους δρόμους του Περισού, συνεχίζει:

«Δούλεγα σαν σκυλί για ένα ξεροκόμματο, 26 – 27 χρόνια ασταμάτητα. Τώρα κουράστηκα, δεν αντέχω άλλο»³⁹.

Κάπου εδώ θα πρέπει να ξαναθυμηθούμε την ομολογία Ελύτη για την προνομιούχα θέση που του πρόσφερε η ένταξή του στη μεγαλοαστική τάξη και ν' αναρωτηθούμε για το ρόλο της υπαλληλίας — και κατ' επέκταση για τη σπουδαιότητα που η οικονομική άνεση, η προσωπική ανεξαρτησία, ο πολύτιμος χρόνος, οι ευκαιρίες μιας άλλης ζωής προέχουν στη διαμόρφωση ενός λογοτεχνικού έργου και όχι μόνο. Μήπως δεν είναι φυσικό, από και ύστερα, να διευρυνθεί το χάσμα και η απόσταση, να επαναποθετηθούν οι αξιολογήσεις κι ο κομπασμός, η πόζα και η αυτοϊκανοποίηση να σηματοδοτούν πλέον όχι απλά μια ταξική υπεροχή, αλλά μια «κάστα» δημιουργικότητας πλην όμως συχνά «κακομαθημένων» ανθρώπων;

Τι κοινό άραγε μπορεί να έχουν «τα αγροτόσπιτα του Πύργου και της Αγουλινίτσας, στη μέση των χωραφιών, του αμπελιού και της σταφίδας» με τις εμπειρίες της προσωπικής, οικογενειακής κι επαγγελματικής ζωής ενός Σεφέρη; Όχι πως θα θεμελιωθεί κάποια μομφή στη δεύτερη περίπτωση, ούτε ασφαλώς δ' αμφισβητηθεί η σπουδαιότητα του έργου, το μόνο που θα πρέπει απλά να υπογραμμιστεί είναι η διαφορετικότητα των δεδομένων και των δυνατοτήτων, καθώς επίσης και η τύχη που, σε μεγάλο βαθμό, προωθεί το ταλέντο του δημιουργού.

Σωστά το επισημαίνει ο Έζρα Πάουντ: Η λογοτεχνία δεν υπάρχει στο κενό. Οι συγγραφείς έχουν μια ορισμένη κοινωνική λειτουργία, που αντιστοιχεί ακριβώς στην ικανότητά τους ως συγγραφέων⁴⁰, μιας ικανότητας όμως που συνδυάζεται και συνυπάρχει με το περιβάλλον του συγγραφέα.

*Το κακό είναι πως το πρωί πρέπει να ξαναρχίσεις.
Και τη νύχτα. Και κάθε πρωί. Και κάθε νύχτα.*

ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΑ

1. «Μεταίχμιο», 1951, ιδιωτική έκδοση.
2. «Άσματα Ι – ΧΙ», 1953, ιδιωτική έκδοση.
3. «Η Γνωριμία με τον Μαζ», 1956, ιδιωτική έκδοση.
4. «Μεταίχμιο Β'», 1957, εκδόσεις Δίφρος.
5. «Ελένη», 1957, εκδόσεις Δίφρος.
6. «Η Νύχτα και η Αντίσφιξη», 1959, ιδιωτική έκδοση.
7. «Το Άσμα της Ιωάννας και του Κωνσταντίνου», 1961.
8. «Άνθρωποι και κατακόμβες», Αθήνα, 1959.
9. «Δρομοδείχτες», 1960 – 1980.
10. «Πέτρες», «Κέδρος», Αθήνα, 1972.
11. «Νεκρόδειπνος» (1962 – 1971), «Ερμής», Αθήνα, 1972.
12. «Το Χρονικό», «Κέδρος», Αθήνα, 1975.
13. «Ο Χάρτης», «Κέδρος», Αθήνα, 1977.
14. «Νυχτολόγιο», «Κέδρος», Αθήνα, 1978.
15. «Παρατηρήσεις και σχόλια πάνω στο ποίημα "Το άσμα της Ιωάννας και του Κων/νου"», Αθήνα, 1987.
16. «Δεκαοχτώ κείμενα», «Κέδρος», Αθήνα, 1970, (Τ.Σ. Νύχτες, 5 ποιήματα, σσ. 69 – 78).
17. «Συλλογή Ι» (1951 – 1964), «Ερμής», Αθήνα, 1976.
18. «Συλλογή ΙΙ» (1965 – 1980), «Ερμής», Αθήνα, 1980.
19. «Τέσσερα μελετήματα για τον Σεφέρη», «Κέδρος», Αθήνα, 1984.
20. «Το γκρίζο φως», «Κέδρος», Αθήνα, 1982.

Κριτικές του Τ.Σ. για τα βιβλία των: Ζωής Καρέλη, Γιώργου Ιωάννου, Ν. Καρούζου, Ν.Α. Ασλάνογλου, Κ. Ταχισί, Αλκιβιάδη Γιαννόπουλου, Δ. Παπαδίτσα, Ντίνου Χριστιανόπουλου, Ελένης Βακαλό, Γιάννη Δάλλα, Τίτου Πατρίκιου, Γιάννη Ρίτσου, Ν.Γ. Πετρίκη, Κικής Δημουλά, Δ. Δούκαρη, Μίλτου Σαχτούρη, Δ. Χριστοδούλου, Δ. Ζευγώνη – Γλέζου, Λεφτέρη Πούλιου, Β. Στεριάδη.

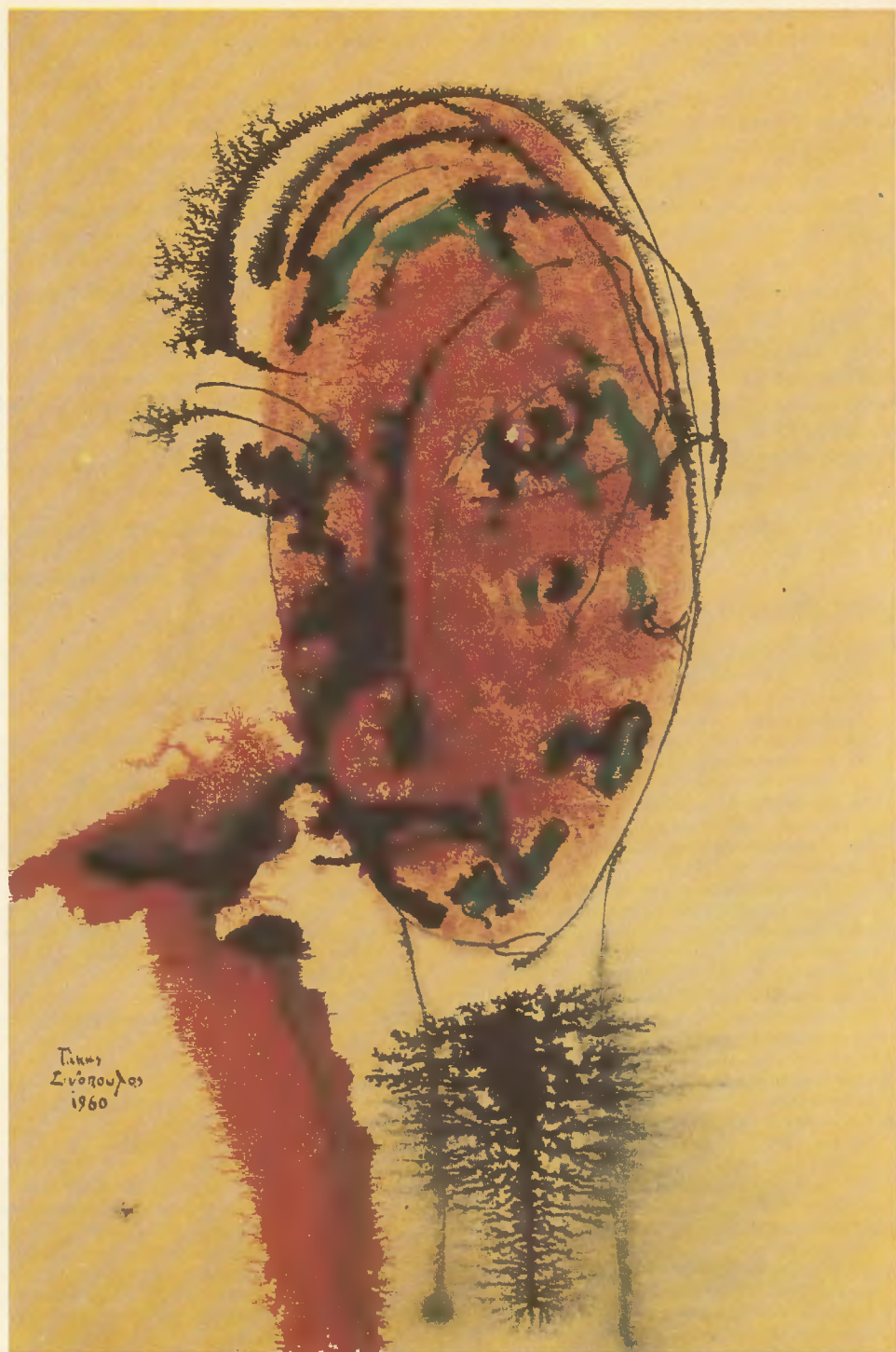
Δοκίμια – Μεταφράσεις για τους Α. Camus, Marcel Proust, Paul Valery, G. Apollinaire, P. Eluard, P.J. Jouve, Rafael Alberti, A. Artaud, Henri Michaux.

Κατά την άποψή μας ο Σινόπουλος αποτελεί χαρακτηριστική περίπτωση αυτού που αποκαλούμε μέσο άνθρωπο. Κι ότι δημιούργησε αποτελεί προϊόν πραγματικά βασανιστικό, προϊόν εκπλήρωσης μιας οφειλής ή ενός συμβόλαιου με τον εαυτό του.

«Όταν άρχισα να γράφω στα 1954», μας λέει, «δεν ήξερα πού πήγαινα, έγραφα ό,τι μου ερχόταν, στην τύχη⁴¹. Συνεχίζοντας μέσα στα χρόνια, παλεύοντας να ξεκαθαρίσω τι αξίζει τούτο ή εκείνο, που το μισόγραφο στα ενδιάμεσα της καθημερινής δουλειάς, σε στιγμές θαρρεμάρας ή κούρασης. Ή τούτο το άλλο που καρφώθηκε σε κάτι αμφίβολες περιοχές της μνήμης. Πρόχειρα χαρτιά χωρίς καμιά χρονολογία. Τα σκίζω ή όχι; Τετράδια κακογραμμένα, σειρές απ' όνειρα σε πρόχειρες σημειώσεις, μισοσκαμμένα ημερολόγια με ερωτικές περιπέτειες, παρατηρήσεις και σκέψεις, κυρίως για την ποίηση, παλιές επιστολές, εκατοντάδες αποκόμματα, από εφημερίδες και περιοδικά, ένα πλήθος προσωπικά αναμνηστικά, πικρές γοητείες του παλιού καιρού, χαρές φρικιαστικές, αδεράπεντες ήπτες. Αυτό που λέμε ασυναίσθητο περπάτημα μέσα στο χρόνο. Που πρώτα ήταν πολύς και τώρα λίγος. Και μια μνήμη σακάτσια, πεισματάρα, παραμορφωτική, παραπλανητική, γεμάτη τρύπες χωρίς μπαλώματα, ανάβει εδώ ένα φως και σβήνει, ανάβει εκεί ένα φως και σβήνει, κάνει το κέφι της, απειδάρχητη, αυθαίρετη, ανεξέλεγκτη»⁴².

Από το «Μεταίχμιο» στα 1951, μέχρι το «Μαζ» (1956), το «Νεκρόδειπνο» (1962 - 1971), το «Χρονικό»⁴³ (1957), το «Νυχτολόγιο» (1978), το «Γκρίζο φως»⁴⁴ (1980), για ν' αναφερθούμε σ' ορισμένα από τα έργα του, η ποίηση του Σινόπουλου είναι αγωνιούσα, οδυνηρή, ίσως αντιφατική κάποιες φορές: «Ο καιρός σκοτεινιάσε, δεν ήμουν μονάχος», «– Ήμουν ολότολα έρημος», μα πάντα ζωντανή, επιθετική και αποφασισμένη. Μπορεί το μόνο σύμφωνο να 'ταν το «ν», παρμένο από τα γράμματα του θανάτου, μπορεί ν' αγρίευε όταν επιμέναμε να ρωτάμε για τους νεκρούς, μπορεί να πληγωνόταν θανάσιμα, κάθε που του πέδαινε κάποιος άρρωστος («έπετα από τόσα χρόνια δουλειάς το κορμί μου είναι γιομάτο παλιές και πρόσφατες πληγές»⁴⁵), όπως και να 'χε η θέση του κάθε φορά ήταν αριστερά. Κι ας έλεγαν οι άλλοι. «Κι αλήθεια κέρδισα την άκρη εσύ, μόχθησα πολύ»⁴⁶.

Είναι συχνή η αναφορά του Τ.Σ. στην κούραση, τα βάσανα και τα προβλήματα ολάκερης ζωής, κάτι διόλου προσωπικό, κοινωνικό γνώρισμα θα λέγαμε της πλειοψηφίας των ανθρώπων. Από την άλλη είναι συχνή η αυτοκριτική και ο αυτοσαρκασμός του, που συνοδεύουν κριτική ανάλογη τόσο της δουλειάς⁴⁷, όσο και της συμπεριφοράς των ομοτέχνων του. Γενός που πολλές φορές δημιούργησε αντιθέσεις και δυσaráσκειες.

Ζώντας τον παραλογισμό των χρόνων του, ήταν φυσικό να τον διακρίνει πολλές φορές ιαπογοήτευση και η απόρριψη. Στον «Απολογισμό» του⁴⁸ η λέξη «παραίτηση» ακούγεται συχνά:

« – Τι νομίζεις λοιπόν πως μας έχει απομείνει», αναρωτιέται στο τέλος.

Το ίδιο ερώτημα επαναλαμβάνει στα 1979 σε μια συνέντευξή του:

« – Πέρασα μια περίοδο κρίσιμη. Μια σειρά από αρρώστιες με είχαν καταβάλει ηθικά· αράλληλα έβλεπα μια ματαιότητα κι όχι μόνο στο δικό μου έργο. Αναρωτιόμουν π κάνουμε. Εγώ είμαι 62 (σσ. το 1979), ο αρχαιότερος της γενιάς μου. Τι κάναμε; Απλώς γινίκαμε οι γνωστοί λογοτέχνες. Τίποτα περισσότερο. Δε σπάσαμε το φράγμα, ούτε προς το εξωτερικό, ούτε προς το μεγάλο κοινό. Τώρα ποιοι παράγοντες δούλεψαν γι' αυτό, ο καθένας ας βγάλει τα συμπεράσματά του⁴⁹».

Όμως τα συμπεράσματα δεν πρόκειται να βγουν, μήτε να δικαιώσουν το Σινόπουλο. Γβύ να 'ξερε αλήθεια τι θα γινόταν ύστερα από 10 χρόνια. Χαλασμός!

Κι αυτός εκεί εις πείσμα όλων επιμένει να κρίνει και ν' αναρωτιέται: «Τι έχεις κάνει ως σήμερα, και για ποια αθανασία μιλάς, βρε να μη σε πω μαλάκα με περισπωμένη, που πιθανόν – και στην καλύτερη περίπτωση – να μη σου χαρίσουνε παραπάνω από μια τυπογραφική αράδα σε μια αυριανή χιλιοετήλη ιστορία της Ελληνικής Λογοτεχνίας! Πού εντάχθηκες, σε ποια αφεντικά δούλεψες για να περιμένεις κάτι περισσότερο;⁵⁰».

Πάντως δρόμο τον έκαναν.

Τσως γι' αυτό, προαισθανόμενος, ισχυριζόταν:

«Στο μεταξύ μονάχα εγώ κι ο σκύλος μου που τον εκτιμώ απεριόριστα έχουμε το δικαίωμα να γανγίζουμε εδώ μέσα».

Κώστας Κρεμμύδας

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Εφημερίδα «Τα Νέα», 26-4-1982. Από ραδιοφωνική συνέντευξη του Τ.Σ. στην Τούλα Τόλια που δε μεταδόθηκε ποτέ. (Παρουσίαση Κώστα Σταματίου).
2. Από εξομολογήσεις, συνεντεύξεις, απ' τα γραφτά του Τ.Σ. (Νυχτολόγιο Β', 28-12-1975) διαπιστώνουμε επιδράσεις του από τα δημοτικά τραγούδια, τον Όμηρο (κυρίως Οδύσσεια), το Δάντη, το Σαίξπηρ (μετάφραση Ράια, Καρδαίου), Δον Κάρλο του Σίλλερ, Στρίντμπεργκ, Έζρα Πάουντ, τα δημοτικά (εκ νέου), την Ιστορία. Καθώς επίσης κι από τους: Τ.Σ. Έλιοτ, Μισώ, Ρενεβίλ, Ζουβ, Αντονέν Αρτώ, Γαλλικό – σ' αντίθεση με τον Ελληνικό – υπερρεαλισμό, κλπ.
3. «Γλώσσα, φτηνή, πολύ φτηνή πουτάνα. Σιχαμερές εφημερίδες». («Ο Χάρτης»). «Βιβλία, βιβλία, βιβλία. Και περιοδικά κι εφημερίδες. Όγκος τυπωμένο χαρτί, το σπίκι ασφαχτικά γεμάτο, ολάκερα θουνά γύρω - γύρω, βιβλία ασάλευτα κι αμετακίνητα, θυδιαμένα στη σκόνη, φθαρμένα από το χρόνο, ακατανόητα τώρα και μάταια κι άχρηστα». («Νυχτολόγιο Δ'», 1978, Συλλογή II: σελ. 314). «Σιχαμερά χαρτιά, σιχαμερές εφημερίδες». (Σημειώσεις II, Συλλογή II: σελ. 100).
4. «Πρέπει να πάμε να φοβάσαι. Ο φόβος είναι αδιόλητητα, μην ξεπέφτεις εκεί».
5. Εφημερίδα «Τα Νέα», 26-4-1982, ό.π.
6. Οδυσσέας Ελύτης: Αποσπάσματα από τη συνέντευξη «Ανοιχτά Χαρτιά με τον Οδυσσέα Ελύτη» που δόθηκε στον ποιητή Δημήτρη Τ. Αναλι, τεύχ. 5 της Γαλλοελληνικής Επιθεώρησης Repères, σελ. 92 – 106, απόδοση στα Ελληνικά Κ. Σταματίου.
7. Γ. Σεφέρης: «Μέρς Γ'» (16-4-1934 – 14-12-1940) «Τκαρος», 1984, σελ. 82.
8. Εφημερίδα «Καθημερινή» 30-4-1981, Σπύρος Τσακνιάς: «Η εγκυρότητα του Ποιητικού Λόγου».
9. «Είμαι ένας ανάμεσα σε κείνους που ονομάστηκαν μεταπολεμική γενιά. Μια γενιά ματωμένη, χτυπημένη από παντού, μια γενιά χαμένη, αλλά ακόμα ζωντανή, προπαντός σήμερα». (Αποχαιρετισμός του Τ.Σ. στο νεκρό του Σεφέρη, «Τέσσερα Μελετήματα για τον Σεφέρη», σελ. 106, «Κέδρος», 1984).
10. Περιοδικό «Διαβάζω», τ. 46 σελ. 26 – 28.
11. Εφημερίδα «Τα Νέα», ό.π.
12. «Νεκρόδειπνος» (1972): Περίπου Βιογραφία.
13. Άρης Αλεξάνδρου: «Άπαντα '86».
14. Δ.Ν. Μαρωνίτης: «Ποιητικά και Πολιτικά Ηθικά», «Κέδρος», 1976.
15. Τ.Σ.: Ομιλία του στην Πάντειο Σχολή, περιοδικό «Εποποιεία», τ. 51, Νοέμβριος 1980.
16. Περιοδικό «Λέξη», τ. 9, σελ. 727, συνέντευξη της 17-12-1974 στην Τατιάνα Γκριόση – Μιλλιέζ.
17. «Συλλογή II», «Νυχτολόγιο Δ'» (1978), σελ. 315.
18. Εφημερίδα «Τα Νέα», ό.π.
19. «Πέτρες» (1972): Το Παράθυρο.
20. Εφημερίδα «Ελευθεροτυπία», συνέντευξη του Τ.Σ. στη Σούλα Αλεξανδροπούλου.
21. Εφημερίδα «Ελευθεροτυπία», ό.π.
22. Εφημερίδα «Ελευθεροτυπία», ό.π.
23. Μανόλη Αναγνωστάκης: «Ο ποιητής Μανουσός Φάσης», σελ. 40, «Στηγμή», 1987.
24. Μανόλη Αναγνωστάκης, ό.π.
25. «Δρομοδείχτες» (1960 – 1980): Εικόνες.
26. «Νυχτολόγιο», σελ. 21, (1978), «Κέδρος».
27. «Το Χρονικό» (1975): Καταγωγή.
28. «Τέσσερα Μελετήματα για τον Σεφέρη», ό.π.
29. «Μεταίχμιο Β'» (1957): Ιάκωβος.
30. «Συλλογή II», σελ. 265, «Ερμής», Αθήνα, 1980.
31. «Περιπλανήθηκαν σε ξέρες χρόνια αμέρητα με σάπια ξύλα σε δάλασσες νεκρές. Ζώνες αμμουδερές άνεμοι πυρωμένοι με δέσανε σε τούτο το τοπίο του βάρβαρου ήλιου. Το φως έκαγε τ' όνομά μου και τα χέρια μου κι η νύχτα ποτέ δεν έρχεται τι δίγα μου να προυνει». («Μεταίχμιο Α'», (1951): Ιωάννα III).
32. «Πέτρες» (1972): Όνειρο.
33. «Συλλογή II», σελ. 261, ό.π.
34. «Γυρεύαμε το δαύμα κι πήανε η απόγνωση. Ο αγώνας άρχιζε άλλη μια φορά – ο αγώνας είχε σίγουρα χαθεί». («Πέτρες» (1972): Ηπτα).

35. Εφημερίδα «Τα Νέα», ό.π.
 36. «Σας χτύπησαν ποτέ με μαχαίρι; Δοκιμάσατε το κρύο ξεριζώμα από το κορμί τον πόνο που δεν είναι πόνος ένα σκούνημα που μοιάζει πόνος που δεν μπορείς δες να πονέσεις δεν πονάς κι έξωφθαλμοι όλα γύρω σου άστρα καλάρια κόκκινα στο μαύρο». («Μεταίχμιο Β'» (1957): Ιάκωβος).
 37. «Τώρα, λες να σπάσει ο διάλογος το ποδάρι του και να γίνω κι εγώ, προτού πεθάνω, λίγο μεγάλος». («Συλλογή II», σελ. 251, «Ερμής», 1980).
 38. Η μεταπολεμική ποίηση ορίζεται συμβατικά στα 1939 (έκρηξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου), με πρώτο σταθμό της το 1946 (από την απελευθέρωση και τα Δεκεμβριανά μέχρι τον Εμφύλιο).
 39. Εφημερίδα «Τα Νέα», ό.π.
 40. Εφημερίδα «Τα Νέα», ό.π.
 41. Παρατήρηση και σχόλια πάνω στο ποίημα: «Το άσμα της Ιωάννας και του Κωνσταντίνου».
 42. «Συλλογή II», σελ. 243 – 244, ό.π.
 43. «Το Χρονικό» έχει σαν βάση του την Ελληνική ιστορία των τελευταίων 30 – 35 χρόνων, φιλοδοξώντας ν' αποτελέσει το μύθο μιας ολόκληρης εποχής. Το πρώτο μέρος του διαβάστηκε στο Γκαίτε (Ιανουάριος 1969) κι αποτελέστηκε κυρίως από σημειώ-

σεις του 1954 που χαν μπει σε κάποια τάξη στα 1964 – 65. Τα πρόσωπα άλλοτε είναι πραγματικά, κι άλλοτε φανταστικά. Ο Φίλιππος, η Ιωάννα, ο Κωνσταντίνος, βρίσκονται και στο «Μεταίχμιο». Η Μάγδα και στο «Νεκρόδειπνο» κι οι Χριστόφορος, Νικήτας, Ντάσσα, Όρσα είναι νέα πρόσωπα. Ο ποιητής σε κάποιο βαθμό μετέχει στα πρόσωπα των Φιλίππου και Κωνσταντίνου. Κι εδώ, όπως και στο «Νεκρόδειπνο» χρησιμοποιεί πολλά πρόσωπα, ίσως από διάθεση να ξεφύγει από την ατομική περιπέτεια.

44. Κατά το Μαρωνίτη το «Γκρίζο φως» κατάγεται από το «Νεκρόδειπνο» και θα πρέπει να διαβαστεί σαν συνεχιά του. (Περιοδικό «Πολίτης», τ. 35, σελ. 54 – 57).
 45. «Συλλογή II», σελ. 258, ό.π.
 46. «Άσματα I – XI» (1957): Άσμα IV.
 47. Ο Τ.Σ. ήταν ο μόνος – στην εποχή του – που 'κανε βιβλιοκριτική στους συγχρόνους του κι όχι σε παροχνημένους. Αξιοσημείωτος ο αριθμός των βιβλιοκριτικών του σε μια σειρά περιοδικά: «Σημερινά Γράμματα» (1954): 25 βιβλιοκριτικές, «Εποχές» (1964): 35, «Συνέχεια» (1973): 3.
 48. «Συλλογή II», σελ. 52, ό.π.
 49. Εφημερίδα «Ελευθεροτυπία», ό.π.
 50. «Νυχτολόγιο Β'» (3-4-1975).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Τ. Βουρνά: Επιδείκση Τέχνης, τεύχ. 109, Ιανουάριος 1964: Η ποίηση της ήπιας και η ήπια της κριτικής.
2. Mario Vittì: Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, «Οδυσσεύς», 1978.
3. Κ. Κουλουφάκου: Επιδείκση Τέχνης, τεύχ. 27, Μάρτιος 1975, Κριτική για τον Μαξ.
4. Νεοελληνικός Λόγος: Έτος 1972: 1) Χάρη Σακελλαρίου: Τ.Σ. Νεκρόδειπνος – Πέτρες, σ. 249, 2) Θ. Δ. Φραγκό-

πουλος, σ. 247.

5. Νεοελληνικός Λόγος: Έτος 1974: Άλεξ Αργυρίου: Η πρώτη μεταπολεμική γενιά.
6. Γιώργου Σαββίδη: Εφημερον Σπέρμα, εκδ. ΕΡΜΗΣ.
7. Κίμων Φράιερ: «Τοπίο θανάτου». Εισαγωγή στην ποίηση του Τάκη Σινόπουλου, μετάφρ. Νάσος Βαγενάς, «Κέδρος», Αθήνα, 1978.

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

- Η ΑΥΓΗ, 14-1-78, Συνέντευξη στο Β. Σταύρακα: Η συνειδητοποίηση της ιστορίας μοναδικός οδηγός για το μέλλον.
 Η ΑΥΓΗ, 31-8-80, Συνέντευξη στο Γιώργο Σαββίδη: Εμπνευσματοποίησαν το ποιητικό βιβλίο.
 Η ΑΥΓΗ, 10-5-81, Στέλλας Χρυσουλάρη: Αναζητώντας την εικόνα της γενέτειρας χώρας (περιπλάνηση στην ποιητική του Τάκη Σινόπουλου).
 Η ΑΥΓΗ, 12-7-81, Τάκη Σινόπουλου: Μια παράξενη ώραση.
 Η ΑΥΓΗ, Τέλος 1981, Ανέστη Ευσταθίου: Τα «θύματα», οι «θύτες» και η ποιητική «δικαίωση».
 Η ΑΥΓΗ, 30-4-82, Κώστα Γ. Παπαγεωργίου: Ένας χρόνος από το θάνατο του Τάκη Σινόπουλου.
 Η ΑΥΓΗ, 24-4-83, «Η γλώσσα λειτουργεί και πέρα από τις λέξεις» (ομιλία του Τ.Σ. σε εκδήλωση του κινήματος για την Ειρήνη και τον Πολιτισμό 1975).
 Η ΑΥΓΗ, Νοέμβριος 1983, Νάσος Βαγενάς: Ο Τάκης Σινόπουλος κριτικός του Γιώργου Σεφέρη.

- ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, 3-6-1979, Συνέντευξη του Τ. Σινόπουλου στη Σούλα Αλεξανδρουπούλου: «Ζούμε μέσα σε χυλό ...».
 ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, 3-5-1981, Ταπάνας Μιλιέζης: Ο Τάκης Σινόπουλος.
 ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 9-10-1978, Συνέντευξη στη Μαρία Θεμεύη: Επίκληση για μια αληθινή ανθρώπινη επικοινωνία.
 ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 30-4-81, Σπύρου Τσακνιά: Η εγκυρότητα του ποιητικού λόγου.
 ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 22 και 29-4-1982, Βασίλη Στεριάδη: Ελληνικό σκοτάδι και φως.
 ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 10-3-1988, Άλεξ Αργυρίου: Ο «κεκυρωμένος» ποιητής.
 ΤΑ ΝΕΑ, 27-1-1979, Κ. Σταματίου: «Ο σκοτεινός κόσμος του Τ.Σ.».
 ΤΑ ΝΕΑ, Απρίλιος 1982, Αποσπάσματα ραδιοφωνικής συνέντευξης στην Τούλα Τόλια.
 ΤΑ ΝΕΑ, 26-4-82, Κώστα Σταματίου: «Ένας χρόνος χωρίς τον Σινόπουλο».

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

- ΔΙΑΒΑΣΩ, τεύχ. 19, Απρίλιος '79, Σπύρου Τσακνιά: Συμπληρωματική κατάθεση.
 ΔΙΑΒΑΣΩ, τεύχ. 46, σ. 26 – 28, Χάρη Σακελλαρίου: Η προβληματική της ποίησης του Τάκη Σινόπουλου.
 ΕΠΟΠΤΕΙΑ, τεύχ. 16, Νοέμβριος 1977.
 ΕΠΟΠΤΕΙΑ, τεύχ. 25 – 26, Ιούλιος – Αύγουστος 1978.
 ΕΠΟΠΤΕΙΑ, τεύχ. 51, Νοέμβριος 1980. Αφιέρωμα στον Τάκη Σινόπουλο.
 ΘΟΥΡΙΟΣ, τεύχ. 128, 17-9-1980, Συζήτηση με τον Άλεξ Αργυρίου.
 Η ΛΕΞΗ, τεύχ. 9, σσ. 671 – 685 και 721 – 730.
 Ο ΠΟΛΙΤΗΣ, τεύχ. 35, σ. 54 – 57, Ιούνιος 1980. Δ.Ν. Μαρωνίτη:

Το γκρίζο φως. Πρώτη ανάγνωση.

- ΤΟ ΣΗΜΑ, τεύχ. 17, Μάιος – Ιούνιος 1977, Αφιέρωμα στον Τ.Σ.
 ΤΟΜΕΣ, τεύχ. 58, Μάρτιος 1980, «Συναντίσεις με τον Φράιερ».
 ΤΟ ΤΡΑΜ, τεύχ. 2, Σεπτέμβριος 1976.
 ΦΥΛΛΑΔΙΟ, τεύχ. 5-6, 1982, σ. 56, 80.
 ΧΡΟΝΙΚΟ '73, Εκδόσεις επίσημες, Γκαλερί ΩΡΑ, Τ.Σ. «Απόψεις περί Κριτικής», σ. 13 – 16. ΧΡΟΝΙΚΟ.
 ΧΡΟΝΙΚΟ '74, α) «Ο τεχνίτης και η Πολιτεία», σ. 29 – 30, β) Ezra Pound, Canto XLV, μετ.: Τ.Σ., σ. 30 – 31.
 ΧΡΟΝΙΚΟ '75, «Σημειωματάριο 1 – 29», σ. 122 – 124.
 ΧΡΟΝΙΚΟ '78, σ. 57 – 58.

ΒΙΟΙ ΥΠΑΛΛΗΛΟΙ

Καί βέβαια δέν ἔχουν ὅλοι οἱ καλλιτέχνες μπαμπά τόν Ροκφέλερ, θεῖο τόν Ὠνάση ἢ ἀδελφὸ τόν Γούκο. Ἐννοῶ ὅτι δέν ὑπάρχουν πολλοὶ μέ εἰσοδήματα πού ἄλλοι δούλεψαν γιὰ νά τ' ἀπολαμβάνουν αὐτοὶ τώρα. Τί κάνουν; Μά, δουλεύουν. Πόσοι οἱ ἐλεύθεροι ἐπαγγελματίες, ἀλλά κυρίως οἱ ἰδιωτικοὶ καί δημόσιοι ὑπάλληλοι πού, φεύγοντας μέ τήν ψυχὴ στό στόμα ἀπὸ τὴ δαυλειὰ τους, ἀρχίζουν τὸ ἀπόγευμα αὐτὸ πού οἱ πρωϊνοὶ συνάδελφοί τους ὀνομάζουν χλευαστικά πίσω ἀπὸ τὴν πλάτη τους «χόμπυ» κι ὥστόσο γι' αὐτοὺς εἶναι ὁ τρόπος καί ὁ λόγος τῆς ζωῆς φορὰ!

Ὅμως φιλότιμα κάθε πρωὶ φράνε τὴ «στολὴ ἐργασίας», φιλότιμα ξεχνάνε τὴν ἄλλη τους ἰδιότητα γιὰ μερικές ὥρες κι ἀσχολοῦνται μ' αὐτὸ γιὰ τὸ ὁποῖο ἀμείβονται.

Δίπλα τους οἱ «συνάδελφοι», πού «ἔχουν τὴ φλέβα ἀλλὰ δέν τὴν ἀξιοποίησαν»: Ποιητὲς τῆς ρίμας «χέρι/μαχαίρι, ἀγάπη/ἀράπη», ἡθοποιοὶ τῶν σχολικῶν τους παραστάσεων καὶ κατὰ συγγενικὴ ὁμοφωνία ἐφάμιλλοι τῆς Τζούντυ Γκάρλαντ καί τοῦ Μίκυ Ρούνεϋ, ζωγράφοι τῆς γλάστρας τους ἢ τοῦ σκυλιοῦ τους καί κατὰ προσωπικὴ ἐκτίμηση δεξιότεροι τοῦ Πικάσο καί τοῦ Ρενουάρ, πεζογράφοι τῆς στρατιωτικῆς τους θητείας ἢ τῶν παιδικῶν τους χρόνων, τσιρίζουσες Μαρίες Κάλλας καί ὀγκανίζοντες Σαλιάπιν, λανθάνοντες Μενουχίν καί Μπαχάουερ, διάττοντες τοῦ καλαματιανοῦ, τοῦ χασαποσέρδικου ἢ τοῦ συρτακίου καί κατὰ φιλικὴ ὁμολογία ἀνώτεροι τοῦ Νουρέγιεφ καί τῆς Φοντέν.

Καί τὰ πράγματα θά κυλοῦσαν ὥραια καί καλά, οἱ μὲν μέ τούς δέ θαῦμα θά τὰ πηγαίνανε, ἂν δέν ἐπενέβαινε ἡ πολιτεία. Πού βάλθηκε νά δείξει «πολιτιστικὸ ὄργανο» καί εἶχε τὴ φαινότατη ιδέα νά δημιουργήσει τίς «Συντεχνιακές Παρουσιάσεις». Πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια εἶδαμε τὰ πρῶτα φαινόμενα: περιοδικὰ κι ἐφημερίδες ἀπὸ ἐπιχειρήσεις, ἐκθέσεις ζωγραφικῆς ἀπὸ δημόσιους ὁργανισμούς, παραστάσεις ἀπὸ ὑπαλλήλους ὑπουργείων καί ὁ κατηφορικός κατάλογος συνεχίζεται μέχρι τὰ τάρταρα.

Καί γίνεται, ἄς πούμε, ἡ ἐφημερίδα τῆς Τράπεζας «Τὸ Πεντοχίλιαρο», τὸ περιοδικὸ τῆς ΔΕΗ «Ἡ Λάμψη», ἡ παράσταση τοῦ κοινωνικοῦ ἔργου «Ἐλλειψὲς Ἑπικοινωνίας» ἀπὸ ὑπαλλήλους τοῦ ΟΤΕ. Ἡ ὀρχήστρα τῆς Ἑταιρίας Ὑδάτων δίνει συναυλία μέ τόν «Μολδάβα» τοῦ Σμέτανα καί ἡ

χορωδία τοῦ νοσοκομείου «Ἀγία Σοφία» ᾄδει τὰ «Τραγούδια γιὰ Νεκρὰ Παιδιά». Οἱ ὑπάλληλοι τοῦ Ὁργανισμοῦ Βάμβακος γυρίζουν ταινία τὴν «Καλύβα τοῦ Μπάμπια-Θωμά» καί οἱ ἐπὶ συμβάσει ἀρχαιολόγοι τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ χορεύουν στὴν ἀναστυλωμένη ἀρχαία ἀγορὰ τίς «Τελευταίες Ὠρες τῆς Πομπηίας».

Πῶς γίνονται αὐτές οἱ ἐκδηλώσεις; Φυσικά, μέ τὴν ἀρωγὴ τῆς πολιτείας. Ἡ ἀρωγὴ τῆς πολιτείας στὴν Τέχνη ἐρχεται ὅποτε τὸ ἀκίνδυνο ἐπιμερεῖ καί αἶρεται ὅποτε τὸ ἐπικίνδυνο καιροφυλακτεῖ: ἀπόδειξη ἡ ἀπόδοση τιμῶν (συνηθέστατα καί διακεκριμένου μνημματος) σέ πεθασμένους, ἀλλ' ἀντίθετα ἡ ἀδιαφορία (μερικές φορές καί ἡ μῆνισ) τῆς πολιτείας σέ ζωντανούς καλλιτέχνες.

Οἱ ἐκδηλώσεις γίνονται ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλη καί τὸ ἐρώτημα γιὰ τὸν συνειδητὸ καλλιτέχνη εἶναι: θά δεχθεῖ νά παίξει τὸ παινίδι τῆς Ἐξουσίας; Τίς περισσότερες φορές δέν δέχεται. Ὅποτε ἡ ἐκδήλωση, τὸ περιοδικὸ ἢ ὅ, τι ἄλλο γίνονται καί, κυρίως, ἡ πολιτεία κολακεύει (γιὰ μιὰ φορὰ ἀκόμη χρησιμοποιοῦντας τον) τὸν Ὑπάλληλο, ἐνῶ παράλληλα τὸν κάνει ἐχθρὸ τοῦ συνειδητοῦ καλλιτέχνη λέγοντάς του ἔμμεσα τὸ πικρὸ «Δέν σέ καταδέχτηκε Αὐτός». Καί φανταστεῖτε μόνοι σας ἀπὸ ἐδῶ καί πέρα τίς δυσκολίες πού συναντᾷ στὸν πρωϊνὸ τοῦ Γολγοθᾶ ὁ μὴ συναινέσας στὴν «ὁμαδικὴ παρουσίαση».

Ἡ σύγχρονη πολιτεία ἐκτρέφει στοὺς κόλπους τῆς Ὑπαλλήλους/καλλιτέχνες ἐνισχύοντας τίς μάταιες προσπάθειές τους, ἴσως ὡς ἀντιστάματα στοὺς Καλλιτέχνες/Ὑπαλλήλους. Τὴν βολεῖ τὴν πολιτεία αὐτὸ. Καί μ' αὐτὸ τὸ σκεπτικὸ δέν αὐξάνονται οἱ λογοτεχνικές συντάξεις ἀλλὰ μέ τὰ ἴδια χρήματα ἐκδίδονται ἀνούσια φληναφήματα: ὑπολειπομένων οἱ κρατικές θεατρικές σκηνές ἀλλὰ ἐνισχύονται μπουλουκοειδείς παραστάσεις ὑπαλλήλων· ἰδρώνει νά γίνει μιὰ ἀξιοπρεπὴς πανελλήνια ἐκθεση ζωγραφικῆς ἀλλὰ τονίζεται ἡ παρουσία εἰκαστικῶν ἐκτραυμάτων σέ εἰσόδους καί ταραττές δημοσίων κτιρίων.

Δίνει τὸ κράτος κι ἐνισχύει τούς δικούς του: τούς Ὑπαλλήλους/καλλιτέχνες. Γιατί δέ γουστᾷ τούς Καλλιτέχνες/Ὑπαλλήλους. Ὅχι ἐπειδὴ δέν ὑπακούουν (τὸ ἀντίθετο μάλιστα, εἶναι πειθῆνιοι ἀκριβῶς γιὰ νά τούς ἀφήσουν ἡσυχους) ἀλλὰ ἐπειδὴ δέν ἀνέχουν. Δέν ἀνέχουν σέ κανέναν ἄλλον ἐκτός ἀπὸ τὴν Τέχνη τους.

ΕΡΡΙΚΟΣ ΜΠΕΛΙΕΣ

ΒΙΟΙ ΥΠΑΛΛΗΛΟΙ

Το κείμενο του Ερρίκου Μπελιέ δημοσιεύθηκε στο τεύχος αρ. 68 του περιοδικού Λέξη (Οκτώβρης '87). Η επικαιρική αφορμή δεν ανατρέπει την αξία της συλλογιστικής του σχολίου. Γι' αυτό το παραθέτουμε, επισημαίνοντας ταυτόχρονα και κάποιες χρήσιμες κατά την άποψή μας παραλλακτικές εκδοχές που διέφυγαν από την, πραγματικά οξυδερκή, θεώρηση του συντάκτη.

Εκείνο που κυρίως διατρέχει το σκεπτικό του κ. Μπελιέ είναι μια τάση γενίκευσης ασυμβίβαστη, θαρρώ, με τη δίκαιη ευαισθησία του έναντι της καλλιτεχνικής δημιουργίας. Φοβούμαι ότι έτεκε «εν θρασμώ ψυχικής ορμής» (πιθανώς επειδή είναι υπάλληλος και ο ίδιος). Από τη θέση μου αισθάνομαι να με συνεπαίρνει παρόμοια ορμή και κάθε ανάγκη να συμμερισθώ τις απόψεις του.

Είναι όμως αλήθεια ότι «οι πρωινοί συνάδελφοι ονομάζουν "χόμπυ" χλευαστικά» την Τέχνη; Από εμπειρία γνωρίζω πως έναντι της Τέχνης και των καλλιτεχνών αισθάνονται δέος. Όχι μόνο από άγνοια του καλλιτεχνικού προϊόντος (η οποία σίγουρα δεν υπερβαίνει εκείνη άλλων κοινωνικών κατηγοριών) αλλά κυρίως γιατί αντιλαμβάνονται πως η Τέχνη είναι κάτι πολύ δύσκολο, πολύ «ανώτερο», κάτι που ολοκληρωτικά τους υπερβαίνει. Σε τέτοιο κλίμα απαξίας και αυτοκατάργησης είναι φυσικό να υπάρχουν και αρκετοί – γιατί όχι; – από τους «πρωινούς συναδέλφους» του κ. Μπελιέ. Οφείλουμε όμως σε όλους το διαχωρισμό.

Οι «καλλιτέχνες / υπάλληλοι» κατόπιν «φιλότιμα κάθε πρωί φοράνε τη "στολή εργασίας"», φιλότιμα ξεχνάνε την άλλη τους ιδιότητα....

Γιατί μια τέτοια απόπειρα εξωραϊσμού; Αυτοί που «είναι πειθήνιοι ακριβώς για να τους αφήσουν ήσυχους», γνωρίζοντας επομένως καλά τις προθέσεις της εξουσίας, που είναι πράγματι μοχθηρές, από τι άλλο παρά ηλιθιότητα θα προχωρούσαν σε επιδείξεις φιλοτιμίας; Και, θίγοντας το ασθενέστερο ίσως σημείο των παρατηρήσεων του κ. Μπελιέ, πώς είναι δυνατό να ξεχνούν την «άλλη τους ιδιότητα, τρόπο και λόγο της ζωής τους»; Μάλλον συμβαίνει να μάχονται μέσα στη ζύμωση της πρωινής καταστολής για να κρατήσουν τη ζωή τους και να μετουσιώσουν αργότερα αυτή τη μάχη σε έργο.

Δεν έχουμε λοιπόν «καλούς» και «κακούς». Έχουμε μόνο τον αγώνα ανάμεσα στο δημιουργό και το κοινό του, γιατί δε νομίζω να βρίσκεται τόπο η αμφισβήτηση των «τσιριζουσών» και των «ογκανιζόντων» ως κοινό. Η πολιτεία ασφαλώς δεν πρέπει εδώ να επεμβαίνει, και μάλιστα προς την κατεύθυνση της συσκότισης των ορίων της καλλιτεχνικής δημιουργίας. Αλλά το διάλυμα έχει προ πολλού νοθευτεί από δραστηριότητες προσμίξεις δημοσίων σχέσεων και παρασιτικών διδακτόρων. Και δεν είναι πια άγνωστο ότι εκεί γίνεται σχεδόν αδύνατο για τον καλλιτέχνη να μην «ανήκει». Αν αυτό συμβαίνει, τότε δε θα έχει τον παραμικρό δισταγμό ν' αρνηθεί την «ομαδική παρουσίαση». Τα αντισώματα των «υπαλλήλων/καλλιτεχνών» μικρές απώλειες μπορούν να προσθέσουν.

Από την άλλη πλευρά έχω την αίσθηση ότι ο κ. Μπελιές κολακεύει άκρατα την πολιτεία. Αν οι, όντως βλαβερές, παρεμβάσεις της διέπονταν από τέτοια οξύνοια, θα ήταν ως μηχανισμός φανατική υποστηρίκτρια της ανάπτυξης της Τέχνης, φυσικής συγγενούς των εξυπνων. Θα πρέπει μάλλον να κατεβούμε μερικές χιλιάδες βαθμίδες για να εξακριβώσουμε τα κίνητρα: οι συνδικαλιστικές οργανώσεις δεν επιθυμούν να παρουσιάσουν μόνο οικονομικές διεκδικήσεις (από τα σκοτεινότερα κοινωνικά συμπλέγματα, αλλά μακριά από το θέμα μας) και τις διανθίζουν με αιτήματα για τον «πολιτισμό». Το κράτος προτιμά τέτοιες ευτελείς παροχές παρά οποιεσδήποτε αυξήσεις που δεν είναι απλώς δαπανηρότερες αλλά πυροδοτούν αιτήματα άλλων επαγγελματικών τάξεων. Εξάλλου, μιας δραχμής αύξηση είναι αδύνατο να περικοπεί, ενώ οι «συντεχνιακές παρουσιάσεις» δε θα λείψουν από κανέναν. Έτσι τα πράγματα παίρνουν ομαλά τη θλιβερή τους πορεία.

Είναι τουλάχιστον επισφαλές να διατείνεται κανείς ότι η στέρηση των κρατικών σκηνών και των πανελληνίων εκθέσεων οφείλεται στην επιδότηση της οιονεί πολιτιστικής κίνησης στους κόλπους των υπαλλήλων. Ας δεχθούμε επιτέλους την κατάσταση: Οι ψηφοφόροι δε θα θεωρούσαν σπατάλη την ενίσχυση της καλλιτεχνικής δραστηριότητας, αν είχαν μάθει να τη χρησιμοποιούν ως όργανο ζωής. Αλλά αυτή η ίδια πολιτεία κατόρθωσε να ταυτίσει τον Όμηρο με τραυματικές εμπειρίες του θρανίου, αφήνοντας την αποδοχή του μεγαλείου του να πλέει ευχαρίστως στα σκοτεινά νερά της άγνοιας. Σ' εκείνους τους χρόνους ανάγεται η εμπλοκή κι επομένως εκεί χρειάζεται η επικουρική παρέμβαση.

Μισώ τούτο το περιοδικό «τραπεζούπαλληλικής βάσης», τον επαμφοτερίζοντα χαρακτήρα του και τον ερμαφρόδιτα, όσο και αναρμόδια, εκπαιδευτικό του ρόλο. Αλλ' αντί να φυγομαχούμε «φιλότιμα», ας δώσουμε αυτή τη μάχη με το κοινό. Πιθανώς απόψεις και αισθητικές επιλογές ωριμάζουν στους μυχούς των τραυμάτων της αξιοπρέπειάς μας.

Μιχάλης Λιανός

Δημήτρης Δασκαλόπουλος

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ *

«Νομίζω ότι αν οι γενεές όσες μπόρεσαν να εργαστούν μετά την έκδοση της Ελληνικής Βιβλιογραφίας εξεδήλωσαν μεγαλύτερη ροπή από τις παλαιότερες, προς την μέτρηση, προς την στάθμιση, απέβαλαν, μερικά, την ρητορικότητα, τούτο οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στις ερευνητικές δυνατότητες τις οποίες άνοιξε η βιβλιογραφία αυτή. Από τις αιτίες που έφεραν την ελληνική λογοισύνη πιο κοντά προς την πραγματικότητα, η εγγύτερη, εκείνη, δηλαδή, που έχει άμεση σχέση με τα γράμματα, είναι, χωρίς αμφιβολία, η ύπαρξη της Ελληνικής Βιβλιογραφίας. Βεβαίως δουλεύει πάντοτε η πολύπλοκη αλληλενέργεια ανάμεσα στο αίτιο και το αιτιατό, ανάμεσα στο όργανο και την λειτουργία, στην προσφορά και την ζήτηση· το γεγονός όμως είναι ότι αυτό το έργο ήρθε στην ώρα του και απέδωσε το μέγιστο από όσο μπορούσε κανείς να ευχθεί».

Μια και αφιερώνουμε το **πρώτο** τούτο «**Συνέδριο Ελληνικής Βιβλιογραφίας**» στον Κ.Θ. Δημαρά, τιμώντας έτσι τη γονιμότητα και πολυδύναμη παρουσία του στο χώρο της νεοελληνικής παιδείας, θεώρησα σκόπιμο να ξεκινήσω τη σύντομη εισήγησή μου με δικά του λόγια. Ειπωμένα τούτα τα λόγια για τον αείμνηστο Δημήτριο Σ. Γκίνη και την ευεργετική προσφορά του στον τομέα της εθνικής μας βιβλιογραφίας, μπορούν κάλλιστα να σηματοδοτήσουν την ωφελιμότητα της βιβλιογραφικής έρευνας και σε μερικότερους ή ειδικότερους τομείς, όπως είναι η περιοχή της λογοτεχνίας.

Αν η αναδρομική εθνική βιβλιογραφία μας διαθέτει ένα μάλλον συστηματικά μελετημένο παρελθόν, τουλάχιστον για την περίοδο μέχρι τα μέσα του προηγούμενου αιώνα, είναι γνωστό ότι δε συμβαίνει το ίδιο με τη βιβλιογραφία της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Αναζητώντας ένα όχι και τόσο αβάσιμο άλλοθι προκειμένου να δικαιολογήσουμε τα πράγματα, μπορούμε να αναλογιστούμε την καθυστέρηση και τη βραδύτητα με την οποία αυτονομήθηκαν οι νεοελληνικές σπουδές, όχι μόνο σε διεθνές, αλλά κυρίως, σε εθνικό επίπεδο. Κάπως διαγραμματικά θα μπορούσα να πω ότι μέχρι το τέλος του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου η βιβλιογραφία της νεοελληνικής λογοτεχνίας διέρχεται τη νηπιακή της φάση, η οποία σηματοδοτείται από δύο αξιομνημόνευτα γεγονότα. Το πρώτο είναι η απροσδόκητη εμφάνιση του Γ.Κ. Κασιμίπαλη στο βιβλιογραφικό χώρο. Το δεύτερο είναι, ότι γράφονται, με αφορμή την πρώτη βιβλιογραφία του Κασιμίπαλη, δύο βαρυσήμαντα κείμενα που παρόμοιά τους δεν αξιώθηκε έκτοτε άλλος βιβλιογράφος ως σχολιασμό της εργασίας του. Πρόκειται για τις εκτενείς βιβλιοκρισίες που γράφτηκαν για τον πρώτο – όπως απεδείχθη εκ των υστέρων – τόμο της παλαμικής βιβλιογραφίας του Κασιμίπαλη. Η μία προέρχεται από τον Βασίλη Λαούρδα, και η δεύτερη, μεθοδολογικώς αξεπέραστη μέχρι σήμερα, από τον Ιωάννη Συκουτρή.

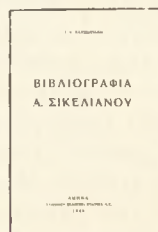
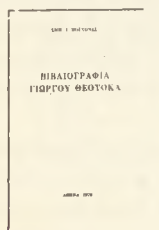
Η βαριά σκία του Κασιμίπαλη, ο οποίος σχεδόν μονοπωλεί την εποχή εκείνη τις επιδόσεις στη βιβλιογραφία της λογοτεχνίας μας, και η συχνά παρεξηγημένη και παρεξηγήσιμη συμπεριφορά του φαίνεται να δημιουργούν δυσμενές και υποτιμητικό κλίμα για τη σημασία και τη σπουδαιότητα της βιβλιογραφικής έρευνας. Αν διαβάσω σωστά, εναντίον του Κασιμίπαλη στοχεύει η πετριά που ρίχνει το 1938 ο Πέτρος Χάρης, δίνοντας συνέντευξη στον Γ. Περσαστικό:

«Αλλά, για κοίταξε! Παρά λίγο να ξεχάσω τους πιο παράδοξους τύπους της πνευματικής μας κινήσεως. Είναι οι «βιβλιογράφοι». Σε όλο τον κόσμο τη δουλειά τους, απλή, μηχανική εργασία, άσχετη εντελώς με την κριτική, την κάνουν υπάλληλοι βιβλιοθηκών, κατώτεροι συνήδως, που δεν έχουν

αξιώσεις και δεν αποκτούν οι δυστυχημένοι ποτέ όνομα. Εδώ οι βιβλιογράφοι δέλουν να γίνουν πνευματικοί οδηγοί. Και μη χειρότερα!».

Μετά τον πόλεμο, όταν η λογοτεχνία μας αρχίζει να διασχίζει τα σύνορα και να μεταφράζεται σε ξένες γλώσσες, δερμαίνεται το διεθνές ενδιαφέρον για τη σύγχρονη ελληνική πνευματική ζωή και είναι φυσικό να αναζητούνται σταθερότερα από άλλοτε και περισσότερο αξιοπίστα ερείσματα για τη μελέτη προσώπων και έργων. Έως το τέλος της δεκαετίας του 1960 ο Κατσίμπαλης θα δώσει το ωριμότερο και συστηματικότερο μέρος του βιβλιογραφικού του έργου, ενώ παράλληλα εμφανίζονται καινούρια ονόματα, καθώς και άλλης μορφής έργα, όπως οι πίνακες λέξεων και οι ευρετηριάσεις περιοδικών. Η βιβλιογραφία της λογοτεχνίας μας διατηρεί, πάντως, μέχρι τις μέρες μας έναν προσωποκεντρικό, θα έλεγα, χαρακτήρα. Το μέγιστο μέρος των βιβλιογραφικών εργασιών που συντάσσονται έχουν ως θέμα τους το έργο λογοτεχνών και τη γύρω από το έργο φιλολογία. Η αριθμητική αύξηση βιβλιογραφικών εργασιών κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες έχει ποσοτική και όχι ειδο-λογική διαφορά από το παρελθόν. Μια πρόχειρη καταμέτρηση που επιχείρησα, με βάση τα στοιχεία που μας παρέχει ο Γ. Ι. Φουσάρας στο έργο του *Βιβλιογραφία των Ελληνικών Βιβλιογραφιών* απέδωσε 30 τίτλους για το χρονικό διάστημα που καλύπτει το έργο αυτό. Αντιθέτως, σύμφωνα με στοιχεία που άντλησα από το βιβλίο του Π.Δ. Μαστροδημήτρη *Εισαγωγή στη Νεοελληνική Φιλολογία*, για τις τελευταίες τέσσερις δεκαετίες έχουν καταγραφεί περισσότερες από 80 συναφείς εργασίες. Τα στοιχεία αυτά αφορούν, σχεδόν κατ' αποκλειστικότητα, βιβλιογραφικές εργασίες για πρόσωπα της νεοελληνικής λογοτεχνίας.

Τα έργα των Φουσάρα και Μαστροδημήτρη, που ανέφερα ήδη, συνιστούν (παρά την αυτονομία ευρύτερη εμβέλειά τους) δείγματα εργασιών από εκείνες που δεν είναι συχνές στο χώρο της μελέτης της λογοτεχνίας μας. Κατά γενικό κανόνα, λιγοστές και μετρημένες στα δάχτυλα είναι οι εργασίες που δεν προσανατολίζονται σε πρόσωπα της νεότερης γραμματείας μας. Αισθάνομαι έτσι την ανάγκη να μνημονεύσω εδώ ενδεικτικά ορισμένα έργα διαφορετικής βιβλιογραφικής πνοής, που ξεφεύγουν από το συνήδη κανόνα. Αρχίζω με την ανεπανάληπτη και χωρίς τσίρι ίσαμε σήμερα *Κριτική βιβλιογραφία του «Κρηπικού Θεάτρου»* του Μ. Ι. Μανούσακα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη σύγχρονη λογοτεχνία μας παρουσιάζει η συνδυαστική απόπειρα των Κ.Θ. Δημαρά — Αικατερίνης Κουμαριανού — Λουκίας Δρούλια *Modern Greek Culture. A Selected Bibliography. (In English, French, German, Italian)*, εργασία που θα ήταν ωφέλιμο για όλους μας να εκσυγχρονίζεται κάθε τόσο. Μοναδική στο είδος της, στο θέμα και τη μεθοδολογία της παραμένει η εργασία του Γ.Π. Σαββίδη *Οι Καβαφικές Εκδόσεις (1891-1932). Περιγραφή και Σχόλιο*. Πολλές ευκολίες παρέχει στο μελετητή η βιβλιογραφική καταγραφή του Γιώργου Α. Παναγιώτου *Ελεύθερον Βήμα. Δημοσιεύματα 1922-1944*. Με εμπιστοσύνη καταφεύγω συχνά στα *Αφιερώματα περιοδικών. Συμβολή στην καταγραφή τους (1880-1980)* της Μάρδας Καρπόζηλου. Τώρα που πλησιάζει η συμπλήρωση δεκαετίας από την πρώτη έκδοση του βιβλίου αυτού, και μετά την επιδημία των αφιερωμάτων που μαστίζει τα περισσότερα λογοτεχνικά περιοδικά, καιρός είναι να σκεφτεί η κυρία Καρπόζηλου τη συμπληρωμένη επανέκδοση της εργασίας της. Από τον Κυρ. Ντελόπουλο προέρχονται τρεις αξιοσημείωτες συμβολές: *Νεοελληνικά Φιλολογικά Ψευδώνυμα (1800-1981)*, που συμπληρώθηκαν από τις παρατηρήσεις και προσθήκες και άλλων ερευνητών· *Καθάφη ιστορικά και άλλα πρόσωπα και Καθάφη Γεωγραφικά* (σε συνεργασία με τη Μαρία Μ. Καϊρή). Καινοφανής, τέλος, από μεθοδολογική

άποψη, είναι ο *Βιβλιογραφικός Οδηγός στα 154 Ποιήματα του Καβάφη* που συνέταξαν η Diana Haas και ο Μιχάλης Πιερής.

Η λέξη «μεθοδολογία», την οποία χρησιμοποίησα ήδη αρκετές φορές, αγγίζει ένα θέμα που, όπως φάνηκε και από σχετική παρέμβαση ακροατή στη χθεσινή ημέρα του συνεδρίου μας, χρειάζεται να συζητηθεί και να σχολιαστεί. Το μεθοδολογικό πρόβλημα δεν έχει βεβαίως το χαρακτήρα ζητούμενου μόνο στις βιβλιογραφίες της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Χωρίς να θέλω να παρασύρω το ακροατήριο σε περιπτωσιολογικές παρατηρήσεις, βλέπω να αναφύονται εν προκειμένω κυρίως δύο ζητήματα μεθόδου. Το πρώτο είναι η μορφή του βιβλιογραφικού λήμματος. Το δεύτερο, η δομή της βιβλιογραφικής εργασίας. Θα σταθώ για λίγο και στα δύο.

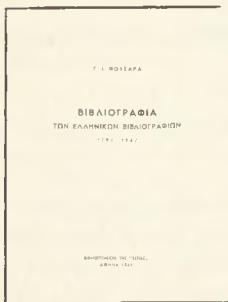
Η μορφή του λήμματος. Υποθέτω πως όλοι συμφωνούμε ότι κάθε βιβλιογραφικό λήμμα έχει τρία στοιχεία: όνομα συγγραφέα, τίτλο εργασίας, παραπεμπτικές ενδείξεις. Υποβάλλω ενδεικτικώς στην κρίση σας τα ακόλουθα ερωτήματα:

- Πώς γράφουμε το όνομα του συγγραφέα ενός βιβλίου ή ενός άρθρου: Κώστας Στεργιόπουλος ή Στεργιόπουλος Κώστας;
- Πώς ταυτίζουμε το ψευδώνυμο συγγραφέα και το πραγματικό του όνομα: μέσα σε παρένθεση ή μέσα σε αγκύλη;
- Αν το άρθρο είναι ανώνυμο ή ανυπόγραφο, δέτουμε στη θέση του ονόματος την ένδειξη: «ανώνυμος» ή απλώς τοποθετούμε μια παύλα;
- Μετά το όνομα του συγγραφέα βάζουμε κόμμα ή άνω και κάτω τελεία;
- Συμφωνούμε όλοι ότι πρέπει να ξεχωρίζει τυπογραφικά ο τίτλος ενός βιβλίου από τον τίτλο ενός άρθρου;
- Πρέπει οι τίτλοι μεμονωμένων άρθρων να μπαίνουν σε εισαγωγικά;
- Ο υπότιτλος ενός βιβλίου πρέπει να γράφεται και αυτός με πλάγια στοιχεία, αν δεχτούμε αυτή τη λύση και για τον κυρίως τίτλο;
- Οσάκις δεν υπάρχει ένδειξη χρονολόγησης ενός βιβλίου (πρακτική συνήθης, ακόμα και σε βιβλία μεγάλων εκδοτικών μας οίκων), συμφωνούμε όλοι πως δέτουμε σε αγκύλη τη χρονολόγηση που γνωρίζουμε από άλλες πηγές, ενώ χρησιμοποιούμε γωνιώδη παρένθεση για τη χρονολόγηση που προέρχεται από κάποια σελίδα του ίδιου του βιβλίου, αλλά όχι από τη σελίδα τίτλου;
- Στις παραπεμπτικές ενδείξεις του λήμματος πώς διακρίνουμε τα περιοδικά από τις εφημερίδες: Προτάσσουμε κάθε φορά (και αναλόγως) συντομογραφία των λέξεων «περιοδικό» ή «εφημερίδα», ή μήπως, γράφουμε τα περιοδικά με πλάγια στοιχεία και τις εφημερίδες μέσα σε εισαγωγικά;
- Πώς διακρίνουμε αν ένας αριθμός στην παραπομπή αφορά τόμο ή τεύχος περιοδικού;
- Οι τυχόν διευκρινιστικές πληροφορίες του βιβλιογράφου για το συγκεκριμένο λήμμα πρέπει να μπαίνουν εκεί που τελειώνει το λήμμα (μέσα σε παρένθεση ή αγκύλη) ή μήπως θα πρέπει να τις μεταφέρουμε κάτω από το λήμμα;

Θα παρακαλούσα να μην προσπαθήσουμε να δώσουμε αμέσως τώρα ικανοποιητικές απαντήσεις σε όλα τούτα τα ερωτήματα. Απλώς ας προβληματιστούμε κατ' ιδίαν, για να καταλήξουμε κάποτε σε γενικώς αποδεκτές απαντήσεις.

Η δομή της εργασίας. Έχω την εντύπωση ότι η δομή κάθε βιβλιογραφίας υπαγορεύεται από τις ιδιαιτερότητες του δεδομένου θέματος. Ο βιβλιογράφος, κατανέμοντας σε επιμέρους τμήματα και ενότητες το συγκεντρωμένο υλικό, θα πρέπει επιπλέον να λάβει υπόψη του τις ανάγκες και τη διευκόλυνση του χρήστη της βιβλιογραφίας, χωρίς να απιστεί στην ιδιομορφία του θέματός του. Το υλικό είναι προτιμότερο, αν όχι πάντοτε επιβεβλημένο, να παρατίθεται κατά χρονολογική σειρά, και όχι κατά αλφαριθμητική σειρά των ονομάτων των συγγραφέων κάθε λήμματος. Στις βιβλιογραφίες προσώπων, που όπως είδαμε αποτελούν τον κύριο όγκο στη βιβλιογραφία της λογοτεχνίας μας, έχει περί-

που καθιερωθεί η διάκριση του υλικού σε δύο βασικές κατηγορίες: την εργογραφία του βιβλιογράφου και τη φιλολογία γύρω από τα έργα του, πάντα σε χρονολογική ακολουθία. Ριζοσπαστική είναι η δομή που προτείνει ο Φίλιππος Ηλιού στην *Εργογραφία Κ.Θ. Δημαρά*, όπου με διαφορετικά τυπογραφικά στοιχεία ξεχωρίζουν, πάντοτε μέσα στη χρονολογική τους ακολουθία, τα απλά δημοσιεύματα, οι αυτοτελείς εκδόσεις έργων, τα ανάτυπα κ.ο.κ. Μια άλλη, πολύ σημαντική μεθοδολογική πρόταση, είναι εκείνη που εφάρμοσε ο Εμμ. Ι. Μοσχονάς στη *Βιβλιογραφία Γιώργου Θεοτοκά*. Κάτω από κάθε αυτοτελή έκδοση έργου του Θεοτοκά παρατίθενται οι πρώτες δημοσιεύσεις του έργου (ή αποσπασμάτων του), οι τυχόν αναδημοσιεύσεις, οι μεταφράσεις, οι κρίσεις και πληροφορίες για το έργο, καθώς και άλλα συναφή στοιχεία, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται επιμέρους «σύνολα φιλολογικού και κριτικού υπομνηματισμού, πολύτιμα για τη σφαιρικότερη μελέτη των συγκεκριμένων έργων», όπως είχε παρατηρήσει για ανάλογη περίπτωση ο Γιώργος Κεχαγιόγλου. Ας μου συγχωρεθεί, τέλος, η αναφορά και σε προσωπική μου εργασία (αν δεν παينέσουμε το σπίτι μας, θα πέσει να μας πλακώσει!): Στηριγμένος στη δομή της εργασίας του Μοσχονά για τον Θεοτοκά, προσπάθησα με την *Εργογραφία Σεφέρη* να δώσω μια απάντηση σε ένα άλλο σημαντικό και πάντοτε αιωρούμενο ερώτημα: πώς μπορεί να γίνει περισσότερο αναγνώσιμη μια βιβλιογραφική εργασία. Κι ακόμη, πώς μπορεί να προσεταρτιστεί, και κατά πόσο μπορεί να προσεταιριστεί ένα δοκιμαστικό χαρακτήρα, με υπομνήματα και οπωσδήποτε όχι αυδαίρετα κριτικά σχόλια.

Όποιος καταπιάνεται σήμερα με βιβλιογραφικές εργασίες νεοελληνικής λογοτεχνίας, καταπιάνεται με μια περιπέτεια. Το γιατί, το ξέρουμε όλοι. Δε θα διεκτραγωδήσω την κατάσταση των δημοσίων βιβλιοθηκών μας ή τις γενικότερες δυσκολίες για τη συκέντρωση και τεκμηρίωση του υλικού. Περιορίζομαι να τονίσω την πληθώρα των εντύπων που πρέπει να διεξέλδει ο βιβλιογράφος για να φτάσει σε ικανοποιητικά αποτελέσματα. Πριν από μια δεκαετία ο Γιώργος Ζεβελάκης είχε υπολογίσει σε άρθρο του πως κυκλοφορούσαν περί τα 120 περιοδικά, από αυτά που θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε ως περιοδικά «γενικής παιδείας». Αν προσθέσουμε στον αριθμό αυτό τις επίσης εκδόσεις, τις επετηρίδες, τους σύμμεικτους τόμους, τα επιστημονικά έντυπα, τα περιοδικά του εξωτερικού που ασχολούνται με τη νεοελληνική λογοτεχνία, καθώς και άλλα μη αμιγώς λογοτεχνικά ή φιλολογικά περιοδικά, τις εφημερίδες και τα χιλιάδες βιβλία κάθε χρονιάς, καταλαβαίνουμε για ποιον όγκο υλικού μιλάμε.

Χωρίς πρόθεση να ιεραρχήσω τις ανάγκες μας, θα έβλεπα ως προτεραιότητες τη συμπλήρωση ή σύνταξη ορισμένων βιβλιογραφικών εργασιών. Έχω και άλλοτε σημειώσει ως επείγουσα ανάγκη τη συμπλήρωση του έργου του Φουσάρα, για το μετά το 1947 διάστημα. Τη συμπλήρωση, επίσης, της εργασίας του Παν. Μουλλά *Βιβλιογραφία Ελληνικών Συμμείκτων*, καθώς και τη σύνταξη μιας βιβλιογραφίας λογοτεχνικών συμμείκτων. Πρέπει, επίσης, να στρέψουμε την προσοχή μας προς τη βιβλιογράφιση των λογοτεχνικών περιοδικών. Επιτακτικότερη παραμένει η κάλυψη του κενού που υπάρχει σε εργασίες — εργαλεία: Δε διαθέτουμε ακόμη ένα Λεξικό της νεοελληνικής λογοτεχνίας, ούτε Λεξικό έργων, ούτε κατάλογο περιοδικών. Σε όλα αυτά τα έργα θα μπορούσε να ανατρέξει κανείς με εμπιστοσύνη, ακόμα και για πρωτοβάθμιες, χρηστικές πληροφορίες, που φαίνεται να μην εί-

ναι πάντα προσιτές σε πρώτη ζήτηση. Η κυρία Ντία Φιλιππίδη, με την οποία είχαμε μακρά συνεργασία για τα μεθοδολογικά προβλήματα της υπό έκδοση πλέον βιβλιογραφίας της των μεταφράσεων

ελληνικής λογοτεχνίας σε αγγλική γλώσσα, μπορεί να μαρτυρήσει τις δυσκολίες που αντιμετωπίσαμε για να εξακριβώσουμε αξιόπιστα ληξιαρχικά στοιχεία συγχρόνων και παλαιότερων λογοτεχνών, καθώς και για χρονολογίες έκδοσης έργων. Τούτες οι φαινομενικά ασήμαντες λεπτομέρειες δίνουν το μέτρο των δυσχερειών που εξακολουθούν να υπάρχουν από την έλλειψη βασικών εγχειριδίων.

Η βιβλιογραφία της νεοελληνικής λογοτεχνίας είναι μέσο πληροφόρησης και μελέτης των έργων, των κειμένων και των συγγραφέων μας. Είναι ένα σκαλοπάτι για να φτάσουμε κάπου αλλού. Δεν είναι και δεν μπορεί να είναι αυτοσκοπός. Μια και ξεκίνησα την εισήγησή μου με ένα παράδειγμα του τιμώμενου από το συνέδριό μας Κ.Θ. Δημαρά, ταιριάζει, νομίζω, να κλείσω με έναν ακόμη δικό του, σοφό λόγο. Η Βιβλιογραφία *«είναι ένας απαραίτητος ενδιάμεσος σταθμός, οπωσδήποτε, μάλιστα, τοποθετημένος πολύ κοντά στην αρχή· με κανέναν τρόπο δεν μπορεί να θεωρηθεί τέρμα»*.

* Εισήγηση στο **«Πρώτο Συνέδριο Ελληνικής Βιβλιογραφίας»** που οργανώθηκε από την Εταιρεία Ελληνικού Λογοτεχνικού και Ιστορικού Αρχείου (Ε.Λ.Ι.Α.) και το Σύλλογο Εκπαιδευτικών Λειτουργών Κολλεγίου Αθηνών (Σ.Ε.Λ.Κ.Α.) κατά το διήμερο 21-22 Οκτωβρίου 1989. Το συνέδριο πραγματοποιήθηκε στο θέατρο του Κολλεγίου Αθηνών.

ΠΕΤΡΟΣ ΛΑΡΔΑΣ

Η ζωή στην Τράπεζα σε κάνει να νοιώθεις την ομορφιά του απογεύματος ...

— Γεμίζω με πράσινα, θαλασσιά και ουρανή χρώματα τους μουσαμάδες για να σπάσω το λευκό των τοίχων του δωματίου και των τειχών της ζωής μου, μας λέει ο συνάδελφος Πέτρος Λαρδάς και συνεχίζει ν' αφηγείται σε μια «εκ βαθέων» συνομιλία:

— Στη ζωγραφική αναζητώ —χωρίς να τον βρίσκω πάντα— έναν κόσμο απελευθερωμένο που έχει τη δική του ζωή και λογική και που μπορεί ν' αποκρυσταλλώνει τα συγκεχυμένα αισθήματα.

Ο άνθρωπος εδώ γίνεται μια καθαρή ανεξάρτητη μονάδα κι ο καλλιτέχνης, όπως λέει ο Μπωντλαίρ, είναι υπεύθυνος μόνο απέναντι στον εαυτό του. Στους αιώνες που θα έρθουν κληροδοτεί μόνο τα έργα του, εγγυάται μόνο για τον εαυτό του και πεθαίνει χωρίς «απογόνους». Στέκεται βασιλιάς, ιερέας και θεός.

Στον κόσμο που ζούμε υπάρχουν δύο τρόποι να εκφράσει κανείς τα πράγματα:

Ο ένας είναι να τα δείξει ωμά, όπως ακριβώς είναι, ο άλλος να τα ανακαλέσει μέσω της τέχνης. Αυτή μου η αποδοχή της εξπρεσιονιστικής αντίληψης, μου δίνει και τη δυνατότητα, εγκαταλείποντας τη σχολαστική αναπαράσταση της κίνησης, να προσπαθώ να προσεγγίσω και να κατανοήσω τη διάκριση ανάμεσα στην τάξη (τη διαύγεια της μορφής) και την έκφραση (την καθαρότητα του αισθήματος).

Ο Ματίς κάπου εξομολογείται: «Αυτό που ονειρεύομαι είναι μια ισορροπημένη, καθαρή και ήρεμη τέχνη, χωρίς θέματα να προκαλούν ανησυχία ή κατάθλιψη, μια τέχνη για κάθε πνευματικά εργαζόμενο, είτε επιχειρηματία είτε συγγραφέα. Ένα καταπραυντικό, ένα διανοητικό ηρεμιστικό, κάτι ανάλογο με μια καλή πολυθρόνα που ν' ανακουφίζει από τη σωματική κόυραση».

Τα παραπάνω είναι λογικό να ελκύουν τον Πέτρο Λαρδά, καθώς οι πρώτες του αναφορές και εμπειρίες, αλλά και οι πρόσφατες, μοιράζονται ανάμεσα στα Δωδεκάνησα. Άλλωστε εκεί επέστρεψε το καλοκαίρι του '77, υπάλληλος πια στην Εθνική Τράπεζα Ρόδου. Είχαν προηγηθεί σπουδές στη Σχολή Δημοσιογραφίας και την Πάντειο, αλλά και ερασιτεχνικές αναζητήσεις στο χώρο της μουσικής και της ζωγραφικής.

Οι πρώτες ατομικές και συλλογικές εκθέσεις έχουν ήδη αρχίσει στην Κύμη, τη Μύκονο, τη Δανία, το Λονδίνο και κυρίως στη Ρόδο, όπου και στρέφεται αντικειμενικά το ενδιαφέρον του.

— Η ευθεία γραμμή του παλμογράφου της τραπεζικής ρουτίνας, μας λέει, ζωντανεύει και ενεργοποιείται με το γυρισμό στο σπίτι, στ' αγαπημένα πρόσωπα και στο καβαλέτο.

Και συνεχίζει:

«Η ελεύθερη έκφραση τα απογεύματα διαδέχεται την καταπίεση του ορθολογισμού και της λογιστικής των πρωινών. Η ζωή στην Τράπεζα σε κάνει ν' αντιλαμβάνεσαι πόσο όμορφη είναι η ζωή εκτός Τραπεζής».

Ίσως η δουλειά από τη μια, μπορεί και η κοσμοπολίτικη Ρόδος από την άλλη, να ευθύνονται για κάποιες επιλογές του Πέτρου Λαρδό και κυρίως για τη θέλησή του να προσεγγίσει τελικά τον εξπρεσιονισμό, παλεύοντας μέσα σε μια ατομική μόνωση.

Η εποχή μας σήμερα δικαιολογεί την ένταξη ενός ζωγράφου στον εξπρεσιονισμό, που κυρίαρχό του στοιχείο είναι η «τάση για αυτοαλλοτρίωση». Σ' αυτό το αρχέγονο ένστικτο, την άλλη όψη της ευαισθησίας —όπως το είχε ονομάσει ο Βόριγκερ— αναζητάει την καθαρή αφαίρεση σαν τη μόνη δυνατότητα ανάπαυσης μέσα στη σύγχυση και την ασάφεια της εικόνας.

Βέβαια θα 'ταν αδιανόητο να κλείσει κανείς τα μάτια και στα υπόλοιπα ρεύματα, δηλ. στις εξελίξεις εκείνες της οπτικής αντίληψης που οδήγησαν σ' αυτό που ονομάζουμε μοντέρνα ζωγραφική και τη σχέση του νέου αυτού τρόπου θέασης του κόσμου με τις γενικές τάσεις της σκέψης και της ευαισθησίας του αιώνα μας.

Κινήματα όπως ο Κυβισμός, ο Φουτουρισμός, το Νταντά, ο Σουρρεαλισμός, ο Κονστρουκτιβισμός, ο Αφηρημένος Εξπρεσιονισμός και μορφές της μοντέρνας ζωγραφικής όπως ο Πικάσο, ο Κλέε, ο Καντίνσκυ, ο Νταλί, ο Μοντριάν, ο Κοκόσκα, ο Πόλλοκ αξίζουν ν' αφιερώσει κανείς ένα μεγάλο μέρος της ζωής του για να τις μελετήσει, να τις προσεγγίσει και να διδαχθεί.

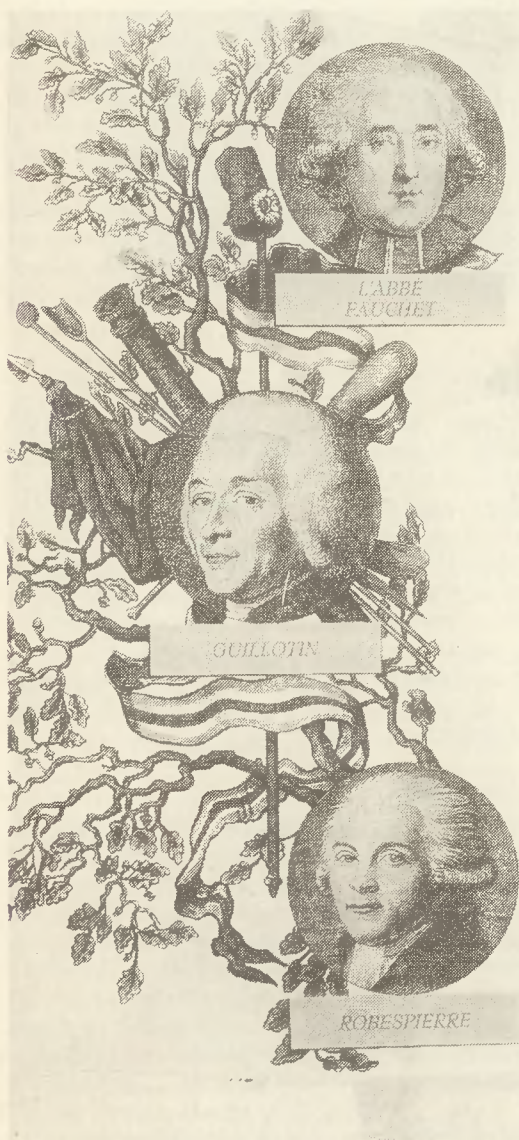
Τα χρόνια περνάνε και ο Πέτρος Λαρδός, συνεχίζοντας την καλλιτεχνική του δημιουργία, ευαίσθητος παράλληλα στα κοινωνικά κελεύσματα των καιρών, δίνει, από τη δική του σκοπιά, τη μάχη του στα Γιάννενα, όπου ζει και εργάζεται από το 1988. Επιφυλακτικός απέναντι στη σημερινή καλλιτεχνική κίνηση θεωρεί την εμπορευματοποίηση της τέχνης από τη μία, την καταπιεστική διδαχή των νέων δημιουργών από τις σημερινές σχολές καλών τεχνών από την άλλη, σε συνδυασμό με τον αυξανόμενο λαϊκισμό, σαν βασικές αιτίες που οδηγούν στον εκμαυλισμό της.

— Ίσως υπάρχουν ακόμα κάποια περιθώρια ...

”Π”

ΤΑ ΔΙΑΚΟΣΙΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

ΠΑΡΑΘΥΡΟ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ

Η συμπλήρωση φέτος των διακοσίων χρόνων από το γαλλικό 1789 υπήρξε αφορμή μιας εξαιρετικά πλούσιας ανανέωσης της βιβλιογραφίας, της αρθρογραφίας, αλλά και της θεατρογραφίας και της παραγωγής φιλμ, γύρω από τα γεγονότα της εποχής όπως και των προεκτάσεών τους τον 19ο αιώνα. Επιπλέον όμως η τεράστια επιχείρηση του προέδρου Μιτεράν για να εκμεταλλευτεί διπλωματικά και πολιτικά το θέμα πολλαπλασίασε ανάλογα τις προσπάθειες για αποτίμηση του ρόλου της Γαλλικής Επανάστασης στην παγκόσμια ιστορία και τη σύνδεσή της με το σήμερα.

Γεγονός είναι πως η σημερινή θέση της Γαλλίας στον κόσμο, η τριτοκοσμική πολιτική της και η δημοκρατική της παράδοση, επέτρεψαν στον αρχηγό του γαλλικού κράτους να σκηνοθετήσει ένα διπλωματικό και πολιτικό γεγονός με διεθνή βαρύτητα συνδυάζοντας τον εορτασμό της 14ης Ιουλίου με τη Συνδιάσκεψη των επτά πλουσιότερων κρατών του κόσμου στο Παρίσι. Στο σκηνικό αυτό πήρε αμέσως θέση ο αντίκτυπος της διεθνούς επικαιρότητας για τα δικαιώματα των ανθρώπων. Στην παρέλαση των Ηλυσίων βρέθηκαν επικεφαλής οι σιωπηλοί Κινέζοι φοιτητές ποδηλάτες. Τα τραγικά γεγονότα της πλατείας Τιεν Ανμέν και η βίαιη καταστολή της φοιτητικής διαμαρτυρίας για

περισσότερη δημοκρατία, από την κομματική κινέζικη γεροντοκρατία, συνδέθηκαν έτσι άμεσα με τον εορτασμό των διακοσίων χρόνων στο Παρίσι. Το γεγονός αυτό έδωσε στον εορτασμό τη διάσταση που του ξέφευγε. Πράγματι ο διπλωματικός χαρακτήρας που προσέλαβαν ηθελημένα οι εκδηλώσεις άφησε τελικά το λαό του Παρισιού (που γέμισε με ξένους) εκτός γιορτής. Μάλιστα παράλληλα το ΚΚΓ οργάνωσε μια συνδιάσκεψη των επτά πτωχότερων κρατών του κόσμου.

Αντιμοναρχική μέχρι θανάτου, αντιφεουδαρχική γιατί ανέτρεψε την κοινωνία των «προνομίων» και των τάξεων και γκρέμισε τη Βασιλλή, αντικληρική τέλος γιατί πρώτη αυτή χτύπησε τον πλούσιο γαλλικό κλήρο ιδεολογικά αλλά και υλικά, πουλώντας μεγάλο μέρος της εκκλησιαστικής περιουσίας, η Γαλλική Επανάσταση ανέδειξε τη γονιμότητα της Επαναστατικής βίας. Πράγματι, στην παγκόσμια πολιτική συνείδηση το 1789 καθιέρωσε τη βίαιη επανάσταση σαν πράξη απελευθέρωσης και εμπέδωσε μιας δημοκρατικής παράδοσης μέχρι σήμερα, επισκιάζοντας εντελώς το αγγλικό παράδειγμα επανάστασης που είχε θανατώσει το βασιλιά 150 χρόνια νωρίτερα.

Στην ίδια τη Γαλλία η Αριστερά (ολόκληρη η Αριστερά) ήταν και είναι ακόμη ιακωβινιστική. Ο Ροβεσπιέρος αναγνωρίζεται πάντα σαν εξέχουσα φυσιογνωμία και η βίαιη εκκαθάριση των αντιπάλων του, μοναρχικών αλλά και γιρονδίνων, μέτρο σωτηρίας της πορείας της επανάστασης που συνδυάστηκε με τη διαφύλαξη της τροφοδοσίας των λαϊκών στρωμάτων.

Όμως, ολόκληρη η αστική γαλλική δημοκρατική παράδοση, παρ' όλο που δεν ακολουθεί την αξιολόγηση αυτή μέχρι τέλους και αποστασιοποιείται από την Τρομοκρατία των Αβράκωτων του Ροβεσπιέρου την οποία καταδικάζει, παραμένει βαθιά αντιμοναρχική και αντικληρική, προσηλωμένη στα «δικαιώματα του ανθρώπου».

Φέτος ακόμη σε εκατοντάδες μικρές πόλεις και χωριά, ο αποκεφαλισμός του βασιλιά και της βασίλισσας ήταν στο κέντρο του επετειακού εορτασμού κι έμοιαζε να συνοψίζει την επαναστατική πράξη. Πρέπει ωστόσο να τονίσουμε πως σήμερα από την πλευρά της ιστοριογραφίας υπάρχει σαφέστατη τάση στη γαλλική διανόηση να αναθεωρηθούν πολλές απόψεις, θετικές ιδίως, γύρω από τη δικαίωση της επαναστατικής βίας.

ΑΙΤΙΑ

Από την άποψη της ιστορικής έρευνας έχουν γραφεί και θα γράφονται για καιρό ακόμη πολλές κι εκτεταμένες πραγματείες για τα βαθύτερα αίτια της Επανάστασης. Κάθε εποχή μοιάζει εδώ να φέρνει νέους προβληματισμούς. Έτσι, παραδοσιακά τα αίτια της Γαλλικής Επανάστασης είχαν αναζητηθεί στην Πολιτική Ιστορία ή το Δίκαιο και την ανικανότητα πλέον της μοναρχίας αλλά και του μονάρχη Λουδοβίκου του 16ου. «Ορίζω την Επανάσταση ως έλευση του Νόμου... και αντεπίθεση της Δικαιοσύνης», έγραφε ο μεγάλος Γάλλος ιστορικός Michelet στην εισαγωγή της μνημειώδους ιστορίας του το 1847. Η αναεωμένη κοινωνική ιστορική έρευνα, μπολιασμένη από την αριστερή σκέψη και το μαρξισμό, ήρθε ν' αναδείξει νέους «δομικούς» παράγοντες.

Οι μελέτες των μελών της γαλλικής ιστορικής σχολής και των άμεσων συγγενών τους του αριστερού χώρου, όπως οι Α. Soboul και G. Lefevre, ωφελήθηκαν από τον κοινωνικό προβληματισμό που χρησιμοποιήθηκε σαν εργαλείο, σαν υπόθεση εργασίας, για την αρχειακή αναδίφηση. Το αποτέλεσμα υπήρξε εξαιρετικά πλούσιο και διαφωτιστικό.

Επανάσταση ίσον Ανάπτυξη

Έρευνες βασισμένες σ' εντυπωσιακά εκτεταμένη αρχειακή τεκμηρίωση, που το γαλλικό κράτος είχε φροντίσει να διαφυλάξει, στράφηκαν στην κοινωνική διαστρωμάτωση του Παλαιού Καθεστώτος τον 18ο αιώνα, στην οργάνωση της οικονομίας, στο ρόλο και τους περιορισμούς της ανερχόμενης γαλλικής αστικής τάξης μέσα στην «Κοινωνία των Προνομίων». Έγινε φανερό πως το επαναστατικό ξέσπασμα (του οποίου προηγήθηκε η προσπάθεια αναίμακτης πολιτικής κι εν μέρη οικονομικής αναδιάρθρωσης) έπρεπε να εγγραφεί σε μια φάση της αναπτυξιακής διαδικασίας του καιρού εκείνου. Η πολιτική συνθηματολογία της εποχής, αλλά στη συνέχεια και ο αριστερός μίζεραμπλισμός, τονίζουν την αθλιότητα των συνθηκών ζωής του λαού, αθλιότητα που σπρώχνει στην Επανάσταση. Η αλήθεια αυτή είναι όμως μισή. Είναι γνωστό πλέον πως η αθλιότητα δεν μπορεί μόνη να σπρώξει σε οργανωμένη εξέγερση και πολύ λιγότερο σε πετυχημένη επανάσταση.

Πράγματι, ο 18ος γαλλικός αιώνας είναι περίοδος μακράς οικονομικής ευημερίας και μάλιστα γενικευμένης. Μετά από τις δυσκολίες του 17ου αιώνα, που σηματοδεύτηκε και από τους μακρούς και αιματηρούς πολέμους του Λουδοβίκου του 14ου, ο καινούργιος αιώνας έφερε στους Γάλλους

Thévenin: Κατάληψη της Βασιτίλλης.

πολλά ωφέλη. Αφ' ενός ο κυρίαρχος ρόλος της Γαλλίας στην Ευρώπη χωρίς πολέμους και οι εκτεταμένες αποικίες (παρ' όλο το προβάδισμα της Αγγλίας). Αφ' ετέρου η μακρά περίοδος ήπιας κλιματικής σταθερότητας, αναγκαία και ικανή συνθήκη για την ανάπτυξη της αγροτικής οικονομίας της πλούσιας γαλλικής γης, έφερε σαν αποτέλεσμα συνεχή σειρά καλών σοδειών και ως εκ τούτου την επαρκέστερη διατροφή του γαλλικού λαού. Το φαινόμενο της ανόδου του βιοτικού επιπέδου πήρε μεγάλες διαστάσεις ενώ μικροί και μεγάλοι νεοτερισμοί, συνδεδεμένοι ή όχι με το Διαφωτισμό, επηρέασαν θετικά την παραγωγή, τις συνθήκες διαβίωσης, την ιατρική της εποχής. Οι επαναστατικές και οι ναπολεόντειες στρατιές χρησιμοποίησαν το ανθρώπινο τούτο δυναμικό που έφερε η δημογραφική έκρηξη. Με 20.000.000 η Γαλλία ήταν το πρώτο σε ανθρώπους κράτος της Ευρώπης.

Έτσι χωρίς να αλλάξει ριζοσπαστικά η παλιά κοινωνία προχωρούσε προς τα όριά της. Στην ανερχόμενη οικονομική δραστηριότητα η νέα αστική τάξη άρχισε να παίζει σημαντικότερο ρόλο. Το μεγαλύτερο μέρος των ευγενών και φεουδαρχών παρέμενε προσηλωμένο στα έσοδα από την αγροτική οικονομική δραστηριότητα αλλά χωρίς παραγωγική σκέψη. Το σημαντικό γι' αυτούς ήταν ο τρόπος, ο αρχοντικός τρόπος, για να καταναλώνεις όχι για να παράγεις. Έτσι χρηματοδοτούσαν τις τέχνες που λάμπριναν την αρχοντιά τους, ελάχιστοι όμως χρησιμοποίησαν το κοινωνικό προνόμιό τους και τις τεράστιες περιουσίες τους για οικονομικούς νεοτερισμούς. Από την άλλη τα ανερχόμενα αστικά στοιχεία, έμποροι, βιοτέχνες, τραπεζίτες - τοκογλύφοι, γιατροί, δικηγόροι, χρησιμοποιούσαν τα μέσα που τους έδινε η μοναρχία (μονοπώλια, προνόμια οικονομικά, κ.λπ.) για να εμπεδώσουν και διαφυλάξουν την κοινωνική καριέρα τους που στην καλύτερη περίπτωση τελείωνε με την αγορά ενός τίτλου ευγενείας και την ταύτιση με τη φεουδαρχική τάξη.

Οι ίδιοι οι μεγάλοι κριτικοί φιλόσοφοι του Διαφωτισμού, Ντιντερό και Βολταίρος, όπως και οι μεγάλοι καλλιτέχνες έζησαν κι έγραψαν χρηματοδοτούμενοι και προστατευόμενοι από τους μονάρχες του Πεφωτισμένου Δεσποτισμού, δίνοντας στις επόμενες γενιές τα ιδεολογικά όπλα για να ξεπεράσουν την κοινωνία που αναγκάστηκαν να υποστούν οι ίδιοι. Ελευθερία, Ισότητα, Αδελφοσύνη, τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και του Πολίτη δηλώνουν την καθιέρωση μιας νέας κλίμακας αξιών που οι Εγκυκλοπαιδιστές ονειρεύτηκαν χωρίς να γευτούν. Ο Ρουσώ πέθανε χτυπημένος από το μπουλντόγκ ενός κόμη που έτρεχε μπροστά στην άμαξά του. Ενώ αντίθετα σημαντικοί επιστήμονες όπως ο Condorcet είχαν αποκτήσει τίτλους ευγενείας που στην Επανάσταση τους στοίχισαν τη ζωή.

Οι επιστημονικές και τεχνικές ανακαλύψεις, οι οικονομικοί νεοτερισμοί που πλήθαιναν διαρκώς, προσέφεραν κατ' αρχάς νέα μέσα στη διαχειριστική ικανότητα της Μοναρχίας. Νέα ονόματα εμφανίστηκαν στην αυλή σαν σύμβουλοι του βασιλιά. Και εδώ όμως τα πράγματα είχαν προχωρήσει σε οριακή θέση.

Από τη μια το νέο αστικό κοινωνικό δυναμικό ζητούσε σημαντικότερη θέση στην οικονομική και πολιτική διαχείριση. Από την άλλη οι προστιθέμενες φορολογίες των φεουδαρχών, της εκκλησίας και του βασιλιά έμοιαζαν όλο και πιο αδικαιολόγητες αφού βάραιναν μόνο πάνω στη ροτούρα, δηλ. τον πολύ λαό της Τρίτης Τάξης. Η απαίτηση για την αναδιάρθρωση της κατανομής των φόρων κέρδιζε έδαφος διαρκώς σε μια εποχή που οι νέες ανάγκες έσπρωχναν τη Μοναρχία να διαστείλει αποφασιστικά τα έξοδά της για την ανάπτυξη μιας κρατικής μηχανής στο ύψος των περιστάσεων. Πόσο άραγε το καθεστώς αυτό μπορούσε να αντέξει την παραδοσιακή κατανάλωση των αντιπαραγωγικών φεουδαρχών σε συνδυασμό με τις ανάγκες δαπανών εξωραϊσμού;

Η εικόνα λοιπόν της γαλλικής κοινωνίας στα πρόθυρα του 1789 είναι ακριβώς η ανάποδη μιας αθλιότητας σπρωγμένης στα άκρα. Αντίθετα οι νέες αστικές ανερχόμενες δυνάμεις, οικονομικές, ιδεολογικές και κοινωνικές, μοιάζουν να ασφυκτιούν πλέον μέσα στα πλαίσια της βαριάς κοινωνικής ιεραρχίας των τριών τάξεων και του προνομίου που χώριζε θεσμικά στα δυο τους Γάλλους. Ευγενείς και κλήρος χωρίς υποχρεώσεις και φόρους, από εδώ, και από εκεί η πλέμπα, κατ' ευθείαν απόγονος των δουλοπάροικων του Μεσαίωνα, με εξαίρεση τους λίγους αγροκτηματίες, απελεύθερη στα όρια των πόλεων, οι τυχεροί κάτοικοι των οποίων πλήρωναν μόνο στο βασιλιά και το δήμο. Ογδόντα τοις εκατό του πληθυσμού ανήκαν στην πιο βεβαρυμένη κατηγορία, εκείνη των αγροτών. Η ελεύθερη κίνηση κεφαλαίων, εμπορευμάτων και ανθρώπων, ανάγκη επιτακτική για την περαιτέρω οικονομική ανάπτυξη, ήταν ανύπαρκτη και μόνο βασιλικά ή άλλα «προνόμια» τη διασφάλιζαν κατά περίπτωση έναντι αμοιβής. Τα τοπικά τελωνειακά τέλη περίμεναν τα εμπορεύματα σε κάθε γέφυρα και κάθε δρόμο. Στα βαθύτερα αυτά αίτια η συγκυρία προσέθεσε προσάναμα και φλόγα.

Κρίση και Επανάσταση

Πράγματι τα τελευταία χρόνια πριν το 1789 οι σοδειές δεν πήγαν καλά. Το ανθρώπινο πλεόνασμα βρέθηκε να ξεπερνά τις δυνατότητες της παραγωγής σιτηρών που ήταν και η βασική τροφή. Το 1789 για τρίτη συνεχή χρονιά τα στόματα περίσσευαν, τα ελλείμματα τροφής μεγάλωναν. Έτσι ο γαλλικός λαός τότε επαναστάτησε και για το ψωμί του, συναντώντας στο δρόμο του τα αστικά στρώματα που ζητούσαν οικονομικές και πολιτικές ελευθερίες.

Πριν φτάσουμε όμως εκεί, ας περιγράψουμε σύντομα την ίστατη προσπάθεια της μοναρχίας να παρακολουθήσει τις εξελίξεις και να προσαρμοσθεί στις νέες συνθήκες.

Μπορούσε άραγε να μεταρρυθμιστεί η μοναρχία;

Το αγγλικό παράδειγμα, που κατέληξε σε συμβιβασμό ανάμεσα στην αστική και τη φεουδαρχική τάξη, παρά τον αποκεφαλισμό του βασιλιά, κι έδωσε ζωή στη συνταγματική μοναρχία μέχρι σήμερα, συνεχίζει να προβληματίζει τους ιστορικούς. Όμως η αγγλική φεουδαρχία είχε οικονομικά παραγωγικότερο ρόλο από το Μεσαίωνα κιόλας και απέδειξε αργότερα ότι διέθετε ικανότητες προσαρμογής στις συνθήκες των νεότερων χρόνων και της απαρχής του καπιταλισμού.

Στο γαλλικό παράδειγμα η ανώτατη φεουδαρχία γύρω από το βασιλιά μοιάζει να είναι εκείνη που ακύρωσε όλη την πολιτική του μονάρχη προς την αναγνώριση και την εφαρμογή συντάγματος.

Πράγματι στις αρχές του Ιουλίου του 1789 η Γαλλική Επανάσταση φαίνεται να έχει τελειώσει. Ο Μοναρχικός Δεσποτισμός έχει θεσμικά κατακεραυνωθεί μπροστά στην Εθνοσυνέλευση κι έχει εγκαταλείψει στα χέρια των βουλευτών της Τρίτης Τάξης τη νομοθετική εξουσία για τη διατύπωση Συντάγματος που θα διασφάλιζε πλέον τα βασικά δικαιώματα του λαού. Στο σημείο αυτό είχε οδηγήσει τα πράγματα η πίεση των αστικών στοιχείων και η διαπραγματευτική ικανότητα της μοναρχίας που ξεκίνησε λίγο νωρίτερα με την αποδοχή από το βασιλιά της Σύγκλησης των Τριών Τάξεων (ευγενών, κλήρου και τρίτης τάξης) στις Βερσαλλίες. Η Συνταγματική Μοναρχία της Γαλλίας είχε αρχίσει να διαμορφώνεται. Κι όμως σε μερικές μέρες η θεσμική και νομοθετική επανάσταση του κοινοβουλίου θα μετατραπεί σε ολική, λαϊκή και κοινωνική. Οι Βερσαλλίες θα ξεπερα-

στούν από το Παρίσι, οι εκλεγμένοι βουλευτές με τους ιστορικούς λόγους από το εξεγερμένο ένοπλο λαό, που θα πάρει συχνά την πρωτοβουλία στο έργο της Επανάστασης.

Η οριστική χειρονομία, που φαίνεται να ξεσκεπάζει τις σκοπιμότητες και την ανεκτικότητα της βασιλικής αυλής και να πυροδοτεί τα γεγονότα, είναι η αποπομπή του Ελβετού μεταρρυθμιστή τραπεζίτη Νεκέρ από τη διεύθυνση των οικονομικών του κράτους που είχε αναλάβει ν' αναμορφώσει. Οι συμβουλές και κατευθύνσεις του στη θέση αυτή τα προηγούμενα χρόνια τον είχαν κάνει αντίπαλο της υψηλής φεουδαρχίας που ήθελε να διαφυλάξει τα φορολογικά της προνόμια. Μια παλιότερη απομάκρυνση του Νεκέρ είχε αποφέρει την ανάγκη σύγκλησης των Τριών Τάξεων. Αυτή τη φορά μόλις το νέο μαθαίνεται, στις 12 Ιουλίου, είναι σαν σύνθημα εξεγέρσεως για το λαό που θεωρεί δικαίως το Νεκέρ προστάτη του, και για τους αστούς που τον βλέπουν σαν μοναδική λύση των τεραστίων οικονομικών προβλημάτων και πραγματικό σύμβολο των μεταρρυθμίσεων.

Η λαϊκή αντίδραση είναι όμως άμεση και για μια σειρά από άλλους λόγους. Στην αβεβαιότητα που έχει κυριαρχήσει στο κλίμα των ημερών, από την έλλειψη ειδών διατροφής, προστίθεται τον Ιούνιο η έλλειψη εργασίας, άρα εισοδήματος, στην ύπαιθρο, λόγω νέας κακής σοδειάς. Ο λαός που συγκεντρώνεται στο Παρίσι αρχίζει να πιστεύει ότι οι αριστοκράτες κρύβουν τα σιτηρά. Οι φήμες για συνωμοσία των αριστοκρατών απλώνονται... Οι επιτυχίες των βουλευτών στην Εθνοσυνέλευση καθιστούν πιο έτοιμο τον κόσμο ν' αγωνιστεί αλλά και πιο δύσπιστο στους αφέντες του. Εν τω μεταξύ ο βασιλιάς, ενώ υποχωρεί θεσμικά και νομοθετικά, συγκεντρώνει γύρω από

LA DICTATURE C'EST FERME TA GUEULE

LA DÉMOCRATIE C'EST CAUSE TOUJOURS

το Παρίσι έμπιστα ξένα στρατεύματα από Ελβετούς και Γερμανούς μισθοφόρους. Η γαλλική Εθνοφρουρά δε θεωρείται πλέον καθόλου σίγουρη. Η γενικευμένη λαϊκή ανησυχία φουντώνει και μετατρέπεται στο Μεγάλο Φόβο, φαινόμενο χαρακτηριστικό που αποτελεί το εμφανές κίνητρο για εξέγερση μόλις πέσει η πρώτη ντουφεκιά.

Μέσα σε δυο μέρες ο ένοπλος πλέον λαός θα φθάσει στη Βαστίλλη, και δεν είναι παρά μόνο η αρχή. Στις 4 Αυγούστου, ο λόγος ανάκει και πάλι στους βουλευτές που σπρωγμένοι από την επαναστατική πίεση καταλύουν θεσμικά το καθεστώς των προνομίων των ευγενών και του κλήρου. Το επαναστατικό 1789 κλείνει με την εθνικοποίηση της εκκλησιαστικής περιουσίας στις 2 Νοεμβρίου. Έτσι, μέσα σε έξι μήνες όλο το παρελθόν σωριάζεται στα πόδια των Γάλλων που δεν είναι πια υπήκοοι του βασιλιά αλλά ελεύθεροι πολίτες με βαθιά κλονισμένη πλέον την εμπιστοσύνη τους στο μονάρχη.

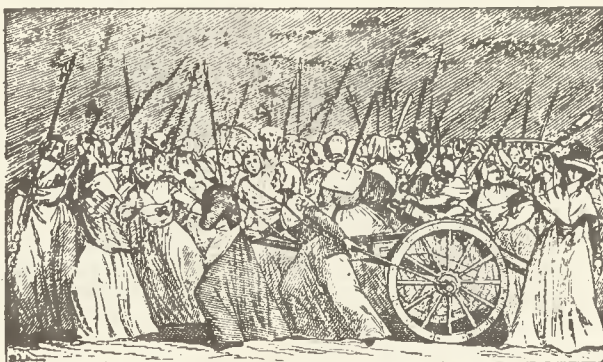
ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

1789	5 Μαΐου : Αρχή Σύγκλησης των Τριών Τάξεων. 11 Ιουλίου : Αποπομπή του Νεκέρ. 12 Ιουλίου : Ταραχές στο Παρίσι. 14 Ιουλίου : Πτώση της Βαστίλλης. 16 Ιουλίου : Απόφαση για το γκρέμισμα της Βαστίλλης. 20 Ιουλίου : Αρχή του «Μεγάλου Φόβου» που καταλήγει στην κατάργηση των φεουδαρχικών προνομίων τη νύχτα της 4 Αυγούστου. 26 Αυγούστου : Διακήρυξη των δικαιωμάτων του Ανθρώπου. 5-6 Αυγούστου : Πορεία του λαού στις Βερσαλλίες, μεταφορά του βασιλιά στο Παρίσι. 2 Νοεμβρίου : Εθνικοποίηση της εκκλησιαστικής περιουσίας.
1790	12 Ιουλίου : Ψήφισμα του κοσμικού καθεστώτος του κλήρου.
1791	20-21 Ιουνίου : Φυγή του βασιλιά και σύλληψή του στη Βαρέν. 1 Οκτωβρίου : Αρχή εργασιών της Νομοθετικής Συνέλευσης.
1792	20 Απριλίου : Αρχή του πολέμου εναντίον της Αυστρίας και της Πρωσίας. 10 Αυγούστου : Πτώση της μοναρχίας. 3-6 Σεπτεμβρίου : Θανάτωση αντεπαναστατών φυλακισμένων στο Παρίσι. 20 Σεπτεμβρίου : Μάχη του Βαλμύ και νίκη των Γάλλων, ανακήρυξη της Δημοκρατίας.
1793	21 Ιανουαρίου : Αποκεφαλισμός του Λουδοβίκου του 16ου. 11 Μαρτίου : Αρχή του πολέμου και της καταστολής της αντεπανάστασης στη Βανδεάς. 10 Αυγούστου : Εορτασμός της Εθνικής Ενότητας. 10 Νοεμβρίου : Εορτασμός της Λογικής, αρχή της κίνησης αποχριστιανισμού.
1794	5 Απριλίου : Αρχή της Μεγάλης Τρομοκρατίας. 27-28 Ιουλίου (8-10 Θερμιδór) : Πτώση του Ροβεσπιέρου.
1795	8 Φεβρουαρίου : Η σωρός του δολοφονημένου Μαρά απομακρύνεται από το Πάνθεον όπου είχε τοποθετηθεί επίσημα. 23 Σεπτεμβρίου (Βαντεμιέρ 4ο έτος) : Διακήρυξη του Συντάγματος του 3ου έτους. Αρχή λειτουργίας του Διευθυντηρίου.
1797	4 Σεπτεμβρίου : Αντεπαναστατικό πραξικόπημα, ο Βοναπάρτης σώζει τη Δημοκρατία. 17 Οκτωβρίου : Ειρήνη του Κάμπο-Φόρμιο μετά τις νίκες του στρατηγού Βοναπάρτη στην Ιταλία.
1799	9 Νοεμβρίου (18 Μπρυμαίρ) : Πραξικόπημα του Ναπολέοντα Βοναπάρτη.

Ο σύντομος πίνακας των σημαντικότερων χρονολογιών της επανάστασης που παραθέτουμε μας δίνει τη δυνατότητα ν' αντιληφθούμε τη διάρκειά της όπως και τις βασικές φάσεις της. Έχει καθιερωθεί, η καθαρά επαναστατική φάση να λήγει με την επέμβαση του Ναπολέοντα Βοναπάρτη παρά την εξακολούθηση του επαναστατικού ημερολογίου και της ορολογίας μετά το 1799.

Έντεκα επαναστατικά χρόνια (1789-1799) λοιπόν είναι πολλά και ιδιαίτερα πλούσια σ' εξελίξεις. Όπως είπαμε, το '89 γκρεμίζει όλο σχεδόν το οικοδόμημα του παρελθόντος. Το '92 το βασιλικό καθεστώς καταργείται και το '93 αποκεφαλίζεται ο μονάρχης. Ο Ροβεσπιέρος κυριαρχεί το '94 στηριγμένος στα κοινωνικά στρώματα των επαγγελματιών συντεχνιών, τους Αβράκωτους, τα πιο ριζοσπαστικά κοινωνικά στοιχεία της Επανάστασης. Τον Ιούλιο του ίδιου χρόνου είναι κιόλας νεκρός. Τα μετριοπαθή αστικά στρώματα επανέρχονται στην εξουσία. Μετά το '95, οι εξωτερικοί πόλεμοι από αμυντικοί γίνονται επιθετικοί και δίνουν αίγλη και δύναμη στο Βοναπάρτη για το πραξικόπημά του. Η εξουσία που είχε ξεφύγει από το βασιλιά πέρασε στα χέρια του δημοκρατικού λαού για να καταλήξει σε μια νέα προσωποπαγή μορφή.

Σκοπός του άρθρου τούτου είναι να δώσει μια γενική ιδέα της Γαλλικής Επανάστασης και των αιτιών της επιμένοντας επιλεκτικά σε κάποιες όψεις. Διαλέξαμε εδώ να πούμε δυο λόγια για τις γυναίκες και τους επιστήμονες. Ας τονίσουμε όμως ότι η τεράστια θεματολογία της έρευνας γύρω από την επανάσταση έχει φέτος διευρυνθεί σε τέτοιο βαθμό που η παρουσίασή της πλέον θα ήταν αντικείμενο μακράς μελέτης.

Διαδήλωση των γυναικών προς τις Βερσαλλίες (5-6.8.1789).

ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΚΙ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Στα γαλλικά και τα ελληνικά, η επανάσταση είναι λέξη γένους θηλυκού κι έτσι παρουσιάζεται γυνόνηστη στις ζωγραφιές. Η Μαριάν, η δημοκρατία που ήρθε κατόπιν, κοπέλλα κι αυτή με σκούφο φρυγικό. Ας σημειώσουμε όμως πως τα Δικαιώματα του Ανθρώπου αφορούν αποκλειστικά τον ανδρικό πληθυσμό που στρατεύεται κι επανδρώνει την παραγωγή. Είναι αλήθεια πως κανέναν πρωταγωνιστή των επαναστατικών χρόνων δεν είναι γένους θηλυκού.

Η Μαρία Αντουανέττα μόνο αναδείχθηκε στην πρώτη σειρά των αντεπαναστατών μέχρι να χάσει το κεφάλι της κοντά στο σύζυγό της. Κυρίες της αυλής ή αργότερα των νέων σαλονιών της επανάστασης, οι επώνυμες κυρίες, έχουν παρουσία, εικονογραφούν το κλίμα μιας εποχής, επιβάλλουν μόδα στο ντύσιμο, δεν παίζουν όμως σημαντικό ρόλο.

Αντίθετα στο δρόμο, μέσα στο ανώνυμο πλήθος, η λαϊκή γυναίκα έχει άμεση επαναστατική δράση και κερδίζει τη θέση της δίπλα στον Αβράκωτο επαναστάτη.

Ανάμεσα στις δυο ετούτες περιπτώσεις μια μορφή, γοητευτική και τραγική, πάντως πολύ ενδιαφέρουσα, ανασύρθηκε τελευταία από τη λήθη. Πρόκειται για την Τερουάν ντε Μερικούρ, την οποία ανακάλυψε η μεγάλη Γαλλορουμάννα ψυχίατρος και ψυχαναλύτρια Ελ. Ρουντινέσκο. Η Τερουάν ήταν προστατευόμενη πόρνη πριν την Επανάσταση. Συνελήφθη και φυλακίστηκε, τότε, χωρίς δίκη στη Γερμανία με την κατηγορία ότι συνωμοτεί υπέρ της Δημοκρατίας αλλά αθώωθηκε και γύρισε ελεύθερη. Όταν ξεκίνησε η Επανάσταση, πήρε ενεργό μέρος στη Λέσχη των Γυναικών. Φορούσε ανδρικά ρούχα, διεκδικούσε την ισότητα και κρατούσε σπάθα επαναστάτη. Αργότερα, με την Τρομοκρατία κατέβηκε στο δρόμο αποκεφαλίζοντας και η ίδια αντεπαναστάτες. Μετά την πτώση του Ροβεσπιέρου τρελάθηκε κι έζησε έγκλειστη 40 χρόνια σε φρενοκομείο.

ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΚΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Ο εορτασμός των 200 χρόνων της Επανάστασης έδωσε φέτος ειδικό βάρος στο ρόλο των επιστημόνων. Μελέτες κυκλοφόρησαν, εκθέσεις και θεάματα οργανώθηκαν σε μεγάλο αριθμό. Ήταν πλέον καιρός ν' αναδειχθεί σαφέστερα ο τεράστιος παράγοντας του ανθρώπινου επιστημονικού δυναμικού και της γνώσης που στήριξε την Επανάσταση και τη Γαλλία και την έκανε ικανή ν' αντιμετωπίσει τους αποκλεισμούς από πρώτες ύλες όπως και την τεχνική πρωτοπορία της Αγγλίας. Με δυο λόγια η επιστήμη έκανε κι αυτή ένα μεγάλο επαναστατικό άλμα.

Οι απαρχές

Ο 18ος αιώνας είναι εξαιρετικά πλούσιος από επιστημονικές ανακαλύψεις αρχίζοντας από το θαύμα της νευτονικής εξίσωσης για τη βαρύτητα. Ορθολογιστική σκέψη και πειραματική μέθοδος συνδυάζονται για να πραγματοποιηθεί μια εντυπωσιακή πρόοδος, μεγάλη ιδέα της εποχής, στην έρευνα του ηλεκτρισμού, του μαγνητισμού, της θερμότητας και της χημείας. Θεωρία και πείραμα ανοίγουν το δρόμο για άμεσες εφαρμογές στην οικονομική εξέλιξη, τη βιομηχανία και τη γεωργία. Οι επιστημονικές Ακαδημίες πληθαίνουν στην Ευρώπη αλλά και τη γαλλική επαρχία. Όμως εκείνη του Παρισιού, δημιούργημα του Λουδοβίκου του 14ου, παραμένει το μοντέλο. Στην πόλη αυτή χρηματοδοτούνται από το μονάρχη λαμπρά επιστημονικά ιδρύματα (το Βασιλικό Κολέγιο της Γαλλίας, το αστεροσκοπείο, κ.λπ.). Οι πιο φημισμένοι επιστήμονες είναι συγκεντρωμένοι στη γαλλική πρωτεύουσα. Στα μαθηματικά οι Monge, Laplace, Condorcet, Lagrange, στην αστρονομία οι Bailly, Lalande, στη φυσική ιστορία και την ορυκτολογία οι Lamarque και Dolomieu. Στο τέλος όμως του 18ου αιώνα λίγα χρόνια πριν το '89 μια επανάσταση πραγματοποιείται ξαφνικά στη χημεία όπου ανακαλύψεις και πειράματα πολλαπλασιάζονται ταχύτατα, καρπός των εργασιών μιας ομάδας ολόκληρης επιστημόνων όπως οι Lavoisier, Berthollet, Monge, Condorcet, κ.λπ. Οι άνθρωποι αυτοί ανοίγουν νέα περίοδο στην επιστημονική εργασία, την περίοδο των εργαστηρίων και των προγραμμάτων ειδικευμένης έρευνας.

Οι επιστήμονες στην επανάσταση

Η επιστημονική έννοια της επανάστασης εξοικειώνει τους επιστήμονες αυτούς με τον όρο και τα γεγονότα του '89. Η ανάλυση που κάνουν για την ιστορία της ανθρωπότητας, η οποία κρατήθηκε επίτηδες αιώνες ολόκληρους στο σκοτάδι μέχρι τα φώτα του 18ου, τους ωθεί να θέσουν τέλος στην άγνοια και να δουν την αναγκαιότητα των πολιτικών μεταρρυθμίσεων. Η Πρόοδος χρειάζεται Επανάστασεις. Οι επιστήμονες χαιρετίζουν έτσι τη διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και την πτώση της Φεουδαρχίας. Ο αστρονόμος Bailly εκλέγεται στη Συντακτική Συνέλευση. Στα τρία πρώτα χρόνια κανείς τους δεν ενοχλείται ούτε φεύγει από τη Γαλλία σαν εμιγκρές. Αντίθετα ανακαλύψεις (όπως της χλωρίνης) πραγματοποιούνται και συγγράμματα χημείας, βοτανολογίας κ.λπ. εκδίδονται. Όλοι οι ερευνητικοί θεσμοί της μοναρχίας συνεχίζουν να λειτουργούν.

Η βιομηχανία επωφελείται από τους νεοτερισμούς αυτούς που θεωρείται ότι προωθούν την εθνική δυναμική της νέας Γαλλίας. Σκοπός είναι να ελευθερωθεί η γαλλική παραγωγή από την εξάρτηση της Αγγλίας που προπορεύεται στα χημικά προϊόντα γύρω στα 20 χρόνια.

Ένας άλλος τομέας που γνώρισε με μεγάλη επιτυχία την εφαρμογή του επιστημονικού ορθολογισμού είναι το Μετρικό Σύστημα. Εδώ η καινοτομία είναι αναγκαία και βαθιά. Το 1790 η Εθνοσυνέλευση αποδέχεται το νέο ενοποιημένο Μετρικό Σύστημα παγκόσμιας εφαρμογής που επεξεργάστηκαν οι επιστήμονες και θέτει τέρμα στην πληθώρα και την πολυπλοκότητα των μεσαιωνικών μέτρων και βαρών.

Η πτώση της μοναρχίας στις 10 Αυγούστου του '92 θέτει τέλος στην ειρηνική διαβίωση των επιστημόνων. Μετριοπαθείς οι περισσότεροι αρχίζουν να κρίβονται (Dolomieu, Laplace) μακριά από το Παρίσι όταν οι εκδόσεις της Ακαδημίας απαγορεύονται και το πολιτικό κλίμα σκληραίνει.

Η φυγή στην επαρχία δεν είναι δυστυχώς εφικτή για όλους. Ο αστρονόμος Bailly πρώτος δήμαρχος του Παρισιού στην επαναστατική περίοδο δικάζεται κι εκτελείται. Τον ακολουθεί ο γιρονδίνος και κόμης Condorcet, που οι άνθρωποι του Ροβεσπιέρου συλλαμβάνουν ενώ τρώει άπληστα στην ταβέρνα ομελέττα με δέκα αυγά, ύστερα από μήνες στέρησης. Είχε περάσει ολόκληρο το χειμώνα του '93-'94 κρυμμένος, συγγράφοντας το περίφημο βιβλίο του «Προσχέδιο Πίνακος δια την Πρόοδον του Ανθρωπίνου Πνεύματος». Πεθαίνει δυο μέρες αργότερα αυτοκτονώντας στις φυλακές. Σε δυο μήνες, εκτελείται και ο Lavoisier, που θα μπορούσε μόνος του να συμβολίσει όλη τη λάμψη της γαλλικής επιστήμης. Η Τρομοκρατία εκκαθάρισε και αρκετούς άλλους μικρούς ή μεγάλους, επαγγελματίες ή ερασιτέχνες της επιστήμης που είχαν μετριοπαθή πολιτική στάση.

Τα χρόνια 1793 και 1794 είναι κρίσιμα για την επιβίωση της Επανάστασης που αντιμετωπίζει τον εξωωτερικό εχθρό και τον αποκλεισμό. Ένας στρατός 1.000.000 ανδρών, κανόνια, πυρομαχικά κ.λπ. είναι αναγκαία αμέσως. Αλλά το ατσάλι εισάγεται στη Γαλλία, όπως και τα συστατικά της πυρίτιδας. Οι πιο ριζοσπάστες επιστήμονες, Monge, Carnot και άλλοι θα καλύψουν όλα τα κενά, θα κάνουν όλες τις εφευρέσεις, θα διευθύνουν τον πόλεμο, στη στεριά και τη θάλασσα. Σύμφωνα, 1000 ντουφέκια την ημέρα θα παράγονται στο Παρίσι. Σ' ένα χρόνο, η παραγωγή κάθε είδους όπλων στα καινούργια εργοστάσια της πρωτεύουσας υπό την καθοδήγηση των επιστημόνων παίρνει μαζικό χαρακτήρα: 300.000 ντουφέκια και 20.000 κανόνια.

Με την πτώση του Ροβεσπιέρου, η πολιτική κατάσταση σταθεροποιείται και οι επιστήμονες στρέφονται προς την οργάνωση της εκπαίδευσης. Το ξεπερασμένο προεπαναστατικό σύστημα έχει αφήσει κενό που δεν καλύφθηκε μέχρι το '94. Ο Monge οργανώνει την Ανώτατη ειδικευμένη παιδεία, τις μεγάλες σχολές για την παραγωγή κάθε είδους μηχανικών (ορυχείων, κατασκευής δρόμων κ.λπ.). Το σύστημα συμπληρώνει η Πολυτεχνική Σχολή. Οι νέοι φοιτητές δεν μπαίνουν στις σχολές με κοινωνικά κριτήρια όπως παλιά αλλά με εισαγωγικές εξετάσεις. Είναι η αρχή των εθνικών διαγωνισμών. Η νέα παιδαγωγική είναι κι αυτή επαναστατική.

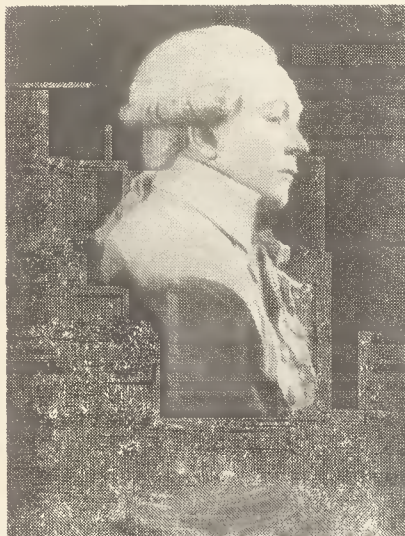
Από το '97 οι επιστήμονες έχουν ήδη πετύχει τη δημιουργία νέων ελίτ πολιτικών και στρατιωτικών μηχανικών αλλά και ιατρών, καθηγητών κι ερευνητών. Οι νέες ομάδες επιστημονικά καταρτισμένων Γάλλων πολιτών θα στηρίξουν τη ναπολεόντεια προσπάθεια στην Αίγυπτο πρώτα. Τα επιστημονικά κεκτημένα της Επανάστασης καθιέρωσαν και μια νέα εξουσία. Την εξουσία της επιστήμης.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η λέξη επανάσταση, στα γαλλικά révolution, προέρχεται από την αστρονομία και σήμαινε μέχρι τότε την κυκλική περιφορά των αστερών. Το νέο νόημα η λέξη το πήρε κοντά στα επαναστατικά γεγονότα. Από κει και πέρα, οι επαναστάσεις πλήθυναν στην ιστορία. Ο 19ος αιώνας είναι γεμάτος απ' αυτές που, είτε επιστημονικές είτε επελευθερωτικές - πατριωτικές είτε κοινωνικές, μοιάζουν όλες κληρονομιά της Μεγάλης Γαλλικής Επανάστασης.

Αλέξης Κράους

ΜΑΞΙΜΙΛΙΑΝΟΣ ΡΟΒΕΣΠΙΕΡΟΣ ΜΙΑ ΤΡΑΓΙΚΗ(;) ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ

Φέτος, με τη συμπλήρωση 200 χρόνων από τη μεγάλη γαλλική επανάσταση – γεγονός που επηρέασε καθοριστικά τις εξελίξεις, όχι μόνο στη Γαλλία, αλλά και σ' όλη την Ευρώπη – πολλά γράφθηκαν για τα συμβάντα των ημερών εκείνων, τις συνθήκες και την πορεία του κοσμοϊστορικού αυτού γεγονότος.

Αναμφισβήτητα, κυρίαρχο ρόλο ανάμεσα στους πρωταγωνιστές της επανάστασης έπαιξε ο Μαξιμιλιανός Ροβεσπιέρος, «ο αδιάφθορος», όπως ονομάστηκε από το λαό. Στο σύντομο αυτό σημείωμα θα προσπαθήσω να δώσω μια σκιαγράφιση του χαρακτήρα και του ρόλου που έπαιξε, μέσα στις πιο κρίσιμες και δύσκολες στιγμές της.

Ο Μ. Ροβεσπιέρος γεννήθηκε στο Αρράς, στη Βόρεια Γαλλία το 1758, από οικογένεια με καλή οικονομική κατάσταση (ο πατέρας του Φραγκίσκος ήταν δικηγόρος στο βασιλικό δικαστήριο) και σπουδασε νομικά. Το 1780 πήρε το πτυχίο του από τη Σορβόνη κι άρχισε να δικηγoreί. Οι προοπτικές για το νεαρό δικηγόρο ήταν πολύ καλές κι ένα λαμπρό μέλλον ανοιγόταν εμπρός του. Όμως την εποχή αυτή η Γαλλία ήταν ένα καζάνι που έβραζε. Ο λαός — η τρίτη τάξη — ζούσε σε φοβερά δύσκολες συνθήκες, ενώ οι ευγενείς κι ο ανώτερος κλήρος ζού-

σαν μέσα στη χλιδή και την καλοπέραση. Το «πρόνομιο» χώριζε τη γαλλική κοινωνία στα δύο.

Ας θυμηθούμε τι έγραφε ο αβάς Σιεγιές στην μπροσούρα του «Τι είναι η τρίτη τάξη»:

Τι είναι η τρίτη τάξη; Το παν.

Τι ήταν ως τώρα στο πολιτικό οικοδόμημα; Τίποτα.

Τι ζητάει; Να γίνει κάτι.

Στο Παρίσι και στην επαρχία οι κοινωνικές συγκρούσεις δεν έλειπαν. Στη συνειδητοποίηση της δύναμης του λαού, αλλά και της αναγκαιότητας μιας άλλης τάξης πραγμάτων, έπαιξαν ρόλο κι άλλα γεγονότα, γιατί βέβαια η μεγάλη γαλλική επανάσταση δεν ήταν «κεραυνός εν αιθρία», αλλά αναγκαία εξέλιξη μιας κατάστασης αδιεξόδου. Σημαντικό ρόλο επίσης έπαιξαν τα προηγούμενα γεγονότα στη γειτονική Αγγλία με την αστική επανάσταση, τον Κρόμβελ και την εκτέλεση του βασιλιά Καρόλου του Α'. Επίσης στο ιδεολογικό επίπεδο κυρίαρχο ρόλο έπαιξε η κίνηση των εγκυκλοπαιδιστών (Montesquieu, Voltaire, Rousseau κ.ά.) και η έκδοση της εγκυκλοπαιδείας. Εδώ έχει συγκεντρωθεί όλη η προοδευτική γνώση της εποχής εκείνης. Το αγγλικό πολιτικό προηγούμενο όπως και η Νέα Γνώση μπόλιασαν και γονιμοποίησαν τη σκέψη των Γάλλων της εποχής.

Όλα αυτά δεν ήταν δυνατό ν' αφήσουν αδιάφορο τον ευαίσθητο Ροβεσπιέρο. Οι απόψεις του περί δικαίου, ο βαθύς επηρεασμός του από τον οραματιστή φιλόσοφο Ζ. Ζ. Ρουσώ, οδηγούν το νεαρό δικηγόρο του Αρράς συνειδητά στο πλευρό της τάξης στην οποία έμεινε πιστός μέχρι την τελευταία στιγμή της σύντομης ζωής του.

Το 1789 εκλέγεται εκπρόσωπος της επαρχίας του στη Συνέλευση των Τάξεων και τον ίδιο χρόνο έρχεται στο Παρίσι. Οι ομιλίες και οι θέσεις του στις συνελεύσεις στην αρχή δεν προξενούν εντύπωση, σύντομα όμως αρχίζουν να τον προσέχουν. Ο Μιραμπώ εύστοχα επισημαίνει: Ο Ροβεσπιέρος θ' αναδειχθεί γιατί πιστεύει σ' ό,τι λέει.

Με σταθερότητα και σθένος υπερασπίζεται στη συντακτική συνέλευση τα συμφέροντα του λαού και τις αρχές της δημοκρατίας.

«Ακόμα και οι νόμοι δεν είναι παρά όργανα στα χέρια των πλουσίων για να καταπιέζουν τους φτωχούς... Ο λαός δε ζητάει παρά το απαραίτητο (για να ζήσει), δε θέλει παρά δικαιοσύνη και ησυχία. Οι

πλούσιοι αξιώνουν τα πάντα, θέλουν να κατακλύσουν τα πάντα και στα πάντα να κυριαρχήσουν... (20.4.1791).

Η δημοτικότητα του μέσα στο λαό συνεχώς αυξάνει, εξασφαλίζει την υποστήριξη της λείας των Ιακωβίνων και στις 11 Αυγούστου 1792 γίνεται μέλος της Επαναστατικής Παρισινής Κομμουνάς. Το Σεπτέμβριο του 1792 εκλέγεται πρώτος σε ψήφους βουλευτής του Παρισιού στη Συμβατική Εθουσυνέλευση και με το Ζ. Π. Μαρά διευθύνει τον αγώνα κατά των Γιρονδίνων και πετυχαίνει την εκτέλεση του βασιλιά Λουδοβίκου 16ου. Με την ανατροπή των Γιρονδίνων και το πέρασμα της εξουσίας στους Ιακωβίνους, τη συνεπή κι αδιάλυκτη στάση του Ροβεσπιέρου λύνονται προς όφελος του λαού μια σειρά σημαντικά ζητήματα (αγροτικό, με την κατάργηση της φεουδαρχικής γαιοκτησίας, πώληση δημοκρατικού συντάγματος του 1793, τροφοδοσία Παρισιού και μεγάλων πόλεων). *«Μέσα σε διάστημα λίγων μηνών η επανάσταση έλυσε προβλήματα αιώνων»*, γράφει χαρακτηριστικά ο ιστορικός Άλμπερτ Μάνφρεντ.

Αλλά όμως η πορεία, στην οποία ο Ροβεσπιέρος παίζει πρωταγωνιστικό ρόλο, τον φέρνει σε αντίθεση με το Δαντών και τμήμα των ορεινών που επιδιώκουν αλλαγή πορείας της επανάστασης, συμβιβασμό και όχι ολοκλήρωση των στόχων της. ο Ροβεσπιέρος εύστοχα ρωτάει: *«Πολίτες, θέλετε Επανάσταση χωρίς Επανάσταση;»*. Στη σύγκρουση αυτή ο Ροβεσπιέρος με την υποστήριξη του λαού του Παρισιού κυριαρχεί και για αρκετούς μήνες η επιτροπή Κοινής Σωτηρίας ελέγχει μ' εντυπωσιακή δυναμική την κατάσταση, αντιμετωπίζοντας με σθένος τεράστιες και πολύπλευρες πιέσεις από το εξωτερικό και το εσωτερικό. Στρατιές ξένων κρατών προσπαθούν να συντρίψουν την «επικίνδυνη για τους ηγεμόνες της Ευρώπης επαναστατική κυβέρνηση της Γαλλίας, ενώ στο εσωτερικό οι ποικιλώνυμοι θιασώτες της «παλιάς τάξης πραγμάτων» δε σταματούν τις ενέργειές τους γι' ανατροπή του Ροβεσπιέρου κι εξουδετέρωση της Επιτροπής Κοινής Σωτηρίας, πράγμα που το πετυχαίνουν στις 9 Θερμιδोर 1794.

Η ίδια η εξέλιξη και πορεία της επανάστασης μετά την 9η Θερμιδोर 1794 δικαιώνει τη στάση της Επιτροπής Κοινής Σωτηρίας για το λίγο χρονικό διάστημα που κυριάρχησε. Ακόμα και φανατικοί αντίπαλοι του Ροβεσπιέρου, κι ο ίδιος ο λαός που, παρασυρμένος και βλέποντας κοντόφθαλμα δε συντάχτηκε απόλυτα στο πλευρό του στις κρίσιμες στιγμές, γρήγορα κατάλαβαν ότι η συνεπής πορεία της μεγάλης γαλλικής επανάστασης ανατρέπεται με την πτώση κι εκτέλεση του Ροβεσπιέρου

και των συντρόφων του. Ο αντικειμενικός Μινιέ γράφει: *«Η 9η Θερμιδोर ήταν σταθμός για την επανάσταση. Εκείνη την ημέρα η πορεία της επανάστασης σταμάτησε και θα 'ρχιζε η κίνηση προς τα πίσω»*. Πράγμα όμως που είναι πολύ αργά για επανόρθωση. Όλες οι μετέπειτα επαναστάσεις του παρισινού λαού για επαναφορά στους αρχικούς στόχους της καταλήγουν σε αποτυχία κι οδηγούν στη δικτατορία του Ναπολέοντα.

Κι όμως, πολλοί ιστορικοί, παραβλέποντας αυτά τα πραγματικά δεδομένα, ονομάζουν την περίοδο της κυριαρχίας της Επιτροπής Κοινής Σωτηρίας τρομοκρατία και το Ροβεσπιέρο τον παρυσιαίζουν σαν αιμοσταγή δικτάτορα. Ακόμα και τα σχολικά μας βιβλία, όταν αναφέρονται σ' αυτή τη χρονική περίοδο, τη χρωματίζουν με αρκετή δόση προκατάληψης.

Γιατί όμως δε λαμβάνουν υπόψη την πραγματική κατάσταση που αντιμετώπιζαν ο Ροβεσπιέρος και οι σύντροφοί του; Γιατί μεγαλοποιούν τον αριθμό των θυμάτων της Γκιλοτίνας, ενώ δεν αναφέρονται καθόλου στα χιλιάδες θύματα της βασιλείας και στο τι έγινε εκεί που επικράτησαν οι αντίπαλοι των Ιακωβίνων; (Βανδέα, Λυών, Μασσαλία, Τουλών κ.ά.). Χαρακτηριστικά ο γραμματέας του βασιλιά της Πρωσίας, Λομπάρ, έγραφε για τους αντίπαλους της δημοκρατίας: *«Οι κουβέντες τους είναι φρικτές. Αν παράδιναν τους συμπολίτες τους στην εκδίκησή τους, η Γαλλία σε λίγο θα καταντούσε ένα απέραντο νεκροταφείο»* (23 Ιουλίου 1792). Όλοι καταλαβαίνουμε πως σε κάθε περίπτωση οι επαναστάτες χτύπησαν για να μην τους χτυπήσουν.

Ποιοι σταμάτησαν τα ξένα στρατεύματα κι ανέτρεψαν προς όφελος της επανάστασης την ξενοκίνητη εισβολή; Ο ιστορικός Α. Mathiez γράφει: *«Όταν πήρε την εξουσία στα χέρια του ο Ροβεσπιέρος, βρήκε την Ευρώπη ολόκληρη αντιμετώπιη με τη Γαλλία, τα δύο τρίτα της Γαλλίας ενάντια στην Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας και σ' έξι μήνες μέσα πέτυχε ν' αποκαταστήσει την τάξη... Το γεγονός ότι δεν απελπίστηκε, τ' ότι δέχτηκε την εξουσία σε τέτοια κρίσιμη, αβέβαιη στιγμή, τ' ότι σήκωσε δίχως να λυγίσει ένα τόσο συντριπτικό βάρος και πέτυχε να βγάλει από την άβυσσο τη Δημοκρατία, αυτό φτάνει για να τον αποθανάτισει στην ιστορία»*.

Ποιοι πήραν πραγματικά φιλολαϊκά μέτρα, μέτρα που ανέτρεψαν μόλις ήλθαν στην εξουσία οι λεγόμενοι Θερμιδωρικοί, πράγμα που ανάγκασε τις φτωχές μάζες του γαλλικού λαού να ξαναεπαναστατήσουν αργότερα ανεπιτυχώς; Καμιά αμφιβολία πως ο Ροβεσπιέρος ήταν ειλικρινά αφοσιωμένος στο λαό κι εργάστηκε με ζήλο για να εφαρμο-

στούν οικονομικά μέτρα που θα εξυπηρετούσαν τις φτωχές τάξεις.

Γιατί παραγνωρίζεται η αναγκαιότητα νόμιμης άμυνας και στήριξης της Επανάστασης έναντι των ποικιλώνυμων εχθρών της που λυμαίνονταν το λαό και που επιτίθενται λυσσασμένα, για να επανακτήσουν τα χαμένα, προς όφελος των ευγενών και του ανώτερου κλήρου;

Κατηγορούν, όπως προανέφερα, το Ροβεσπιέρο για αιμοσταγή δικτάτορα, ενώ αποδεδειγμένα διακήρυσσε ότι δεν είχε δικτατορικές βλέψεις: «Με αποκαλούν τύραννο. Αν ήμουν τύραννος θα σέρνονταν στα πόδια μου και θα τους μπουκώνα με χρυσάφι, θα τους εξασφάλιζα το δικαίωμα να κάνουν όλα τα εγκλήματα και θα μ' ευγωνομούσαν...» και παρακάτω αναφέρει: «Στην τυραννία φτάνει κανείς με τη βοήθεια των κατεργάρηδων. Πού πηγαίνουν όσοι τους πολεμούν; Στο μνήμα και την αθανασία...». Λόγια προφητικά που επισφραγίστηκαν με την ίδια τη ζωή του.

Και οι πιο ορκισμένοι εχθροί του δεν αρνούνται τον «αδιάφθορο» χαρακτήρα του, τη σταθερά λιτή του ζωή (από τη μέρα που ήρθε στο Παρίσι, την άνοδό του στα ψηλότερα αξιώματα και την πτώση του, έμνε συνεχία σε μια μικρή κάμαρα στον οδό Σαιντ-Ονορέ κι ούτε ποτέ απόκτησε περιουσία — πόση αντίθεση με άλλους ηγέτες, όχι μόνο της εποχής του, αλλά κι άλλων εποχών, καθώς και σημερινών).

Τελειώνοντας θ' αναφέρω μερικές απόψεις του,

απόψεις όχι ενός δημαγωγού και λαοπλάνου, αλλά ανθρώπου που πίστεψε και προσπάθησε για έναν καλύτερο κόσμο:

«Θέλουμε η ηθική ν' αντικαταστήσει τον εγωισμό, οι αρχές να πάρουν τη θέση των εθίμων, το καθήκον τη θέση της ηδονής, ο έρωτας για τη δόξα τη θέση του έρωτα για το χρήμα».

«...κι εγώ επίσης θα μπορούσα ν' ανταλλάξω την ψυχή μου με τη χλιδή, όμως θεωρώ τη χλιδή όχι μόνο σαν το τίμημα του εγκλήματος, αλλά και σαν τον κολασμό του εγκλήματος και θέλω να είμαι φτωχός για να μην είμαι δυστυχισμένος...».

«Σε κάθε ελεύθερο κράτος, κάθε πολίτης είναι φρουρός της ελευθερίας κι έχει χρέος να κραυγάσει στον παραμικρό θόρυβο, στην παραμικρή υποψία που τον απειλεί» (λέσχη των Ιακωβίνων 9.5.1791).

«Ποια είναι η πηγή της ακρότατης αυτής ανισότητας των περιουσιών, που συγκεντρώνει όλα τα πλούτη σ' ένα μικρό αριθμό χειρών; Δεν είναι άραγε οι κακοί νόμοι, οι κακές κυβερνήσεις, όλα τέλος τα ελαττώματα των διεφθαρμένων κοινωνιών».

Ο χρόνος, ο μόνος κριτής, που δικαιώνει ή απορρίπτει, διαιωνίζει ή ρίχνει στη λήθη τις πράξεις των ανθρώπων, είναι βέβαιο ότι, μέσα από τη φωτοβόλα μεγάλη Γαλλική Επανάσταση, καταρρίπτει όλες αυτές τις αντιιστορικές κατηγορίες για το πρόσωπο του Ροβεσπιέρου και στη συνείδηση των λαών ο «αδιάφθορος» προβάλλει σαν μια φωτεινή και τραγική προσωπικότητα.

Λεφτέρης Μονοκρούσος

Εκδόσεις του 1989 με αφορμή τα 200σάχρονα (Bicentenaire) της Γαλλικής Επανάστασης

Ζαν Πωλ Μπερτώ: «Η καθημερινή ζωή στη Γαλλία τον καιρό της Επανάστασης 1789 - 1795». Μετάφρ. Σταυρούλα Αλεξανδράτου - Δέσποινα Αγγελοπούλου. Εκδόσεις «Δημ. Παπαδήμας», Αθήνα.

«Γαλλική Επανάσταση και Ελλάδα». Εισαγωγή - Επιλογή κειμένων - Πρόλογος Τάσος Βουρνάς. Εκδόσεις «Αφοί Τολίδη», Αθήνα.

«Μαρά - Σεν Ζυστ - Ροβεσπιέρος: Κείμενα». Επιλογή - Μετάφραση - Προλογικά Μάριος Βαρέπας. Εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα.

A. Μάνφρεντ: «Ρουσό - Μαρά - Ροβεσπιέρος, μορφές της Γαλλικής Επανάστασης». Εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα.

J. Michelet: «Ιστορία της Γαλλικής Επανάστασης - Εισαγωγή». Πρόλογος Αδ. Πεπελάσης - Λυς Ριντάν. Μετάφρ. Κλαίρη Μιτοστάκη, καλλιτεχνική επιμέλ. Γ. Πάτσας. Έκδοση Εμπορικής Τράπεζας, Αθήνα.

Περιοδικά «Διαβάζω» τεύχος 216/1.6.1989, «Courrier» της ΟΥΝΕΣΚΟ, τεύχ. Αυγούστου, 1989, Οικονομικός Ταχυδρόμος φυλ. 28-30 (Ιούλιος 1989), «Νέα Εστία», Χριστούγεννα 1989.

Εφημερίδα «Βήμα της Κυριακής» 25/26.3.1989 κ.ά.

Παλαιότερες ενδιαφέρουσες εκδόσεις

Μπ. Γκρέθυζεν: «Η φιλοσοφία της Γαλλικής Επανάστασης». Εκδόσεις «Κάλλος».

Ραλφ Κόρνγκοουλντ: «Σαιν Ζυστ». Εκδ. Ηριδανός.

A. Μαιέ (A. Mathiez): «Ιστορία της Γαλλικής Επανάστασης», τόμοι 3, εκδ. «Γκοβόστης».

Ηλ. Έρενμπουργκ: «Γράγκος Μπαμπέφ - Ο Υπεραρισπότης του Λαού». Εκδ. «Ηριδανός».

Φρ. Μινιέ: «Ιστορία της Γαλλικής Επανάστασης», Τόμοι 2. Εκδ. «Δωρικός», «Αφοί Τολίδη».

Παν. Κανελλόπουλος: «Η Γαλλική Επανάσταση». Εκδ. «Γιαλλελής».

A. Soboul: «Η Γαλλική Επανάσταση» σειρά «Que sais-je» Εκδόσεις «Ι. Ζαχαρόπουλος».

A. Μάνφρεντ: «Ροβεσπιέρος», Εκδ. Ράππα.

Z. Μισλάν: «Ιστορία της Γαλλικής Επανάστασης», Εκδ. «Ακρίτας».

Η Πολιτική πυρπολεί την Ιστορία

Το θέμα της καταστροφής των περιώνυμων φακέλλων (θυμίζουμε τη «συμβολική» καύση τους στις 29 Αυγούστου 1989) που συνέτασσε η Ασφάλεια και οι άλλες κρατικές υπηρεσίες – επίσημες και μη – έχει, πέρα από την πολιτική του διάσταση, και ιδιαίτερη πολιτισμική σημασία όσον αφορά τη γενικότερη αντίληψη που διατρέχει την Ελληνική κοινωνία για εθνική αυτογνωσία και σεβασμό των οποιωνδήποτε πηγών που ανασυνθέτουν τη συλλογική μνήμη του παρελθόντος.

Γι' αυτό δημοσιεύουμε εδώ ένα σύντομο **δελτίο τύπου** από μια επιστημονική συνάντηση Ελλήνων ιστορικών που είχε μεγάλο ενδιαφέρον. Θυμίζουμε πως, πριν μερικά χρόνια, το θέμα της καύσης των φακέλλων είχε τεθεί και πάλι αλλά η αντίδραση του επιστημονικού κόσμου τότε είχε ακυρώσει την κυβερνητική απόφαση.

Αλέξης Κράους
Ζήσης Συνοδινός

Στις 5 Οκτωβρίου 1989 έγινε, στην Αίθουσα της Αρχαιολογικής Εταιρείας, δημόσια συζήτηση με θέμα «Σύγχρονα Αρχεία, Φακέλλοι και Ιστορική Έρευνα». Την εκδήλωση αυτή οργάνωσαν η «Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού» και το περιοδικό «Τα Ιστορικά», με σκοπό να ευαισθητοποιήσουν τα αρμόδια όργανα της πολιτείας και, γενικά, όλη την κοινωνία σχετικά με τη διατήρηση των τεκμηρίων εκείνων τα οποία, μέσω της ιστορικής τους χρήσης, οδηγούν στη διαμόρφωση της συλλογικής μνήμης.

Εισηγητές ήταν οι ιστορικοί: Σπύρος Ασδραχάς, Λέανδρος Βρανούσης, Λουκία Δρούλια, Φίλιππος Ηλιού, Γεώργιος Λεονταρίτης, Αντώνης Λιάκος, Σοφία Ματθαίου, Γιάννης Μπαφούνης, Βασίλης Παναγιωτόπουλος.

Κατά τη συζήτηση, μεταξύ των άλλων, τονίστηκαν: Τα κριτήρια που πρυτανεύουν στη διάσωση και χρήση των αρχείων θα πρέπει να ορίζονται από τις απαιτήσεις της ιστορίας ως επιστήμης και όχι από τις οποιεσδήποτε πολιτικές επιλογές και σκοπιμότητες. Τα προβλήματα που ενδεχομένως θα προέκυπταν από τη χρήση σύγχρονου αρχειακού υλικού μπορούν ν' αποφευχθούν με την τήρηση της κείμενης νομοθεσίας, η οποία δεν επιτρέπει τη διάθεση στον ερευνητή δημοσίων εγγράφων πριν παρέλθει μεγάλο χρονικό διάστημα από τη σύνταξή τους. Η ίδια η νομοθεσία περί αρχείων ορίζει μ' επαρκή ακρίβεια τους τρόπους με τους οποίους διασώζονται και κα-

θίστανται αρχειακή ύλη τα δημόσια έγγραφα. Είμαστε το μόνο ευρωπαϊκό κράτος που δε σέβεται την αρχειακή του νομοθεσία. Έχουμε επίσης το προνόμιο να επικαλούμαστε έναν πολιτισμό του οποίου καταστρέφουμε οι ίδιοι τα στοιχεία.

Η υπάρχουσα οργάνωση, στελέχωση και τεχνοδομή των ιστορικών αρχείων δεν επαρκεί για ν' αντιμετωπίσει την ποικιλία, τη διασπορά και τον όγκο των δημοσίων εγγράφων. Απαιτείται η ουσιαστική μέριμνα της πολιτείας, προκειμένου τα αρχεία μας να είναι σε θέση να εξυπηρετήσουν επαρκώς τους σκοπούς των σύγχρονων αλλά και των μελλοντικών ερευνητών.

ΣΥΝΤΟΜΗ ΜΕΤΑΜΕΣΟΝΥΚΤΙΑ ΠΤΗΣΗ

Την Πέμπτη 8-6-89 στο Β' Πρόγραμμα της ΕΡΑ, στην εκπομπή «Τρυφερή είναι η νύχτα», που παρουσιάζουν οι Τζουλιέτα Καρόρη και Κάτια Καλιτσουνάκη, έδωσαν συνέντευξη τα μέλη της Συντακτικής Επιτροπής της «Πολιτιστικής Μιχάλης Λιανός και Σοφία Δελημάρα.

Σοφία: Εμείς να εξηγήσουμε τι κάνουμε. Εμείς, σαν μια επιτροπή του Συλλόγου Υπαλλήλων Εθνικής Τραπέζης, απλοί υπάλληλοι όχι σύνθετοι, βγάζουμε ένα περιοδικό το οποίο λέγεται «Πολιτιστική», γιατί βγαίνει κι άλλο περιοδικό από τη Διοίκηση κι εμείς δεν έχουμε πολλές σχέσεις μαζί του.

Μιχάλης: Το House organ της Διοίκησης.

Σοφία: Η φωνή που ακούστηκε είναι του Μιχάλη Λιανού ο οποίος είναι επιστήμων – ερευνητής και δουλεύει στο Μορφωτικό Ίδρυμα της Εθνικής Τράπεζας (γέλια).

Λοιπόν, βγάζουμε ένα περιοδικό που έχει ιστορία έξι χρόνων. Έχουμε βγάλει 18 τεύχη.

Μιχάλης: Το περιοδικό ξεκίνησε λιγότερο ερασιτεχνικά απ' ό,τι συνέχισε. Πέρασε βέβαια τη γνωστή για κάθε παρόμοια προσπάθεια περίοδο του σοσιαλιστικού ρεαλισμού. Παρ' ότι το πρώτο τεύχος βγήκε το '82, είναι πολύ επηρεασμένο, όπως και τα δύο επόμενα, από το μεταπολιτευτικό κλίμα, μέσα σε πάρα πολλές αντιπαραθέσεις κομματικές ή ας πούμε παραδοσιακά συνδικαλιστικές. Σήμερα φιλοδοξούμε, και ως ένα βαθμό το έχουμε επιτύχει, να βγει το περιοδικό απ' αυτό το κλίμα.

Σοφία: Εμείς το αποχρωμάτισαμε από το έντονο πολιτικό χρώμα. Είπαμε ότι θα 'μαστε απολιτίκ και όχι απολιτιστίκ.

ΕΡΑ: Τα καταφέρατε;

Σοφία: Εν πολλοίς ναι. Στους αρχικούς μας στόχους νομίζω ότι είμαστε συνεπείς. Επίσης πρέπει να πούμε ότι εμείς δεν είμαστε επαγγελματίες. Είμαστε ερασιτέχνες με την πραγματική έννοια της λέξης, εραστές της τέχνης, με όλη την παρουσία του ενδουσιασμού και την έλλειψη της νομιμότητας και της μονιμότητας που περιέχεται σ' αυτή τη λέξη.

ΕΡΑ: Τι φιλοδοξεί ένα τέτοιο περιοδικό; Ποιοι το ξεκινήσατε; Πώς; Γιατί;

Σοφία: Δε θα το διευκρινήσω. Είχαμε κάποιο μεράκι, είχαμε κάποιους στόχους και σίγουρα όχι γιατί θέλουμε να προβάλουμε τους εαυτούς μας. Το περιοδικό αυτό συνάντησε πάρα πολλές αντιρρήσεις από τους υπόλοιπους συναδέλφους, οι οποίοι μας κατηγορήσαν ότι το καπελώνουμε, ότι φαίνεται πολύ έντονα η προσωπικότητα δυο-τριών ανθρώπων από κει μέσα, ότι του δώσαμε τον προσωπικό μας χαρακτήρα, ότι είναι παρεϊστικό περιοδικό. Αυτό είναι τελείως λάθος, γιατί είναι ένα περιοδικό που δεν έχει την επικαιρότητα· βγάζουμε περίπου ενάμισυ τεύχος το χρόνο, οπότε τη χάνουμε. Συνεπώς φροντίζαμε με διάφορα αφιερώματα, με την παρουσία διαφόρων ποιητών της σύγχρονης γενιάς να του δώσουμε ένα χαρακτήρα ο οποίος θα το κάνει, για να θυμηθούμε και την κλασική μας παιδεία, «κτῆμα εσσεϊ». Δηλαδή αν το φυλάξει κάποιος, δε θα πάει χαμένο.

Μιχάλης: Ήθελα να πω ότι φυσικά στόχος του περιοδικού δεν είναι να δημιουργηθεί ένα αρχείο, αλλά νομίζω ότι πραγματική μας φιλοδοξία είναι να εκδικηθούμε αυτό που μας στερεί η Τράπεζα, που υποτίθεται ότι είναι ένας στείρος χώρος, αλλά ταυτόχρονα είναι κι ένας χώρος δημιουργίας μόλις λιγότερο από μια φυλακή, κατά τη δική μου γνώμη. Πιστεύω ότι η εκδίκησή μας είναι απτή, αλλά βέβαια δεν είναι τόσο αποδεκτή. Ίσως γιατί στην πραγματικότητα δεν είμαστε όλοι εμείς αυτό που λέμε συνάδελφοι – και είναι ίσως ένας αστείος όρος – δεν είμαστε το ίδιο πράγμα.

Σοφία: ...και συναδέλφισες...

ΕΡΑ: Δηλαδή αυτό το περιοδικό είναι αυτό που θα θέλατε να είσατε αν δεν είσατε αυτό που είστε;

Μιχάλης: Στην πραγματικότητα δεν είναι αυτό που θα θέλαμε να είμαστε. Είναι αυτό που είμαστε και όχι μόνο δεν μπορούμε να δείξουμε, αλλά απηχεί την ενοχή μας και ως ένα βαθμό το μισούμε.

ΕΡΑ: Τόσο πολύ;

Μιχάλης: Για άλλους πιο λίγο.

Ακολουθεί το τραγούδι «Σ' ευχαριστώ, ω εταιρεία».

Σοφία: Είναι ανώνυμη εταιρεία ...

Μιχάλης: Και είναι φυσικά αφιερωμένο στην ανώνυμη εταιρεία που εδρεύει στην οδό Αιόλου 86.

ΕΡΑ: Έχετε φέρει κάποιο τεύχος μαζί σας;

Σοφία: Έχουμε φέρει το τελευταίο τεύχος και θα 'θελα να σου πω ότι προσπαθήσαμε μέσα απ' αυτό το χώρο που καταθέτει ο καθένας τη γραπτή του μαρτυρία να αποδείξουμε ότι δεν είμαστε άνθρωποι του ωραρίου, της λιτότητας, των γραφομηχανών, των στυλό, των καρμπόν και των μολυβιών κι έχουμε κι άλλες δραστηριότητες κι άλλα ενδιαφέροντα πέρα από μια δουλειά που την κάνουμε και για βιοπορισμό.

Μιχάλης: Νομίζω ότι αυτό που λέει η Σοφία φαντάζει λίγο γραφικό δηλ. είμαστε ας πούμε υπάλληλοι που έχουμε ως χόμπυ κάποια αγάπη ή αδυναμία στην τέχνη, στον πολιτισμό. Τα πράγματα είναι πιο βαθιά δά 'λεγα, δηλ. ο χώρος ο δικός μας είναι ένας χώρος εκκόλαυσης για τη δημιουργία την καλλιτεχνική κι αυτό ελπίζουμε ότι δ' αποδείξουμε στο επόμενο τεύχος.

Σοφία: Αν ακούσουν οι ακροατές ότι η Εθνική Τράπεζα είναι εκκολαπτήριο καλλιτεχνών δ' αποσύρουν αύριο τις καταθέσεις τους! ..

Μιχάλης: Εν πάση περιπτώσει δεν είναι αυτή η φροντίδα μας εδώ, αλλά ήθελα να πω ότι θέλουμε ν' αποδείξουμε στο επόμενο τεύχος ότι είμαστε —οι υπάλληλοι— ίσως η κυρίαρχη δύναμη στο χώρο της Λογοτεχνίας.

ΕΡΑ: Γιατί αυτές οι προσπάθειες γίνονται στο χώρο που δουλεύετε και όχι έξω απ' αυτόν;

Μιχάλης: Ένας σημαντικός παράγοντας είναι η εκδίκηση. Και μπορείς να εκδικηθείς μόνο μέσα στον ίδιο χώρο. Και, εκτός αυτού, δε διοχετεύουμε όλες τις δημιουργικές μας δραστηριότητες μέσα στο περιοδικό. Εκείνο που επιδιώκουμε είναι απλώς να κάνουμε νύξεις γύρω από το ότι, αν η Τράπεζα ως χώρος κοιμίζει, εμείς δεν κοιμόμαστε.

ΕΡΑ: Ο σκοπός σας είναι μόνο η έκδοση; Από κει και πέρα δε σας ενδιαφέρει η τύχη του περιοδικού;

Μιχάλης: Όταν αναφέρουμε «εμείς», εννοούμε προφανώς όλους τους συναδέλφους· δεν εννοούμε μόνο τη Συντακτική Επιτροπή του περιοδικού.

ΕΡΑ: Οι υπόλοιποι συνάδελφοι, τι συμμετοχή έχουν;

Σοφία: Εξαρτάται νομίζω από τον τρόπο που περνάμε το περιοδικό. Δηλαδή πόσο μπορεί να τους αγγίζει. Θυμάμαι σ' ένα προηγούμενο τεύχος είχαμε κάνει ένα αφιέρωμα για τα Μουσεία. Η ανταπόκριση που είχαμε απ' όλη την Ελλάδα —η Εθνική έχει υποκαταστήματα σ' όλη την Ελλάδα— ήτανε κάτι το καταπληκτικό! Πηγαίνανε στα Μουσεία της περιοχής τους και μας στέλνανε τις δουλειές τους.

ΕΡΑ: Για να μπουνέ τα ονόματά τους στο περιοδικό;

Σοφία: Όχι γι' αυτό, γιατί τα ονόματά μας δεν μπαίνουν τόσο εμφανώς — κι είναι κάτι το οποίο το αποτρέπουμε κι εμείς· να εμφανίζονται τα ονόματά μας πολύ. Κατ' αρχή ήταν ανάγκη επικοινωνίας. Να πούνε ότι μέσα στο Ναύπλιο ή κάπου στη Μακεδονία υπάρχει κι ένας συνάδελφος ο οποίος ενδιαφέρεται, ο οποίος ασχολείται κι επικοινωνεί μαζί μας. Ο τρόπος που αναπτύσσουμε την αλληλογραφία μεταξύ του περιοδικού και των συναδέλφων που μας διαβάζουν, τις απηρρήσεις που έχουν, τα τηλεφωνήματα που παίρνουμε. Αυτό που θέλουμε είναι να υπάρχει ένα κίνητρο κι ένα ερέθισμα ότι είμαστε κι εμείς εδώ.

ΕΡΑ: Το περιοδικό κυκλοφορεί μόνο στους χώρους της Τράπεζας;

Σοφία: Το στέλνουμε και σε κάποιους εκτός Τράπεζας. Διανέμεται δωρεάν, γιατί πληρώνεται από τα έσοδα του Συλλόγου. Έχει εγκρίνει ο Σύλλογος ένα κονδύλι, το οποίο καλύπτει τα έξοδά του.

Μιχάλης: Είναι όμως ώριμο για να βγει και πιο έξω. Έτσι τουλάχιστον πιστεύουμε εμείς και ήδη στο Δελτίο Τύπου γι' αυτό το τεύχος έχουμε σημειώσει ότι όποιος θέλει μπορεί να το προμηθευτεί από οποιοδήποτε κατάστημα της Τράπεζας. Κι ελπίζουμε πια ότι το επόμενο θα είναι ανταγωνιστικό στο χώρο των περιοδικών τέχνης.

ΕΡΑ: Μπορείτε να μας πείτε ενδεικτικά ποια αφιερώματα έχετε κάνει;

Σοφία: Έχουμε κάνει αφιέρωμα για τα Μουσεία, για τη Νεολαία, για το Περιβάλλον. Το τελευταίο μας τεύχος έχει αφιέρωμα στα Επαγγέλματα που χάνονται και το επόμενο αφιέρωμά μας είναι για την Υπαλληλική Λογοτεχνία, δηλαδή Έλληνες συγγραφείς — περιοριζόμαστε στους Έλληνες που ήταν ήδη πάρα πολλοί. Ας αναφέρουμε τον Κουμανταρέα, τον Κοσμά Πολίτη, το Βενέζη ...

Μιχάλης: ... Σεφέρης, Καβάφης, Καρυωτάκης. Υπάρχουν τόσοι πολλοί, έχουμε φτιάξει έναν κατάλογο με 250-300 ονόματα. Θα 'λεγα ότι κυριαρχούν οι υπάλληλοι —είναι κάτι που επισημαίνει κι ο Άγρας— τουλάχιστον στον αιώνα μας στη λογοτεχνική δημιουργία κι αυτό νομίζω ότι είναι ένας όρος αποδεικτικός που δέτει το περιοδικό ότι επιμένουμε στο να δημιουργούμε.

Για άλλους, όπως για τον Καβάφη, να πούμε πως σε κάποια ώριμη ηλικία άλλαξε άποψη και θεωρεί ότι η υπαλληλική του απασχόληση είναι μια δροσιά. Πιθανώς αυτό συμβαίνει, γιατί η τέχνη του έχει φτάσει σε τέτοιο βαθμό, που του είναι ασφυκτικότερη από την απασχόλησή του. Εν πάση περιπτώσει βέβαια κι εκείνος δέτει το μείζον πρόβλημα που είναι ότι η Τέχνη είναι κυρά —δεν είναι δούλα— και ότι φυσικά δεν μπορείς ν' αξιοποιήσεις τις εμπνεύσεις σου σ' ένα γραφείο. Είναι ίσως πάρα πολύ σκληρό περιβάλλον για κάποιον που δημιουργεί.

ΕΡΑ: Με τη διαφορά ότι είναι πάρα πολλοί λίγοι εκείνοι οι οποίοι ζουν από τη Λογοτεχνία.

Σοφία: Νόμιζα ότι ήταν φαινόμενο ελληνικό, αλλά δεν είναι. Αν σκεφτείς την περίπτωση του Έλιοτ ή του Φίλιπ Λάρκιν, ο οποίος είναι νεοανακαλυφθείς και ο οποίος προβάλλει τη δουλειά του σαν ένα πράσινο βατράχι που κατακυριεύει τα πάντα. Είναι πάρα πολύ ενδιαφέροντα όλα αυτά.

Εδώ ο Μ. Λιανός διαβάζει το σημείωμα της Σύσταξης του τεύχους 18.

Μιχάλης: Θα ήδελα να προσθέσω και κάτι άλλο ως εισαγωγή στο επόμενο τραγούδι. Αν είναι τραγούδι — είναι ποίηση του Μιχάλη Κατσαρού, ενός ποιητή που εγώ εκτιμώ πολύ, που δεν υπήρξε βέβαια υπάλληλος, αλλά έκανε πάρα πολλές δουλειές του ποδαριού και ενός ποιητή που, κατά τη γνώμη μου, έγραφε το σημαντικότερο ή ένα από τα δυο σημαντικότερα νεοελληνικά ποιητικά έργα, το «Κατά Σαδουκαίων» κι εμείς ειδικά έχουμε κάθε λόγο να είμαστε πιο ευαίσθητοι, γιατί η προστακτική «Αντισταθείτε» είναι ίσως η προμετωπίδα, αόρατη βέβαια αλλά εμφανής, του δικού μας περιοδικού. *Η Σ. Δελημάρα διαβάζει το «Ελεύθερη Ραδιοφωνία να μας ζήσεις», (τεύχος 18).*

ΕΡΑ: Έχουμε διάφορα τηλεφωνήματα από συναδέλφους σας της Εθνικής Τράπεζας που συγκινήθηκαν, αλλά ας ακούσουμε το επόμενο τραγούδι όσο θα μιλάς, Σοφία, στο τηλέφωνο μια και δε δέλουν να μιλήσουν δημόσια.

Σοφία: Έχουμε πάρει τηλεφωνήματα από συνταξιούχους και εν ενεργεία τραπεζικούς οι οποίοι δέλουν να συγχαρούν πρώτα εσάς για την πολύ καλή σας εκπομπή. Ακόμη νομίζουν ότι πρέπει να υπάρχουν κι άλλες τέτοιου είδους πρωτοβουλίες και μετά, να ευλογήσουμε και τα δικά μας γένια, ότι οι συνάδελφοι είναι πάρα πολύ ευχαριστημένοι που μέσα από τους κόλπους της Εθνικής ξεπετάχτηκε μια τέτοια προσπάθεια και μας συχαίρουν με την ελπίδα ότι αυτό το περιοδικό θα συνεχίσει με πάρα πολλά τέτοια τεύχη. Υποστηρίζουν ότι πρέπει να βγει και πιο έξω γιατί το θεωρούν καθ' όλα άξιο και συναγωνισμό.

Η «Π» βγαίνοντας από το κτίριο της λεωφόρου Μεσογείων αισθάνθηκε επηρμένη, αφού για πρώτη φορά κατόρθωσε ν' ακουστεί σ' όλη τη χώρα με τόσο άμεσο τρόπο και μάλιστα από τη μία ως τις δύο τη νύχτα, ώρα που θεωρούσε ότι η γοητεία της γινόταν πια ακαταμάχητη.

Διαπιστώνοντας όμως ότι η καλοκαιρινή νύχτα διατπούσε το χαυνωτικό ρυθμό της, πράγμα που σήμαινε βεβαίως ότι οι τράπεζες θα λειτουργούσαν την επομένη όπως πάντοτε, καταλήφθηκε από αιφνίδια θλίψη για την αποτυχία της αποφασίζοντας: «Φταίνε αυτοί οι ηλίθιοι διερμηνείς Σοφία και Μιχάλης. Δε διοχέτευσαν στο κοινό ούτε ένα μόριο της έμπνευσής μου».

Μπαίνοντας στο ταξί γιθύρισε: «Ασκληπιού».

Sauvons la
Méditerranée

GREENPEACE

Οι πολεμιστές του ουράνιου τόξου

Πριν μερικούς μήνες, κυκλοφόρησε ένα πολυσήμαντο μουσικό άλμπουμ. Εικοσιεπτά μεγάλα ονόματα της σύγχρονης ροκ μουσικής, αλλά και οι δισκογραφικές εταιρείες στις οποίες ανήκουν, πρόσφεραν αφιλοκερδώς τα δικαιώματά τους σ' ένα διπλό δίσκο — πανόραμα που ίσως αποτελεί μοναδικό αντιπροσωπευτικό δείγμα της μουσικής που κυριαρχεί σήμερα σ' όλο τον κόσμο. Αναφέρουμε ενδεικτικά τα ονόματα των: Peter Gabriel, U2, Sting, Bryan Ferry, Lou Reed, Talking Heads, Simple Minds, Dire Straits. Τα έσοδα από τις πωλήσεις του άλμπουμ θα διατεθούν για τους σκοπούς της παγκόσμιας οικολογικής οργάνωσης Greenpeace. Ο τίτλος του δίσκου είναι «Rainbow Warriors» (Οι πολεμιστές του ουράνιου τόξου), ονομασία καθόλου τυχαία, αφού, όπως μας πληροφορεί το εξώφυλλο του άλμπουμ, είναι εμπνευσμένη από έναν παλιό ινδιάνικο δρύλο, που ήθελε όλους τους ανθρώπους να στρατεύονται στο μακρινό μέλλον σ' έναν ιερό πόλεμο, για τη σωτηρία του πλανήτη από την απληστία και την υπερεκμετάλλευση. Αυτή την ίδια ονομασία, «Rainbow Warriors», είχε διαλέξει άλλωστε η Greenpeace για το πλοίο της που βύθισαν οι γαλλικές μυστικές υπηρεσίες το 1985, επειδή είχε προσπαθήσει να παρεμποδίσει τις πυρηνικές δοκιμές της Γαλλίας στη Νέα Ζηλανδία.

Ποια είναι όμως και τι θέλει η Greenpeace; Έχουμε να κάνουμε με κάποιους κυνηγούς της περιπέτειας και του εύκολου εντυπωσιασμού ή μήπως με μια πολυεθνική της οικολογίας; Πρόκειται για δάκτυλο του ιμπεριαλισμού ή για πρακτορείο της Μόσχας; Οι προκαταλήψεις για την Greenpeace είναι πάρα πολλές και μάλιστα διάστανται. Όταν, πριν από 20 χρόνια, ο David Mac Taggart, σήμερα πρόεδρος της Διεθνούς Διοικούσας Επιτροπής της οργάνωσης, διασπούμε με το μικρό του ιστιοφόρο τον κλοιό των γαλλικών πολεμικών γύρω από ένα μικρό κοραλλιογενές νησί του Νότιου Ειρηνικού, για

να εμποδίσει τις πυρηνικές δοκιμές, η Greenpeace δεν είχε ακόμη γεννηθεί και ο ίδιος δεν ήταν παρά ένας ιδιόρρυθμος σαραντάρης Καναδός.

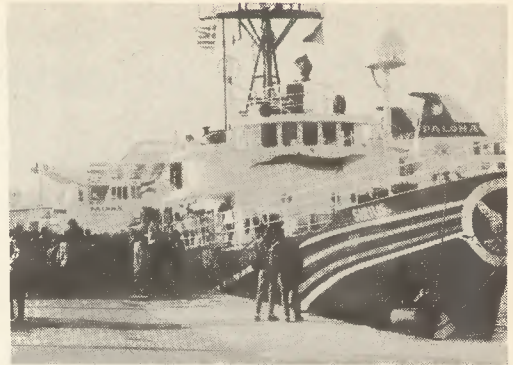
Η μικρή παρέα του συγκεντρώθηκε ένα χρόνο μετά, το 1970, στο Τορόντο του Καναδά για ν' αναζητήσει μια μορφή οργάνωσης που θα ξεπερνούσε την αναποτελεσματικότητα που χαρακτήριζε τις ομάδες που είχαν ξεπηδήσει την επομένη του Μάη του '68. Τότε δεν τους περνούσε απ' το μυαλό ότι έδետαν τις βάσεις για μια οργάνωση που σήμερα έχει πάνω από 1.500.000 μέλη, γραφεία σε 19 χώρες, ένα στόλο από 7 πλοία κι ένα μόνιμο επιστημονικό σταθμό στην Ανταρκτική.

Ο πράγματι διεθνής χαρακτήρας της οργάνωσης (πρόσφατα ίδρυσε γραφείο και στη Σοβιετική Ένωση), η αυτονομία της, πολιτική και οικονομική, οι αδιάβλητες από επιστημονική άποψη έρευνες που διεξάγει, χάρισαν στην Greenpeace την επίσημη αναγνώρισή της από την ΟΗΕ κι άλλους διεθνείς οργανισμούς. «Η παγκοσμιότητα των περιβαλλοντικών προβλημάτων είναι μια αλήθεια που τουλάχιστον μετά το ατύχημα του Τσερνομπίλ είναι πλέον χειροπιαστή», διαβάζει κανείς στο ενημερωτικό δελτίο της οργάνωσης «Greenpeace News» και ο διεθνής χαρακτήρας της Greenpeace της δίνει τη δυνατότητα ν' αντιμετωπίζει τις απειλές κατά του περιβάλλοντος όπου κι αν εμφανίζονται. «Η φάλαινα αδιαφορεί αν θα σκοτωθεί από καπιταλιστικό ή σοσιαλιστικό καμάκι». Τη στάση αυτή η Greenpeace την τήρησε πιστά σ' όλα τα θέματα που έδιξε: στον αγώνα κατά των πυρηνικών, την εκστρατεία για την προστασία της Ανταρκτικής από τη βιομηχανική εκμετάλλευση και την κατοχύρωσή της σαν παγκόσμιου οικολογικού πάρκου και, τελευταία, μετά το 1986, στη φιλόδοξη «Μεσογειακή καμπάνια» που έχει θέσει για στόχο την καταπολέμηση της ρύπανσης της Μεσογείου από την απόρριψη τοξικών λυμάτων, την προστασία της θαλάσσιας χελώ-

νας και των σπάνιων πια δελφινιών, την παρεμπόδιση του λαθρεμπορίου των κόκκινων κοραλλιών από τη μαφία και φυσικά το διώξιμο των τεσσάρων πυρηνικών στόλων που κινούνται σήμερα στη Μεσόγειο.

Τι κάνει η Greenpeace για να προωθήσει τους στόχους αυτούς; Ας αναφέρουμε μόνο τη δράση του «Σείριου», του πλοίου της οργάνωσης, που από το Μάη του 1988 αλώνισε τη δυτική Μεσόγειο: Εκδήλωση στη ναυτική βάση των ΗΠΑ στον κόλπο του Κάδιθ, δειγματοληψίες στην Ιταλία για τοξικά λύματα, αντιπυρηνική εκδήλωση στην Πάλλα της Μαγιόρκας, εισβολή μ' ένα υποβρύχιο από νάυλον στη βάση των ΗΠΑ «La Modaleina», δράση κατά της ιταλικής βιομηχανίας Σόλρεϊ, που διοχέτευε τ' απόβλητά της κατευθείαν στη θάλασσα, συνάντηση μ' ένα αμερικανικό και 5 σοβιετικά πυρηνοκίνητα πολεμικά ανοιχτά της Τυνησίας, όπου η Greenpeace ζωγράφισε συμβολικά το σήμα πυρηνικού κινδύνου στα πλοία, δημιουργία «τεχνητών υφάλων» με βαρέλια γεμισμένα με τσιμέντο κι εξοπλισμένα με σιδερόβεργες για την παρεμπόδιση της παράνομης αλιείας με δίχτυα που καταστρέφουν το βυθό, εντοπισμός και καταγγελία των πλοίων που μεταφέρουν γι' απόρριψη στη θάλασσα τοξικά απόβλητα.

Η Greenpeace δε διεκδικεί όμως ούτε τα πρωτεία ούτε την αποκλειστικότητα για τη σωτηρία του περιβάλλοντος. Με υπαλιότητα ανα-

γνωρίζει ότι μόνο η δική της δράση δεν είναι παρά σταγόνα - κυριολεκτικά - στον ωκεανό. Το ανθρωπινό περιβάλλον είναι υπόθεση όλων ανεξαρτήτως των ανδρώπων. Η Greenpeace έχει απλώς επιλέξει τις δικές της μεθόδους και το δικό της δρόμο: στηρίζεται στις συνδρομές των μελών της, δεν επιδιώκει πολιτική εξουσία και τα μέσα που χρησιμοποιεί είναι πάντοτε ειρηνικά, ακόμη κι αν συγκρούονται με το νόμο. «Δε θέτουμε ποτέ σε κίνδυνο τη ζωή κανενός, εκτός από τη δική μας» είναι ένας ακόμη απαράβατος εσωτερικός νόμος της οργάνωσης. Και αυτό επιβεβαιώθηκε τραγικά στη βύθιση του «Rainbow Warriors».

Σταύρος Γριζιώτης

Η ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΣΤΟ «ΣΕΙΡΙΟ»

Η επίσκεψή μας στο πλοίο της GREENPEACE, που «έδεσε» για μια εβδομάδα στον Πειραιά στις αρχές του περασμένου Οκτώβρη, συνοδεύτηκε από μία ευχάριστη έκπληξη. Παρά το βροχερό καιρό, η προσέλευση του κόσμου ήταν εντυπωσιακή, όπως άλλωστε φαίνεται και στις φωτογραφίες μας. Ήταν άραγε ένα ακόμη σημάδι της ολοένα αυξανόμενης ευαισθητοποίησης των Αθηναίων για τα περιβαλλοντολογικά ζητήματα και τον οικολογικό προβληματισμό ή απλά περιέργεια που καλλιεργήθηκε από την εκτεταμένη δημοσιότητα που έδωσε ο Τύπος στο θέμα; Το πλήρωμα του «Σείριου» πάντως μας υποσχέθηκε ότι τα επόμενα γραφεία της GREENPEACE στη Μεσόγειο θα είναι στην Αθήνα, και η ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ έχει κάθε λόγο να το εύχεται και να το ελπίζει.

G.F. Händel

Ο Γεώργιος Φρειδερίκος Χαίντελ γεννήθηκε το 1685 στη Halle της Σαξωνίας και πέθανε το 1759 στο Λονδίνο, τυφλός. Μετά από περιπλανήσεις στη Γερμανία και την Ιταλία εγκαταστάθηκε στην Αγγλία, όπου και δημιούργησε το μεγαλύτερο μέρος του έργου του, που περιλαμβάνει πάνω από 40 όπερες, ορατόρια (γύρω στα 30), 17 κοντσέρτι γκρόσσι, 12 κονσέρτα για εκκλησιαστικό όργανο και συλλογές κομματιών για τσέμπαλο. Όλα του τα έργα τα διακρίνει δυναμισμός και μεγαλοπρέπεια.

Τα θέματά του τα αντλεί κυρίως από την ιστορία, τη μυθολογία και τη θρησκευτική παράδοση (Μεσσίας, Σαμψών, Ιούδας ο Μακκαβαίος, Ιούλιος Καίσαρ κ.ά.).

Αφομοιώνοντας όλη τη μέχρι τότε μουσική παράδοση, δίνει την προσωπική του άποψη και σφραγίδα με εκπληκτικά έργα, μέσα από τα οποία αναδύεται όλη η αγάπη του για τον άνθρωπο.

Στα έργα του - από τα πιο γνωστά του βέβαια ο Μεσσίας με το υπέροχο φινάλε - θα πρέπει να αναφέρουμε και τα γνωστά «Μουσική των Νερών» (*Watermusic*) και «Μουσική για τα Βασιλικά Πυροτεχνήματα» (*Music for the Royal Fireworks*) που είναι για μεγάλη ορχήστρα και συμμετοχή πνευστών οργάνων.

Η Μουσική των νερών

«Δεν υπάρχει πράγματι σύνθεση του Χαίντελ που -δικαιολογημένα- θα ήταν δημοφιλέστερη από τη Μουσική των νερών. Δημοφιλής με την καλύτερη έννοια της λέξεως, γιατί εδώ πρόκειται για ένα έργο που προοριζόταν για όλο τον κόσμο και όχι για μια μικρή μερίδα που είναι γνώστες αυτού του είδους, ένα έργο που, παρά την απόλυτη και επιβλητική τελειότητα, μετατρέπει αισθήματα στα οποία ο καθένας έχει πρόσβαση σε μια γλώσσα που επίσης ο καθένας καταλαβαίνει».

(Romain Rolland)

Αν και η «Μουσική των Νερών» απευθύνεται στην καλαισθησία όλων, ολόκληρη η σουίτα στην αυθεντική της εκτέλεση είναι γνωστή σε λίγους σχετικά φίλους της μουσικής.

Κανείς δε γνωρίζει ακριβώς την ημερομηνία που έγινε η σύνθεση. Είναι πιθανό να μη γράφτηκε ολόκληρη η σουίτα μονομιάς. Το μόνο που γνωρίζουμε με βεβαιότητα είναι ότι η «Μουσική των νερών» παρουσιάστηκε στις 19 Ιουλίου 1717 στον Τάμεση, γι' αυτό και ονομάστηκε «των νερών» κατά πάσα πιθανότητα. Ο τότε Πρώσος πρεσβευτής de Bonet έγραφε σχετικά με το συμβάν: «Κατά τις 8 το βράδυ επιβιβάστηκε ο βασιλιάς (Γεώργιος Α') στην άκατό του.

Κοντά σ' αυτήν βρισκόταν το πλοίο των μουσικών, που ήσαν περίπου 50 τον αριθμό, και έπαιζαν κάθε είδους όργανο: Τρομπέτες, κυνηγετικά κόρνα, όμποε, φαγκότα, γερμανικά φλάουτα, γαλλικούς αυλούς με ρύγχος, βιολιά και

μπάσσα. Το κονσέρτο είχε γραφτεί κυρίως γι' αυτή την περίπτωση και μάλιστα από το διάσημο Χαίντελ, που καταγόταν από τη Χάλλε και ήταν ο πρώτος συνθέτης του βασιλιά. Η μεγαλειότητά του τόσο γοητεύτηκε από τη μουσική ώστε (ο συνθέτης) υποχρεώθηκε να την επαναλάβει τρεις φορές: δυο φορές πριν και μια φορά μετά το δείπνο, παρ' όλο που η κάθε εκτέλεση διαρκούσε μια ώρα».

Ας προσέξουμε αυτή τη σωστή διαπίστωση. Η παρουσίαση διαρκεί μια ώρα. Είναι πιθανόν λοιπόν να πρόκειται για ολόκληρη τη σουίτα με όλες τις επαναλήψεις. Στο δίσκο που παρουσιάζουμε, παραλείπονται ορισμένες από αυτές τις επαναλήψεις. Στην εγγραφή που αναφερόμαστε χρησιμοποιήθηκε η έκδοση για τσέμπαλο του 1743, συμπληρωμένη και για άλλα όργανα σύμφωνα με το ωραίο χειρόγραφο του Μουσείου Fitzwilliam του Καίμπριτζ, και η μεγάλη έκδοση του Arnold (1789-1797).

CLARENCE
BERUHMTE ORCHESTERKONZORTE
WISSENTE FORTWACHSUNG
KUNSTZUGENDE ARKANGELIST
MUSIK BEI DER NACH DER KUNSTZUGENDE
ORCHESTERKONZORTE ARKANGELIST

Ολόκληρη η σουίτα υποδιαιρείται σε δυο μεγάλα τμήματα, το πρώτο (σε Λα-μείζονα) περιέχει τα 9 πρώτα μέρη. Εκεί εμφανίζονται και τα κυνηγετικά κόρνα· παράλληλα δε με τα χορευτικά σχήματα βρίσκονται μεγάλα αντιστικτικά κομμάτια χωρίς χορευτικό χαρακτήρα περίπου στη μορφή των Concerti grossi. Το δεύτερο τμήμα περιλαμβάνει κομμάτια σε Ρε-μείζονα και Σολ-μείζονα. Τα πρώτα συνδέουν τις τρομπέτες με τα κόρνα σε μια ασύγκριτα δυναμική λαμπρότητα, αλησμόνητη μετά το πρώτο άκουσμα. Η λαμπρή φανφάρα του «Ναυτικού Χορού» (αριθ. 11). Το μενουέτο αριθ. 12 απαιτεί πλαγίαι-

λο. (Η σουίτα δεν έχει λιγότερα από 6 μενουέτα απ' όπου διακρίνεται η δημοτικότητα αυτού του χορευτικού σχήματος). Δυο κομμάτια (αριθ. 17 και 18) χρησιμοποιούν μικρούς πλαγίαιλους.

Ο μεγάλος κίνδυνος της φόρμας της σουίτας έγκειται στη μονοτονία, που μπορεί να προκύψει από μια συνεχή εναλλαγή πολλών σύντομων θεμάτων. Η αξία του Χαίντελ έγκειται στο γεγονός ότι έχει καταφέρει μια ακραία πολυπλοκότητα, χωρίς να καταστρέφει την ενότητα. Ακόμα και αν δεν μπορεί σε τελευταία ανάλυση ν' αποδειχθεί με αυθεντικό τρόπο η υπάρχουσα διαδοχική σειρά (επειδή δεν υπάρχει διαθέσιμο χειρόγραφο του Χαίντελ), δεν μπορεί κανείς να της αμφισβητήσει μια εσωτερική ακολουθία. Όταν μάλιστα από τα αυστηρά και οικονομικά ενοργανωμένα κομμάτια - που είναι επίσης σχεδιασμένα για μεγάλους χώρους - περνά σε δυνατές φανφάρες, που γοητεύουν τον ακροατή μέχρι την τελευταία πράξη.

Η «Μουσική των Νερών» είναι μια μεγάλη ενότητα και η παρουσίαση μερών της που θα επιλέγοντο αυθαίρετα κινδυνεύει να καταλήξει σε ακρωτηριασμό του όλου έργου.

Χωρίς αμφιβολία στην πλήρη μορφή της είναι από τα καλύτερα κομμάτια της κλασικής μουσικής.

Ευά Μπένου

Δισκογραφία στη «Μουσική των νερών»

(Μερικές αξιόλογες εκδόσεις)

- Φιλαρμονική Ορχήστρα του Βερολίνου, Ράφαελ Κούμπελικ. Τσέμπαιο: Β. Μάγιερ. Deutsche Grammophon SLPM 138799.
- Φιλαρμονική Ορχήστρα της Ν. Υόρκης, Πιέρ Μπουλέζ. CBS 76440.
- Αγγλική Ορχήστρα Δωματίου, Ρ. Λέππαρντ. Τσέμπαιο: Λέσλι Πήρσον. Philips 9502 096 («ζωντανό μαπαρόκ»).
- Ορχήστρα Ακαδημίας του Αγ. Μαρτίνου των Αγρών, Νέβιλ Μάρρινερ. Philips 412924 - 1.
- Ορχήστρα Σχολής των Καντόρων της Βασιλείας (με αυθεντικά όργανα της εποχής), Αύγουστος Βέντσιγκερ. Archiv (D.G.) 198365.
- Ορχήστρα Δωματίου της Στουτγάρδης, Καρλ Μύνχινγκερ. Decca 417273 - 1 (digital). (Περιέχει και τη «Μουσική για τα Βασιλικά Πυροτεχνήματα»).

ΜΟΥΣΙΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ

Απ' αυτό το τεύχος εγκαινιάζονται οι μουσικές σελίδες. Η στήλη αυτή θα προσπαθεί να σας ενημερώνει, όσο βέβαια αυτό είναι εφικτό στα πλαίσια ενός περιοδικού που κυκλοφορεί δυο με τρεις φορές το χρόνο, για μουσικά γεγονότα και δισκογραφικές κυκλοφορίες που τράβηξαν το ενδιαφέρον της. Επίσης θα υπάρχει η δυνατότητα επικοινωνίας μαζί σας, μέσω του περιοδικού, για πληροφορίες ή σχόλια που ίσως θα θέλατε να κάνετε σ' αυτά που γράφονται.

Αυτά λοιπόν εν ολίγοις. Αλλά ας αφήσουμε τους προλόγους για να προχωρήσουμε κατευθείαν στο κυρίως θέμα και τις πιο σημαντικές δισκογραφικές κυκλοφορίες της χρονιάς.

Το 1989 δεν ήταν παρά άλλη μια αμήχανη μουσική χρονιά που 'ρθε να προστεθεί στις προηγούμενες. Μια χρονιά μεταβατική καθώς η μουσική αναζητά τη χαμένη της ταυτότητα στην κρίση των καιρών.

Η επιστροφή στις ρίζες μ' ανανεωμένες φόρμες είναι πια γεγονός, καθώς ολοένα και μεγαλύτερο μέρος της ποπ τραγουδοποιίας στρέφει το βλέμμα της σ' αυτή, αναζητώντας τη λύση στα μουσικά της αδιέξοδα, ενώ η παράλληλη στροφή των προτιμήσεων στις «εθνικές» μουσικές δημιουργεί ένα αντίστοιχο καταναλωτικό κοινό.

Οι αθαν-γκαρντίστικες τάσεις λιγοστεύουν, οι φόρμες απλουστεύονται για να κυριαρχήσει η μελωδία κι εμείς διατηρούμε την αισιοδοξία και την υυχραιμία μας παρατηρώντας κι επιλέγοντας τις φωτεινές αναλαμπές της φετινής χρονιάς. Ας αρχίσουμε λοιπόν!

«Yellow moon» — The Neville Brothers

Οι αδελφοί Neville, με περισσότερα από 25 χρόνια μουσικής καριέρας στην πλάτη ο καθένας τους, δημιουργούν εδώ έναν από τους σημαντικότερους δίσκους της χρονιάς. Μελωδίες που παντρεύουν τη ροκ με τη σόουλ, την τζαζ με την αфро-αμερικάνικη παράδοση και τα μπλουζ, ένα συνοδύλεμα ήχων και εικόνων ιδιαίτερα συναρπαστικό που μέσα του ριζώνουν όλες οι πτυχές της λευκής και της μαύρης κουλτούρας.

«Spike» — Elvis Costello

Η επιστροφή του Elvis Costello αυτή τη φορά μέσα απ' το πρόσωπο ενός γυχαγωγού της δεκαετίας του '50. Ο Αμερικανός γυχαγωγός Spike Jones δανείζει τ' όνομά του στον τίτλο του δίσκου, ενώ ο Elvis Costello αφήνει ελεύθερη τη φαντασία του να περιπλανηθεί και να δημιουργήσει έναν από τους πιο μεσοπύξυ δίσκους της μουσικής του πορείας. Τελικά το πρόσωπο της ποπ μπορεί να 'χει πολλές όψεις. Τρανά απόδειξη αυτός ο δίσκος.

«Acadie» — Daniel Lanois

Ο Daniel Lanois, που χρημάτισε στο παρελθόν μουσικός παραγωγός των U2, Bob Dylan, Peter Gabriel, Neville Brothers, παρουσιάζει εδώ τη δική του αισθητική μουσική πρόταση. Μια πρόταση τρυφερή, ρομαντική, μελαγχολική, ευαίσθητη, λεπτοκαμωμένη και λεπτοδουλεμένη που αξίζει ιδιαίτερης προσοχής και αποδοχής.

«The seeds of love» — Tears for Fears

Οι Tears for fears σπέρνουν τους «σπόρους της αγάπης» για να δημιουργήσουν την πιο φωτεινή στιγμή της μουσικής τους πορείας. Ένα αναπάντεχο LP από τα χαϊδεμένα παιδιά των δισκογραφικών εταιρειών που ισοροπεί μ' επιτυχία ανάμεσα στην εμπορικότητα και την ποιότητα.

«New York» — Lou Reed

Ο Lou Reed επιστρέφει από ένα ταξίδι στην αθέατη πλευρά της Νέας Υόρκης, ηχογραφώντας τις εμπειρίες του σ' αυτό το δίσκο. Λιτές φόρμες, κιαριστικά ριφ — ο Reed είναι μάστορας σ' αυτά — το ένα πίσω από το άλλο, ααρρόμαυρες εικόνες, πικροί στίχοι, αυτό είναι το πρόσωπο της Νέας Υόρκης, πως το βιώνει ο Reed. Κι αυτός είναι ένας από τους πιο συναρπαστικούς ροκ εντ ρολ δίσκους της χρονιάς.

«Stay awake»

Μια πλειάδα αξιόλογων και ταλαντούχων μουσικών διασκευάζει, ασχγεί και ερωτοτροπεί με την καινούργια μονομανία του κ. Hal Willner. (Οι προηγούμενές του, τρεις τον αριθμό, απαρτίζονται από τα ονόματα των Nino Rota, Thelonius Monk & Kurt Weill).

Στόχος λοιπόν εδώ, το μουσικό υλικό των ταινιών του Γουόλτ Ντίσνεϊ και η πλήρης αναμόρφωσή του. Όσο για το αποτέλεσμα, ίσως ένα δείγμα υπό τους καλλιτέχνες που συμμετέχουν στη δημιουργία αυτού του δίσκου να ις πείσει. Ενδεικτικά αναφέρουμε τα ονόματα των: Tom Waits, Aaron Neville, Sun Ra, Ringo Starr, Suzanne Vega.

Σίγουρα ένας δίσκος με διαχρονική αξία, ένας δίσκος που δεν πρέπει να λείπει από τη συλλογή σας.

«The king and eye» — The Residents

Λίγοι μουσικοί έχουν την ικανότητα και το ταλέντο να παρατηρούν, να αναμορφώνουν και να εκτείνουν τη μουσική παράδοση της χώρας τους στο πόν μέσα από μια πολύ έξυπνη, δημιουργική και διεισδυτική ματιά.

Οι Residents, μια ομάδα μουσικών που κανείς δε γνωρίζει τα πραγματικά τους ονόματα, μιας και η στάση τους απέναντι στα πράγματα εκφράζεται πάντα συλλογικά και ποτέ μεμονωμένα, διαθέτουν όλα τα παραπάνω και το 'χον κατά καιρούς αποδειξει τόσο με τις ζωντανές τους εμφανίσεις, όσο και με τις δισκογραφικές τους κυκλοφορίες.

Βέβαια, η περίπτωση των Residents δεν είναι απλή ούτε μπορεί ν' αναλυθεί μέσα σε λίγες γραμμές. Να προσθέσουμε όμως άλλη μια σημαντική λέξη κλειδί στη μουσική τους ταυτότητα: ΑΝΑΤΡΟΠΗ. Γιατί οι Residents δεν αναμορφώνουν απλά, αλλά ανατρέπουν εξ ολοκλήρου τις λαϊκές παραδόσεις, τις δομές και την κουλτούρα της σύγχρονης αμερικάνικης κοινωνίας.

Το King and Eye, λοιπόν, δημιουργείται με συγκεκριμένο σκοπό. Ο μύθος του Rock & Roll και η πλήρης ανατροπή του μέσα από τη φιγούρα ενός νεκρού βασιλιά. Το φάντασμα του νεκρού Elvis Presley, ζωντανό όσο ποτέ, τραγικό όσο ποτέ, στοίχειωσε για τα καλά τ' αυτιάκια αυτού του δίσκου.

«Songs from the trilogy» — Philip Glass

Πρόκειται για μια «κατά συνθήκη» επανακυκλοφορία. Το «Songs from the Trilogy» περιέχει αποσπάσματα από τρεις όπερες που συνέθεσε και κυκλοφόρησε στο παρελθόν ο Philip Glass, με θέματα ένα φυσικό επιστήμονα, έναν Αιγύπτιο βασιλιά κι έναν Ινδό πολιτικό ηγέτη.

Μια ενδεικτική λοιπόν επιλογή ή καλύτερα μια μικρή ιδέα από την τριλογία Einstein on the Beach - Akhnaten - Satyagraha, που οι φίλοι της μινιμαλιστικής μουσικής δε θα πρέπει να χάσουν, μιας κι εδώ εκφράζεται σ' όλο της το μεγαλείο.

«The sensual world» — Kate Bush

Τέσσερα χρόνια μετά το «Hounds of Love» η K. Bush ξαναχτυπά την πόρτα της ποπ μ' ένα ακόμα LP. Ο «αισθησιακός κόσμος», φτιαγμένος από τα πιο φίνα και πολύτιμα υλικά, είναι μια πραγματικότητα που κανείς δεν μπορεί ν' αρνηθεί.

Ένας κόσμος του οποίου η Bush κινεί τα νήματα μ' εξαιρετική δεξιοτεχνία και φινέτσα, ενώ η ματιά της — μια ματιά που ξέρει ακριβώς τι ζητά — πλανιέται σε κάθε σημείο του τονίζοντας ακόμα περισσότερο την ξεχωριστή του ταυτότητα.

Να επισημάνουμε βέβαια και την παρουσία των αθέατων πρωταγωνιστών αυτού του δίσκου που συντελούν σ' ένα μεγάλο βαθμό στην περφεξιονιστική διεκπεραίωσή του μεταξύ των οποίων ξεχωρίζει στα φωνητικά το Trio - Bulgarka.

Οι μουσικές σελίδες θα σας περιμένουν στο επόμενο τεύχος με περισσότερα γύρω από το διακογραφικό χώρο. Μην ξεχνάτε ότι μπορείτε αν θέλετε να επικοινωνήσετε μαζί μας μέσω του περιοδικού.

PANTEBOY ΣΤΗΝ ΕΠΟΜΕΝΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ.

Σοφία Τσουμάκη

Η χαμένη τιμή της Καταρίνα Μπλουμ

Θα το 'χουνε τάξει στον προσάτη άγιο του ελληνικού κινηματογράφου, κάθε χρόνο αρχές Οκτώβρη, να συζητούν και ν' αναλύουν ποικιλοτρόπως τα αίτια κι αιτιατά της σημερινής εμφάνισης κι εξέλιξής του.

Από τη μια τηλεοπτικά αφιερώματα με τη Ροζίτα Σώκου ν' αναδυμάται παλιές δόξες, χορούς, δανδέλες, τρώγοντας με βουλιμία γλυκό κυδώνι. Από την άλλη το «Μακεδονία Παλλάς», ο μακαρίτης πλέον Κλέαρχος Κονιτσιώτης, ολίγος Σακελλάριος για την περίπτωση, η Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών και οι εκάστοτε ασυμβίβαστοι τε και επαναστατημένοι Φέρρης - Ζερβός να συμπληρώνουν τη βαθυλωνία και το γολγοθά του Φεστιβάλ Θεσσαλονίκης. Οι γηραιότεροι κατακεραυνώνουν τις αναζητήσεις των νεοτέρων. Έχοντας οι πρώτοι το προνόμιο της μεγάλης απόστασης, τη στήριξη της δουλειάς τους από σπουδαίους ηθοποιούς της εποχής, αλλά και την ιστορικοκοινωνική πλέον θέαση των πραγμάτων, επιδίδονται σε μεγαλόσχημες διακηρύξεις του τύπου: «στα χρόνια μας, εμείς κάναμε δαύματα, μ' ελάχιστα μέσα».

Αντίθετα, οι σύγχρονοι δημιουργοί, αντιμέτωποι στην απροσδόκητη - παρότι αναμενόμενη - εισβολή της τηλεόρασης και του βίντεο, εμφανίζονται αμήχανοι, πελαγωμένοι κι ανήμποροι - παρά τις εξαιρέσεις - να παράγουν έργο αξιομνημόνευτο. Άλλωστε τα μαπαράκια - κι ας με συγχωρήσουν οι μπάρμεν - δεν προσφέρουν αφ' εαυτών ιδέες και λύσεις. Κάποιο καμάκι κι αυτό είναι όλο.

Στα χρόνια που πέρασαν το αρμόδιο υπουργείο, οι σκηνοθέτες, οι παραγωγοί, οι άνθρωποι του κινηματογράφου γενικά, δεν μπόρεσαν να δώσουν διέξοδο στα ραγδαίως φθίνοντα σημάδια. Στην Ελλάδα του «άχουλι - μπάχουλι» η έβδομη τέχνη και η Θεσσαλονίκη, παρά τα Υπέρ - Κατά - Περί ή Αντί - Φεστιβάλ, επιβεβαίωσαν τη ρήση: «Τα μεταξωτά βρακιά δέλουν κι επιδέξιους κώλους». Χωρίς βραβεία καλύτερης ταινίας και σκηνοθεσίας, η επιτροπή απλά διεκπεραίωσε τα διοικητικά της καθήκοντα.

Την ώρα που θα διαβάζονται οι γραμμές αυτές ο χειμώνας θα 'χει προχωρήσει για τα καλά και οι ταινίες: *Γάμος στο περιθώριο*, *POM*, *Ξένια*, *OH BABYLON*, *Όλγα Ρόμπαρντς*, *Δεξιότερα της Δεξιάς* θα 'χουν παιχτεί ή θα παίζονται στις ανακαινισμένες - λόγω βίντεο - κινηματογραφικές αίθουσες.

Τι θα μείνει άραγε απ' όλα αυτά; Το σοκ του σημερινού τέλματος θα 'ναι αρκετό για να οδηγηθούμε στην έκρηξη ή μήπως δ' αναδυμούμαστε κι εμείς ως *Θίασος*, (*Δυο φεγγάρια τον Αύγουστο*), την *Αναπαράσταση ενός Μαγικού γυαλιού*, την ώρα που γύρω μας θα *Πέφτουν οι σφαίρες σαν το χαλάζι*;

Κώστας Κρεμμύδας

150 ΧΡΟΝΙΑ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑΣ

Διεθνής μήνας φωτογραφίας
Μάιος 1989

«Ο αναλαβήτος του μέλλοντος θα είναι αυτός που
δε θα μπορεί να χειριστεί μια φωτογραφική μηχανή»

ΜΟΧΟΛΥ ΝΑΓΚΥ * (1936)

Κανείς δε φανταζόταν, πριν 150 χρόνια, ακόμη και ο ίδιος ο Jacques Daguerre, ότι η νέα μέθοδος καταγραφής της εικόνας — η φωτογραφία — θα είχε αργότερα τόσο μεγάλη εφαρμογή και διάσταση. Σε τέτοιο σημείο που η καθημερινή επικοινωνία κι έκφραση να καλύπτεται από τη φωτογραφία σε όλα τα μέσα μαζικής ενημέρωσης.

Κοινή διαπίστωση είναι ότι η φωτογραφία (εικόνα) παρεμβάινει στη ζωή μας με διαρκώς εντεινόμενο ρυθμό.

Το 1839 ο J. Daguerre ανακοινώνει στην Ακαδημία Καλών Τεχνών του Παρισιού την εφεύρεσή του που έγινε γνωστή με το όνομα *Δαγγεροτυπία*. Παράλληλα με τους πειραματισμούς του Daguerre είχε αναπτύξει μεθόδους καταγραφής της εικόνας και ο Nicéphore Niepce και το είχε καταφέρει. Το 1826 είχε δημιουργήσει την πρώτη φωτογραφία στον κόσμο. Οι βασικές αρχές απεικόνισης ήσαν γνωστές από την αρχαιότητα.

Από τότε ξεκινά μια νέα εποχή όπου πολλοί ερευνητές με συνεχείς βελτιώσεις νέων μεθόδων και υλικών ανέπτυξαν τη φωτογραφία και την τεχνική της σε πολύ υψηλά επίπεδα.

Βέβαια η διάδοση της φωτογραφίας βρήκε πολλά εμπόδια. Σήμερα έχει μπει επίσημα σε μουσεία, γκαλερί, εκθέσεις, ενώ γίνονται εκατοντάδες εκδηλώσεις σ' όλο τον κόσμο. Η φωτογραφία επανέρχεται επίμονα σε κάθε χρήση, εμπορική, πληροφοριακή, αμνηστική, καλλιτεχνική.

Αυτή τη χρονιά συμπληρώνοντας 150 χρόνια ζωής της φωτογραφίας κορυφώνονται μια σειρά εκδηλώσεων. Στη χώρα μας πραγματοποιήθηκε τον περασμένο Μάιο ο ΔΙΕΘΝΗΣ ΜΗΝΑΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑΣ, στην Αθήνα και Πάτρα, με τη συμμετοχή πολλών Ελλήνων και ξένων φωτογράφων. Οργανωτές αυτής της τεράστιας προσπάθειας ήσαν το Υπουργείο Πολιτισμού και το Ελληνικό Κέντρο Φωτογραφίας. Επί πλέον χορηγοί αυτής της προσπάθειας ήσαν διάφορες εταιρείες. Ο μήνας πραγματοποιήθηκε για δεύτερη φορά. Η πρώτη ήταν το 1987.

Η εκδήλωση περιελάμβανε συνολικά 25 ατομικές

και ομαδικές εκθέσεις. Παρουσιάστηκαν φωτογραφίες από 9 χώρες, ενώ δόθηκαν από τους δημιουργούς, ξένους προσκληθέντες φωτογράφους, στοιχεία τεχνικής και αισθητικής. Υπήρχε μια αμφίδρομη πληροφόρηση για τα ρεύματα και τις τάσεις της φωτογραφίας διεθνώς, ενώ έγινε και παρουσίαση της ελληνικής φωτογραφίας στους ξένους επισκέπτες.

Έγιναν διαλέξεις με προβολή διαφανειών. Οι συμμετοχές ήσαν από Γαλλία, Ισπανία, Ιταλία, Βέλγιο, Γερμανία, Αγγλία, Ισραήλ, Ολλανδία και Ελλάδα. Πρέπει να σημειωθεί η αξιόλογη παρουσία των Ελλήνων φωτογράφων, καθώς και η προοπτική των νέων ταλέντων.

Αξιοσημείωτη ήταν η νέα αισθητική αντίληψη, καθώς και ο τρόπος παρουσίασης των έργων. Οι τομείς της φωτογραφίας που παρουσιάστηκαν ήσαν αρκετοί.

Ξεχώρισαν ορισμένες εκθέσεις όπως:

— η ομαδική *ASPECTS OF A COLLECTION*, που συμμετείχαν ομολογουμένως οι καλύτεροι φωτογράφοι. Η έκθεση αυτή είναι ένα δείγμα των προσπαθειών του Δήμου Παρισιού να εμπλουτίσει και να συμπληρώσει το φωτογραφικό του αρχείο με κάθε είδος φωτογραφίας από όλες τις ευρωπαϊκές χώρες. Από την Ελλάδα συμμετείχαν οι Γ. Δεπόλλας και Κ. Αντωνιάδης.

— η έκθεση νέων Ελλήνων φωτογράφων, πολύ αισιόδοξη κι ελπιδοφόρα,

— η έκθεση εφηρμοσμένης δημιουργικής φωτογραφίας,

— η έκθεση *Ίχνη, τοίχοι IV* για το πρωτοποριακό της πνεύμα, του Δ. Αγραφιώτη.

— η έκθεση *World Press Photo Eyewitness*, που περιελάμβανε φωτογραφίες, 150 φωτογράφων, από γεγονότα που συγκλόνισαν τον πλανήτη μας τα τελευταία 30 χρόνια.

Η παρουσία Σχολών Φωτογραφίας, όπως των Ν.Ε.Λ.Ε. (Αθήνας, Δ. Αττικής, Α. Αττικής, Θεσ/νίκης, Αχαΐας, Έβρου, Σερρών, Ρεθύμνου), *Focus, American Community Schools of Athens*, σε μια προσπάθεια κάλυψης της έλλειψης παιδείας, ήταν πολύ ενθαρρυντική.

* Ο László Moholy-Nagy είναι γνωστός σαν νεοτερστίστης σε διάφορα πεδία - ζωγραφική, φωτογραφία, γλυπτική, σκηνογραφία, αφηρημένο φιλμ και καλλιτεχνική παιδεία.

Από τις ατομικές εκθέσεις εντύπωση έκανε η έκθεση «Χρησιμοποιημένες φωτογραφίες» του Κ. Αντωναδάκη.

Μόνος εκπρόσωπος από τον εργασιακό χώρο, το φωτογραφικό τμήμα του ΣΥΕΤΕ.

Θα πρέπει να γίνει αντιληπτό ότι σε άλλες χώρες το κόστος ανάλογων εκδηλώσεων καθώς και τα ποσά που επενδύονται για την ανάπτυξη της φωτογραφίας είναι τεράστια. Μην ξεχνάμε ότι τα έργα τέχνης είναι και λόγος εισαγωγής συναλλάγματος.

Τα προβλήματα οργάνωσης (οικονομικό και εξεύρεσης χώρων) που ήταν μεγάλα ξεπεράστηκαν από τις φιλότιμες προσπάθειες όλων των συνδιοργανωτών φορέων.

Το 1987, στα πλαίσια του Διεθνούς Μήνα, καθιερώθηκε το *βραβείο Μακεδόνα Κώστα*. Αυτή τη χρονιά απονεμήθηκε στους Έλληνες φωτογράφους: Βρούλα Παπαϊωάννου και Κωνσταντίνo Μπαλάφα, που κατέγραψαν, με την ευαισθησία που τους διακρίνει, τη ζωή του ελληνικού λαού στην περίοδο της κατοχής.

Βραβεύτηκαν επίσης η Αμερικανίδα *Mairilyn Bridges* και ο Ελληνο-αμερικανός *Κων/νος Μάνος*.

Θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθεί ότι ανάλογη εκδήλωση πραγματοποιήθηκε στη Θεσ/νίκη, η **φωτογραφική συγκυρία 1989**. Διοργανώθηκε για δεύτερη φορά και δηλώνει την ανάγκη που υπάρχει στη Θεσσαλονίκη για διοργανώσεις με αντικείμενο τη φωτογραφία. Κι εδώ σκοπός ήταν να παρουσιαστούν οι σύγχρονες τάσεις από την ελληνική και παγκόσμια φωτογραφία. Περιελάμβανε 7 ατομικές εκθέσεις με μικρό αριθμό έργων και διαφορετική θεματογραφία.

Βέβαια δεν ήταν λίγες οι εκδηλώσεις που έγιναν σε διάφορα μέρη της χώρας μας (Δράμα, Καλαμάτα, Καστοριά, Λαμία, Λάρισα, Μυτιλήνη, Σέρρες), χωρίς όμως να εντάσσονται σε κάποιο πρόγραμμα.

Αν υπήρχε κάποιο όργανο που θα συντόνιζε όλους τους χώρους, θα βοηθούσε και θα μετέδιδε πείρα.

Έτσι θα γινόταν μια ολοκληρωμένη προσπάθεια.

Κατά τη διάρκεια του μήνα έγιναν και δυο συναντήσεις Ελλήνων και ξένων φωτογράφων όπου αναπτύχθηκε ένας έντονος προβληματισμός με ανταλλαγή εμπειριών και γνώσεων, αλλά και καταγραφής των προβλημάτων της φωτογραφίας. Ευχή όλων ήταν ο επόμενος μήνας να εμπλουτισθεί με περισσότερες εκδηλώσεις και με τη συμμετοχή κι άλλων φορέων, όπως η *Ε.Φ.Ε.* που προτίμησε για δικούς της λόγους να κάνει το δικό της «Μήνα». Τέτοια φαινόμενα μόνο αρνητικές επιπτώσεις μπορεί να έχουν για τη φωτογραφία.

Τα κύρια στοιχεία του Διεθνούς Μήνα ήταν αναμφισβήτητα η νέα αισθητική αντίληψη για τη φωτογραφία, η υψηλή ποιότητα των εκθεμάτων, καθώς και νέες τεχνικές. Χαρακτηριστικά που δίνουν μια δυναμική για την ίδια τη φωτογραφία σαν τέχνη κι έκφραση. Αν και παρουσιάστηκαν όλα τα είδη της φωτογραφίας αποφεύχθηκαν επιμελώς να παρουσιαστούν τάσεις που δεν ξεπερνούν το ερασιτεχνικό επίπεδο, καθώς και η λεγόμενη κλασική φωτογραφία. Κάτι που δεν πρέπει ν' αποθαρρύνει κανέναν, απεναντίας ν' ανοίγει τους οπτικούς ορίζοντες όλων όσων ασχολούνται μ' αυτή τη μορφή τέχνης.

Η καταξίωση της φωτογραφίας σαν μορφή τέχνης πρέπει να βρει πολλούς αποδέκτες και κύρια την πολιτεία που πρέπει να μεριμνήσει για την εισαγωγή της φωτογραφίας, ουσιαστικά πλέον, στην εκπαίδευση.

Η δημιουργία σχολών, η παροχή υποτροφιών, εκδόσεων, φοροαπαλλαγών θα προωθήσουν σημαντικά αυτό τον τομέα, κάτι που έχει γίνει αντιληπτό από πολλές χώρες.

Κάθε μέρας που χάνεται, χωρίς τη λήψη ουσιαστικών μέτρων είναι ένα βήμα προς τα πίσω για τη φωτογραφία. Πρωτοβουλίες όμως που την προωθούν, όπως ο **ΔΙΕΘΝΗΣ ΜΗΝΑΣ**, που ήταν επιτυχημένη προσπάθεια, πρέπει να έχουν υποστήριξη από όλους.

ΘΟΔΩΡΟΣ ΤΖΑΝΕΤΑΚΟΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ

23 Ιανουαρίου: ΝΙΚΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ (επαγγελματίας φωτογράφος), «Αναθεώρηση των φωτογραφικών δεδομένων».

29 Ιανουαρίου: ΜΙΧΑΛΗΣ ΚΑΡΤΑΛΟΣ, «Ίος-Σίκινος» - Διαφάνειες.

6 Φεβρουαρίου: ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΔΕΣΠΟΤΙΔΗΣ, «Με τα φτερά του ανέμου» Χορευτική φαντασία στο φως, στο Αιγαίο, στ' όνειρο.

3 Φεβρουαρίου: ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΑΓΡΑΦΙΩΤΗΣ (καθηγητής Πανεπιστημίου), «Η φωτογραφία ως μέσον αναπαράστασης» - Ομιλία, προβολή διαφανειών.

Βιβλία - περιοδικά

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ: «Η Φλογέρα του Βασιλιά». Φιλολογική Επιμέλεια· Κ.Γ. Κασίνης. Αθήνα 1989, Έκδοση «Νεοελληνική βιβλιοθήκη· Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη», σελ. 218.

Το φετεινό Μάη κυκλοφόρησε, σε νέα προσεγμένη έκδοση, μια από τις κορυφαίες συνθέσεις του Ποντίφικα των Γραμμάτων μας *«Η Φλογέρα του Βασιλιά»* που ο ίδιος ο Παλαμάς θεωρούσε σαν το σπουδαιότερο έργο του. Ένα μακροσκελές («πολύστιχο»), επικολυρικό ποίημα με 4225 ανομοιοκατάληκτους δεκαπεντασύλλαβους στίχους, το οποίο είναι επηρεασμένο από τη Βυζαντινή Εποποιία, τους χρόνους δηλ. της ακμής των Μακεδόνων Αυτοκρατόρων.

Ο βασικός μύθος πλέκεται γύρω από τους νικηφόρους αγώνες του Βασιλείου Β' Βουλγαροκτόνου, για την καταστολή των εξεγέρσεων στη Μακεδονία και τη διαμέσου των ελληνικών τόπων, κάθοδό του στο Πάλαι Κλεινόν Άστυ της Παλλάδας για ν' αναπέμψει τα Ευχαριστήρια, πάνω στον Παρθενώνα, χριστιανικό ναό της Παναγίας της Αθηνιώτισσας.

Πίσω όμως από το βυζαντινό ιστορικό συνυπάρχει και συνδιαλέγεται ένα ευρύτατο φάσμα γεγονότων, απόψεων και ιδεών: Το επικαιρικό στοιχείο (αναζητήσεις της προοδευτικής μερίδας της Λογοτεχνικής Γενιάς του 1880, τραγική ήττα του 1897, Μακεδονικός Αγώνας), η πληθωρικότητα, ρητορικότητα και πατριδολατρεία του Παλαμά, η επανεκτίμηση του ρόλου του Βυζαντινού Κράτους (εργασίες των Krumbacher, Schlumberger, Παπαρρηγόπουλου) και η αντίληψη της ενότητας και της διαχρονικής συνέχειας του Ελληνισμού που πρόβαλε ο ρωμαντικός ιστορισμός του 19ου αι., ο δημοτικισμός – του οποίου υπήρξε ακούραστος στυλοβάτης και υπερασπιστής – οι Νισεικές και Πανθειστικές ιδέες, ακόμη και τα σοσιαλιστικά ιδανικά.

Βυζαντινή και Νεότερη Ιστοριογραφία, λαογραφία, Λογοτεχνικά κείμενα της Ελληνικής Παράδοσης (από την Ιλιάδα, το Ακριτικό Έπος ή το Χρονικόν του Μορέως μέχρι τον Ερωτόκριτο, τα Κυπριακά και τα Δημοτικά μας Τραγούδια), παιδικές αναμνήσεις και άλλα διαβάσματα του πολυμαθέστατου ποιητή διαμορφώνουν *«μιαν από τις σπουδαιότερες προσπάθειες ποιητικής σύνθεσης όλων των στοιχείων του Ελληνισμού»*. Η *«Φλογέρα του Βασιλιά»* (αν και δε φθάνει στη δημιουργική πνοή τον περίφημο *«Δωδεκάλογο του Γύφτου»*), χρήζει τον Παλαμά πραγματικό ποιητικό χρονογράφο της φυλής ή – όπως έλεγε και ο Βάρναλης – *«δυναμικό προφήτη και οδηγό της»*.

Τι ήταν τελικά ο Κωστής Παλαμάς; Ποιητής της Μεγάλης Ιδέας όπως τον παρουσίασε η αστική τάξη της εποχής του, όργανο της πλουτοκρατίας και του Ιδεαλισμού; Ένας φωτισμένος αστός δημοκράτης; Ένας αμφισβητίας νεωτεριστής, ειρηνόφιλος και διεθνιστής; Γεγονός είναι ότι το έργο του και η ζωή του περικλείει εκρηκτικές αντιθέσεις: τρικουπικός και βενιζελικός, βασιλικός μια περίοδο, κάποτε κοινωνιστής και φιλεργατικός, συντηρητικός στο γύρισμα του χρόνου, μα

πάντα χειμαρώδης, βαθύς και πληθωρικός. Ο δεύτερος Εθνικός Ποιητής μας (αυτός που «αποκατέστησε» τον πρώτο – Διον. Σολωμό – κι ανακάλυψε τον Κάλβο), ήταν σίγουρα ένα μεγάλο πολυσύνθετο πνεύμα με πλατιούς ιδεολογικούς ορίζοντες, ευαίσθητο στα μηνύματα των καιρών του, που ξεπέρασε την τάξη του.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον στο ποίημα προκαλεί ο ιδιότυπος, ανεπανάλιπτος στίχος: «δεκαπεντασύλλαβος πρωτεϊκός, νευρώδης, σκόπιμα τραχύς και δυσαρμονικός για να ταιριάζει με τα άγρια ήθη και τους τόπους που περιγράφονται». (Κων. Τσάτσος). Επιπλέον το αδρό ύφος, η στέρεη αρχιτεκτονική και – πάνω απ' όλα – η γλώσσα αυτού του μοναδικού, πρωτοπόρου μάστορα (ίσως κορυφαίου) του λόγου. Ο μεγάλος λαϊκός θάρδος χρησιμοποιεί εδώ ένα τεράστιο λεξιλόγιο παρμένο από όλες τις περιόδους της Ελληνικής Γλώσσας. Επίσης δημιουργεί καινούριες λέξεις χρωματίζοντας έτσι κατάλληλα το σύνολο.

Το έργο – που η συγγραφή του κράτησε «εν τέταρτον του αιώνας» (1886-1910) – αποτελείται από δύο προλογικά μέρη, Δώδεκα Λόγους (κεφάλαια), που είναι το κύριο μέρος, κι ένα ανεξάρτητο επίλογο.

Η τωρινή έκδοση του «Ιδρύματος Ουράνης» αποτελεί πιστή απόδοση της 8' έκδοσης, την οποία είχε επιμεληθεί ο ποιητής (εκδ. «Εστία», 1920).

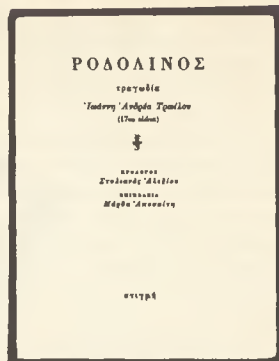
Ο μελετητής του παλαμικού έργου Κ.Γ. Κασίνης έχει συντάξει μια κατατοπιστική εισαγωγή, τη σχετική βιβλιογραφία της «Φλογέρας» κι ένα γλωσσάριο δύσκολων λέξεων και παλαιών διαλεκτικών τύπων. Ακόμη έχει προσθέσει τη στιχαριθμηση στο κείμενο (για πρώτη φορά) κι ένα Ευρετήριο κύριων ονομάτων.

Το βιβλίο πλουτίζεται τέλος με το πολύτιμο «Επίμετρο» που φιλοτέχνησε παλιά ο ίδιος ο δημιουργός του κι αναλύει συνοπτικά τους 12 «Λόγους» του ποιήματος, διευκολύνοντας τον αναγνώστη.

Γιατί ο Παλαμάς σήμερα; Θα έλεγα ίσως όχι τόσο για τις ιδέες του συγκεκριμένου κειμένου, αλλά γι' αυτή την περίφημη γλώσσα του («μυριοπλούμιστη», «γητεύτρα», «αχεροκάμωτη» για να χρησιμοποιήσω τη διάλεκτό του). Γιατί μας ζωντανεύει όλο τον πλούτο της ελληνικής λαλιάς, που τα τελευταία χρόνια τείνει ν' αποτελματωθεί μέσα στην κωδική επικοινωνία της μηχανοκρατούμενης εποχής μας.

«Ροδολίνος». Τραγωδία Ιωάννη Ανδρέα Τρωίλου (17ου αιώνα). Επιμέλεια: Μάρθα Αποσκίτη. Πρόλογος: Στυλιανός Αλεξίου. Αθήνα 1987, «Στιγμή», σελ. 223.

Μεταξύ των αριστουργημάτων του Κρητικού Θεάτρου του 17ου αι. συγκαταλέγεται και η έμμετρη τραγωδία «Βασιλεύς ο Ρωδολίνος», που κυκλοφόρησε τα τελευταία χρόνια, σε μια αξιόλογη κριτική έκδοση, όχι μόνο για τους βιβλιόφιλους ή τους φιλόλογους, αλλά – γιατί όχι; – και για το πλατύ αναγνωστικό κοινό.

Το έργο γράφτηκε στο Ρέθυμνο την τέταρτη δεκαετία του 17' αι. από τον Ιταλικής καταγωγής Ρεθυμνιώτη Ιωάννη Ανδρέα Τρωίλο (ca 1590 - μετά το 1648), και τυπώθηκε (για πρώτη και τελευταία φορά) στη Βενετία, το 1947, όπου εν τω μεταξύ είχε εγκατασταθεί ο ποιητής.

Η έκδοση δε στάθηκε τυχερή: μικρή διάδοση είχε την εποχή της. Έπειτα μακρά σιωπή (εκτός από έμμεσες μόνο βιβλιογραφικές αναφορές) μέχρι το 1910, όταν ο μεγάλος βιβλιόφιλος και κατόπιν ιδρυτής (1926) της Γενναδείου Βιβλιοθήκης, Ιωάννης Γεννάδιος, με μια μαζική αγορά 500 περίπου βιβλίων σε παλαιοπωλείο της Φραγκφούρτης, απέκτησε το μοναδικό και πολύτιμο αντίτυπο το οποίο σώζεται σήμερα.

Στο Μεσοπόλεμο ασχολήθηκαν με το έργο πρώτα ο Στεφ. Ξανθουδίδης και αργότερα ο δ/ντής της Γενναδείου C. G. Lowe. Μετά τον πόλεμο καταπίδωκε μ' αυτό ο Ακαδημαϊκός Μανούσος Μανούσας, ο οποίος μάλιστα το 1962 δημοσίευσε την Γ' και Δ' πράξη. Και φθάνουμε στα 1976 που το σπανιότατο αντίτυπο της Γενναδείου φωτοανατυπώθηκε με πρόλογο του δ/ντή της Βιβλιοθήκης Francis R. Walton και εισαγωγή του Μ. Μανούσας: από τότε όμως είχε επισημανθεί η ανάγκη μιας φιλολογικά επεξεργασμένης κριτικής έκδοσης.

Η υπόθεση του έργου εκτυλίσσεται σε προχριστιανικούς χρόνους. Ο Τρωίλος, βασιλιάς της Περείας, αγαπάει τη βασιλοπούλα Αρετούσα, κόρη του βασιλιά της Καρχηδόνας Αρέτα, που αρνείται αυτό το γάμο γιατί ο Τρωίλος είχε σκοτώσει σε πόλεμο το γιό του. Ο απογοητευμένος Τρωίλος ζητάει τη βοήθεια του φίλου του, βασιλιά της Μέμφιδας, Ροδολίνου: Να

ζητήσει τάχα την Αρετούσα για γυναίκα του κι έπειτα να τη δώσει σ' αυτόν. Πράγματι ο Ροδολίνος παίρνει την Αρετούσα να τη μεταφέρει στη Μέμφιδα όπου θα γινόταν ο γάμος. Το καράβι τους όμως συναντά τρικυμία, οι δυο νέοι ερωτεύονται ο ένας τον άλλο και σ' έναν έρημο κόλπο ενώνονται.

Όταν έρχεται ο Τρωσίλος στην Αίγυπτο ο Ροδολίνος (με βαριά καρδιά αλλά πιστός στη φιλία του) προσπαθεί να πείσει την Αρετούσα ότι πρέπει ν' ακολουθήσει το φίλο του. Τότε αυτή φαρμακώνεται. Λίγο πριν πεθάνει, ο Ροδολίνος της εξομολογείται τη μεγάλη αγάπη του και αυτοκτονεί. Στο θάνατο τούς ακολουθεί και ο Τρωσίλος όταν πληροφορείται τα τραγικά συμβάντα.

Η υπόθεση, πάνω απ' το μισό, είναι δανεισμένη από το Ιταλικό πρωτότυπο της Τραγωδίας του Torquato Tasso *"Il Re Torrismondo"* (1587), εμπνευσμένης από μεσαιωνικούς θρύλους που σχετίζονται με το μύθο του Τριστάνου και της Ιζόλδης. Ο Τρώιλος όμως έχει προσθέσει πολλές δικές του σκηνές κι έχει τροποποιήσει αρκετά την πλοκή του έργου. Τα κομμάτια της προσωπικής του δημιουργίας ξεπερνούν σε τέχνη το πρότυπο, διαθέτουν *«σφριγηλούς στίχους»* – από τους ωραιότερους της Κρητικής Λογοτεχνίας – κι *«έντονα προσωπικό και πυκνό ύφος»*. Σαφείς άλλωστε είναι οι επιδράσεις του από το Χορτάτση και τον Κορνάρο.

Η τραγωδία, γραμμένη σε 5 πράξεις με το γλωσσικό ιδίωμα της Δυτικής Κρήτης, δομείται κυρίως με δεκαπεντασύλλαβους ομοιοκατάληκτους στίχους (διαλογικά μέρη). Μεταξύ των Πράξεων παρεμβάλλονται χορικά σε μορφή σονέτων ή στροφών από 11 σύλλαβους κι 7 σύλλαβους. Τα σονέτα – από τα παλαιότερα στα Ελληνικά Γράμματα – διαθέτουν μετρική αρτιότητα ενώ τα χαρακτηρίζει η φιλοσοφική διάθεση και η πικρή αισιοδοξία της εποχής μετά την Ανιμεταρρύθμιση.

Η υπόθεση στην ουσία της σκιαγραφεί την τραγική δύσκολη θέση της γυναίκας σε μια ανδροκρατούμενη κοινωνία. Ο έρωτας ξεψυχάει μπροστά στη φιλία και η κάθαρση έρχεται με το θάνατο. Δυνατά πάθη, ευγένεια αλλά κι αισθησιασμός και εκζήτηση (χαρακτηριστικό του προχωρημένου μπαρόκ).

Η διαδοχή των δραματικών σκηνών, το ψυχολογικό υπόβαθρο με τις έντονες συγκρούσεις στο υποσυνείδητο των χαρακτήρων, μια που *«Ο ανήλεος εχθρός γίνεται πιο τρομερός γιατί βρίσκεται μέσα στους φίλους»* (Αλέξης Σολωμός) και η πλούσια λυρική γλώσσα (παρ' όλο που κάποτε γίνεται δυσνόητη), αναδειχνουν το έργο σχεδόν εφάμιλο του Ερωτόκριτου και της Ερωφίλης.

Η επιμελήτρια του *«Ροδολίνου»* φιλόλογος Μάρθα

Αποσκήτη, γνώστης της Ιταλικής Αναγεννησιακής Λογοτεχνίας και – το σπουδαιότερο – του Κρητικού γλωσσικού ιδιώματος της εποχής, δούλεψε με ζήλο για τη μεταγραφή και αποκατάσταση του κειμένου, χρησιμοποιώντας και το Ιταλικό έργο του Tasso. Δικά της είναι ακόμη στο βιβλίο η καλή εισαγωγή (μ' ενδιαφέροντα στοιχεία για τον ποιητή, την υπόθεση, τις πηγές και τη γλώσσα του έργου), ένα εκτεταμένο κριτικό σημείωμα (για τη μεταγραφή, ορθογραφία, στήξη και τελική εμφάνιση του κειμένου σε σχέση με το αρχικό φωτογραφημένο του 1976), οι οδηγίες για σκηνική παρουσίαση, ένα Γλωσσάριο και ο πίνακας λέξεων και ονομάτων.

Ο Πρόλογος τέλος από τον ακούραστο μελετητή της Λογοτεχνίας της εποχής, καθηγητή Στυλιανό Αλεξίου – που μας έχει προικίσει με τις άφθογες κριτικές εκδόσεις στο Έπος του Διγενή, τον Ερωτόκριτο και πρόσφατα την Ερωφίλη – εκφράζει μ' ενάργεια τη σκοπιμότητα τέτοιων εκδόσεων. Και είναι, κατά τον Αλεξίου, *«ανταπόκριση στην επείγουσα ανάγκη να καταστούν προσιτά στο επιστημονικό και στο ευρύτερο κοινό, και κυρίως στη σκηνική παρουσίαση, τα καλύτερα έργα του Κρητικού Θεάτρου. Αυτό πρέπει να γίνει πριν εκλείψουν οι ελάχιστοι – και πιθανότατα οι τελευταίοι – γνώστες του παλαιού κρητικού ιδιώματος...»*.

Ζήσης Συνοδινός

ΝΕΛΣΟΝ ΜΑΝΤΕΛΑ: «Το Απαρτχάιντ». Πρόλογος Breyten Breytenbach, μετάφραση Ελένη Αστερίου. Εκδ. «Ηρόδοτος», Αθήνα 1989, σελ. 126.

«Οι βαριές δουλειές στη Νότια Αφρική γίνονται πάντα από Αφρικανούς. Ο λευκός, όποτε θέλει να μεταφέρει ή να καθαρίσει κάτι, ψάχνει έναν Αφρικανό για να το κάνει, είτε αυτός είναι στην υπηρεσία του είτε όχι. Σε συνάρτηση μ' αυτή τη γενική συμπεριφορά, οι λευκοί έχουν την τάση να θεωρούν τους Αφρικανούς σαν όντα που ανήκουν σ' άλλο είδος».

(Από την απολογία του Νέλσον Μαντέλα, στη δίκη της Ριβόνια, που άρχισε τον Οκτώβρη του 1963 και τέλειωσε το Μάιο του 1964).

Το βιβλίο (σε μετάφραση της Ελένης Αστερίου από τη γαλλική έκδοση) περιέχει ένα σύντομο βιογραφικό του Νέλσον Μαντέλα, ένα γράμμα του Breyten Breytenbach στη Γουϊνι Μαντέλα, μια εισαγωγή - αναδρομή στην ιστορία του Αφρικανικού Κογκρέσου ως τις μέρες μας και τις δύο απολογίες του Νέλσον Μαντέλα στις αντίστοιχες δίκες της Πρετόρια (10-11-1962) και Ριβόνια (10/1963-5/1964), όπου υπερασπίστηκε ο ίδιος τον εαυτό του. Αυτές οι απολογίες είναι το μόνο δημοσιευμένο ως τώρα έργο του Μαντέλα. Γραπτά του και σημειώσεις της φυλακής έχουν χαθεί ή κατασχεθεί από τη νοτιοαφρικάνικη αστυνομία.

Είναι μια αποκαλυπτική διακήρυξη εκ μέρους του Κινήματος που, από νόμιμη κάποτε αντιπολίτευση της χώρας, διόδευσε μέσα απ' τις απεργίες και τα σαμποτάζ στην παρανομία. Την κατάληξη αυτή όρισε αποκλειστικά ο μη σεβασμός της ανθρώπινης ελευθερίας και αξιοπρέπειας. Η καταπάτηση των στοιχειωδών δικαιωμάτων μιας ράτσας ανθρώπων στο όνομα της υπεροχής μιας άλλης, που λέγεται λευκή μειοψηφία. Και είναι αυτή που όχι μόνον στη Νότια Αφρική αλλά σ' όλη την Υφήλιο, με συνείδηση παράφρονος, συνθλίβει μάζες ανθρώπων εν' ονόματι της ηθότητας μιας εξουσίας που δεν εννοεί ν' αποχωρηστεί.

Λίλα Κοσκινά

JEAN DELORME: «Παγκόσμια Χρονολογική Ιστορία». Τόμος Α': 3500 π.Χ – 395 μ.Χ. (1981, σελ. 215). Τόμ. Β': 395-1453 μ.Χ. (1985, σελ. 289). Τόμ. Γ': 1454 – 1789 μ.Χ. (1987, σελ. 177). Αθήνα, Εκδόσεις Παϊρίδης.

ENCYCLOPÉDIE DE LA PLÉIADE: «Ιστορία και οι Μέθοδοί της - Παράρτημα • Χρονολογικοί Πίνακες». Μετάφρ. Κλαίρη Μιτσοτάκη. Εκδ. MIET Αθήνα 1989, σελ. 231.

Δύο εκδόσεις για τη ραχοκοκκαλιά του ιστορικού χρόνου. Και στις δύο περιπτώσεις το πρωτότυπο είναι γραμμένο στα γαλλικά αλλά η μετάφραση εμπλουτίστηκε άλλοτε με λήμματα χρονολογίας για την ελληνική ιστορία, όπως στην πρώτη περίπτωση, και άλλοτε με πίνακες χρήσιμους για τη χρήση των χρονολογιών, όπως στη δεύτερη.

Στο απόγειο του ιστορικού θετικισμού, στα τέλη του 18ου αιώνα, η προσοχή των ερευνητών ήταν στραμμένη ιδιαίτερα προς την αναγνώριση των θεωρούμε-

νων ως ιστορικών γεγονότων. Το κεκτεμένο που κληρονομήσαμε από την εποχή εκείνη, όπου η ιστορική έρευνα έβγαине από το πολιτικό παραμύθι για τη δόξα των μεγάλων, είναι η αυστηρότητα των μεθόδων. Κοντά στην αρχαιολογική επιστήμη η ιστορική έρευνα που βασίζεται στο γραπτό λόγο έφτανε κι αυτή σε αυστηρό επιστημονικό επίπεδο.

Τις τελευταίες όμως δεκαετίες στο στίβο της ιστορικής έρευνας συγκρούονται και συμπλέκονται διάφορα ιδεολογικά ρεύματα και δημιουργούνται διαρκώς νέες συνθήκες σύνδεσης των δεδομένων όλων των κοινωνικών επιστημών στον κορμό της ιστορίας. Έτσι ανανεώνονται και διευρύνονται συνεχώς οι ερευνητικοί προβληματισμοί. Η χρονολόγηση των γεγονότων ακολούθησε και ακολουθεί τις νέες αυτές αναζητήσεις. Δίπλα λοιπόν στις μεγάλες πολιτικές ημερομηνίες (μάχες, ενθρονισμός, κ.λπ.) εμφανίστηκαν άλλες σχετικές με τα οικονομικά, επιστημονικά, κοινωνικά και άλλα γεγονότα. Κάθε πρωτότυπη ιστορική μελέτη έρχεται να εμπλουτίσει τους χρονολογικούς πίνακες με κάποια νέα λήμματα ημερομηνιών.

Στη χώρα μας όμως μάταια θα αναζητούσες πριν μερικά χρόνια μια έκδοση που να σου προσφέρει γενική ή μερική εικόνα των ημερομηνιών που η Ιστορία έκανε άξίες να μείνουν στη μνήμη σε παγκόσμιο επίπεδο. Το κενό αυτό πρώτος άρχισε να καλύπτει ο εκδότης Παϊρίδης, χρησιμοποιώντας για το σκοπό του μια πολυάριθμη ομάδα ειδικευμένων μεταφραστών και δύο επιμελητές κύρους (Ντόκος, Παπαγεωργίου).

Πρέπει να τονίσουμε εδώ πως η μετάφραση χρονολογιακών λημμάτων είναι εξαιρετικά πολύπλοκο ζήτημα και βασικά αντιμετωπίζεται μόνο με ειδικευμένες γνώσεις. Οι τρεις τόμοι που κυκλοφόρησαν κιόλας (ο τέταρτος θα εμφανιστεί σύντομα, για να καλύψει το χρονικό διάστημα μέχρι σήμερα περίπου) καλύπτουν πάνω από 5000 χρόνια ιστορίας. Χάρis στους συγχρονικούς χρονολογικούς πίνακες, σε τέσσερις ή

έξι κολώνες, αντιλαμβανόμαστε την παράλληλη εμφάνιση γεγονότων όπως και την επιτάχυνση ή την αδράνεια στην εξέλιξη των ιστορικών φαινομένων. Για παράδειγμα, γύρω στο 3500 π.Χ. βλέπουμε να εμφανίζονται η χρήση του χαλκού στην Αίγυπτο, η σφηνειδής γραφή στην Εγγύς Ανατολή, η εποχή του ορύχαλκου στη Μικρά Ασία και ο κυνηγετικός πολιτισμός στην περιοχή της σημερινής Γαλλίας. Πάντως πρόκειται για εξαιρετικά φροντισμένη και ακριβή δουλειά του εκδότη που καμιά σχέση δεν έχει με την επιδίωξη κέρδους.

Οι «Χρονολογικές Πίνακες» είναι πολύ μικρότερο πόνημα με διαφορετική στόχευση που συμπληρώνεται και συμπληρώνεται από τους άλλους τόμους του τίτλου (Η Ιστορία και οι Μέθοδοί της). Η παρουσία της εξαιρετικά πεπειραμένης μεταφράστριας Κλαίρης Μισοτάκη εγγυάται απόλυτα την απόδοση των λημμάτων. Το εισαγωγικό κείμενο μας πληροφορεί ότι τα συστήματα χρονολόγησης έχουν απασχολήσει την ανθρωπότητα από πολύ νωρίς. Όμως φαίνεται ότι οι λαοί της Αμερικής, της Ωκεανίας και οι πρωτόγονοι χρησιμοποίησαν σαφή έτη, συγκροτώντας με αυτά κύκλους. Δεν γνώριζαν και δεν χρησιμοποίησαν χρονολογικά συστήματα δηλωτικά περιόδων. Αντίθετα στην Άπω Ανατολή (Ινδία, Κίνα) όπως και στην Εγγύς και Μέση στην Αίγυπτο, την Αιθιοπία, την Ελλάδα, την Αρχαία Ρώμη, τη Βαλκανική και τη Δυτική Ευρώπη αναπτύχθηκαν συστήματα χρονολόγησης που συγκεντρώθηκαν και παρουσιάζονται στην έκδοση αυτή σε έναν πίνακα. Ο πίνακας αυτός καλύπτει την περίοδο 6000 μ.Χ. (αρχή του Κόσμου σύμφωνα με τη Βίβλο) μέχρι το 1923 μ.Χ. όπου εμφανίζεται το Σοβιετικό «Αιώνιο Ημερολόγιο», που ίσχυε για οκτώ χρόνια (σ.σ. 12-38). Επίσης το βιβλίο περιέχει ένα συγχρονικό πίνακα (σ.σ. 84-227 του γαλλικού επαναστατικού (δημοκρατικού) ημερολογίου με το Γρηγοριανό και το Κοινό, όπως και του Μωαμεθανικού με το Χριστιανικό. Το κυριότερο όμως μέρος της έκδοσης είναι αφιερωμένο σε ένα συγχρονικό πίνακα χρονολογιών που αρχίζουν με την πιθανή χρονολογία του καταποντισμού της Ατλαντίδας, το 10.000 π.Χ. και φτάνουν στο 1960 μ.Χ., αναφέροντας την ταυτόχρονη έκδοση των «Τάιμς της Νέας Υόρκης» στη Νέα Υόρκη και το Παρίσι χάρις στον τηλετύπο (σ.σ. 54-176). Εδώ οι χρονολογίες είναι χωρισμένες σε τρεις κολώνες. Σημειώνουμε επίσης μεταξύ άλλων χρήσιμων πινάκων εκείνον της καθιέρωσης του Γρηγοριανού ημερολογίου στις διάφορες χώρες (σ.σ. 177-179).

Αλέξης Κράους

Βιβλία, περιοδικά και δελτία που λάβαμε

ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΡΟΥΣΟΣ: «Τραγουδώντας την εποχή μας» ποιήματα, Αθήνα 1989.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΕΠΑΜΕΙΝ. ΣΠΗΛΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ: «Από τον έκκαρδον μέχρι των ημερών μας» φιλοσοφικά σημειώσεις, Αθήνα 1989.

ΓΙΑΤΙ: Μηνιαία επιθεώρηση πολιτικού, κοινωνικού και πολιτιστικού προβληματισμού. Σέρρες, τεύχος 167 (Μάιος 1989), τευχ. 170-171 (Σεπτ. 1989).
ΕΚΦΡΑΣΗ: Πολιτιστική έκδοση του Συλλόγου Υπαλλήλων Ιονικής Τράπεζας. Τεύχη 3 (Μάρτ. 1989) και 4 (Οκτώβρ. 1989).

ΕΜΕΙΣ: Διμηνιαίο Λαογραφικό - Λογοτεχνικό και Μορφωτικό περιοδικό. Χανιά, τεύχ. 26 (Μάρτ. - Απρ. 1989).

ΕΥΒΟΪΚΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ: Χαλκίδα, αριθ. 57 (Ιούν. 1989).

Η ΓΝΩΜΗ ΤΗΣ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ: Μηνιαία εφημερίδα της επαρχίας Θήρας. Αρ. φύλλων 58 (Απρ. 89), 61 (Ιουλ. - Αυγ. 89), 62 (Σεπτ. 1989), 63 (Οκτ. 1989).

ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ: Τριμηνιαία Επιστημονική και Πολιτική έκδοση. Αθήνα, τεύχ. 2 (Αύγ. - Σεπτ. - Οκτώβ. 1989).

ΚΥΚΛΑΔΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ: Γράμματα, Ιστορία, Λαογραφία, Πολιτική, Επικάαιρα. Δίμηνη έκδοση, Αθήνα, τεύχ. 31, 32-33.

ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ: Τετράδιο για τα Γράμματα και τις Τέχνες, τεύχος 21-22, Ζάκυνθος, (΄Ανοιξη - Καλοκαίρι '89).

ΠΟΡΦΥΡΑΣ: Τριμηνιαίο περιοδικό. Κέρκυρα, φυλ. αρ. 50 (Ιουλ. - Σεπτ. 1989), 51 (Οκτ. - Δεκ. 1989).

ΣΥΡΙΑΝΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ: Ιστορία - λογοτεχνία - λαογραφία - καλές τέχνες. Τριμηνιαίο περιοδικό των «Κυκλαδικών εκδόσεων». Έκδοση - Δ/ση: Δημήτρης Β. Βαρθαλίτης. Αθήνα - Σύρος, τεύχη 6 (Απρ. 1989) & 7 (Ιουλ.-1989).

ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΣ ΤΩΝ ΑΙΓΥΠΤΙΩΤΩΝ: Όργανο των επαναπατρισμένων Ελλήνων της Αφρικής, αριθ. φυλ. 157 (15 Οκτ. 1989).

Ο ΤΡΑΠΕΖΙΚΟΣ. Μηνιαίο περιοδικό της Ένωσης Τραπεζικών Υπαλλήλων Κύπρου. Λευκωσία, Αριθμ. τεύχους 330-332, Απρίλης - Ιούνιος 1989.

ΦΩΝΟΓΡΑΦΟΣ. Διμηνιαία περιήγηση στο λόγο και την τέχνη με ιδιαίτερη αναφορά στη μουσική και την Τρίπολη. (Χορωδία Τρίπολης), Τρίπολη, φωνογράφηση όγδοη, Ιανουάριος - Φεβρουάριος 1989.

ΤΑ ΨΑΡΑ: Περιοδικό για το Αιγαίο. Ιδιοκ. - Εκδ. - Δ/ντής Νίκος Χατζηγεωργίου. Αθήνα - Δήμος Ψαρρών, τεύχ. 106, 107, 108 (Απρ. - Ιούν. 1989).

Αλληλογραφία

Από την ΕΑΚ Καλαμιώτου έχουμε λάβει εδώ και καιρό την παρακάτω επιστολή της οποίας τα σπουδαιότερα σημεία δημοσιεύουμε.

ΚΑΤ/ΜΑ ΚΑΛΑΜΙΩΤΟΥ ΕΑΚ

Προς Πολιτιστικό Τμήμα ΣΥΕΤΕ

Συνάδελφοι,

Σε πρόσφατη αναζήτησή μας για την προμήθεια δίσκων με τραγούδια του αξέχαστου Νίκου Ξυλούρη διαπιστώσαμε μ' έκπληξη και απογοήτευση ότι οι περισσότεροι δίσκοι που ηχογράφησε έχουν εκλείψει και οι λίγοι που υπάρχουν ακόμη είναι θέμα χρόνου να εξαντληθούν και αυτοί μια και η επανέκδοση όλης της δισκογραφικής δουλειάς του μεγάλου ερμηνευτή κρίθηκε από τις εταιρείες που συνεργάστηκε ως αντιοικονομική. Κάτι που μας επιβεβαίωσε και η ίδια η γυναίκα του Ουρανία Ξυλούρη που διατηρεί κατάστημα δίσκων στη στοά Πεσματζόγλου στην Αθήνα.

Επειδή ο Νίκος Ξυλούρης... ήταν μια προσωπικότητα που εσφράγισε με το ήθος και το ύφος του αλλά και την ανεπανάληπτη φωνή του (μια φωνή που πάντρευε την ελληνική μουσική παράδοση με τα σύγχρονα ακούσματα της έντεχνης μουσικής μας) την πορεία των μουσικών πραγμάτων του τόπου... και επειδή επιτέλους δεν μπορούμε να δεχθούμε να μπαίνουν οι πολύτιμοι θησαυροί της μουσικής μας κληρονομιάς στη ζυγαριά του κέρδους... σας καλούμε ν' αναλάβετε τις όποιες πρωτοβουλίες δημοσιοποιώντας το όλο θέμα και κάνοντας πλέον απαίτηση την επανέκδοση των δίσκων του... Από την πλευρά μας έχουμε να σας προτείνουμε:

- α) Ένα αφιέρωμα για το Νίκο Ξυλούρη μέσα από την «Πολιτιστική».
- β) Εκδήλωση των πολιτιστικών τμημάτων προς τιμή του Νίκου Ξυλούρη.
- γ) Δημοσιοποίηση του θέματος μέσα από τον Τύπο που να περιέχει και το στοιχείο της καταγγελίας προς τις δυσκογραφικές εταιρείες.
- δ) Επαφή του πολιτιστικού τμήματος για ενημέρωση με την κ. Ουρανία Ξυλούρη και στη συνέχεια με τις συγκεκριμένες δισκογραφικές εταιρείες που συνεργάστηκε.
- ε) Όποιες άλλες πρωτοβουλίες κρίνετε σε περίπτωση που όλα τα παραπάνω δεν αποδώσουν.

Συναδελφικά, Η ΕΑΚ ΚΑΛΑΜΙΩΤΟΥ

Η «Π» «κράτησε καλή σημείωση» για το θέμα. Στο επόμενο αφιέρωμα, που είναι σχετικό με τη μουσική, μπορείτε να στείλετε συνεργασίες και για το Ν. Ξυλούρη.

Φίλε Θ.Τ.

Τα τελευταία κείμενά σου που έφθασαν στην «Πολιτιστική» μας άφησαν κυριολεκτικά εμβρόντητους. Κι επειδή με τους παλιούς μας γνώριμους (δεν είσαι δα και κανένας... ανώνυμος) έχουμε περισσότερο θάρρος, αποφασίσαμε να σου πούμε ανοικτά κάποιες σκέψεις μας, μήπως και βγάλουμε κάποια άκρη.

Θεωρούμε ότι η μέθοδος του «ψεκάστε - σκουπίστε - τελειώσατε» είναι ό,τι το χειρότερο θα μπορούσαμε να προσφέρουμε σαν πολιτιστικό περιοδικό, όταν μάλιστα έχουμε σαν δεδομένο ότι σχεδόν όλες οι συνεργασίες συναδέλφων που έρχονται στη Συντακτική Επιτροπή, ακόμη κι αυτές που δε φθάνουν ως τη δημοσίευση, δείχνουν μια επίμονη ενασχόληση και μια αξιέπαινη, πολλές φορές, προσπάθεια για προσωπική έκφραση, αποτελέσματα σίγουρα κάποιοι κόπου και κά-

ποιας ανάλωσης χρόνου από μέρους των δημιουργών τους.

Έτσι δεν μπορούμε να «καθαρίζουμε» με τον ελληνικό κινηματογράφο παραθέτοντας τα βραβεία του 30ου Φεστιβάλ Θεσσαλονίκης, που αντιγράφουμε απ' τις εφημερίδες, ούτε να φιλοδοξούμε να αφορισούμε το Σαββόπουλο με «ανοιχτές επιστολές» του τύπου: «Αγαπητέ Νιόνιο, έλαβα το γράμμα σου και το αυτό επιθυμώ δι' υμάς». Πολύ περισσότερο δεν έχουμε το δικαίωμα ν' αναφέρουμε καν το όνομα του Γιάννη Τσαρούχη, όταν ισχυριζόμαστε ότι το 1982 ανέβασε τους... «Επτά επί Θήβας»!

Ελπίζοντας ότι θα συμφωνήσεις μαζί μας, προσβλέπουμε σε καλύτερες μέρες για τον πολιτισμό και τη δημιουργική ευαισθησία.

«Π»

Εξώφυλλο

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΓΡΑΒΒΑΛΟΣ, «Κώστας Καρυωτάκης».
Μικτή τεχνική, 75X105 εκ., 1986-1987.

Πίνακες, Σκίτσα, Φωτογραφίες

Σελίδα 3: Σκίτσο Κώστα Σπανάκη.

Σελίδες 18, 19, 20, 21: Φωτογραφία Χρήστου Αδριανού.

Σελίδες 24, 44, 54, 78, 92, 104: Σχέδια με μολύβι Χρήστου Αθανασιάδη.

Σελίδες 26, 29, 34: Από το "Journey into China", National Geographic Society, Washington 1982.

Σελίδα 40: Άτιτλο, Παντελή Δεσποτίδη.

Σελίδα 79: Χαρακτικό του Παναγιώτη Γράββαλου.

Σελίδα 99: Πίνακας Τάκη Σινόπουλου.

Σελίδες 110, 112: Πίνακες Πέτρου Λαρδά.

Σελίδα 130: Φωτογραφίες Σταύρου Γριζιώτη.

Η «Π» επιθυμεί να πληροφορήσει τους άσπονδους φίλους της — δεξιόθεν τε και εξ ευωνύμων — πως μάλλον λαθεύουν για την εμβέλειά της.

Προσφάτως μάλιστα, εθεάθη να κοσμεί και τα επίζηλα ράφια των ονομαστών παλαιοβιβλιοπωλείων του Μοναστηρακίου παρασιτεμένη, να διεκδικεί μάλιστα τιμές που δεν τις φαντάστηκε ούτε στα όνειρά της φρεσκοτυπωμένη.

Μην την παρατάτε λοιπόν, συνάδελφοι, στα γκισέ και τους διαδρόμους. Ακόμη και αν δεν την ξεφυλλίζει κανείς από τον οικογενειακό σας κύκλο υπάρχει πάντα ελπίδα να είσαστε κάποτε από τους τυχερούς που θα διαθέτουν τα «λίγα πλην πολύτιμα» τεύχη της. (Όχι, ποιος είπε ότι είμαστε απαισιόδοξοι. Διαφήμιση κάνουμε!...).

Τώρα

 ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ
ΕΚΔΟΣΗ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΠΑΤΡΑΣ

Συνηθίζουμε κάθε φορά να αναγγέλλουμε το αφιέρωμα του επόμενου τεύχους. Έτσι, είχαμε καταλήξει στο θέμα «Μουσικές Περιπλανήσεις». Οι τελευταίες όμως αποφάσεις του Δ.Σ. του ΣΥΕΤΕ έχουν δημιουργήσει πολλά ερωτηματικά για το μέλλον της «Πολιτιστικής». Εμείς πάντως περιμένουμε τις συνεργασίες σας.

